

MIJN STANDPUNT TOEGELICHT

**Een korte uiteenzetting van mijn gedrag tijdens den
oorlog in verband met het besluit der Zuiverings-
Commissie tot mijn niet-toelating als lid van de
Tweede Kamer der Staten-Generaal.**

DOOR

Ds. G. H. KERSTEN

ROTTERDAM, OCTOBER 1945

Den lezer heil!

Zooals algemeen bekend is, heeft de Regeering bij Koninklijk besluit van 2 Augustus 1945 (Stsbl. F. No. 131 art. 3) een zuiveringscommissie ingesteld tot aanwijzing van de leden der Staten-Generaal, als deze weder zouden worden samengeroepen. De uitspraak dezer commissie werd bindend verklaard, z66 zelfs, dat hooger beroep tegen haar besluit, althans tot heden, is uitgesloten.

Daarenboven werd den betrokkenen van de beslissing tot hun niet toelating geen kennis gegeven, nog veel minder van de gronden, waarop dit oordeel rustte. Blijkens de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag van de Tweede Kamer der Staten-Generaal draagt zelfs de Regeering geen kennis van die gronden. Door de radio en uit de kranten konden de uitgesloten vernemen, dat zij niet waardig waren geacht zitting te hebben in het Noodparlement, dat zou worden samengesteld.

De wijze van behandeling door de zuiveringscommissie is, gelijk in een request aan de Regeering, dat mijn vrienden, zonder eenige medewerking mijnerzijds, hebben doen rondgaan en dat door duizenden van verschillende richting geteekend is, reeds is opgemerkt, in strijd met het Nederlandsche recht, dat als eerste vereischte stelt, dat dengene, aan wien iets ten laste wordt gelegd, omstandig wordt medegedeeld, wie de aanklager is en wat den aangeklaagde wordt verweten.

Indien dit geschied ware, gelijk het had behooren te geschieden, had een volslagen verweer kunnen worden opgesteld.

Dewijl noch het eene is geschied, noch dientengevolge voor het andere de gelegenheid gelaten is, zoo ware het noodzakelijk geweest, dat een andere instantie in het leven was geroepen, die de betrekkelijke zaak opnieuw had kunnen behandelen.

De Regeering heeft het verzoek, daartoe door Ds. Zandt in de Tweede Kamer gedaan, echter afgewezen. Ds. Zandt was het niet alleen, die tegen de geheimzinnige werkwijze van de Zuiveringscommissie opkwam. **Van verschillende zijden** werd in de vergadering van de Tweede Kamer aangevoerd, dat de Volksvertegenwoordiging er recht op heeft te weten, waarom bepaalde personen in haar midden geen zitting meer hebben. Nu de zuiveringscommissie door de Regeering is ingesteld, ligt het op haar weg de Kamers hieromtrent in te lichten. Ook in de Eerste Kamer kwam verzet tegen de zuivering. Prof. v. Kranenburg en Mr. Janssen kwamen er tegen op en drongen aan op instelling van een beroepsinstantie. Minister Beel maakt zich van deze zaak af met de weinig overtuigende argumentatie, dat een beroepsinstantie niet past in het systeem van de taak der zuiveringscommissie. Kennelijk wilde de Regeering zich met de zuivering niet inlaten. Gevolg is, dat het begane onrecht blijft bestaan.

Onder degenen, die op bovenomschreven wijze ten onrechte niet meer tot de Tweede Kamer der Staten-Generaal zijn toegelaten, behoort ook schrijver dezes.

Of tegen mij klachten zijn ingediend en door wie(n) dat is geschied, is mij onbekend.

In de korte uiteenzetting van mijn gedrag tijdens den oorlog, die ik thans op verzoek van velen, zoo-wel in Amerika als in Nederland, het licht doe zien, vermag ik om bovenvermelde redenen mij niet te verdedigen tegen het door genoemde zuiveringscommissie genomen besluit. Wat ik beoog, is slechts den lezer een blik te geven in het door mij ingenomen standpunt en mijn gedragswijze gedurende de oorlogsjaren.

Men veile dan zelf een oordeel over den laster, in die jaren verspreid, onder meer door een illegaal, nog wel z.g.n. Christelijk blaadje. genaamd: „Wachter, wat is er van den nacht?" als zou ik mijn vrienden hebben gehad onder de voornaamste Duitschers en N.S.B.-ers, mij hebben onttrokken aan het Convent der Protestantsche Kerken, nagelaten voor onze wettige Overheid in de godsdienstoefening te bidden. De in genoemd blaadje verspreide laster was te erger, omdat verweer niet mogelijk was. Ik acht mij niet verplicht op dezen vuigen laster thans in te gaan. Men heeft van zekere Christelijke zijde steeds gepoogd, niet alleen mij, maar ook mijn Staatskundige vrienden met smaad te overladen.

Evenwel is het niet gelukt het vertrouwen van het volk te schokken en het heeft ons meermalen gesterkt, als wij vernamen gedragen te worden in de gebeden van het oprechte volk des Heeren. Ook in deze dagen heb ik vele brieven ontvangen, die daarvan bewijs geven.

De hoon, door het aan de A.R. zoo nauw verwante blad „Trouw" over mij en mijn familie uitgestort en het besluit van de zuiveringscommissie hebben de liefde en waardeering van talloos velen in den lande versterkt. Het is mij dikwijls tot troost geweest, dat, zooals Boston schrijft, van den smaad Gods volk niet meer aankleeft, dan de Heere noodig oordeelt tot eere van Zijn Naam en tot hun nut.

Naar aanleiding van het smadelijk artikel in „Trouw", heb ik in „De Banier" het hieronder volgende geschreven:

SCHANDELIJKE LASTER

In antwoord op het smadelijk artikel in het aan de A.R. richting zoo nauw verwante dagblad „Trouw" moge ik het volgende opmerken:

1e. De aanhalingen uit artikelen, die tegen „De Banier" en tegen de familie Kersten zijn gericht, zijn niet door mij geschreven, noch onder mijn verantwoordelijkheid. Reeds in het blad van Dinsdag 21 Mei 1929 is door mij medegedeeld:

„Op uitdrukkelijk verlangen aanvaard ik het hoofdredacteurschap. Daarmede echter stel ik mij alleen aansprakelijk voor de artikelen, die van mijn hand zullen verschijnen en geteekend zijn als volgt **

Ds. Kersten."

De artikelen, waaruit „Trouw" aanhalingen gaf, zijn niet met ** * ondertekend; zij waren niet van mijn hand en ik kan dan ook daarom alleen reeds, n.l. om de bovenvermelde mededeeling, niet verantwoordelijk worden gesteld.

Maar er is veel meer, dat der redactie van „Trouw" bekend is, evenals ieder, die de Banieren van 1941 bezit, n.l. dat **Ds. Kersten toen geen hoofdredacteur meer was**. In den kop van het blad staat vermeld: **Hoofdredacteur A. Kaptein**. Deze was ons opgedrongen en sindsdien had niet een onzer meer iets over het blad te zeggen, noch de commissarissen, noch de directeur, noch ik. Ik heb dan ook in „De Banier" er mededeeling van gedaan, dat ik de pen neerlegde. Is het dan niet valsch dat „Trouw" tegen betere weten in het doet voorkomen, alsof Ds. Kersten in „De Banier", — door „Trouw" (ienoemd „het blad van de familie Kersten" — op zulk een wijze schreef als is geschied in 1941? Wat heeft de familie Kersten uit te staan met de landsverraderlijke artikelen van Kaptein? Niets! Door mij is Kapteins verzoek om aan „De Banier" te blijven medewerken geweigerd. Ik heb in die weigering volhard, ook toen Kaptein mijn weigering opvatte als sabotage.

2e. „Trouw" maakt er aanmerking op, dat „De Banier" weer wordt voortgezet onder de oude redactie. „Trouw" weet echter zeer goed, kan althans weten, dat ik in Augustus 1940 als hoofdredacteur bedankt heb. Nu ben ik opnieuw als hoofdredacteur opgetreden. Waaraan ontleent „Trouw" dan het recht het te doen voorkomen alsof al het door Kaptein geschrevene voor mijn rekening komt, althans voor rekening van dezelfde „Banier"?

„Trouw" van 21 April 1945 was beter achter de waarheid. Toen schreef „Trouw" n.l.:

„Wij hebben nog andere gevallen op het oog. Er was bij het dagblad der S.G.P. „De Banier" een redacteur, die Ds. Kersten verving, toen deze geen lust had tot het Nationaal Socialistisch Verbond van Journalisten toe te treden. Hij had er geen bezwaar tegen. Toen de kranten weggereorganiseerd werden, wist deze man bij de Nazi's toestemming te verkrijgen het Algemeen Protestantsch Dagblad op te richten en hij had evrome" argumenten genoeg om het Nazi-standpunt te verdedigen. Toen ook deze positie wankel bleek, nam -hij afscheid en werd, schrik niet, ambtenaar bij het bij uitstek Nazi-Departement van Volksopvoeding, waar hij een functie kreeg bij de kerkelijke pers. Hier deed hij veel „goeds", apparaat in 's vijands hand, om ook de kerkelijke pers te beheerschen in zijn duivelsch systeem.

Maar nu •het slot: Deze man is op de een of andere wijze in Pijnacker terecht gekomen en maakt daar nu deel uit van een soort

bevrijdingscomité, waarin hij een plaats bezet naast den Burgemeester, die nog steeds niet genoeg deed om door de Duitschers ontslagen te worden. Morgen zal dit comité gloriëren, geld verzamelen, leiding geven. Daartegen protesteeren wij. Zulk een man nam gisteren die houding aan, die hem vandaag onmogelijk maakt en waarom we weigeren hem morgen te zien fungeeren in een jubelcomité. Zulk een man behoort in arrest, zoodra de bevrijding daar is en hij behoort voor zijn collaboratie ernstig te worden gestraft."

Tot zoover „Trouw".

„Trouw" is wel zeer veranderd; **moedwillig, tegen beter weten in**, en heeft ons thans op de meest ergerlijke wijze belasterd. Ons volk zij op zijn hoede.

3e. Ik heb mij in der waarheid verblijd in de goedertierenheden Gods, waardoor wij verlost zijn van den vreeselijken onderdrukker. In den oorlog heb ik Gods rechtvaardig oordeel gezien, om de zonden van land en volk over ons uitgestort. Van jaar tot jaar heb ik in de Tweede Kamer gewezen op die oordelen, die komen moesten, indien wij van ons zondig leven niet afstonden. En dit deed ik niet alleen. Ook mijn mede-afgevaardigden hebben gedurig daarvan gesproken. Smaad en hoon was ons deel; desniettemin hebben wij naar onze stellige overtuiging gesproken en Gods ongenoegen gevreesd. De toestanden moesten uitloopen op een vreeselijken wereldoorlog, dien ik zag komen. Die oorlog is gekomen en zoo de Heere in het recht had willen treden, Hij had aan ons volksbestaan een einde kunnen maken. Dat deed Hij niet. Zouden wij dan de goedertierenheden Gods niet gedenken, die Hij heeft betoond in de verlossing, ons bereid? Die goedertierenheid was te grooter, omdat de Heere den Duitscher verhinderd heeft zijn schrikkelijk voornemen te volvoeren tot totale verwoesting van onze groote steden, waartoe het bevel reeds gegeven was.

Kan ik niet naar waarheid en in oprechtheid schrijven, gelijk ik in het eerste nummer na de bevrijding deed, dat de Heere Zijn goedertierenheid in al het doorstane leed nog niet ganschelijk heeft weggenomen? en „Hij bevrijdde ons van den onderdrukker, dien Hij over ons eenigen tijd deed heerschen".

„Trouw" besluit dan:

„Wij achten dit eenvoudig walgelijk. Wat op 28 Juli 1941 in het blad van de familie Kersten wordt uitgekreten voor een misdadige kortzichtigheid, wordt op 13 Augustus 1945 in het blad der familie Kersten prompt verklaard als van den Heere te zijn geschied."

Met verwijzing naar „eenige mededeelingen betreffende „De Banier" in ons eerste nummer moge ik thans volstaan Meent „Trouw" op de wijze als is geschied, onzen naam door het slijk te moeten halen, en daarbij mijn familie, vrouw en kinderen zelfs te betrekken, het zal ervaren, dat dergelijke laster niet ongestraft blijft en dat er nog een groot deel van ons Christelijk volk is, dat diep verontwaardigd, zich van „Trouw" afkeert, gelijk ons uit tal van brieven reeds is gebleken. Zoolang wij leven, hopen wij door Gods genade bij de oude beginselen te blijven en die naar ons vermogen te bepleiten.

Ik kan niet nalaten te wijzen op de bittere vruchten, die een steeds dieper verval van ons den Heere verlatend volk zal dragen. Hoezeer is het te vreezen, dat wij ons opnieuw het oordeel Gods op den hals halen, zoo de slagen, die ons getroffen hebben, niet leiden tot het wederkeeren tot den Heere en tot de onderhouding van zijn geboden.

Naar waarheid kunnen wij zeggen het heil van ons volk te hebben gezocht, met hoeveel zwakheden wij ook bezet zijn in al ons werk.

Men had mogen verwachten, dat „Trouw" zijn beschuldigingen ruiterlijk teruggenomen had. Dit is echter tot op heden niet geschied.

Laat ik, met voorbijgaan van wat men ook smaadde, waarbij, gelijk mij uit Amerika bericht werd, ik als een collaborateur in zeker blad werd gebrandmerkt, thans overgaan tot een korte en oprechte mededeeling van mijn gedrag tijdens den oorlog.

Mijn houding gedurende de oorlogsjaren werd bepaald door de innerlijke overtuiging, dat de wereldoorlog, waarin, in onderscheiding van het gericht, dat in de jaren 1914-1918 over de wereld gegaan is, thans ook Nederland betrokken werd, een rechtvaardig oordeel Gods was, om onzer zonden wil over ons gekomen. Voor wie opmerken mocht, was dat oordeel te vreezen. Schonk God Zijn volk in den eersten wereldoorlog gebed voor ons land en geloof, dat Hij aan onze grenzen waken zou, thans was het anders. De Heere bereidde de roede, waarmede Hij ons slaan zou.

Geheel de wereld was als in slaap gezonken, terwijl Duitschland zich met koortsachtigen ijver tot den geweldigen strijd wapende en daarna het eene land na het andere verraderlijk overviel. De machtigste staten waren niet gereed den vijand te moederstaan, die, brullend in zijn kracht, overwinning na overwinning behaalde, tot het God behaagde hem het „Tot hiertoe en niet verder" toe te roepen. Gelijk eens Babel geveld werd, toen zijn koningen Gods werk tot tuchting van Zijn Israël gedaan hadden, zoo ook het rijk van Hitler.

Maar de verwoestingen waren verricht, de onmenschenlijke gruwelen gepleegd, de miljoenen op de slagvelden gebleven, tienduizenden Joden met Satanischen haat omgebracht, talloze steden verwoest. Ook Nederland heeft wel in het bijzonder zware slagen ontvangen. En dat, welk onrecht de Duitscher ons ook heeft aangedaan, als een rechtvaardig oordeel Gods. God doet geen onrecht en Hij is de Eerste Oorzaak van alles wat er geschiedt. Hij maakt den vrede, maar ook schept Hij het kwaad (Jes. 45 : 6).

Van Zijn hand kwamen de rijke zegeningen ons toe, nadat Hij ons gedurende den vorigen oorlog genadiglijk had beschut. Een tijd van weelde kwam. En wie merkte, dat de goedertierenheid Gods ons tot bekeering leidt? Hand over hand nam de zonde toe en God verkeerde den voorspoed in tegenheer. Werkloosheid trof geheel de wereld; wat men ook bedacht, het kwaad was niet te keeren. Bij overvloed van producten, werd armoede geleden. En de vrucht? Verharding tegen de slagen Gods in. De Regeering, om mij bij Nederland slechts te bepalen, wilde den toestand beheerschen door voedselverdelging, veeafslachting, enz. In plaats van verlichting brachten de maatregelen echter verzwaring van het oordeel.

Bezwaard onder den tegen God aangebonden strijd, gebukt onder de toenemende verharding, hebben mijn vrienden met mij niet nagelaten te waarschuwen. Ik zag den allervreeselijksten oorlog naderen. In „De Banier" deelde ik reeds mede, dat ik in 1928 al van die indrukken blijk gaf in een door mij opgestelde rede, die dezer dagen weder in mijn handen kwam. Later, den toestand overwegend, werden mij zekeren keer onze nieuw aangelegde wegen in een gezicht getoond, vol van vreemd .krijgsvolk en oorlogstuig.

Ds. Zandt kan het getuigen, dat ik den wereldoorlog zag naderen als Gods gericht over de zich tegen Hem verhardende volkeren. Niet alleen in de Tweede Kamer, doch ook in de predicates, in het bijzonder op de biddagen, heb ik van het gericht gesproken, dat op de zonde volgen moet, omdat God Zich niet laat bespotten. En toen de slag viel, de Duitscher verraderlijk ons land, niettegenstaande alle misleidende beloften, binnenviel, over de door de Duitschers geëischte overgave van Rotterdam nog overleg gepleegd werd en de gestelde termijn, naar de verklaring van Generaal Winkelman, nog niet verstreken was, deze stad onder het vreeewelijk bombardement geheel dreigde verwoest te worden. de straten tot in de nabijheid van onze woning in vuur en vlam werden gezet en zelfs ziekenhuizen in puin werden geworpen, ons huis op zijn fundamenten schudde, en de vloer onder onze voeten golfde, toen werd ik verwaardigd onder Gods recht te buigen en Zijn Majesteit in Zijn oordoen te aanbidden. Ik schrijf dit niet om mijzelf te verheffen; van nature zijn wij allen opstandelingen tegen God, maar Gods genade vernedert en die vernedering schonk mij rust en deed mij mijn huisgenooten tot kalmte brengen. Dit heeft mij genoopt in geschrift en prediking het volk te vermanen voor God te buigen en te erkennen, dat Hij nog niet gedaan 'had naar onze zonden. Met Jeremia moesten wij uitroepen: „Het zijn de goedertierenheden des Heeren, dat wij niet vernield zijn; dat Zijn barmhartigheden geen einde hebben. (Klaagt. 3 : 22). Over deze woorden preekte ik den eersten Zondag na de overgave. Dit erkennen van Gods rechtvaardigheid

kon mij vervrijmoedigen de nooden des lands aan Hem op te dragen en op Zijn goedertierenheid te hoopen.

Ziedaar U eerlijk en eenvoudig medegedeeld, wat mij beheerschte en in al de oorlogsjaren is bijgebleven.

Dientengevolge kon ik niet meedoen aan de openlijke ophitsereien van het volk, noch aan de bespottung van de macht, die God tegen ons verwekt had. Niet alleen vreesde ik, dat het eenvoudige volk zich al te lichtvaardig uitlaten en daardoor zichzelf en anderen in groot gevaar brengen zou, gelijk meermalen geschied is, maar ik hield mij ervan overtuigd, dat, zoodra het God behaagde de zaken om te keeren en onze Regeering het volk oproepen zou, geen vrouw aan het spinnewiel zou blijven, maar allen als één éénig man zich om de Kroon zouden scharen. Mede vroeg ik mij af, of het aankweeken van de verbittering in plaats van verootmoediging niet de droeve vruchten dragen zou, die na den oorlog zich in revolutionaire woelingen zouden openbaren. Wat ik begeerde, wat ik zocht, tot heil van Vorstenhuis en volk, was, bij het verlaten van de zonde, de verootmoediging voor Gods aangezicht. Daarom heb ik geschreven, gelijk ik gedaan heb in 1940 in „De Banier”. Dat schrijven werd niet ingegeven door de zucht een knieval voor den Duitschen overweldiger te doen, noch om eenig verwijt aan onze Regeering te maken, die noodgedwongen ons land verliet. Integendeel. Het moest ons allen diep aangrijpen, gelijk het elk rechtgeaard Nederlander ook deed, dat voor de vierde maal in onze landshistorie een bedreigde scheiding tusschen Nederland en Oranje ons land aan den rand van den afgrond bracht; dit land, dat eens ten koste van zooveel edel bloed uit Spaansche overheersching en Romes dwingelandij is gekocht.

Heb ik immer anders dan het wettig gezag hoog gehouden, gelijk wij ten duurste verplicht zijn? Getuige mijn jaarlijksche redevoeringen op Koninginnedag, mijn uitgegeven predicaties bij bijzondere gelegenheden van het Vorstelijk Huis, mijn vrijmoedig getuigenis voor de S.D., die mij in Rotterdam, juist om mijn Banier-artikelen ter verantwoording riep en mij o.m. vroeg, of ik nog bad voor onze Koningin, waarop ik onomwonden bevestigend antwoordde. Tegenover het smalend zeggen van de zijde van de S.D., dat de liefde voor het Oranjehuis bij het Nederlandsche volk niet zoo groot was, merkte ik den mij ondervragenden officier op, dat hij ons volk niet kende en geen tien Duitsche machten in staat waren die liefde uit het hart van den oprechten Nederlander te trekken. Mijn gemeente kan, tegen den laster van het reeds aangehaalde blad „Wachter, wat is er van den nacht” getuigen, dat ik in de publieke gebeden onze Overheid steeds gedacht heb, gelijk ik voordien gewoon was. Daarom kon ik dan ook als deputaat der Geref. Gemeenten bij de Hooge Overheid Hare Majesteit de Koningin en H.K.H. de Prinses en Haar Gemaal verwelkomen, toen zij in ons vaderland waren teruggekeerd. Heb ik dan als een tol gedraaid, nu vóór, dan tegen en wederom vóór ons Vorstelijk Huis? Ik vraag dan ook mijn artikelen in „De Banier”, geschreven in

1940, te lezen in verband met de gegeven uiteenzetting, waarvan ik in die artikelen blijken deed, steeds wijzend op al de ellende als vrucht onzer.

Voor Gods rechterstoel verschoonen titels en waardigheden niet. Op welk een ootmoedige aangrijpende wijze was dit de erkenning van Prins Willem V, toen deze Oranjevorst ten tijde der Fransche overheersching ons land verlaten moest, als hij onder meer sprak:

"Deze vernedering heb ik als mensch dubbel verdiend: doch niet in de waarneming mijner posten. Dwaal ik soms, ik deed het ter goeder trouw; opzettelijk benadeelde ik nooit zelfs mijn bittersten vijand. De ware bron onzer ongelukken ligt niet in onverantwoordelijke handelswijs van zoovele Nederlanders, maar in de nationale zonden en gerechtigheden. God heeft een twist met Nederland en toont het in de mislukking van alle pogingen en ook nu door een felle vorst, die alle de wateren tot een gebaanden weg maakt. Wie zal oprichten als God terneder werpt?" 1)

Beteekent nu deze mijne houding, dat ik den gruwelijken bezetter van ons land niet als vijand beschouwde? Neen, geenszins! Ik moge een enkel noemen ter bevestiging hiervan:

Ten eerste

Reeds kort nadat Nederland moest worden overgegeven rees bij velen de vraag, of wij verplicht waren **den bezetter als onze Overheid te gehoorzamen**. Die vraag werd niet alleen door het gemeene volk gesteld, maar ook intellectueelen, die volstrekt niet sympathiseerden met de N.S.B. worstelden met dit vraagstuk. Ik heb onder advocaten van Gereformeerden huize er ontmoet, die op grond van Rom. 13 oordeelden, zich de bevelen van den Duitscher te moeten onderwerpen. Ook op een onderwijzersvergadering in 1941 werd dezelfde vraag gesteld. Blijkens het verslag dier vergadering heb ik er op gewezen, dat onze Regeering nimmer afgezet is en wij dus gehouden waren Haar onze gehoorzaamheid te geven met in achtneming van de noodige voorzichtigheid, opdat wij ons zelf niet moedwillig in gevaar begeben. (Heid. Catech. vr. 105).

Ten tweede

Tegen **Winterhulp** heb ik van stonden aan positie gekozen. Niet alleen weigerde ik elke bijdrage, heb ik mijn weigering principieel verdedigd tegen Siemon, den beruchten leider van de S.D. te Rotterdam, doch ook anderen en geadviseerd met beslistheid stelling te nemen tegen een instelling, die zelfs over de Diaconieën heerschappij voeren wilde. Men vrage

eens wat de gevolgen van dit advies geweest zijn na mijn bezoek aan Zeist, waar reeds enkele diakenen van andere kerken teveel hadden toegegeven en door het krachtig optreden van den heer J. van Bochove

1) Groen van Prinsterer. Handb. v. d. Gesch. 4e druk, blz. 669.

op mijn advies allen het afwijzend standpunt hebben ingenomen als ook het onderwijzend personeel van alle scholen te Zeist, en wat de scholen uitgaande van de Ger. Gemeenten betreft, van geheel ons land. Er zijn menschen geweest, die ach en wee over de Duitschers geroepen hebben, maar meenden goed te doen door met Winterhulp samen te werken. N.B.!

Ten derde

Ik was vóór onderteekening van de loyaliteitsverklaring der studenten. Deze verklaring luidde als volgt:

Ondergeteekende geboren te wonende verklaart hiermede plechtig, dat hij de in het bezette Nederlandsche gebied geldende wetten, verordeningen en andere beschikkingen naar eer en geweten zal nakomen en zich zal onthouden van iedere tegen het Duitsche Rijk, de Duitsche Weermacht, of de Nederlandsche autoriteiten gerichte handeling, zoomede van handelingen of gedragingen, welke de openbare orde aan de inrichtingen van Hooger Onderwijs, gezien de vigeerende omstandigheden, in gevaar brengen.

Onderwijzers, ambtenaren, zelfs professoren, die op en top anti-Duitsch waren, hebben een dergelijke verklaring geteekend. In de bespreking, die ik met enkele personen over het al- of niet-teekenen hebben mocht, oordeelde een professor, dat men om te tee-kenen de beginselen der N.S.B. moest zijn toegedaan; een ander was van meening, dat men geheel de wereld er wel bij betrekken kon, doch alleen de verklaring zelf te beoordeelen had. Ik heb, na overleg met nog enkele vooraanstaande en vertrouwde personen, een eigen oordeel gevormd en den raad gegeven te teekenen, **omdat men dan niet voor den Duitscher behoefde te werken.** Tot op den huidigere dag kan ik niet inzien, dat de studenten, die in de Duitsche fabrieken hebben gewerkt, Duitsch oorlogsmateriaal hebben helpen fabricceeren, en op andere wijze den vijand hebben gesteund, beter hebben gedaan dan zij, die geteekend hebben, en voorts, bij razzia's onderduikend, **geen voet voor den Duitscher hebben verzet.** In dit oordeel sta ik niet alleen,

Het komt mij voor, onrechtvaardig te zijn, de „teekenaars-, die bewezen hebben, dat hun eenige bedoeling geweest is uit Duitschland te blijven, te brandmerken en achteruit te zetten.

Hierbij moge ik nog opmerken, dat de toenmalige Minister van Onderwijs, Zijne Excellentie dhr. Bolkesteyn, niet verbood deze verklaring te onderteekenen, maar slechts adviseerde dit niet te doen volgens verslag eener vergadering van studenten en hun ouders, gegeven in de N.R.C. van 10 Dec. 1945. In elk geval is dus het bevel van de Nederlandsche Regeering niet overtreden.

Ten slotte heeft onderteekening, die op mijn advies geschiedde niet plaats gehad in April, toen een groep N.S.B.-ers teekende, waarbij mijn zoon niet wilde gerekend worden, doch den 6en Mei, toen het, gerucht

ging, dat algemeen geteekend werd en inderdaad hondenden studenten naar Utrecht gekomen waren.

Mag men tenslotte niet een eigen oordeel meer hebben in den strijd tegen den vijand? Deden degenen, die een Ausweis vroegen en die verkregen, in principe anders, dan zij, die de studentenverklaring teekenden? Over de Ausweisen spreekt echter niemand.

Ten vierde

Zooveel mogelijk heb ik hulp verleend aan onderduikers en Joden. Verklaringen dienaangaande heb' ik aan de zuiveringscommissie overgelegd. De gezinnen van onderduikers, leden mijner gemeente als ook van een gemeente, waarvan ik consulent was, heb ik voor mijn rekening genomen, in vertrouwen, dat de Gemeente dit later goedkeuren en vergoeden zou. Een Joodsche vrouw, gehuwd met een Hervormden man, die met haar dochter naar Westerbork vervoerd dreigde te worden, heb ik geholpen en zelfs aangeboden bij mij te komen om onder te duiken. Ook hiervan heeft dit gezin uit groote dankbaarheid een verklaring opgesteld. Drie onderwijzersgezinnen zijn mede op mijn advies en met mijn hulp onderhouden.

Ten vijfde

Met vele leden der „Ondergrondsche" heb ik sinds begin 1942 voeling gehouden en hen gesteund. Neen, ik ben niet van oordeel, dat particulier verzet en persoonlijke wraakneming te rechtvaardigen is. Ik heb mij dan ook in 1940 openlijk daartegen verklaard; maar in gehoorzaamheid aan onze Regeering was gewettigd verzet te voeren. Zij, die aldus handelden, de bevelen van onze wettige Overheid opvolgend, vonden mij niet tegen hen. Ik heb van nabij kennis genomen van de bevrijding van personen, die tot den dood veroordeeld waren, en den avond of nacht voorafgaande aan den dag, waarop het oordeel zou voltrokken worden, dit de gevangenis bevrijd zijn. De onverschrokken moed, het eigen leven in de waagschaal stellen om onschuldigen uit de hand van moordenaren redden, heb ik bewonderd. Hierover ware alleen van wat te Rotterdam op het Haagsche Veer geschied is, een boekdeel samen te stellen.

Ten zesde

Ik heb gepoogd het dagblad „De Banier" op te heffen, doch zóó, dat de drukkerij behouden bleef. De drukkerij was mij lief als middel tot verbreiding der oude beproefde waarheid. Vele goede oude schrijvers

zijn er uitgegeven, als Comri's Catechismus en Eigenschappen des Geloofs. Bostons Genadeverbond, A. van Rotterdams Verklaring van de Nederlandsche Geloofsbelijdenis, enz. Die drukkerij wilde ik niet in handen van de Duitschers spelen. Zij behoort volgens een vakblad tot de weinige drukkerijen, die niet voor de Wehrmacht hebben gewerkt. Daarbij drong mij de zorg voor vele kleine luiden, die aandeelhouder waren en de S.G.P. steeds trouw gebleven waren.

Mocht ik zonder meer hun belangen maar opofferen? Wat Commissarissen besloten, was opheffing van het dagblad. waarover wij niets meer te zeggen hadden en waarvan ik geen hoofdredacteur meer was. Doch die opheffing kon alleen met toestemming voor ontslag van het personeel geschieden. Tenslotte is het gelukt het blad te doen verdwijnen. Is er een tweede blad, dat op eigen verzoek is opgeheven? Mij is er geen bekend.

't Gevolg was, dat de Saambinder verboden werd alsook al de andere bladen, die door genoemde drukkerij uitgegeven werden en eindelijk legde men niet alleen beslag op ons gebouw, maar roofde en vernielde tenslotte de Duitscher alles: machines, papier, boeken, kortom, alles wat aanwezig was. Na mijn ziekte heb ik de aandeelen doen opknopen, o.m. opdat niemand zich na mijn sterven zou kunnen beklagen verlies geleden te hebben. Er waren aandeelhouders, die uit liefde tot de zaak hun geld gegeven hadden en zoo er schade ontstond, die zelf wilden dragen. In deze zaak kon ik een onverdacht rechtsgeleerde als getuige voor de zuiveringscommissie noemen, die zoo vriendelijk was den hieromtrent verspreiden laster te weerleggen.

Ten zevende

In zake de houding der Schoolbesturen t.o.v. de benoeming van onderwijzend personeel heb ik geadviseerd den Secretaris-Generaal te berichten, dat wij handhavend het onverkorte artikel 36 der Nederlandsche Geloofsbelijdenis, van de Overheid moesten eischen, dat zij voor Gereformeerd onderwijs zorg drage en dat indien aan onze scholen een kracht zou worden benoemd, die de Belijdenisschriften der Nederlandsche Kerk niet onderschreef, wij die zouden weigeren. Alsdan zou het conflict door de Overheid zelf ontstaan.

Aan niet één onzer scholen is een leerkracht benoemd buiten den wil van het bestuur der school. Wel is een als Duitsch gezind bekend staande kweekeling met acte gepasseerd aan de school te Rijssen, wat tengevolge heeft gehad het ontslag van den heer Inspecteur van het Lager Onderwijs te Deventer, die zich in de benoeming van een ander geheel aan onze zijde heeft geschaard. De zaak was bij den Secretaris-Generaal aanhangig gemaakt door A. Kaptein. tot wien de vader van den gepasseerden kweekeling met acte zich gewend had.

Van verschillende zijden is mij instemming betuigd met het door mij opgestelde antwoord aan den betrokken Secretaris-Generaal.

Ik zal het hierbij laten; betrouwbare getuigen, niet van mijn kerkelijke noch politieke richting, kunnen en willen verklaren, dat ik het boven omschreven standpunt steeds heb ingenomen. In één woord: Ik heb met aankleving van alle zwakheid en gebrek het goede voor Vorstenhuis en volk gezocht in het verlaten van de zonde en in het onvoorwaardelijk wederkeeren tot Gods geboden. Ik hoop niets anders te spreken dan ik gedaan heb, gedurende de achttien jaar, die ik als lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal heb doorgebracht. Wil men mij daarom met hoon en smaad overladen. ik hoop genade te ontvangen om dit geduldig te dragen. Een dienstknecht is niet meer dan zijn heer. In de Kamer kon ik niet terugkeeren. Reeds aan de laatste verkiezingen, voor den oorlog, wilde ik mij onttrekken, omdat de arbeid mij te zwaar viel. Na mijn ernstige ziekte is er geen sprake van, dat ik het lidmaatschap van de Staten-Generaal op mij zou kunnen nemen; mijn laatste krachten wensch ik te geven aan de kerk. die mij lief is en wier belangen ik nimmer heb verzaakt. Had ik geen vrij geweten gehad over mijn gedrag gedurende den oorlog, ik zou zeker als anderen gedaan hebben, reeds lang hebben bedankt en de zuiveringscommissie zijn voor geweest. Behalve de berooving mijner goederen en de meest onrechtvaardige bejegeningen, die ik van Duitsche zijde te verdragen heb gehad, hebben thans Nederlanders mij uitgestooten en mij aan smaad en hoon prijsgegeven. Dat is niet het zwaarste voor mijn persoon; de Heere heeft genadiglijk den hinder daarvan voor mij weggenomen. Voor eigen eer behoeven wij ons niet al te zeer in de bres te stellen. Als dienaar in Gods Kerk heeft men in mij echter de gemeente aangetast en dit noopt mij op veter verzoek tot blootlegging der zaken, waartoe ik mij bij dezen heb gezet. Mijn hope is, dat de aloude Gereformeerde beginselen, waarop de Staat der Nederlanden, als op een onwrikbare rots, eens is gegrondvest, niet alleen mogen blijven voortleven onder ons volk, doch dat de Heere ons tot die maar al te zeer verlaten beginselen doe wederkeeren. Dit zou ons van den te vreezen ondergang kunnen behoeden.

Ik besluit met het woord van Groen van Prinsterer:

„Wat Nederland geworden is, dat zien we. Wat het op dit spoor worden zal, is, ook zonder ongemeene scherpzinnigheid, te voorzien. Wat bij Christelijken zin een ootmoedig en heilbegeerig Nederland zou kunnen worden, dat berekene hij, die de uitgestrektheid van Gods beloften aan natiën, die Hem dienen, berekenbaar acht.

Gelukkig Nederland, en hier wensch ik ook het Huis van Oranje, nog als van ouds, in den geliefden naam van Nederland te omvatten, indien het behoefte gevoelt om weder te keeren tot den God, Wiens duizendwerf verbeurde gunst misschien nog voor ons weggelegd is, indien het, door schuldbesef en aanbidding, zich het uitzicht opent om, gespaard en gelouterd, een toonbeeld van Gods genade te zijn tot in de verste nakomelingschap!" 1)

1) Groen van Prinsterer, Handboek 4e druk, blz. 905.

M. GOLVERDINGEN

Ds. G. H. KERSTEN

FACETTEN VAN ZIJN
LEVEN EN WERK

TWEEDE DRUK

Copyright: Vereniging tot behartiging van de belangen van de
Jeugdbond der Gereformeerde Gemeenten, Gouda, 1971.

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar
gemaakt door middel van druk, fotocopie, microfilm of op welke
andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming
van de hier bovengenoemde Vereniging.

No part of this book may be reproduced in any form, by print,
photoprint, microfilm or any other means, without written permis-
sion from the publisher.

BOND VAN JEUGDVERENIGINGEN DER GEREFORMEERDE GEMEENTE
AMERSFOORT 1972

WOORD VOORAF

De Bond van Jeugdverenigingen der Gereformeerde Gemeenten mocht haar 40-jarig jubileum vieren. Het bondsbestuur heeft gemeend er goed aan te doen het boek over wijlen Ds. G. H. Kersten, dat thans voor U ligt, uit te geven als blijvende herinnering aan dit jubileum. Het is geschreven op verzoek van het bondsbestuur door de heer M. Golverdingen, die als jeugdwerkleider aan onze bond verbonden is.

De hoofdstukken 1, 2, 5 en 6 zijn enige tijd geleden in de vorm van artikelen gepubliceerd in ons jeugdblad „Daniël”. Wel zijn deze artikelen, nu ze in dit boek zijn opgenomen, herzien en aangevuld met nieuwe gegevens. De overige hoofdstukken zijn nog niet eerder gepubliceerd. Aan dit geheel heeft de schrijver drie bijlagen toegevoegd, waaronder de eerste uitgegeven preek van Ds. Kersten uit 1907, die antiquarisch slechts zeer zelden nog te verkrijgen is.

Ik wil de lezers erop wijzen, dat het boek niet een complete biografie van Ds. Kersten wil geven, maar een bundel studies bevat, die verschillende facetten van zijn leven en arbeid belichten. Daarbij komen niet met nadruk aan de orde bijvoorbeeld Ds. Kersten als dogmaticus, zijn verhouding tot zijn tijdgenoten, zijn kontakten met buitenlandse kerken, zijn politieke arbeid in de dertiger jaren, Ds. Kersten als journalist en als polemicus. Over elk van deze aspecten zou heel wat te schrijven zijn, maar de bedoeling van dit boek is vooral de nadruk te laten vallen op de betekenis, die Ds. Kersten heeft gehad voor het ontstaan en de uitbouw van de Gereformeerde Gemeenten.

Dat mag niet vergeten worden, ook niet door de jeugd van onze gemeenten. Wij leven in een tijd, waarin velen van onze jongeren onder de bewuste of meestal onbewuste beïnvloeding van het existentiële denken sterk a-historisch zijn inge-

steld. Men heeft weinig interesse *voor* en daardoor ook weinig kennis *van* de geschiedenis op zich en de kerkgeschiedenis in het bijzonder. Dit betekent niet alleen een droevige verarming, maar bovendien is een gevolg hiervan, dat ook de liefde tot de eigen kerk gaat tanen en een verantwoord en noodzakelijk kerkelijk besef gaat ontbreken.

Voor de opbouw van het kerkelijk leven is nodig een geslacht, dat zich in liefde verbonden blijft gevoelen met de gemeenten en vanuit deze liefde begeert haar te dienen. Om deze liefde op te wekken en te verinnigen is nodig, dat men de geschiedenis kent. Daarbij wil ook dit boek helpen.

De lezer zal in dit boek veel citaten aantreffen. Dat vindt zijn oorzaak in het feit, dat dit werk niet in de eerste plaats beschouwingen wil geven *over* Ds. Kersten, maar wil proberen een overzicht te geven van de voornaamste gedachten *van* Ds. Kersten. Vandaar dat hij hier veel zelf aan het woord wordt gelaten.

Het schrijven van dit boek was niet mogelijk geweest als geen hulp was geboden door enkele predikanten van onze gemeenten, ambtsdragers, relaties van Ds. Kersten en vooral niet te vergeten enkele familieleden, van wie wij hier in het bijzonder willen vermelden één van zijn dochters en haar man, mevrouw en Mr. L. J. M. Hage. Al de hierboven genoemden hielpen bij het verzamelen van dokumentatie, van illustratiemateriaal en stonden gesprekken toe voor mondelinge informatie.

Het is de hartelijke wens van de schrijver en van het bondsbestuur, dat het lezen van dit boekje door velen — door ouderen die Ds. Kersten nog gekend hebben, maar ook door jongeren, die hem niet meer gekend hebben — het besef moge nalaten, neen, niet waartoe een mens allemaal in staat zou zijn, maar hoe de Heere een mens heeft willen gebruiken in Zijn dienst tot opbouw van Zijn Kerk.

Als de vrucht mag zijn van dit boek, dat dit verstaan mag worden en de liefde tot de eigen gemeenten — die uit de nood der tijden geboren zijn en waarover de Heere Zijn zorg nog tot op heden wil uitbreiden, ondanks alle menselijke zonden en

tekortkomingen, en waarin Hij ons in Zijn leiding over ons leven een plaats heeft willen geven — versterkt mag worden, dan zal de arbeid aan het schrijven van dit boekje besteed en aan de uitgave ervan rijkelijk beloond zijn.

Gebiede God over deze jubileumuitgave Zijn zegen.

Ds. H. Rijksen,

voorzitter van het bondsbestuur van de Bond van
Jeugdverenigingen der Gereformeerde Gemeenten

P.S. De synodale deputaten voor de Jeugdzorg sluiten zich gaarne bij het bovenstaande aan en willen de woorden van onze bondsvoorzitter van harte onderstrepen.

Namens deze,

Ds. P. Blok, voorzitter

BIJ DE TWEEDE DRUK

In deze druk zijn enkele zetfouten en kleine onjuistheden, alle van ondergeschikte betekenis, gecorrigeerd. Enkele noten bij hfdst. 3 werden herschreven door het beschikbaar komen van nieuwe bronnen. Allen die mij hun opmerkingen zonden n.a.v. de eerste druk van dit boek, zeg ik daarvoor hartelijk dank.

De schrijver

VAN ONDERWIJZER TOT PREDIKANT

Achtergrond

De geschiedenis bestaat niet alleen uit pure, dorre feiten. Het jaartallenboekje uit onze lagere schooljaren is zonder toelichting een wat misleidend uitgaafje. Hoeveel gaat er immers niet aan een gebeurtenis vooraf? Allerlei omstandigheden hebben invloed op de loop der geschiedenis. Kortom, de feiten krijgen pas hun volle inhoud en betekenis, wanneer de achtergronden voor ons gaan léven. Dat geldt ook voor de hoofdmomenten uit leven en werk van Ds. G. H. Kersten. Zijn arbeid moet gezien worden tegen de achtergrond van de kerkelijke verhoudingen in de tweede helft van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw. De verhoudingen in het kerkelijke leven van die tijd worden geheel beheerst door de gevolgen van de Afscheiding van 1834, dé reactie op de overheersing van de Verlichtingsgedachten in de Hervormde Kerk. Tallozen die sinds jaar en dag geestelijk voedsel zochten in één van de vele gezelschappen, omdat zij in de kerk stenen voor brood kregen, komen in deze tijd tot een hernieuwd kerkelijk besef.

Duizenden eenvoudigen keren terug naar een werkelijk gereformeerde kerk, zoals die in de tijd van de synode van Dordrecht van 1618—1619 in ons land heeft gebloeid. H. Algra heeft over deze tijd een zeer waarderend en bewogen boek geschreven: Het wonder van de negentiende eeuw.¹⁾ En in het licht van de Schrift en de kerkgeschiedenis is het ook een wonder, dat uit talrijke, omsamenhangende groepen weer kerken ontstaan. Maar daarmee is het ideaal van de Afscheiding

Aan mijn ouders

slechts ten dele bereikt. In plaats van één kerk, in leer en kerkorde voortzetting van de kerk der hervorming, ontstaan véle kerken. En al brengt 1869 een samengaan van twee betrekkelijk grote afgescheiden kerkelijke groeperingen, deze Christelijke Gereformeerde Kerk omvat lang niet allen die de Herv. Kerk hebben verlaten. Soms staan ernstige leerschillen een vereniging in de weg, soms persoonlijke kwesties. In ieder geval treffen we ook na '69 in een aantal plaatsen „Ledeboeriaanse” gemeenten en Gereformeerde Kerken onder 't kruis aan; daarnaast leiden vrije gemeenten hun zelfstandig bestaan; losse groepen, die in nog sterker mate verwantschap met een gezelschap vertonen, vinden we in vrijwel elke streek. In die kleine afgesloten kringen treffen we vaak bloeiend geestelijk leven aan. De persoonlijke omgang met God is geen vreemde zaak. Met een diepe hunkering naar licht en leven lezen velen de Schrift. Een boek als „De redelijke godsdienst” van de praktikale „vader” Brakel behoort tot de geliefde lektuur voor de winteravonden. En als er een vriendenkring bijeen is, is er altijd wel iemand die met de berijmde psalm zegt: „Komt, luistert toe, gij godgezinden, gij, die den Heer van harte vreest, hoort wat mij God deed ondervinden, wat Hij gedaan heeft aan mijn geest”.

Men kent elkaar goed in deze kleine gemeenten en groepen, die meestal uit enkele families bestaan, te goed vaak. Niet altijd leeft men dicht bij de Schrift. Dan ontstaan er spanningen die zich ontladen in heftige konflikten. Iedereen is er immers wel min of meer persoonlijk bij betrokken. Dan maken de goede verhoudingen door het absoluut stellen van persoonlijke voorkeuren en „liggingen” plaats voor trieste tuchtkwesties en plaatselijke scheuringen. Bij meningsverschillen laat men zich in veel gevallen niet door de vaste regel van het Woord leiden, maar door het eigen gevoel. Men doet in kerkelijke zaken wat goed is in eigen oog.

En de schriftuurlijk-bevindelijke vroomheid én het altijd aanwezig zijn van een sterke individualistische trek, kenmerken het kerkelijk klimaat, waarin Ds. Kersten zal opgroeien. Ver-

betering daarin zou een goede opleiding van predikanten kunnen brengen, maar deze opleiding is óf zeer gebrekkig óf ontbreekt totaal. Ook voelt men zich niet aangetrokken tot de grote Gereformeerde Kerken — ontstaan in 1892 — waar het kerkelijk leven veel beter is geordend. Daar breekt zich n.l. een stroming baan, die een afbuiging inhoudt van de oude gereformeerde leer over wedergeboorte en geloof.

Naar Den Haag

Op 6 augustus 1882 worden Gerrit Hendrik Kersten en Jannetje van Veldhuizen, wonend in Deventer, verblijd met de geboorte van hun tweede kind: een zoon, die naar zijn vader genoemd wordt.

Mevrouw J. Kersten-van Veldhuizen, de moeder van Ds. G. H. Kersten met een van haar jongste kinderen: J. B. Kersten

De vader is afkomstig uit een familie van Afgescheidenen. Zeer waarschijnlijk is hij bij zijn huwelijk van de Christelijke Gereformeerde Kerk overgegaan tot de Herv. Kerk, waartoe zijn bruid behoort. De jonge vrouw is overigens niet zo ingenomen met het beroep van haar man, die opperwachtmeester is bij de cavalerie in het rustige Overijsselse stadje. Wellicht heeft de ruwe sfeer bij het paardenvolk haar tegengestaan. Hoe het ook zij, na enkele jaren neemt opperwachtmeester Kersten zijn ontslag. Omdat er veel familie in Den Haag woont, besluit hij met zijn gezin daarheen te verhuizen. In de residentie vindt hij spoedig een betrekking als boekhouder. ²⁾

Bekering en roeping tot het ambt

Wanneer Henri, zo wordt de tweede zoon in de familiekring genoemd, nog een schooljongen is, verhoort de Heere de gebeden van zijn ouders om de bekering van dit kind. Het onderwijs uit de Schrift, vooral gegeven door zijn godvrezende moeder, draagt door Gods genade vroeg en rijk vrucht. „Het heeft den Heere behaagd mij op tienjarigen leeftijd door Zijnen Geest krachtadig te overtuigen. Nooit zal ik die plaats vergeten, die ik als een verloren zondaar verlaten moest. Vele nachten bracht ik door met bitter klagen. Een jaar daarna mocht ik den Heere Jezus als den weg der zaligheid leeren kennen, Die door Zijnen Geest mij enkele jaren later verzekerde van zijn aandeel aan Hem en aan Zijne gerechtigheid”. ³⁾ Omstreeks zijn elfde jaar werkt de Heere in zijn hart ook de roeping tot het ambt. Dat gaat gepaard met innerlijke strijd. „Gods volk troosten... tegen welk volk ik zóó hoog opzag, neen, dat kon niet! Die 't doorleefde weet dat wel. 't Ging met vallen en opstaan, waardoor niet weinig het bewustzijn der Goddelijke roeping werd gesterkt. 't Was nog eens op een Zondagavond, dat de bestrijdingen zoo hoog gingen en de Heere mij zeer bemoedigde uit Zijn Woord. Ik wist den tekst niet te staan, maar toen ik van mijn knieën oprees, zei ik:

„Heere, ik zal 't gelooven dat het van U is, als ik het opsla in 't Woord. En ik sloeg den Bijbel open; en als met den vinger werd ik bij hetzelfde woord gewezen. Mijn ziel heeft soms nog de zoete smaak van wat ik toen doorleefde”. ⁴⁾ Soms dwaalt hij door Den Haag, op zoek naar een kerk, waarin hij predikant zou willen worden. Hij luistert overal, zelfs bij de samenkomsten van het Leger des Heils, maar voelt zich tot geen der bezochte kerken aangetrokken.

In deze jaren wordt het fundament gelegd van zijn grote kennis van de Nadere Reformatie. 's Avonds leest hij vaak urenlang in à Brakel, Smytegelt en andere oude schrijvers. Als de slaap hem de baas dreigt te worden, zet hij het lezen voort met de voeten in een teiltje koud water. De catechismusverklaring van Mr. Justus Vermeer — een geschenk van zijn vader bij zijn twaalfde verjaardag — vormt een steeds terugkerend punt op zijn leesprogramma. Hij bereidt zich n.l. op elk catechisatieuur voor door thuis de met de stof verband houdende zondag door te nemen. ⁵⁾ Wanneer hij zestien jaar is, legt hij belijdenis des geloofs af. Hij neemt daarna, met zijn moeder, deel aan de viering van het heilig avondmaal.

Het kontakt met Ds. Pieneman

Dan is hij reeds hersteld van een ernstige ziekte. Een hartaandoening, gepaard gaande met lange perioden van bewusteloosheid, brengt hem als veertienjarige jongen aan de rand van het graf. ⁶⁾ Tegenover de ouders geeft de behandelende arts de hoop op herstel op. Wanneer de jongen bijkomt uit een flauwte en zijn moeder in tranen bij zijn bed vindt, vertelt zij hem op zijn aandringen de mening van de dokter. De zieke stemt er niet mee in: „Nee moeder, dat kan niet, omdat de Heere mij voorgekomen is met de woorden uit Ps. 91 : 16: „Ik zal hem met langheid der dagen verzadigen, en Ik zal hem mijn heil doen zien. Ik ga niet sterven, God heeft wat anders voor mij te doen”. Kort daarop schenkt de Heere herstel.

Tijdens de ziekte komt de familie Kersten in contact met ds. C. Pieneman, die in 1895 het beroep van de Oud-Gereformeerde Gemeente te Den Haag heeft aangenomen.⁷⁾ Wanneer deze predikant de herstellende patiënt bezoekt, vraagt hij hem of hij niet bang was om te sterven toen de ziekte het dieptepunt bereikte. De jongen antwoordt met een beslist nee, maar weigert de predikant verder in te lichten. Ds. Pieneman nodigt hem uit om van zaterdag tot maandag bij hem te logeren, zodra

Ds. C. Pieneman.

hij beter is, in de hoop dan meer te horen. Als de jonge Kersten enige tijd later aan de uitnodiging gevolg geeft, is er juist gezelschap. Na de kennismaking herhaalt Ds. Pieneman ten aanhoren van het gehele gezelschap zijn vraag, maar de jongen blijft bij zijn weigering: „Dat is een geheim”. Hierop neemt de predikant hem mee naar zijn studeerkamer en dringt opnieuw sterk aan om hem toch zijn geheim te vertellen. Waarom was hij niet bang om te sterven? Nadat de dominee geheimhouding heeft beloofd, zegt de jongeman, dat de Heere hem geroepen heeft tot het ambt met woorden uit Jesaja 40 : 1: „Troost, troost Mijn volk, zal ulieder God zeggen. Spreekt naar het hart van Jeruzalem”. Als ze samen beneden

komen, is Ds. Pieneman zo blij, dat hij zijn woord breekt. Tot grote ontsteltenis van de betrokkene is het eerste woord van de predikant tot het gezelschap: „Hier is de jonge dominee!”

Onderwijzer aan de Keucheniuschool

Henri wil na de lagere school graag verder studeren. Het liefst zou hij naar het gymnasium gaan. Dat stuit af op bezwaren bij zijn moeder. Die bezwaren kunnen financieel van aard zijn geweest: hij is de tweede uit een gezin van zeven kinderen. Ook kan zij het gymnasium beschouwd hebben als „te hooggegrepen” voor een jongen van eenvoudigen huize. Uiteindelijk krijgt hij toestemming om voor onderwijzer te studeren. Tijdens de studie werkt hij als onderwijzer aan de Keucheniuschool in Den Haag, een wijd en zijd zeer goed bekend staande, gereformeerde school met circa 550 leerlingen. Begin mei slaagt hij voor zijn hulpakte. Op 1 juni volgt zijn benoeming tot onderwijzer voor een half jaar op proef in de plaats van ene mej. C. A. W. Bekker, die de school verlaat wegens huwelijk.⁸⁾ Spoedig opperen enkele bestuursleden bedenkingen tegen Kersten. Het is hun ter ore gekomen dat de nieuwe onderwijzer zich uiterst kritisch opstelt tegenover de leer van de veronderstelde wedergeboorte van Dr. A. Kuyper, die als een nieuwe theologische visie in brede kring instemming vindt. Het door Kersten zeer gewaardeerde hoofd van de school, dhr. J. A. Wijnveldt, moet toch eens met hem praten.⁹⁾ Wanneer de proeftijd verstreken is, blijken de bezwaren bij de meeste bestuursleden zo groot te zijn, dat men niet zondermeer wil overgaan tot benoeming in vaste dienst. Er wordt een commissie benoemd, die als opdracht krijgt nog eens met de jonge onderwijzer van gedachten te wisselen. Alleen wanneer het gesprek naar de mening van de commissieleden een gunstig verloop heeft, zal hij zijn aanstelling krijgen.¹⁰⁾ Het tegendeel is het geval. Kersten gaat heel openhartig op de vraag in. Hij handhaaft zijn standpunt, dat hij op grond van de Schrift de kinderen beschouwt als dood in zonden en misdaden. Daar-

van gaat hij bij de bijbelles uit. Daarom wijst hij de meisjes en jongens met klem op de noodzaak van wedergeboorte en bekering. De visie van Kuyper wijst hij beslist als onbijbels van de hand. Het bestuur, geadviseerd door de commissie ad hoc, besluit nu om Kersten tegen mei 1902 te ontslaan.¹¹⁾ Van dat bericht schrikt hij niet. Het onderwijzerschap is immers zijn levensbestemming niet. In de gang van zaken ziet hij de besturende hand van God, Die voor hem de weg baant naar het predikantschap. Wanneer hij in januari 1902 wegens ziekte geen les kan geven en de voorzitter van het bestuur zijn ouders opzoekt, besluit hij met het verlaten van het onderwijs niet te wachten tot 1 mei. Hij vraagt en ontvangt eervol ontslag met ingang van 1 februari '02.¹²⁾

Oefenaar

Inmiddels heeft zich ook een andere ontwikkeling voltrokken. In '01 ontvangt hij geheel ongedacht zijn aanstelling tot oefenaar. Het begin ligt in Rijssen. Daar brengt hij in de zomermaanden enige tijd door voor herstel van zijn gezondheid, die betrekkelijk zwak is gebleven. Lichamelijk zwak en enigszins overspannen komt hij in huis bij Dirk Ligtenberg en zijn vrouw, die geen kinderen hebben, maar wel twee pleegzoons. Door de vrouw van Ligtenberg wordt hij met goede zorgen omringd.¹³⁾ Of de familie Ligtenberg hem in aanraking gebracht heeft met Ds. P. v. d. Heyden is niet bekend.¹⁴⁾ In zijn gemeente houdt hij onder veel belangstelling een oefening (preek), die hij echter niet kan volbrengen. Ds. v. d. Heyden maakt daarop de preek voor hem af.

Deze eerste oefening wordt spoedig door een tweede gevolgd. In de vrije tijd die het onderwijzerschap hem geeft, gaat hij veel naar Lisse om de heer R. Segers, waarop hij bijzonder gesteld is, en Ds. Jac. Overduin te bezoeken. Wanneer hij weer een keer bij Ds. Overduin¹⁵⁾ komt — op een zaterdag in het najaar — legt deze hem totaal onverwacht het verzoek voor om de a.s. zondag voor hem te preken. De pastor van Lisse

moet zelf n.l. ergens anders voorgaan. Die zondag verkondigt de jonge Kersten met vrijmoedigheid het Woord tot grote blijdschap van Lisse, van zijn moeder¹⁶⁾ en de kleine kring van de Gereformeerde Kerken onder 't kruis. De classis Rotterdam verleent hem spoedig daarop „acte om in het privé te proponeren”.¹⁷⁾ Daarmee is hij officieel oefenaar geworden. Het werk in Gods wijngaard wacht hem. De Heere maakt Zijn Woord waar.

De voorganger van Meliskerke

In datzelfde najaar beveelt Ds. Pieneman — inmiddels predikant te Rotterdam — als consulent de jonge oefenaar aan bij de kerkeraad van de kwijnende gemeente van Meliskerke, de enige kruisgemeente in Zeeland.¹⁸⁾ Kersten aanvaardt het verzoek van de kerkeraad. Op Kerstdag 1901 komt hij in Middelburg aan. Door een misverstand over de tijd van aankomst van de trein is er geen rijtuig om hem af te halen. In de stromende regen loopt hij naar Grijskerke, waar de scriba, de heer W. Coppoolse, woont, die met hem meegaat naar Meliskerke.

In één week tijds treedt de negentienjarige oefenaar achttmaal voor de gemeente op. „De toeloop was groot, zijn prediking viel erin en toen hij weer naar Den Haag terugkeerde, werden al spoedig pogingen in het werk gesteld om hem als vast oefenaar of lerend ouderling aan de gemeente te verbinden, die tot gevolg hadden, dat de heer Kersten in maart 1902 hier kwam wonen”.¹⁹⁾ Op 23 maart wordt hij door zijn „vaderlijken leeraar en vriend”, Ds. Pieneman, als lerend ouderling bevestigd met een preek over 1 Tim. 4 : 12: „Niemand verachte uwe jonkheid”. De nieuwe voorganger doet zijn intrede met het woord uit Jesaja 40 : 1, dat zo'n bijzondere plaats in zijn leven gekregen heeft: „Troost, troost Mijn volk”.

Met voor een jongeman van zijn leeftijd ongewone takt weet hij al spoedig leiding te geven aan het gemeentelieven. De arbeid van „meester Kersten” — zo noemen de gemeenteleden

hem — wordt rijk gezegend. De Heere heiligt het verkondigde Woord aan vele harten. Er ontstaat een algehele opleving, gepaard gaande met een sterke groei van de gemeente. Elke maand bijna komen gezinnen over uit de Herv. of Geref. Kerk. Om het tekort aan plaatsen op te vangen neemt de kerkeraad van de gemeente te Rotterdam een aantal „tabouretten” over, vouw- of klapstoeltjes, die in de gangpaden worden gezet.²⁰⁾ De klacht over het tekort aan plaatsen blijft aanhouden. Eind maart 1903 wordt het besluit genomen om de kerk te vergroten.²¹⁾ De voorganger wordt belast met het toezicht op het werk, omdat geld voor een architect ontbreekt. In de kerkeraad ontwaakt het verlangen om hun voorganger te laten bevestigen tot leraar, zodat hij Woord én sacramenten mag bedienen. Aan de classis wordt in september 1902 het eerste verzoek over de zaak gericht.²²⁾

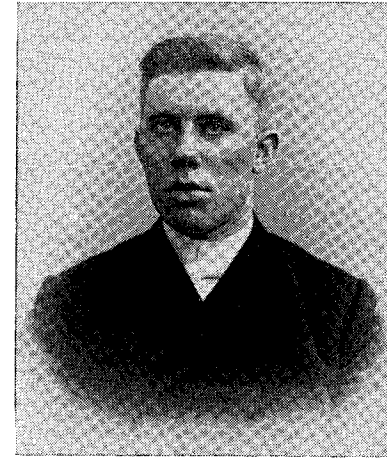
1905: predikant

Van behandeling van het verzoek op de vergadering van de classis is echter geen sprake. De gang van zaken neemt een totaal onverwachte wending, die tot gevolg heeft dat de bevestiging in het ambt bijna drie jaar wordt uitgesteld.

De classis legt Kersten namelijk, zonder hem te horen of zijn kerkeraad te informeren, een verbod op om buiten Meliskerke te oefenen. Aanleiding tot dit besluit is de verbreking van een verloving door Kersten en daarmee samenhangende verwikkelingen. Hij heeft dit gedaan vóór zijn komst naar Meliskerke, mede op uitdrukkelijk verzoek van zijn ouders.²³⁾ Hoewel de jongeman openlijk schuld belijdt op een vergadering van de classis voor het geven van aanstoot, maken enkele afgevaardigden de zaak telkens weer aanhangig.²⁴⁾ Uiteindelijk wordt Kersten eind juli 1903 door de Algemene Vergadering te Rotterdam in alle rechten hersteld.²⁵⁾

Daarmede komt een einde aan een kerkelijke procedure, die blijk geeft, dat ondermeer de kennis van het gereformeerde kerkrecht niet bij allen aanwezig is.

Omdat er door deze kwestie nogal wat „onvlakte” is in de classicale en algemene vergaderingen, wordt voorlopig afgezien van „het in het ambt zetten” van de Zeeuwse oefenaar. Een jaar later verleent de classis goedkeuring aan een door de gemeente op Kersten uitgebracht beroep als predikant.

Ds. G. H. Kersten in augustus 1905, kort na zijn bevestiging als predikant te Meliskerke.

Ter voorbereiding ontvangt hij lessen van Ds. Pieneman en de Amsterdamse predikant Ds. M. Ozinga Dz.²⁶⁾, die met zijn gemeente in deze tijd voor een korte periode medeleeft in het verband van de kruisgemeenten.

In het voorjaar van 1905 treedt hij in het huwelijk met Catharina Adriana Wisse uit Kapelle-Biezelinge. Kort daarna, op de Algemene Vergadering van 26 mei 1905 te Rotterdam wordt toestemming verleend om Kersten als predikant te bevestigen volgens art. 8 D.K.O., nadat hij een kwartier is onderzocht aangaande genadestaat en roeping. Hij houdt op deze vergadering een preek over Rom. 8 : 1.²⁷⁾

Op zondag 1 juni 1905 wordt hij door Ds. Pieneman in het ambt bevestigd met de woorden uit Efeze 4 : 10. De jonge predikant

aanvaardt zijn ambt met een predikatie over 2 Sam. 23 : 5a. Wanneer Ds. Pieneman het beroep aanneemt naar Grand Rapids in de Verenigde Staten, beroept Rotterdam de predikant van Meliskerke. Op 6 april 1906 neemt hij afscheid van de gemeente. Een week later zit hij voor het laatst de kerkeraadsvergadering voor. In zijn slotwoord brengt hij zijn dankbaarheid tot uitdrukking, „inzonderheid hierin dat we in volkomene vrede en vlakke mogen scheiden”. Aan het eind van de vergadering klinkt uit de kerkeraadskamer Ps. 133 : 1.²⁸⁾

- 1) Franeker, 1970, derde druk. Zie vooral hfdst. VIII, IX. Belangwekkend is de kaart op blz. 120. De Afscheiding was een explosie, waarbij vele „gezelschappen” in gemeenten werden omgezet. Een goed boek voor het leren kennen van het kerkelijk leven in die tijd is ook: Ds. J. van Raalte: Wat was de Gereformeerde Kerk in Nederland? (De geschiedenis van de „Kruisgezinden”), Goes, 1954.
- 2) Veel dank ben ik verschuldigd aan enkele familieleden van Ds. Kersten, die mij gegevens verstrekten. Wanneer geen bron wordt vermeld, is de inhoud van dit hfdst. daarop gebaseerd.
- 3) De roem in zwakheden. Gedachtenisrede 25-jarig Ambtsjubileum, Rotterdam, 1930, blz. 13.
- 4) De Saambinder 23 april 1925 (6e jrg. nr. 12), vgl. De Saambinder, 25 okt. 1923 (4e jrg. nr. 24).
- 5) De snoeren in liefelijke plaatsen gevallen. Verslag begrafenis Ds. G. H. Kersten, Utrecht 1948, blz. 34; De Saambinder, 11 juni 1925 (6e jrg. nr. 15).
- 6) De Saambinder, 25 oktober 1923 (4e jr. nr. 24).
- 7) Ds. C. Pieneman werd in 1863 te Zevenhoven geboren. Hij gevoelde jong roeping tot het ambt. Een welgestelde familie stelde hem in staat het gymnasium te Zetten te volgen. Hij ging met de Doleantie van 1886 mee. In 1889 nam hij een beroep aan als oefenaar naar de Ned. Geref. Kerk te Opheusden. In 1894 kwam het tot een breuk en sloot hij zich met zijn gemeente aan bij de Geref. Kerken onder 't kruis. In datzelfde jaar werd hij door Ds. A. Janse tot predikant bevestigd. Hij stond van 1895—1898 in Den Haag. De naam Oud-Gereformeerde Gemeente behoeft niet te bevreemden, want plaatselijk waren de namen van de kruisgemeenten niet gelijk.

- 8) Naamlijst leerlingen en personeel Keucheniussschool sedert 1899, folio 21. Kersten werd als kwekeling aangesteld op 1 mei 1899, idem folio 12. Er was een groot aanbod van personeel in deze tijd. De notulen van de bestuursvergadering van 5 april 1901 melden, dat op het gerucht van het komende huwelijk zich spontaan reeds vier bevoegde sollicitanten hadden aangemeld. Men wilde echter het examen van Kersten afwachten. Op 3 mei besluit men hem op proef te benoemen tegen een salaris van f 500,— 's jaars.
- 9) Notulen bestuursvergaderingen Keucheniussschool, 7 juni '01. Jaren later schrijft Ds. Kersten over „de eminente meester Wijnveldt in Den Haag,” die hem orde houden heeft geleerd, De Saambinder, 8 febr. 1923 (4e jrg. nr. 7).
- 10) Idem 4 oktober 1901. De commissie bestond uit de heren Van Maanen en J. G. v. d. Burch, vice-voorzitter van het schoolbestuur. Het voorstel werd gedaan door de heer Van Maanen. De voorzitter, J. v. d. Bosch, en het bestuurslid Van Melsen protesteerden tegen dit besluit! Wijnveldt gaf een „niet ongunstig” advies.
- 11) Idem 12 november 1901. In de notulen wordt niet ingegaan op de inhoud van de bezwaren. Die zijn door mij aan mededelingen van de familie Kersten ontleend. Wel maken de notulen melding van de openhartigheid van Kersten. Bij dit gesprek heeft hij ook bevestigd, dat hij zich tot het ambt geroepen wist. Hierop reageerde een kommissielid met de opmerking: „U bent dus half onderwijzer en half dominee. Wij hebben geen mensen nodig die voor 50 %, maar voor 100 % onderwijzer zijn”. Vgl. Ds. C. Hegeman: In memoriam Ds. G. H. Kersten (2), De Saambinder, 43e jrg. nr. 43, 1965.
- 12) Idem 7 febr. 1902. In het Copieboek van het schoolbestuur bevindt zich een afschrift van de bevestiging van het verzoek om eervol ontslag, die besluit met de zin „Dat de herstelling Uwer geschokte gezondheid spoedig een voldongen feit moge zijn is hunne bede” (folio 19). Begin december al hadden zich spontaan elf sollicitanten gemeld voor de vakature-Kersten!
- 13) De predikanten logeerden altijd bij de fam. Ligtenberg. Daar Ds. Pieneman nog al eens in Rijssen preekte, kan hij het contact met Kersten gelegd hebben. De vrouw van Ligtenberg was een zuster van de bekende ouderling A. Baan van de Eskerk.
- 14) Ds. v. d. Heyden stond van 1901—1905 in de zelfstandige gemeente van de Gereformeerden o.h. Kruis (nu: Geref. Gemeente). Hij is later naar Vlaardingen gegaan.

- 15) Jac. Overduin hield zijn eerste oefening op 19-jarige leeftijd te Valkenburg bij Leiden. In 1897 ging hij naar de Theologische School te Kampen, doch legde geen examen af. In 1884 volgde zijn aanstelling tot oefenaar bij de Geref. Kerken door de classis Amersfoort. Hij diende als zodanig o.m. de gemeenten van Doorn, Montfoort en Boskoop. In 1898 brak hij met de Geref. Kerken. Hij werd toen lerend ouderling bij de Geref. Kerk onder 't Kruis te Lisse. Met goedkeuring van de Algemene Vergadering werd hij op 21 febr. 1899 tot predikant bevestigd. Hij stond te Lisse tot 1922.
- 16) Tijdens zijn afwezigheid werd zijn moeder met kracht bepaald bij Lukas 2 : 49b. Ze verstond de betekenis van deze woorden niet. Toen haar zoon thuis kwam noemde hij zijn eigen teksten als antwoord op de vraag van zijn moeder waarover de dominee had gepreekt. Verder zei hij niets. In de loop van de week kwamen er brieven uit Lisse met de mededeling, dat haar zoon twee keer was voorgegaan. Zeer verbaasd hierover, werden haar gedachten opnieuw naar het woord uit Lukas geleid. Ze begreep toen dat de tijd gekomen was, dat haar zoon predikant zou worden.
- 17) De roem in zwakheden, a.w., blz. 13.
- 18) Het ontstaan van deze gemeente was een gevolg van een bijzonder droeve gang van zaken bij de „Ledeboeriaanse” gemeenten, waarbij Jan Vader, woonachtig te Meliskerke, oefenaar was. Vader werd op de Algemene Vergadering tot predikant gekozen(!). Zijn medeoefenaar David Janse zou hem als scriba de beroepsbrief zenden, maar liet dit na. Intussen werd er door en voor Janse aktie gevoerd om hem alsnog tot predikant te kiezen. Op de volgende Algemene Vergadering te Benthuizen werd de verkiezing van Vader nietig verklaard en werd Janse gekozen. Toen Vader Janse niet als wettig geordend predikant wilde erkennen, werd hij met de zijnen op 17 juni 1880 door de Algemene Vergadering van de „Ledeboeriaanse” gemeenten „als vervallen van het lidmaatschap der Ger. Gem.” verklaard. Volgens Vader zelf was deze kwestie niet het enige. Er waren ook bezwaren tegen zijn „leerwijze”. Vader stichtte toen te Meliskerke een eigen gemeente. Vóór die tijd oefende hij n.l. te Aagtekerke. Hij en zijn volgelingen werden als lid van de gemeente van Aagtekerke geroyeerd. Op 21 nov. 1897 besloot men met algemene stemmen zich te voegen bij de Geref. Gemeenten onder het kruis. Vgl. Kort overzicht van het ontstaan der Geref. Gem. te Meliskerke (in het eerste notulenboek van deze gemeente, No-

tulen kerkeraadsvergadering 30 okt. 1903, 24 nov. 1903) en Jac. de Korte Ez.: Het ontstaan en de geschiedenis van de Geref. Gem. te Meliskerke, 1936. (Onuitgegeven inleiding voor de Leesvereniging van Meliskerke).

- 19) Jac. de Korte Ez. a.w. blz. 4. De beroepsbrief vermeldde een traktament van f 750,— 's jaars. Hij werd beroepen met 21 tegen 7 stemmen.
- 20) Notulen kerkeraad 14 maart 1902. Men oriënteerde zich in alles graag naar de gemeente van Rotterdam. De pastorie werd een getrouwe kopie van die van Ds. Pieneman.
- 21) Idem 31 maart 1903. De preekstoel voor het vergrote kerkgebouw werd overgenomen van de Rotterdamse gemeente.
- 22) Idem 4 september 1902.
- 23) Verslag Classicale Vergadering 21 febr. 1903, opgenomen in de notulen van de kerkeraad van Meliskerke van 24 febr. 1903.
- 24) Idem Algemene Vergadering 29 en 30 juli 1903 te Rotterdam, kerkeraadsnotulen 11 aug. 1903; idem classis 20 jan. 1904, kerkeraadsnotulen 9 febr. 1904.
- 25) Idem Alg. Verg. 26 mei 1903 te Barneveld, kerkeraadsnotulen 1 juni 1903 en Alg. Verg. te Rotterdam op 29 en 30 juli 1903, kerkeraadsnotulen 11 augustus 1903.
- 26) Notulen kerkeraad 19 aug. 1904. Na zijn bekering op 26-jarige leeftijd werd Ozinga evangelist in dienst van de Confessionele Vereeniging (Ned. Herv.) te Noordscharwoude (1872-1877). Daarna werd hij rondreizend evangelist voor geheel Noord-Holland. Hij werd in 1884 door Ds. A. v. d. Oever tot hulp-prediker aangesteld van de Oud-Gereformeerde Gemeente te Amsterdam en spoedig daarna tot predikant bevestigd. Over het konflikt Ozinga-Van den Oever zie men Dr. J. C. v. d. Does, Kruisgezinden en separatisten, Franeker z. j., hfdst. XVIII. Na zijn afzetting als predikant bij de Oud Gereformeerde Gemeente stichtte hij een eigen gemeente aan de Looyersgracht (A'dam-C.). Ds. Kersten spreekt met veel waardering over deze predikant in een In memoriam, De Saambinder, 11 dec. 1924 (6e jrg. nr. 3). „Hij was een „self-made man”, maar geen man zonder wetenschap; hoe had hij den tijd weten te gebruiken tot vermeerdering der kennis des Woords”. Voor het verbreken van de band met de Ger. Gem. o.h. kruis zie men Ds. G. H. Kersten: Kort Historisch Overzicht, Utrecht, 1947, blz. 69.
- 27) Verslag Alg. Verg. 16, 17 mei 1905 te Rotterdam, opgenomen in not. kerkeraad Meliskerke van 26 mei 1905.
- 28) Notulen kerkeraad 13 april 1906.

DE VERENIGING VAN 1907

De Gereformeerde Gemeenten onder 't kruis

Vrij algemeen is bekend, dat de Gereformeerde Gemeenten zijn ontstaan uit een vereniging van twee kleine kerken: de Gereformeerde Gemeenten onder 't kruis en de Gereformeerde of Oud-Gereformeerde Gemeenten van Ds. Ledeboer. Voor een goed begrip van de arbeid van Ds. Kersten om tot deze vereniging te komen, mag een beknopte kenschets van beide kerken niet ontbreken.

In 1869 komt de vereniging van de Christelijke Afgescheiden Gemeenten met de Gereformeerde Kerk in Nederland onder 't kruis tot stand. De grote Christelijke Gereformeerde Kerk, niet te verwarren met de kerk van die naam die wij nu kennen, ontstaat. Een drietal gemeenten van de Gereformeerde Kerk onder het kruis ¹⁾ weigert echter beslist met deze vereniging mede te gaan. Enkhuizen — met Ds. J. W. van de Broek — Lisse en Tricht wensen het oude standpunt te handhaven.

In het midden van de tachtiger jaren vormen deze gemeenten door toedoen van Ds. E. Fransen ²⁾ het kerkelijk verband van de Gereformeerde Gemeenten onder 't kruis. ³⁾ Het aantal gemeenten neemt in de loop der volgende jaren steeds toe. Omstreeks 1900 zijn er twaalf of dertien, waarbij de binding aan het kerkelijk verband overigens niet al te groot is. ⁴⁾ Daar er betrekkelijk vaak predikanten of oefenaars overkomen uit andere kerken — Ds. C. Pieneman, Ds. A. Janse, Ds. H. Roelofsen, Ds. J. Overduin en Ds. J. R. van Oordt — verkeert men in een bevoorrechte positie, vergeleken met de „Ledeboeriaanse” gemeenten, de vele vrije gemeenten en losse groepen uit die tijd.

Woord en sacramenten worden tamelijk regelmatig in alle gemeenten bediend. Ds. G. H. Kersten en Ds. D. C. Overduin zijn in 1905 de eerste predikanten, die uit de kring van deze kerken zelf voortkomen.

De gemeenten van Ds. Ledeboer

In een praktisch volledig isolement leeft in deze jaren de groep gemeenten, gesticht door de bekende predikant van Benthuisen, Ds. L. C. G. Ledeboer. Deze dominee is in 1841 afgezet, nadat hij in heilige verontwaardiging over het verval van de Herv. Kerk de bundel met de door Koning Willem I aan de kerk opgelegde reglementen en de Evangelische Gezangen van de kansel heeft geworpen. ⁵⁾

Nadat de kinderen jarenlang ongedoopt zijn gebleven, gaat Ds. Ledeboer door de nood gedwongen over tot het institueren van gemeenten. Hij werkt vooral in Zuid-Holland en Zeeland. In het Zeeuwse land raakt hij bevriend met twee oefenaars: D. Bakker te 's-Gravenpolder en P. van Dijke te St. Philipsland. Van Dijke wordt door hem in het ambt bevestigd, nadat hij de door Ds. Ledeboer sterk veroordeelde vrijheidsaanvraag ⁶⁾ voor zijn gemeente heeft ingetrokken.

Slechts een jaar na het overlijden van Ds. Ledeboer in 1863 openbaart zich een diepgaand verschil in mening tussen Ds. van Dijke en Bakker. De achtergrond is een verschil in „ligging”. Wie de levensgeschiedenis van beiden leest, ontkomt niet aan de indruk dat dit liggingsverschil direkt samen hangt met het verschil in bekeringsweg. Bakker gaat n.l. in de prediking meer uit van de rechtvaardigmaking en Ds. van Dijke meer van de heiligmaking. In 1865 voltrekt zich een scheuring in de „Ledeboeriaanse” gemeenten, die uiteenvallen in „Van Dijkiaanse” en „Bakkeriaanse” gemeenten. ⁷⁾

Beiden hebben zich helaas niet boven het verschil in ligging kunnen verheffen om de eenheid te bewaren.

De meeste gemeenten zijn met Ds. van Dijke medegegaan. Omstreeks 1903 telt deze tak van de Ledeboerianen ongeveer

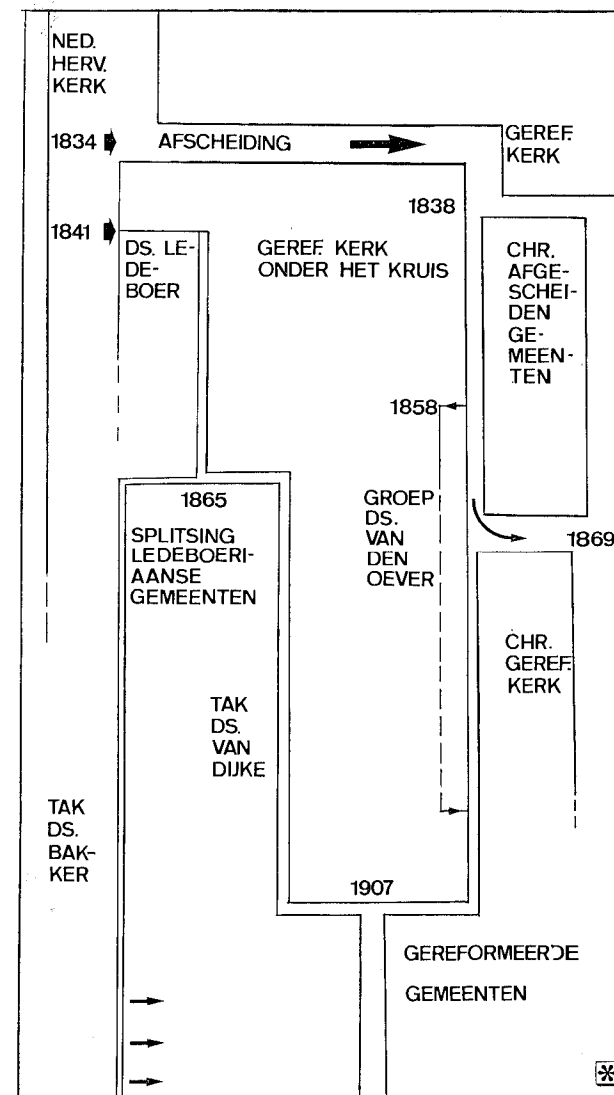
zeven en twintig gemeenten, die worden bediend door slechts twee predikanten — Ds. L. Boone en Ds. N. H. Beversluis — en de oefenaar H. Kieviet. De bediening van Woord en sacramenten is schaars; leesdiensten, waarin de oude schrijvers worden gelezen, zijn regel.⁸⁾

Het begin

Nog geen vier maanden is Kersten als oefenaar te Meliskerke werkzaam of de dag der kleine dingen, die naar het woord van Zacharia niet mag worden veracht, breekt aan. Ouderling Jac. Corré van de naburige „Ledeboeriaanse” gemeente te Aagtekerke schrijft de kerkeraad van Meliskerke een brief, waarin hij als zijn persoonlijk gevoelens uitspreekt een mogelijkheid te zien voor de vereniging van Kruiskerken en Ledeboerianen.⁹⁾

De kerkeraad besluit de brief ter bespreking door te zenden naar de classis Rotterdam, die op 24 september 1902 bijeenkomt. Hier wordt de brief van Corré voorgelezen. „Veel wordt gesproken over de vraag: Van wie moet het verzoek tot vereeniging uitgaan? in welk gesprek zich in hoofdzaak mengen Ds. Overduin, Ds. Pieneman, Ds. Janse, Br. Kersten, Van Dijk. Na stemming, waarin de stemmen vóór vereeniging één meer is dan tegen, wordt besloten de zaak te beslissen op de Groote Vergadering”.¹⁰⁾

De uitslag van deze stemming wijst op een niet al te groot enthousiasme. Vandaar dat Kersten op de Grote Vergadering van 29 en 30 juli 1903 te Rotterdam een warm pleidooi houdt voor de vereniging der kerken. „Er ligt een betrekking van de Ledeboerianen op ons en, althans, wanneer hij voor zichzelf spreekt, van ons op hen. Dat is bewezen. Niet alleen door onze leeraars uit te noodigen tot preeken, maar in het bijzonder door beroepen uit te brengen op onze leeraars. Z.i. komt dat hier vandaan, dat zij nu weder de waarheid hooren verkondigen als in de dagen van weleer; dat die waarheid klem doet en verbindt”¹¹⁾. Niet allen zijn door de uiteenzetting van Kersten

Dit schema geeft een enigszins vereenvoudigd overzicht van het ontstaan der Gereformeerde Gemeenten. De gemeenten van Ds. D. Bakker zijn na 1907 geleidelijk aan voor een groot deel tot de Gereformeerde Gemeenten overgegaan.

overtuigd. Met name Ds. Pieneman acht bijbedoelingen aanwezig. De notulen treden op dit punt niet in details, maar Ds. Pieneman zal wel gedoeld hebben op de grote behoefte aan predikanten bij de Ledeboerianen. Toch is het uiteindelijk resultaat dat Kersten met algemene stemmen de opdracht krijgt Ds. Beversluis te polsen over een mogelijke vereniging en verslag uit te brengen op de volgende Algemene Vergadering.

Eigen initiatieven

Kersten doet echter meer. Verschillende initiatieven worden door hem genomen om de zaak te bevorderen. Hij verkeert in de gunstige omstandigheid, dat hij regelmatig voorgaat in bijna alle „Ledeboeriaanse” gemeenten in Zeeland. Door het ernstige tekort aan predikanten doen deze gemeenten regelmatig een beroep op de voorganger van de Kruiskerk te Meliskerke.

Nog geen twee maanden na de Grote Vergadering bepleit hij op een kerkeraadsvergadering de noodzaak om tot een betere verstandhouding met de gemeenten van Ledeboer op Walcheren te komen. „De Praeses wijst erop, dat de verhouding tussen deze gemeenten minder goed is en dat volgens Gods Woord wij één behoren te zijn. Hij wijst verder erop dat deze Ledeboer. gemeenten bijna de eenigsten zijn, die met ons zich vastklemmen aan de oude, beproefde waarheid, tegenover de voorwerpelijke leer onzer dagen”.¹²⁾ De kerkeraad besluit de „Ledeboeriaanse” gemeenten op Walcheren en een aantal daarbuiten een brief te schrijven met het verzoek tot nauwere vereniging te komen.

Zelf bespreekt Kersten de zaak met de kerkeraden van de „Ledeboeriaanse” gemeenten te Haamstede, Nieuwerkerk, Yerseke en Terneuzen. Op zijn aandringen wordt ook het besluit genomen, dat predikanten en oefenaars ook op zondagen, bid- en dankdagen mogen voorgaan in de gemeenten van Ds. Ledeboer, mits de eigen kerkeraad akkoord gaat.¹³⁾

Het gesprek te Aagtekerke

De brief door Meliskerke verzonden, werpt resultaat af. Op voorstel van Jac. Poppe, ouderling van de Geref. Gemeente (Led.) te Middelburg komt men op 2 mei 1904 te Aagtekerke bijeen. De Ledeboerianen blijken tot deze bijeenkomst mede te zijn aangespoord door Ds. Beversluis. Wellicht is dat het resultaat van het contact van Kersten met deze „Ledeboeriaanse” predikant, waarover de bronnen overigens zwijgen.¹⁴⁾ Van de zijde der Ledeboerianen worden verschillende bezwaren geopperd. Men is nogal gesteld op de in deze kring gedragen ambtskleding, bestaande uit steek, korte broek met zwarte kousen: de kledij van de deftige burgerij uit de vorige eeuw. Over „de standplaats der leeraren”, een gevoelig punt, wordt in Aagtekerke niet of nauwelijks gesproken.¹⁵⁾ Wel komt het gesprek op de „linie”.¹⁶⁾ Het gróóste bezwaar is echter de psalmberijming van 1773 die in de Kruiskerken — Meliskerke buiten beschouwing gelaten — wordt gezongen. Men is van mening dat dit „staatscreatuur” onwettig is ingevoerd en daarom niet mag worden gezongen. Vandaar ook dat de „Ledeboeriaanse” gemeenten de psalmen van Datheen zingen. Kersten stelt hierop voor dit te ondervangen door iedere gemeente vrij te laten in de keus van de berijming en aan de gemeenten van wijlen Ds. Ledeboer het zingen van de oude psalmen te garanderen. Tenslotte besluit men op deze basis een voorstel tot vereniging te zenden aan de Algemene Vergadering van beide kerken.¹⁷⁾

Vorbereiding en vertraging

Dat gebeurt. Op de Algemene Vergadering van 8 en 9 juni 1904 te Lisse brengt oefenaar Kersten zijn verslag uit. Er is dan ook een brief ter tafel van de „Ledeboeriaanse” gemeenten, waarin zij mededelen, dat het opstellen van de voorwaarden voor vereniging aan de Kruiskerken wordt overgelaten. Alle

predikanten worden benoemd tot lid van de commissie die dit zal voorbereiden.

Vaart zet men er niet achter, want ruim een half jaar later informeert Kersten op een classis-vergadering of de commissie al aan het werk is. Dit blijkt niet het geval, maar Ds. Pieneman zal de broeders nu bijeen gaan roepen. Op de Algemene Vergadering van 16 en 17 mei 1905 blijkt dat de commissie nog steeds niet bijeen is geweest.¹⁸⁾ De angst om de eigen predikanten kwijt te raken aan de Ledeboerianen waar de predikantenmood immers groot is, is hier de al te menselijke raadgever.

Uiteindelijk nemen Ds. J. Overduin en Ds. C. Pieneman op zich naar Bruinisse te gaan om op de Algemene Vergadering van de „Ledeboeriaanse” gemeenten de vereniging te bepleiten. Beiden hebben zich verzet tegen de voorstellen van Meliskerke tot vereniging, zodat een warm pleidooi van hen niet mag worden verwacht. Zij worden vriendelijk ontvangen. De Ledeboerianen wijzen de vereniging echter af. Deze teleurstellende uitslag heeft één positief gevolg: in alle gemeenten, van beide kerken is de vereniging nu het onderwerp van gesprek geworden.¹⁹⁾

Bereikte eenheid

Na het vertrek van Ds. Pieneman naar Grand-Rapids in 1906 hernieuwt Meliskerke op 23 mei 1907 de voorstellen tot vereniging. Opnieuw gaat een commissie, bestaande uit Ds. A. Janse, predikant te Barneveld en afkomstig uit Meliskerke, Ds. G. H. Kersten, predikant te Rotterdam en consulent van Meliskerke en ouderling A. Janse van deze gemeente naar de vergadering van de „Ledeboeriaanse” gemeenten te Middelburg. Hoewel men tegenstand verwacht van Ds. L. Boone, wordt iedereen beschaamd, wanneer deze als voorzitter het laatst het „voor” laat horen. Zichtbaar bewogen reikt Ds. Boone de afgevaardigden van de Kruiskerken beide handen.

Van beide zijden worden deputaten benoemd, negentien in het

totaal. Ds. Kersten stelt de ontwerp-bepalingen op, die na overleg met Ds. Beversluis, aan de deputaten worden toegezonden. Op 25 juli 1907 komen zij in de kerk aan de Boezemsingel te Rotterdam bijeen. Ds. N. H. Beversluis²⁰⁾ presideert en Ds. Kersten fungeert als scriba. Over de leer is men het eens. De naam van de verenigde kerken wordt: Gereformeerde Gemeenten in Nederland. Wanneer van beide kerken plaatselijk een gemeente aanwezig is, mag geen druk worden uitgeoefend tot samenvoeging. Elke gemeente behoudt haar eigen goederen. Het tere punt van de psalmberijming wordt tot aller tevredenheid opgelost, in de geest zoals Ds. Kersten dat tijdens het gesprek te Aagtekerke heeft geformuleerd.

Het kerkelijk leven zal geheel worden ingericht overeenkomstig de Dordtse Kerkorde van 1619. Dan tekenen allen de „Bepalingen betreffende de openbaring van de instituaire eenheid der kerke Christi, door de „Gereformeerde Gemeenten onder 't Kruis” en de „Gereformeerde Gemeenten” ontstaan uit de actie van wijlen Ds. Ledeboer, respectievelijk gehouden de 23e mei en 5e juni 1907 te Rotterdam en Middelburg, vastgesteld door de benoemde deputaten, de 25e juli 1907 te Rotterdam, kerkgebouw Boezemsingel 48”.²¹⁾

Op 9 en 10 oktober komen de verenigde kerken in eerste synode bijeen, weer in de kerk aan de Boezemsingel. Vertegenwoordigd zijn dertien „Kruiskerken” en twee en twintig „Ledeboeriaanse gemeenten”.²²⁾

Eigenlijk zouden er drie en twintig moeten zijn, maar St. Philipsland laat verstek gaan. De oorzaak zal ter synode blijken. Tot praeses wordt gekozen Ds. N. H. Beversluis (47 - 13) en tot scriba Ds. G. H. Kersten (45 - 15). De bespreking van de Bepalingen levert geen moeilijkheden op. Alleen artikel 8, waarin de bepalingen t.a.v. de psalmberijming zijn vervat, ligt Krabbendijke en Yerseke wat bezwaarlijk. „'t Geldt weer de oude Psalmi; die Broeders zijn bevreesd dat zij door de Nieuwe overvleugeld zullen worden, waarop Oud. Meygaard (Yerseke) voorstelt: „De vergadering verbindt zich nimmer door stemming of anderszins te zullen tornen aan het in art. 8 bepaalde”.

Het kerkgebouw van de Gereformeerde Gemeente aan de Boezem-singel te Rotterdam omstreeks 1900. Ds. Pieneman staat met zijn vrouw voor het raam van de pastorie (links).

Na aanneming van dit voorstel, wordt ook art. 8 aangenomen".²³⁾ Tenslotte worden de Bepalingen met algemene stemmen aanvaardt „als gronden der vereniging". De eenwording

der kerken is na vijf jaren van gesprek, overleg, voorbereiding en vertraging een feit.

Getemperde blijdschap

Inmiddels is ter synode een brief aangekomen van Ds. Boone, die hij op 8 oktober heeft verzonden. Hij deelt hierin mede, dat hij uiteindelijk toch niet met de vereniging medegaat. Hij wenst „bij het *oude* van den godzaligen Ds. Ledeboer en den godzaligen Ds. v. Dijke en den godzaligen Ds. Bakker te blijven, bij al haar *gewoonten*".²⁴⁾

Het hoofdbezwaar van Ds. Boone berust op het feit, dat de predikanten uit de „Kruiskerken" niet zullen overgaan tot het dragen van de steek en korte broek, terwijl in de oude kruisgemeenten ook de psalmen van Datheen niet gezongen zullen worden, al is elke predikant vrij om in deze gemeenten toch de berijming van Datheen van de kansel te lezen.²⁵⁾

Deze bezwaren worden in de brief, die ter synode „een droeven misslag" maakt, niet genoemd. Het gedrag van Ds. Boone komt wel in een vreemd licht te staan, wanneer we op de feiten letten. Omdat hij door ziekte van zijn vrouw de deputatenvergadering niet kon bijwonen, heeft hij Ds. Kersten n.a.v. de bepalingen geschreven: „Schrijf gerust mijn naam er onder". Ds. Van Oordt, zelf eerst bezwaard, wordt door hem met krasse woorden schriftelijk vermaand om met de vereniging mede te gaan. Op zondag 6 oktober heeft hij het bijeenkomen van de synode in zijn gemeente, die de vereniging heeft goedgekeurd, afgelezen en aan een ouderling gezegd naar Rotterdam te zullen gaan.

Het zelfde heeft hij geschreven aan een ouderling uit Tholen, Jac. v. d. Velde.

Verder blijkt dat Ds. Boone in het geheim reeds vóór de vergadering van 4 en 5 juni te Middelburg naar Bolnes heeft geschreven, dat hij met zeven gemeenten uit het kerkverband zou treden.

Gelet op deze feiten overweegt de synode t.a.v. Ds. Boone

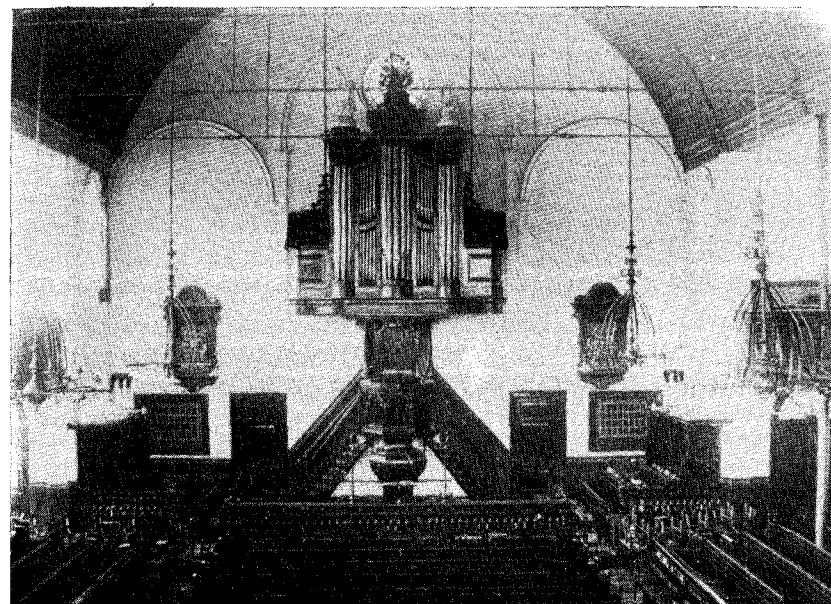
tot schorsing over te gaan wegens „scheurziekte”, maar op aandringen van Ds. Kersten, die tijdens de gehele synodezitting bijna al zijn adviezen ziet aanvaard, volgt men een andere weg. Een commissie zal met Ds. Boone spreken om hem van zijn verkeerde handelingen terug te brengen. Deze commissie boekt op donderdag 17 oktober geen enkel resultaat. Ds. Boone beroept zich op enkele waarheden, die hem voorgekomen zijn uit Openb. 22 : 9 „Zie dat gij het niet doet” en uit Spr. 24 : 21 „Vermeng u niet met hen die naar verandering staan”. Op grond daarvan acht hij zich niet gebonden aan het gegeven woord. Nu volgt schorsing. Op 3 december onttrekt Ds. Boone zich aan de Gereformeerde Gemeenten door met negen gemeenten het kerkverband van de Oud-Gereformeerde Gemeenten te vormen.²⁶⁾

Het werk van Gods genade heeft in Ds. Boone rijk geschitterd; toch moet zijn houding t.a.v. de vereniging zeer aanvechtbaar worden genoemd. Het terugtrekken berust geheel op „gemoeidelijke gronden” en niet op het Schriftuurlijke zicht op de eenheid van Gods kerk.

De eenheid van de kerk van Christus

Het tot stand komen van de vereniging is ondanks een schaduw, die het heengaan van Ds. Boone daarover heeft geworpen, een hoogtepunt in de geschiedenis van deze gemeenten. Het aanvaarden van de „Bepalingen omtrent de instituaire eenheid van de kerke Christi” is in het licht van Gods Woord en de kerkgeschiedenis een overwinning op het individualisme, dat in de negentiende eeuw de kerk dreigde te versplinteren.

De bepalingen spreken over „de instituaire eenheid van de kerke Christi”. Daaruit spreekt het opnieuw ontwaakte besef, dat Gods kerk op aarde een zichtbare openbaringsvorm heeft en niet versplinterd behoort te zijn in kleine kerken, vrije gemeenten en gezelschappen, die alle dezelfde Schriftuurlijk-bevindelijke prediking voorstaan. De kerkelijke gescheidenheid van Gods kinderen wordt met name ook door Ds. Kersten als

Interieur van de kerk aan de Boezemsingel, waarin de vereniging van 1907 tot stand kwam.

zonde ervaren. Herhaaldelijk horen we hem betogen, dat men naar Gods Woord één behoort te zijn. De kerkelijke gescheidenheid blijft ook na 1907 schrijnen. Men kan echter niet verenigen waar geen basis is. Het gaat om *waarheid* en *eenheid*. Heeft hij de Gereformeerde Gemeenten dan als dé kerk gezien? Zijn deze gemeenten voor hem „de meest zuivere openbaring” van het lichaam van Christus? Het geroep „Des Heeren tempel zijn deze” is bepaald niet het zijne geweest. Vandaar zijn besliste, maar tegelijkertijd bescheiden uitspraak: „Wij belijden alleen eene openbaring te zijn van de kerke Christi, andere latend voor hetgeen ze zijn”.²⁷⁾

Tenslotte verdient onze aandacht het uitgangspunt van ons voorgeslacht, dat men in middelmatige dingen verdraagzaam behoort te zijn. Zaken als psalmberijming en ambtskleding mo-

gen niet worden gehanteerd om kerkelijke gescheurdheid te rechtvaardigen of te laten voortbestaan.

De Vereniging van 1907 is ondenkbaar zonder de stuwende kracht van de jonge Ds. G. H. Kersten. Zijn optreden is één groot getuigenis dat de Heere middellijk werkt. Als Hij Zijn zegen niet gebiedt, breekt onze arbeid bij de handen af. Ds. Kersten is hiervan diep overtuigd geweest. Vijf en twintig jaar later verzwijgt hij zijn aandeel in de vereniging geheel: „De Heere gaf eenheid onder ons en in die eenheid ligt groote kracht. Geen gemaakte, maar een geboren eenheid vormden de gemeenten; geboren uit de kracht van het Woord”.²⁸⁾ Als in 1948 de bekende Middelburgse ouderling Jch. de Kok, die Ds. Kersten van jongsaf kende, spreekt bij zijn begrafenis, zegt hij: „...Ik weet dat het Ds. Kersten was die in de vereniging van 1907 het grootste aandeel bezat... Dat was de grootste vrucht van zijn arbeid, die zijn doorgang vindt en zal blijven vinden”.²⁹⁾

- ¹⁾ De toevoeging „onder het kruis” dateert uit 1838. Men wilde toen aan de Koning geen vrijheid van vergaderen vragen, waarbij het uitgangspunt van de Afscheiding moest worden verloochend, maar boog liever onder het kruis van de vervolging.
- ²⁾ Ds. E. Fransen (1827—1898) was eerst predikant van de vrije gemeente te Kampen en ging in 1885 naar Lisse. Uit deze plaats berichtte men mij dat hij zich weinig aantrok van de D.K.O., maar alles nogal „gemoedelijk” benaderde. Dit kan allerlei kerkrechtelijke misstanden in de kruiskerken mede verklaren.
- ³⁾ A. M. Wessels: Een merkwaardig vijftal, 2e druk, Vianen, 1969, blz. 76.
- ⁴⁾ In het Kerkelijk Archief van de Gereformeerde Gemeenten bevindt zich een uittreksel van onbekende hand uit Notulen van de Verenigde Gereformeerde Gemeenten (Kruisgemeenten). Hierin lezen we: „De hoop wordt uitgesproken dat men nog eens de steen der wijzen zal vinden om een meer hechte band te vinden als tot dusver in verband met de gemakkelijheid, waarmede sommige gemeenten zich losmaken, wanneer in de kerkeraden verkeerde invloed werkt.” De notitie vermeldt als datum 10-5-1890.

- ⁵⁾ Zie G. H. Kersten en J. van Zweden: Kort Historisch Overzicht, 1947, blz. 31-35. Hét boek over Ledeboer blijft: J. H. Landwehr: L. C. G. Ledeboer in zijn leven en arbeid geschetst, Leiden, 1900.
- ⁶⁾ Zie noot 1.
- ⁷⁾ Kersten en Van Zweden a.w., blz. 38, 39. Vgl. Wessels a.w., hoofdstuk 3 en 4.
- ⁸⁾ Het is mij niet gelukt inzage te verkrijgen van de notulen van de classicale en algemene vergaderingen van de Ledeboerianen, die op zondag aan de gemeenten werden voorgelezen. In de kerkeraadsnotulen van de Geref. Gemeente te Meliskerke (30 okt. 1903) wordt de aanwijzing gegeven, dat zich een deel daarvan in afschrift bevindt bij „Br. Klepper te Scherpenisse”.
- ⁹⁾ Kerkeraadsnotulen Geref. Gem. Meliskerke 17 juli 1902. Deze bron wordt in de volgende noten aangeduid met „kerkeraadsnotulen”.
- ¹⁰⁾ Verslag Classicale Vergadering in kerkeraadsnotulen 22 okt. 1902.
- ¹¹⁾ Verslag Algemeene Vergadering in kerkeraadsnotulen 11 aug. 1903.
- ¹²⁾ Kerkeraadsnotulen 22 sept. en 30 okt. 1903.
- ¹³⁾ Kerkeraadsnotulen 8 dec. 1903, 13 juni 1904. Het genoemde besluit werd genomen op de Classicale Vergadering van 20 januari 1904 te Rotterdam. Zie kerkeraadsnotulen 9 febr. 1904. Vgl. Kersten en Van Zweden a.w., blz. 70.
- ¹⁴⁾ De kerkeraadsnotulen van 31 mei 1904 bieden een uitvoerig verslag, waarin deze zinsnede voorkomt: „Zoals later blijkt, was het op voorschrift van ds. Beversluis van Rotterdam ten einde te beoordeelen over het wenschelijke van het al of niet uitnoodigen van eene deputatie van Meliskerke ter hunner Alg. Verg. te houden 8 juni te Benthuisen”.
- ¹⁵⁾ Dit punt wordt in het verslag van het gesprek te Aagtekerke niet met name genoemd. Uit de aantekeningen in het Kerkelijk Archief, genoemd bij noot 4, blijkt dat Kersten dit punt wel heeft genoemd in zijn rapport aan de Algemene Vergadering van juni 1904. Bij de „Ledeboerianen” waren de predikanten n.l. niet aan een gemeente, maar aan een classis verbonden. Alle gemeenten hadden gelijke rechten. Bij de Kruisgemeenten was men op dit punt meer in het bijbelse spoor gebleven. Een predikant was in deze kerk aan één gemeente verbonden.
- ¹⁶⁾ Dit is een bezwaar geweest van de tweede of derde orde. Het verslag zegt: „Het oordeel algemeen is dat en kleding en linie zijn losgelaten, wat uitdrukkelijk door dhr. Kieviets (Axel) wordt verklaard”. Onder de „linie” verstond men het als pre-

- dikant staan in de lijn van Ds. Ledeboer m.a.w. de ambtsoverdraging van Ds. Ledeboer aan zijn opvolgers. Iemand die niet door de predikant van Benthuisen of de door hem aangestelde opvolgers als predikant was bevestigd, was niet „wettig” geordend! Zie over deze in wezen bisschoppelijke trek — de gedachte aan de apostolische successie dringt zich op — het artikel van M. Dankers in Daniël van 5 maart 1971 (25e jr. nr. 17): De „linie” van de Ledeboerianen.
- 17) Aan het gesprek te Aagtekerke werd deelgenomen door vertegenwoordigers van de gemeenten te Aagtekerke, Axel, Middelburg, Oost-Kapelle en Meliskerke.
- 18) Verslag Algemeene Vergadering in kerkeraadsnotulen van 13 juni 1904; Verslag Classicale Vergadering in kerkeraadsnotulen van 21 febr. 1905; Verslag Algemeene Vergadering in kerkeraadsnotulen van 26 mei 1905.
- 19) Kersten en Van Zweden a.w. blz. 71.
- 20) Ds. N. H. Beversluis (1850—1931) was vóór hij predikant werd bij de „Ledeboerianen” politieagent. Hij studeerde vervolgens voor onderwijzer en werd na het behalen van zijn hoofdacte hoofd van de openbare school te Rijswijk (N.B.) In 1891 hield Beversluis zijn eerste oefening in zijn geboorteplaats Nieuw-Beijerland. Hij legde zijn hoofdschap neer en werd oefenaar. Hij weigerde bevestiging tot predikant door Ds. David Janse, omdat hij aan de geldigheid van diens „ordening” twijfelde. Ds. L. v. d. Velde trad daarom als zijn bevestiger op. Tussen Ds. Beversluis en Ds. Boone, die wél door Ds. David Janse was bevestigd, traden nog al eens spanningen op. Ds. Beversluis moet, hoewel hij later predikant werd dan Ds. Boone, in de gemeenten snel aan gezag hebben gewonnen. Op de synode van 1907 werd bij de keuze van het moderamen slechts een enkele stem op laatstgenoemde uitgebracht.
- 21) Kersten en Van Zweden a.w. blz. 72. De „Bepalingen” zijn als bijlage II in dit boek opgenomen.
- 22) In de onuitgegeven Notulen van de Gener. Synoden der Geref. Gem. in Nederland, Synode 9-10 oktober 1907, art. 2, (Kerkelijk Archief) wordt de volgende opsomming van gemeenten en afgevaardigden gegeven. De oorspronkelijke „Ledeboeriaanse” gemeenten zijn door mij met een (L) aangeduid. De overige gemeenten zijn Kruiskerken. De spelling van de namen is ongewijzigd overgenomen!
- Giessendam (L): oud. H. Bouwman en A. Benders
Aagtekerke (L): J. Corré en H. Kievit
Middelburg (L): Ds. J. R. van Oord en oud. G. Dingemanse

- Oostkapelle (L): oud. J. de Visser en Jasper de Kam
Meliskerke: oud. A. Janse, diaken J. S. Adriaanse. Secundi: S. Ton en B. Vreeken
Terneuzen (L): oud. F. Dekker en diaken P. J. Aarte (óf Harte, onduidelijk)
Axel (L): oud. F. v. d. Hoeven
Goes (L): Ds. H. Roelofsen en oud. C. v. d. Strien
Ierseke (L): oud. Iz. v. Velzen (niet aanwezig wegens ziekte) en W. Meygaard
Krabbedijke (L): B. Meeuwsen, Chr. Sanke
Hoedekenskerke (L): oud. G. Tolman
Borsssele (L): oud. C. Hoogerland en J. de Kok
Rilland (L): oud. G. Bras
Tholen (L): oud. Jac. v. d. Velde
St. Annaland (L): oud. C. v. Bendegom
Nieuwerkerk (L): oud. C. Kik en J. J. v. Klinken
Haamstede (L): oud. Jac. v. Poperingen en P. Beekman
Rotterdam: Ds. G. H. Kersten en oud. M. v. d. Berge. Secundi: de br. H. P. Koekkoek en A. C. Visser
Rotterdam-„Slachthuisakade” (L): Ds. N. H. Beversluis en oud. G. de Ruiter
Nieuw Beijerland (L): oud. J. J. v. Lieburg en diaken W. Hoepel
’s-Gravenhage (L): oud. C. de Jong en N. Schrave
Moercapele (L): oud. P. Molenaar en J. v. d. Spek
Benthuisen (L): oud. J. v. d. Dool en J. Brechtman
Charlois: oud. J. de Wit en diaken H. v. d. Tholen. Secundus voor Tholen: Joh. v. d. Poel
Lisse: Ds. J. Overduin en oud. A. v. Drongelen
Amsterdam: Ds. D. C. Overduin en oud. J. v. Erk
Westzaan: oud. J. Glas en Koopman
Zeist (L): oud. C. v. Dam en F. v. Eekeren
Tricht: oud. C. Schouten en G. Slob
Kampen: oud. G. Room
Barneveld: Ds. A. Janse en oud. H. v. Schothorst
Twelloo: oud. A. te Voorde en J. W. te Voorde (diaken)
Beekbergen: oud. E. v. Grol
Rijssen: oud. A. Baan en G. J. Lichtenberg
De gemeente van Opheusden liet de eerste dag verstek gaan. De tweede dag meldden zich als afgevaardigden Yzak van Dam en B. v. Neerbos.
- 23) Notulen van de Gener. Synoden der Geref. Gem. (Kerkelijk Archief). Synode 9-10 oktober 1907, art. 8.
- 24) Cursivering van mij (G.) De tekst van de brief luidde:

Waarde Broeder,

De Heere zij met ulieden. Heden schrijf ik U deze letteren, daar ik niet op de vergadering (kan zijn). (Dit) is niet dat ik ulieden ontken: volstrekt niet, ik heb tegen geen een Leeraar iets. Maar ik wensch bij het oude van den godzaligen Ds. Ledeboer en den godzaligen Ds. v. Dijke en den godzaligen Ds. Bakker te blijven; bij al haar gewoonten. Zoo ik niet kan meegaan in de vereeniging. Of ik zoo bepaald wierd, dat wij nu die eerwaarde Leeraars, die goed en bloed als 't ware opgeofferd hebben, om die te verlaten. Neen, dat kan ik niet, dus geen haat, geen nijd heb ik niet. Na groeten, Uw vriend en broeder,

L. Boone

Ik wensch van alle woordenstrijd of brieven verschoond te blijven.

De brief is in extenso opgenomen in de onder 23 genoemde notulen. Indien niet anders aangegeven, berust dit hoofdstuk op deze bron.

- ²⁵⁾ Vgl. Leven en sterven van ds. Laurens Boone, grootendeels door hemzelf beschreven, Bruinisse, 1935, blz. 45
- ²⁶⁾ Wessels a.w. blz. 78. De gemeenten van St. Philipsland, Haamstede, 's-Gravenhage volgden Ds. Boone. Oudewater, IJsselstein, Waddinxveen en Zuidwolde (Dr.) waren niet bij de vereniging betrokken. Het waren voor het merendeel kleine gemeenten. Verder gingen met Ds. Boone mede minderheden van de gemeente te Nieuw-Beijerland en Bruinisse.
- ²⁷⁾ Uitspraak ter synode van 11 en 12 mei 1908 te Goes, art. 7. Notulen van de Gener. Synoden der Geref. Gem. in Nederland. Ds. Kersten heeft zich herhaaldelijk over zijn kerkelijk standpunt uitgesproken en zich daarbij steeds beroepen op het woord van Ds. Ledeboer m.b.t. de Herv. Kerk: Het is onze en God zal het ons wedergeven op Zijn tijd en de vijanden verdrijven. Vgl. Kersten en Van Zweden a.w. blz. 37 („Wij gevoelen ons geen scheurmakers, maar Hervormden in hart en nieren, doch daarom juist gesepareerden van het Genootschap, dat van kerk staats-creatuur werd”) en 77. Gedachtenisredenen uitgesproken bij de herdenking van de 25-jarige vereeniging der Gereformeerde Gemeenten in Nederland op 10 oktober 1932 te Rotterdam, blz. 31.
- ²⁸⁾ Gedachtenisredenen, blz. 30.
- ²⁹⁾ De snoeren in lieflijke plaatsen gevallen. Verslag begrafenis Ds. G. H. Kersten, Utrecht, 1948, blz. 15.

EEN KERK MET ORDE

Licht- en schaduwzijden van een isolement

De „Ledeboeriaanse” gemeenten en de Kruiskerken leven in de negentiende eeuw in een voor ons nauwelijks meer voorstelbaar isolement. Met name bij de gemeenten van Ds. Ledeboer kan gesproken worden van een haast volledige afzondering. Uitgeworpen door de Nederlands Hervormde Kerk, diep teleurgesteld door het streven van de Chr. Afgescheiden Gemeenten, is de predikant van Benthuisen met de zijnen geheel alleen zijn eigen weg gegaan. Men kan zich omstreeks 1900 nauwelijks voorstellen, dat er buiten de eigen kring van gemeenten een prediking te vinden zou zijn, die de nadruk legt op het werk van de Heilige Geest in de harten van Gods kinderen. ¹⁾ We mogen niet uit het oog verliezen dat dit volstreckte maatschappelijke en godsdienstige isolement zijn goede zijden heeft gehad. Hierbij valt te denken aan het volhardend leren van en leven uit de kernwaarheden van het gereformeerd belijden, aan de absolute afwijzing van elke vorm van vrijzinnigheid en remonstrantisme. Men blijft zich wezenlijk verbonden gevoelen met de Nadere Reformatie, doordat de gemeenten zich zondag na zondag, jaar in jaar uit door het gebrek aan predikanten scharen onder leesdiensten, waarin vrijwel zonder uitzondering de oude schrijvers worden gelezen.

De ingenomen positie is echter ook bevorderlijk voor minder positieve ontwikkelingen. Daar veel gemeenten zijn ontstaan uit een plaatselijk gezelschap, is het bijbels kerkbegrip veelal in onvoldoende mate aanwezig. De grote achting die men heeft voor het werk Gods in het leven van een plaatselijke voorgan-

ger of van de weinige predikanten die de verschillende gemeenten tijdens hun rondreizen dienen, leidt nog al eens tot een onjuiste overwaardering van de *persoonlijke* mening van zo'n ambtsdrager. Of diens opinie in overeenstemming is met de Schrift en het gereformeerde kerkrecht is een zaak, die bij allerlei beslissingen in het kerkelijk leven vaak niet eens wordt overwogen. De waardering voor het eigen kerkverband is evenmin groot.²⁾ Hier en daar klinken zuiver independentistische geluiden, die een volstrekte onafhankelijkheid van de plaatselijke gemeente alle accent geven. Aan wettig genomen besluiten van een classis of een Algemene Vergadering acht men zich niet gebonden. Het kerkelijk besef is in het algemeen niet sterk en soms geheel afwezig. Zo is het b.v. de vraag of in enkele gemeenten, ontstaan uit gezelschappen, notulen van de kerke-raadsvergaderingen zijn bijgehouden in de eerste jaren van het bestaan. Wanneer dit wel het geval is, komen deze kerkelijke bescheiden na het overlijden van de ouderling-scriba vaak in handen van de familie om vervolgens spoorloos te verdwijnen. Men stelt er geen prijs op en neemt de moeite niet om de boeken naar de nieuwe scriba te brengen. Dit verklaart waarom notulen e.d. uit deze periode nu nauwelijks te vinden zijn.

Veel valt er in deze periode van isolement te waarderen. De vreze des Heeren komt soms in ruime mate openbaar. De liefde voor de schriftuurlijk-bevindelijke prediking vormt een sterk samenbindend element. Anderzijds constateren we echter dat het kerkelijk leven van deze gemeenten in de loop van de negentiende eeuw vaak buiten de oorspronkelijke gereformeerde bedding gaat stromen.

Een kerk met orde

Bij de vereniging van '07 wordt nadrukkelijk uitgesproken dat de gemeenten de Dordtse Kerkenorde als akkoord van kerkelijke gemeenschap aanvaarden en ook zullen *handhaven*. Dit

laatste woord geeft de fundamentele koerswijziging weer. Doelbewust slaat men de weg in naar een kerk met orde.

Ds. Kersten is persoonlijk diep overtuigd van de noodzaak om in het kerkelijk leven duidelijk koers te kiezen. Hij weet maar al te goed wat de gevolgen zijn van het ontbreken van welomschreven regels. Dat leidt tot onoplosbare moeilijkheden op vergaderingen, omdat persoonlijke visie tegenover persoonlijke

*Ds. N. H. Beversluis,
praeses van de synode van 1907.*

visie gesteld wordt.³⁾ Het nemen van een beslissing in zo'n situatie staat meestal gelijk met het oproepen van een heftig konflikt. Om daaraan te ontkomen wordt de zaak in kwestie óf eindeloos slepend gehouden óf als onoplosbaar afgedaan. De tegenstellingen blijven inmiddels dan toch hun taaie leven leiden. Uiteindelijk is aan een puur willekeurige beslissing niet te ontkomen. Doch de Heere van de kerk is een God van orde. Hij woont niet waar door willekeur de liefde wijkt. Vermaant

de Schrift niet uitdrukkelijk om alle dingen met orde en stichting te laten geschieden?

Een geschreven kerkorde is onmisbaar. Doch dan moeten de gemeenten die kerkorde kennen en erbij leven. Met name voor de ambtsdragers is inzicht in het kerkrecht en de toepassing ervan een eerste vereiste. Daarom geeft Ds. Kersten op de synode van '07 op verzoek van de praeses aan, welke artikelen en zinsneden in deze tijd niet meer van toepassing zijn. En op zijn voorstel besluit de synode deze kerkorde te laten drukken, evenals lastbrieven voor en verslagen van kerkelijke vergaderingen. ⁴⁾ Zo keren vijf en dertig gemeenten terug naar het op Gods Woord gegronde kerkrecht uit de tijd van de reformatie. Oude gewoonten en menselijke inzettingen, die vreemd zijn aan de Dordtse Kerkorde en tot ongeschreven wet zijn verheven, worden in 1907 in principe geheel terzijde gesteld, al brengt de praktijk nog menige moeilijkheid.

De kerk is geen vereniging

De synode beseft terdege dat met deze terzijdestelling nog niet bereikt is, dat ook in de plaatselijke gemeenten het kerkelijk leven overeenkomstig de D.K.O. is ingericht. Daarom kiest men onmiddellijk deputaten naar art. 44 en 49 om de handhaving van de D.K.O. te bevorderen. Ds. Kersten wordt lid van beide deputaatschappen. ⁵⁾ Eén van de taken die samenhangt met art. 49 laten zijn mededeputaten geheel aan hem over: de regeling van de verhouding van de plaatselijke gemeenten tot de landelijke overheid.

Wat moet er op dit punt geregeld worden? Een gemeente dient zich schriftelijk bekend te maken bij de overheid volgens de Wet op de onderscheidene Kerkgenootschappen van 10 september 1853. Men kan zich afvragen of zo'n kennisgeving van bestaan wel zo belangrijk is. Een aantal kerkeraden hebben de kennisgeving dan ook achterwege gelaten, b.v. te Tholen, Amsterdam, Axel, Yerseke, Terwolde, Beekbergen en Rilland-Bath. ⁶⁾

Zó beziet Ds. Kersten deze zaak niet. Ook in dit opzicht behoren de gemeenten te handelen volgens hun belijdenis. Art. 36 van de N.G.B. spreekt immers over de roeping van de overheid om de kerk te beschermen. Of de overheid momenteel die roeping erkent of niet, doet van dit belijden niets af. Hoe kan de overheid beschermen, wanneer zij van het bestaan niet op de hoogte is gebracht? Daarom is kennisgeving van bestaan vereist. ⁷⁾

Bij navraag blijkt spoedig, dat men zich in betrekkelijk veel plaatselijke gemeenten niet voldoende bewust geweest is van het *geheel eigen karakter* van de kerk van Christus. Men heeft zich n.l. georganiseerd volgens het voorbeeld van een vereniging en de statuten koninklijk laten goedkeuren. De bestuursleden (ouderlingen en diakenen, soms ook kerkvoogden en notabelen) van zo'n „Gereformeerde Vereeniging” worden dan door en uit de manslidmaten gekozen. Vervolgens concluderen dergelijke statuten: „Deze alle samen vormen de kerkeraad”. ⁸⁾ De kerk kan echter nooit gelijk gesteld worden met welke vereniging dan ook. Zij is immers „des Heeren”: openbaring van het lichaam van Christus. Hij alleen is het Hoofd van de kerk, die daarom haar eigen recht en haar eigen inrichting heeft.

Op advies van Ds. Kersten besluit men in Bruinisse, St. Anna-land, Nieuw-Beijerland, Giessendam, Rotterdam-Slachthuis-kade (de „Ledeboeriaanse” gemeente van Ds. N. H. Beversluis), Opheusden, Barneveld, Hoedekenskerke, Borssele en andere plaatsen tot opheffing van de vereniging en omzetting daarvan in een plaatselijke gemeente volgens de regels van Schrift en kerkorde. Vervolgens wordt de overheid op de hoogte gesteld van het bestaan van deze Gereformeerde Gemeente. In een aantal andere gemeenten leidt het bezoek van de deputaat ertoe, dat men een aantal willekeurige bepalingen voor inrichting en bestuur vervangt door de D.K.O. ⁹⁾ Omstreeks 1910 is vrijwel overal de verhouding tot de overheid op de juiste manier geregeld. Allerwege is het besef gegroeid: de kerk is geen vereniging, doch kerk des Heeren.

De verhouding kerk-overheid is slechts één punt in de gesprekken met de kerkeraden. Bij de visitatie van alle gemeenten, die door Ds. Kersten wordt verricht samen met „den Classe Leeraar”, komt het gehele kerkelijke leven ter sprake.⁵⁾ De visitatoren moeten immers volgens art. 44 D.K.O. toezien „of de Leeraars, Kerkeraden en Schoolmeesters hun ambt getrouwelijk waarnemen, bij de zuiverheid der Leer verblijven, de aangenomen orde in alles onderhouden, en de stichting der Gemeente, mitsgaders der jonge jeugd naar behooren, zoveel hun mogelijk is, met woorden en werken bevorderen...” De visitatie brengt aan het licht dat vele gemeenten nog niet aan handhaving van de D.K.O. toe zijn. Zijn teleurstelling over allerlei misstanden en de grote zorg voor het ware welzijn van de gemeenten doen Ds. Kersten naar de pen grijpen. In het woord vooraf van een brochure over de tucht noemt hij de dingen bij de naam: „Helaas, in zoo menig opzicht zijn wij vreemd van een recht kerkelijk leven; ons leven is dood; we volgen gewoonten zonder rekenschap te vragen van onze handelingen, 't is ons genoeg dat deze of gene 't zoo deed. En zóó moet 't dan, en niet anders. Wij zweren bij het oude, en ziet 't ware oude wordt als wat „nieuws” weggeworpen met minachting. Och dat ons oog geopend werd, opdat wij zien mochten, hoe ver we zijn afgeweken van de regelen onzer Vaderen, en we Salomo's les behartigden: „Zet de oude palen niet terug, die Uwe Vaderen gemaakt hebben” (Spr. 22 : 28).

Met name ten opzichte van de *Kerkelijke tucht* hebben we de oude palen verzet. In plaats van *geestelijke tucht* te oefenen, waagden vele onzer kerken zich aan *juridisch straffen*. Dat bleek te duidelijk bij de visitatie; dat is te menigvuldig en te helder besproken, dan dat we zulks behoeven te verzwijgen. En 't zit er zoo vast in, dat niet dan door leering onze gemeenten ingewonnen kunnen worden voor de tucht naar de leer onzer Vaderen; en daartoe dienen ons tot hulpbron niet

wat Ds. v. Dijke of Ds. Ledeboer *gezegd* hebben, maar wat onze Dordtsche Vaderen besloten en *schreven*”.⁹⁾

Uit de brochure blijkt wat de inhoud van deze verkeerde gewoonte is. Wanneer een lid van de gemeente zondigt tegen een gebod van God, treedt de kerkeraad op zoals een rechter bij een misdrijf. De zondaar wordt *gestraft*. Eerst wordt met de ongehoorzame gesproken. Wanneer hij zich aan de kerkelijke straf wil onderwerpen, moet hij zes weken, drie maanden of misschien zelfs een half jaar onder de censuur. In sommige gemeenten wordt de straf nog eens onderstreept, omdat de gecensureerde tijdens de diensten plaats moet nemen in een speciale „zondaarsbank”.¹⁰⁾ Is de tijd verstreken, dan is alles in orde. De opgelegde straf is immers geheel voldragen en de overtreder gaat vrijuit, nadat hij in een enkel geval nog een vermaning heeft ontvangen. Of hij innerlijk tot berouw is gekomen, blijft buiten beschouwing.

Bijzonder moeilijk wordt het, wanneer het gemeentelid ontkent en „de censuur weigert”. In zo'n geval zit er bij volharding niet anders op dan zich van het lid te ontdoen door hem of haar eenvoudig uit het lidmatenboek te schrappen. In sommige gevallen wordt dit schrappen ook gebruikt om zich van leden te ontdoen, die niet precies naar de pijpen van de kerkeraad dansen of over „middelmattige” dingen een andere mening hebben. Dan is het recht in willekeur veranderd.¹¹⁾

Tucht beoogt het behoud

Vermanend en onderwijzend weerlegt de schrijver van „De tucht in de Kerke Christi” deze opvattingen. Gemeentelieden mogen zich niet zonder meer bij de kerkeraad voevoegen, wanneer een ander lid zondigt. Tuchttoefening is allereerst roeping van de gehele gemeente volgens Hebr. 10 : 24 en Matth. 18 : 15-17. Eerst wanneer dat persoonlijk vermaan geen gevolg heeft, neemt de kerkeraad de tuchtzaak over. De ambtsdragers moeten daarbij vragen naar de wil van de Koning van de kerk. De Heere zélf oefent immers tucht uit door middel van de ambts-

dragers, die instrumenten zijn in Zijn hand. Met een beroep op de Schriftgegevens, het standpunt van Calvijn en de opstellers van de D.K.O., ontkent hij dat de tucht een juridisch karakter zou hebben. De tuchtoefening is *medisch* van aard en beoogt het behoud van de zondaar. We mogen kerk en overheid niet op één lijn zetten. (Matth. 20 : 25-28) „De kerk heeft geen zwaard; zij *straf*t niet; zij tuchtigt, zoekende tot boete en berouw te brengen, met alle middelen, die haar ten dienste staan, zelfs met den ban. En waar dat berouw gevonden wordt, en zich *uit*, gelijk het rechte berouw zich altijd uiten zal, in belijden en laten van de zonde, daar heeft de tucht haar doel bereikt”.¹²⁾ Daarom ziet de kerkeraad ook uit naar oprechte tekenen van berouw. Niet het censureren, maar het vermanen is haar eerste opdracht. „Dat vermanen is reeds een handeling van het ambt, die kracht doet 't zij tot opening 't zij tot sluiting van het koninkrijk der hemelen. Ziet de kerkeraad zijne vermaning met vrucht bekroond, valt de zondaar in, bekennde zijn schuld, dan is er van censuur *geen sprake*. 't Woord des Heeren uit Matth. 18 leert ons immers dat bij *schuldbelijdenis* het misdrijf is *verzoend*. 't Is zoo geheel anders dan bij den aardschen rechter; bekent de beschuldigde dáár, zijn vonnis is geteekend. Doch de kerke Christi, heeft in hare daden hare prediking te bekrachtigen, „dat bij den Heere vergeving is, opdat Hij gevreesd wordt”; en daarom houdt bij belijdenis de tuchtiging op. Dat iemand den moed heeft, daarna nog te straffen, toont, dat hij geen oog heeft voor zijn eigen doemwaardigheid, of zich niet verplaatsen kan in den toestand van hem, met wien hij heeft te handelen. Ware dit zoo, hij zou uitroepen: „Zoo Gij Heere de ongerechtigheid gadeslaat, Heere wie zal bestaan?”; hij zou vergeven zijnen schuldenaren gelijk hem vergeven is; en hoe is dat anders geschied, dan op belijdenis? Welnu dat hij dan ook den belijder zijner misdaad niet straffe, maar kwijschelde”.¹³⁾ Na deze principiële uiteenzetting volgen meer praktische opmerkingen over openbare en verborgen zonden en de toepassing van de trappen van censuur.

Het boekje wordt gelezen en herlezen. Op kerkelijke vergaderingen wordt herhaaldelijk geadviseerd om „De tucht in de kerke Christi” te raadplegen. Ook al blijft de neiging tot schrappen nog betrekkelijk lang aanwezig,¹⁴⁾ toch mist het geschrevene zijn uitwerking niet. De tuchtoefening krijgt weer het bijbelse karakter. Zelden heeft een zo klein geschrift voor het kerkelijk leven der gemeenten zo grote vrucht afgeworpen.

Schept een kerkverband verplichtingen?

Hebben alle gemeenten en ambtsdragers volledig beseft dat het leven in een volgens Dordtse regels welgeordend kerkverband verplichtingen met zich medebrengt, ook al staat in het gereformeerde kerkrecht de zelfstandigheid van de plaatselijke gemeente voorop? De jaren '08 en '09 brengen moeilijkheden die deze vragen wettigen. De spanningen zijn geen gevolg van de visitatie, zoals we zouden mogen verwachten. Daarbij wordt immers op een bij uitstek praktische wijze aan gemeente en ambtsdragers duidelijk gemaakt, dat de D.K.O. het independensisme afwijst.

Punt in geding wordt de vraag naar het bindend karakter van een synodale bepaling. De synode van '07 heeft o.m. een besluit genomen, dat feitelijk hierop neerkomt: het leven in een kerkverband brengt met zich mede dat een kerkeraad geen predikant van buiten dat verband kan laten optreden.¹⁵⁾ Uiteraard is de keerzijde van deze bepaling: eigen predikanten dienen eigen gemeenten.

Aan de naleving van deze nieuwe regel zal wel een en ander hebben ontbroken. Op de synode van '08 stelt de Classis Barneveld namelijk voor om de betreffende bepaling wat scherper te formuleren: „De kerkeraden zullen zeer voorzichtig zijn met het in de gemeenten doen prediken door Leeraars, die niet met ons kerkelijk vereenigd zijn. De Kerkeraden winnen advies in van hun consulent, vóór zij zulke Leeraars toelaten”. Ook ouderling Bouwman uit Giessendam dringt in een ernstig schrijven op strikte naleving van de bepaling aan. De overgrote

meerderheid van de synode acht het echter wenselijk dat niet de consulent, maar de *classis* wordt ingeschakeld voor het geven van toestemming.¹⁶⁾ Daarmede wordt de bepaling opnieuw verscherpt.

Nu vraagt de vurige Amsterdamse predikant Ds. D. C. Overduin het woord. Hij verklaart niets te voelen voor een dergelijke binding. Een predikant moet vrij zijn om te preken waar

KERKENORDENING

GESTELD IN DE NATIONALE SYNODE VAN
DORDRECHT IN DEN JARE 1619, ZOOALS
DIE ALS ACCOORD VAN KERKELIJKE
GEMEENSCHAP, IS VASTGESTELD VOOR
EN UITGEGEVEN NAMENS DE GEREFORM.
GEMEENTEN IN NEDERLAND

DOOR G. H. KERSTEN
V.D.M. TE ROTTERDAM

N.V. DRUKKERIJ „DE BANIER” — ROTTERDAM

Titelpagina van de D.K.O.

hij wil. Staat er niet in de Schrift: Predikt het evangelie aan alle creaturen? Daarom heeft hij geen vrijmoedigheid om zijn arbeid in vrije groepen en gemeenten — Gouda wordt met name genoemd — te beëindigen. Synodale besluiten van deze aard kwalificeert hij als „duivelsch werk”.¹⁷⁾

Deze krasse opstelling bezorgt hem een scherpe terechtwijzing van Ds. Kersten. Wie zich niet met de bepaling kan verenigen, moet zich maar daar vervoegen waar deze ongeregelde wijze van doen gebruikelijk is. Leden van de kerk die zó handelen

worden immers onder censuur gesteld. Er ontstaat een uitgebreide discussie. De Amsterdamse predikant blijkt geheel alleen te staan. N.a.v. het Schriftwoord uit 2 Thess. 3 : 6 en 7 doet de praeses, Ds. J. R. van Oordt, uiteindelijk het voorstel om Ds. D. C. Overduin nog drie maanden bedenktijd te geven. Dan moet hij berichten of hij zich al of niet aan de bepalingen onderwerpt. De kerkeraad van Amsterdam wordt schriftelijk op de hoogte gesteld.

Als de termijn verstreken is, is het antwoord van kerkeraad en predikant van Amsterdam negatief. Daarmede heeft de gemeente zich van het kerkverband losgemaakt. In een rondschrijven berichten de Deputaten naar art. 49 D.K.O. de kerkeraden deze betreurenswaardige ontwikkeling.¹⁸⁾

Gezelschappelijkheid of een geordend kerkelijk leven?

Het volgend jaar vermeldt de agenda van de synode van Goes een protest van de Classis Amsterdam „tegen hetgeen zij noemt de afsnijding van de gemeente Amsterdam”. Ds. J. Overduin, de predikant van Lisse, verdedigt het standpunt van zijn classis, die zich evenals de gemeente Amsterdam niet wil binden aan welk artikel dan ook. „Gods Woord en de Kerkenordening is genoeg; men kome saam en spreke en teekene het besprokene op doch besluite nimmer: bij verschil van meening late men elkander vrij en binde niet in artikelen”.¹⁹⁾ Bovendien is de gewraakte bepaling van de synode van '07 een onaanvaardbare belemmering: „Buiten onze kerken zijn ook nog dienstknechten Gods. In de Geref. Kerken b.v. vindt ge Vroolijk van Scheveningen en W. Mulder van Apeldoorn die Lisse stichten door hun oefeningen”.²⁰⁾

De gedachtenwisseling op deze vergadering wordt geheel beheerst door Ds. Kersten, die in een zeer uitvoerig betoog het standpunt van de Classis Amsterdam weerlegt. Hij maakt een scherp onderscheid tussen de *gemoedelijke gronden* door Ds. Overduin aangevoerd en het *kerkrechtelijk beginsel*, dat daarmee op het spel staat. Met de leraar van Lisse wil hij niet

ontkennen, dat er buiten de Geref. Gemeenten van God ge-
roepen leraars (en oefenaars) zijn. Het kerkistische standpunt
„Des Heeren tempel zijn deze” is nooit aanvaard. De Geref.
Gemeenten belijden echter wel een openbaring van de kerke
Christi te zijn. „Plaats met die belijdenis U dan op het meest
ruime standpunt, vanwaar uit ge mede als eene openbaring
des lichaams Christi erkent de andere kerkengroepen in ons
Vaderland, als Gereformeerde Kerken en Christelijk Gere-
formeerde Kerk, belijdt dan, wat onze Synode nog niet sprak,
wij allen behooren één te zijn. . . . maar ook dan zult ge moeten
erkennen: we zijn *nog niet één*.²¹⁾

Door de gescheurdheid van de kerk wordt het kinderrecht van
de gelovigen gestremd. „Laat een hartelijk bekeerd man en
vrouw, tot op heden lid van de Ger. Kerken bij u den Doop
aanvragen voor hun kind, op grond daarvan dat zij uwe ge-
meente erkennen als de kerke Christi. Zult ge dan dat kind
doopen? Immers neen! Al betuigt die Vader of Moeder nog zoo
het kinderrecht hem of haar geschonken, ge kunt den doop
aan hun zaad niet toedienen voor en aleer dat ouderpaar zich
gesteld heeft onder uw ambtelijke macht”.²²⁾ En al heeft het
ambt van de predikant door 's Konings autoriteit gezag overal
waar de kerk van Christus zich openbaart, door de gescheiden-
heid der kerken is de ambtelijke macht *feitelijk* begrensd ge-
worden. „De andere kerken en groepen erkennen uw ambt
niet; zij kunnen dat ook niet, en ook gij zelf gevoelt de be-
perking. Ge kunt geen kind doopen van ouders die lid zijn
bij A. of B. of C. al zijn ze nog zoo onberispelijk. . . . Gescheiden
zijn we en die scheiding doet zich gevoelen ook in onze amb-
telijke bediening. Alleen daarom is het onmogelijk toe te laten
sprekers uit een andere kerkengroep; *zij* mogen het ambtshalve
niet doen, maar ook onzerzijds bindt diezelfde band, zodra ge
kerkelijk leven openbaren wilt. Begeert ge alleen gemoedelijk
vriendschappelijk leven, hebben de vergaderingen voor U geen
meerder waarde dan van een gezelschappelijk samenzijn, dan
hebben zij geen bindende kracht, dan doet een ieder wat recht
is in zijn oog. . . . Maar ook dan verwaarloost ge de ordinantie

DE SAAMBINDER

Correspondentieblad der Gereformeerde Gemeenten in Nederland en Noord-Amerika.

*In de eerste jaargangen van De Saambinder wordt veel aandacht
bested aan het gereformeerde kerkrecht. Ds. den Hengst verzorgt
een vaste rubriek over dit onderwerp, terwijl Ds. Kersten inci-
denteel adviezen geeft n.a.v. vragen die hem bereiken.*

van Koning Jezus en komt Christus' kerk niet tot haar recht
en ook dat is de wil onzer kerken *niet* blijkens de gronden van
ons samenleven; wij willen drukken de voetstappen Christi;
en wettelijk vergaderen naar luid onzer kerkenorde”.²³⁾ „Wel
moet men in het oog houden dat deze kerkenorde geen wet-
boek is, waaruit men voor elke situatie een toepasselijk artikel
kan voorlezen. De kerken vormen immers een levend orga-
nisme, dat voortgaat door de geschiedenis en voortdurend
behoefte heeft aan voorlichting en standpuntbepaling. De
D.K.O. stippelt de lijnen uit van het kerkrecht, gegrond op
Gods Woord en in het evenredig verlengde dier lijnen hebben
onze kerken te gaan. En dat kan niet geschieden dan in wet-
tige artikelen”.²⁴⁾ Een synode mag dan ook in onderworpen-
heid aan de Schrift bindende besluiten nemen. Of is men van
mening dat dit recht alleen was voorbehouden aan de synode
van Dordrecht?

Het brede betoog van de scriba mondt uit in een voorstel om
uit te spreken: „De synode oordeelt dat het wenschelijk is voor
de eenheid en het behoud onzer kerken dat geen andere dan
onze leeraars (en oefenaars) haar het Woord bedienen; en dat
onze leraars (en oefenaars) zich gebonden moeten gevoelen
tot deze gemeenschap, nimmer zich leenend aan losse groepen
volks, die in scheurmakerij leven ten opzichte van hun eigen

kerken of die geheel vervreemd zijn van alle kerkelijke leven".²⁵⁾

En de synode spreekt zich zó uit. Met overgrote meerderheid. Daarbij blijft de deur open voor terugkeer van predikant en kerkeraad van Amsterdam, mits zij de independentistische gevoelens loslaten. Ook het droevige feit, dat de afgevaardigden van de Classis Amsterdam de synode hierna verlaten — elke bepaling is voor hen contrabande — doet niets af van de vaste wil van de synode om voort te gaan met de opbouw van een ordelijk kerkelijk leven.²⁶⁾

Om de vaste lijn

Ds. Kersten heeft het synodebesluit als een zegen ervaren. Naar zijn diepe overtuiging kan er geen kerkelijk leven bloeien op de basis van vriendelijke gemoedelijkheid en vrijblijvende gezelschappelijkheid. Wie die richting wil inslaan, moet beseffen dat juist dan menselijke gewoonten en ideeën zo veel kwaad stichten. „Wie met mij den strijd doorworstelde, is ervan overtuigd, wij *moesten* naar de regelen van Dordt heen, wilden wij niet der verwoesting worden prijsgegeven. Wij konden niet wat preeken, wat met Gods kinderen omgaan en 't daarbij houden. Het instituut van Gods kerk moet geleid, bestuurd; en daarvoor werd vaster formatie vereischt".²⁷⁾

In de gemeenten wordt in de komende jaren steeds meer gevraagd naar vaste lijnen voor het kerkelijk leven. De D.K.O. beleeft herdruk op herdruk.²⁸⁾ Het tekent het totaal gewijzigde klimaat, wanneer de synode in de dertiger jaren Ds. Kersten de opdracht geeft om een nieuwe uitgave van het Kerkelijk Handboekje, een verzameling van oude gereformeerde kerkorden, gereed te maken. Hierbij maakt hij het zich niet gemakkelijk. Uit diverse archieven ontvangt hij door bemiddeling van de archivaris van de Ned. Herv. Kerk te 's-Gravenhage, Dr. L. W. A. M. Lasonder, verschillende handschriften. In de pastorie wordt de bestaande tekst met die van de handschriften vergeleken woord voor woord. De oudste kin-

deren verlenen hun vader bij dit minutieuze onderzoek af en toe wat hand- en spandiensten. Al vergelijkend ontdekt hij in een bundel uit het Classicaal Archief in Den Briel een tot dusver onbekend handschrift met authentieke, getekende afschriften van diverse kerkorden. Hierdoor is hij in staat de tekst van het Handboekje op enkele punten aan te vullen.²⁹⁾ Voor deze met bijzondere zorg gereed gemaakte heruitgave van het Handboekje bestaat in brede kringen waardering. Nog steeds wordt deze uitgave op kerkelijke vergaderingen geraadpleegd, om te zien of en hoe de gereformeerde synodes in vroeger dagen bepaalde kwesties hebben benaderd.

¹⁾ Vgl. de mededeling van Ds. Kersten in Gedachtenisredenen, Rotterdam, 1932, blz. 28.

²⁾ Zie noot 4 op blz. 36.

³⁾ Vgl. Gedachtenisredenen, blz. 30. Ds. Kersten herinnert hier aan de vergaderingen, die hij als jongeling heeft meegemaakt „waar de kracht in Gods ordinantiën zo niet gezocht werd”. Ook het ontstaan van de Kruiskerk te Meliskerke spreekt boekdelen. Zie noot 18 op blz. 22.

Een treffende illustratie biedt ook dit citaat uit „De Saambinder” van 14 mei 1925 (6e jrg. nr. 13): „Ik heb reeds jong de ervaring op onze kerkelijke vergaderingen opgedaan, dat zeer veel moeite en verdriet ontstond door het *persoonlijk element* op den voorgrond te stellen. De persoonlijke ervaring van Gods kinderen moest den doorslag geven in de bespreking der kerkelijke zaken. Anderen vereenigden zich met zulke uitspraken niet. Men taste in het donker, en twistte, haalde soms uit het graf, die juichen voor den troon, en..... dreef door wat dikwijls niet recht was, omdat men zich niet regelde naar *het beschreven recht* voor Gods kerk”.

⁴⁾ Notulen van de Gener. Synoden der Geref. Gem. in Nederland (Kerkelijk Archief, onuitgegeven). Synode van 9—10 oktober 1907, art. 9.

⁵⁾ Idem, art. 7. Tot deputaten naar art. 49 kiest de synode Ds. Beversluis, Ds. Kersten, Ds. Roelofsen, Ds. Janse en de ouderlingen J. v. d. Doel te Benthuizen, Jac. Corré te Aagtekerke en M. v. d. Berge te Rotterdam. Dat er ook ouderlingen depu-

taat zijn, is een gevolg van een uitdrukkelijk verzoek van Ds. Kersten. Men wilde eerst alles uitsluitend aan predikanten overlaten.

T.a.v. de visitatie, die art. 44 voorschrijft, volgt men op voorstel van Ds. Beversluis een afwijkende lijn. „De Verg. besluit de kerkvisitatie zoo te regelen, dat Ds. Beversluis en Ds. Kersten, die toch alle kerken bezoeken moeten, om de verhouding tot de overheid te regelen, elk met den Classe Leeraar zullen visiteren, voor dit maal.” (Art. 15). Na de synode kreeg Ds. Beversluis last van een hartaandoening, zodat hij de gemeenten vrijwel niet kon bezoeken. In 1908 nam hij het beroep aan naar Paterson-Haledon Av. in Amerika. Vgl. voorwoord van Ds. Kersten in „Oude en nieuwe dingen”, Uitgave Chr. Riemens, Biggekerke, 1970, 2e druk (bundel preken van Ds. Beversluis.)

- 6) Vgl. Kort Verslag van de Synode der Gereform. Gemeenten in Nederland. Gehouden den 13en en 14en Mei 1908 te Middelburg, artikel 6c; Handelingen van de Synode der Gereformeerde Gemeenten in Nederland gehouden te Goes den 12en en 13en Mei 1909, bijlage III.
- 7) Zie bijlage III van de Handelingen van de Synode van 1909.
- 8) De zinsnede is genomen uit de statuten van de „Dordtsch Geref. Gemeente” te Kampen, die gepubliceerd zijn in „De Saambinder” van 24 aug. 1922 (3e jrg. nr. 20). Het stuk was tot stand gekomen door toedoen van Ds. E. Fransen. Commentaar van Ds. Kersten: „Dit statuut vormt wel een bewijs tot welke dwaze dingen men komen kan, zoo men iets anders, dan de Dordtsche Kerkenordening tot basis voor 't kerkelijk leven legt”.
- 9) De tucht in de kerke Christi, Barneveld, 1908, blz. 3 (Der lezer heil!)
- 10) A.w. blz. 7. Het gegeven over de zondaarsbank ontleen ik aan een welwillende mededeling van dhr. J. W. Kirpestein te Tricht.
- 11) Zie „Willekeur, geen recht”, De Saambinder, 23 febr. 1922 (3e jrg. nr. 8). De uitdrukking „middelmatige dingen” komt in art. 85 van de D.K.O. voor en bedoelt zaken die van gering belang zijn, omdat ze niet direct in de Schrift zijn te vinden noch rechtstreeks daaruit kunnen worden afgeleid.
- 12) De tucht in de kerke Christi, blz. 8.
- 13) A.w. blz. 11, 12.
- 14) Handelingen der Generale Synode van de Gereformeerde Gemeenten in Nederland, gehouden te Middelburg, 3 mei 1928, N.V. Drukkerij „De Banier”, Rotterdam. Artikel 8: „Sommige

Kerken schrappen leden van het lidmatenboek, omdat zij op hun gedrag niet meer hebben aan te merken, dan dat zij niet ter Kerk komen”. Deze synode handhaaft het besluit van de synode van 1909 om niet te schrappen. Voor een principiële beschouwing over het ongeoorloofde van het schrappen, zie men het artikel in noot 11 genoemd.

- 15) Art. 20 van de notulen van deze synode luidde: „Ter sprake komt een nog bestaand besluit in betrekking Ds. V. Reenen en Makkenze, dat de gemeenten voor een jaar vrijheid gaf, ja aanbevoel die leeraars bij haar te doen prediken, om dan te kunnen oordelen, of zij met hen zouden vereenigen. Dit besluit dat in andere vergaderingen ook genomen was omtrent andere Leeraars wordt ingetrokken, doch gemeenten, die nog in toezegging hebben, dat een Leeraar hen dienen zal, wordt toegestaan die beurt te doen vervullen”.
- 16) Notulen Synodale Vergadering gehouden te Middelburg den 13/14en Mei 1908, art. 7. (Deze onuitgegeven notulen zijn te vinden in het onder noot 4 vermelde boek). De tekst van het voorstel van de Classis Barneveld is ontleend aan het agendum der synode. Alle verdere mededelingen over de Synode van 1908 zijn aan de genoemde notulen ontleend.
- 17) Deze kwalificatie ontbreekt in de notulen van de Synode van 1908, maar is op die synode gebruikt, blijkens de onuitgegeven notulen van de Synode van 1909, artikel 8. Vgl. de gedrukte Handelingen van deze synode, blz. 7.
- 18) Handelingen van de Synode der Gereformeerde Gemeenten in Nederland, gehouden te Goes den 12en en 13en Mei 1909, Bijlage I: Rapport van den arbeid verricht door deputaten benoemd naar Art. 49 D.K.O.
- 19) Onuitgegeven notulen van de Synode van 1909, artikel 7.
- 20) Idem.
- 21) Idem. Het betoog is in iets verkorte vorm opgenomen als bijlage VI van de gedrukte Handelingen. De gedachtengang is op sommige punten iets meer toegespitst dan in de notulen. Dat verklaart de kleine verschillen in de beide teksten.
- 22) Idem.
- 23) Idem.
- 24) Idem.
- 25) Idem.
- 26) Zie Handelingen Synode 1909, Art. 8. Behalve het herroepen van de independentistische opvattingen, vroeg de synode van predikant en kerkeraad van Amsterdam ook een schuldbelijdenis i.v.m. de gebruikte kwalificaties (duivelsch werk) en „het

grievend beleedigen der leeraars onzer gemeenten". Bovendien moest Ds. D. C. Overduin zich nadrukkelijk verbinden om de eigen kerken te dienen en „niet langer parasieten te voeden". Hoewel de tegenstellingen groot waren, werden zij toch betrekkelijk snel overbrugd. Op de vergadering van de classis Amsterdam van 15 maart 1910 werd door deze classis besloten „om in de Gemeenschap der Kerk te blijven en in de Kerkelijke sporen te wandelen". Ds. G. van Reenen uit Leiden werd aangezocht om pogingen aan te wenden, zodanig „dat ook de Gemeente om de Leeraar van Amsterdam voor de Kerk behouden mocht blijven". Ds. J. Overduin van Lisse en de ouderlingen van Zeist, Westzaan en Opheusden, die uit de Synode van 1909 waren gelopen, waren dan ook op de Synode van 25 en 26 mei 1910 te Rotterdam weer aanwezig. Ds. D. C. Overduin nog niet. Hij legde zeer waarschijnlijk — vóór zijn vertrek naar Ridderkerk — in 1911 ter verkrijging van de z.g.n. akte van losmaking het hoofd in de schoot door zijn leedwezen over het voorgevalene te betuigen en schuldbelijdenis te doen. Op de Synode van 17 mei 1911 verscheen hij als primus-afgevaardigde van Ridderkerk. Zie voor deze affaire de Handelingen van de Synode van 1919, Bijlage V.

²⁷⁾ De Saambinder, 22 januari 1925 (6e jrg. nr. 6) Vgl. Kort Historisch Overzicht, Utrecht, 1947, blz. 9 en 74 en de Heidelbergse Catechismus, Utrecht, 1969, 3e druk, blz. 422.

²⁸⁾ De eerste uitgave van deze „Kerkenordening" verscheen in 1907. Het „Den Lezer Heil!" van Ds. Kersten is gedateerd oktober 1907, zodat het persklaarmaken van de D.K.O. direct na de Synode van 9 en 10 oktober '07 plaats vond.

In 1936 verscheen de vijfde druk met een woord vooraf, waarin Ds. Kersten betoogt dat de D.K.O. de werkelijke vrijheid van het kerkelijk leven waarborgt en losbandigheid stuit. „Die aan Gods ordinantie gebonden vrijheid is ook onze gemeenten zoozeer van noode, wijl zij is hare innerlijke kracht".

²⁹⁾ Dit Kerkelijk Handboekje was voor het eerst uitgegeven op last van de synode van de Chr. Afscheiden Gemeenten, die in 1840 te Amsterdam werd gehouden. In de 17e eeuw verschenen ook diverse drukken van een dergelijk handboekje. Ds. Kersten bracht de aanvullingen aan in de editie van Kuyper-Biesterveld van 1905. Men zie het voorwoord van Ds. Kersten, waaraan ik een en ander ontleende. Met name prof. H. H. Kuyper zwaaide hem voor de uitgave lof toe.

IN DE POLITIEK

Het ontstaan van de rechtse coalitie

De politieke verhoudingen van de periode 1848—1918 staan reeds ver van ons af. Enkele hoofdlijnen vragen dan ook eerst aandacht. Dit tijdvak zet in met een jarenlange alleenheerschappij van Thorbecke en zijn geestelijke erfgenamen. Het handhaven van de liberale posities wordt vergemakkelijkt door het cencuskiesrecht, dat het aantal kiesgerechtigden sterk beperkt. Alleen de min of meer gegoeden (!) mogen ter stembus gaan. Zij denken en doen als regel volgens liberaal patroon. Ook de kiesdistrikten spelen een rol bij de handhaving van de machtsposities. De grenzen daarvan zijn voor de regerende partij gemakkelijk in eigen voordeel te wijzigen. Zo wappert de vlag van de liberale glorie onbedreigd boven het regeerkasteel. Vanuit dat centrum wordt de neutrale staatsschool zo veel mogelijk bevorderd en bevoorrecht. De liberalen, die een vaag, deïstisch getint christendom voorstaan, willen van een staatsschool-met-de-bijbel niets weten. Het onderwijs mag niet doortrokken zijn van een duidelijke godsdienstige overtuiging doch moet in vrijzinnige geest een christendom-boven-geloofsverdeelheid bevorderen. Wie dergelijk onderwijs toch om principiële redenen verwerpt, moet zijn *bijzondere* school, personeel en leermiddelen zelf betalen. Bij zo'n schoolstichting gelden de wettelijke normen, die ook voor de openbare school worden gehanteerd. Deze situatie en de behoefte om aan een werkelijk christelijk onderwijs gestalte te geven, leiden tot de schoolstrijd.

Deze spitst zich toe, wanneer het ministerie Kappeyne in 1878 een nieuwe schoolwet indient. Er komen nieuwe regels voor de inrichting van de schoollokalen. Nieuwe eisen worden geformuleerd, waaraan het te benoemen personeel moet voldoen. De ouders brengen reeds grote financiële offers voor de bijzondere scholen. Door de nieuwe wet worden de lasten nog verzwwaard.

Dit wordt als zeer onbillijk ervaren. Iedereen moet belasting voor de overheidsschool betalen. Is het dan niet een zaak van recht, dat de overheid aan de voorstanders van het bijzonder onderwijs een financiële tegemoetkoming geeft? Maar de liberale dwingelandij laat zich niet intomen. Kappeyne houdt strak en stug vol: geen cent voor een eigen school.

Dit optreden heeft politieke consequenties. Zowel door roomsen als door antirevolutionairen wordt de wet ervaren als een rechtstreekse aanval op de bestaansmogelijkheid van de bijzondere school. Daardoor ontstaat een geleidelijke toenadering. Het onderwijs is een gemeenschappelijk belang, dat tegenover de liberalen moet worden verdedigd.¹⁾ Liberale distrikten gaan „om”, omdat roomsen en antirevolutionairen elkaars kandidaten volgens afspraak steunen. 1888 brengt de eerste rechtse overwinning: 26 r.k. en 28 a.r. zetels. De liberale vlag wordt gestreken om nooit meer tot de oude hoogte te klimmen. Boven de regeringsgebouwen wappert nu het dundoek van de *rechtse coalitie*, een totaal nieuw gegeven in de Nederlandse politiek. In deze coalitie gaan roomsen en antirevolutionairen samen om een aantal gemeenschappelijke doeleinden te bereiken. De kabinetten Mackay, Kuyper en Heemskerk maken direkt voor en na de eeuwwisseling hiermede een begin. Wie bedenkingen oppert tegen de koerswijziging vindt ondermeer Kuyper tegenover zich. Hij vergelijkt de coalitie met een plant, waarvan de samenstellende delen zich wél in de stengels, maar *niet* in de wortel gescheiden weten: beide groeperingen „stoelen op één wortel des geloofs”²⁾.

Van liberale naar Schriftuurlijke politiek

Deze visie vindt in de groeperingen die zich in 1907 onder de naam Gereformeerde Gemeenten zullen verenigen geen weerklank. Men kent de geschiedenis van het vaderland te goed om vertrouwen in Rome te hebben.³⁾ Overigens moet worden opgemerkt, dat in deze jaren in de gemeenten nauwelijks van diepgaande belangstelling voor de christelijke politiek kan worden gesproken.

Globaal laat zich een drieërlei houding onderscheiden. Bij een niet onbelangrijk aantal is alle aandacht geconcentreerd op de kerk en het eigen persoonlijk geestelijk leven. Men bouwt — naar een rake typering van Ds. Kersten — aan een Chinese muur om de kerk heen. „Terugtrekken uit de wereld, geen bemoeien met de politiek, geen Christelijke school. We raken zoo maar verder uit de koers”.⁴⁾

Anderen hebben wel interesse, maar voelen zich teleurgesteld in de antirevolutionaire partij, die te veel compromissen sluit en daardoor aan kracht inboet. Men houdt zich dan ook buiten de partijorganisatie, steunt bij de verkiezingen nog wel bij gebrek aan alternatief of blijft uit onbehagen zondermeer thuis. De derde en grootste groep steunt de liberalen. Het is voor hun protestants bewustzijn onaanvaardbaar om op een roomse distriktskandidaat te stemmen, die door de A.R.P. wordt aanbevolen. Het getrompetter voor „Abraham de geweldige” als „minister van buitenlandse reizen” en in het algemeen het triomfantisme van de antirevolutionairen, stuit hen tegen de borst. Wat kan men nog verwachten van deze partij die nu Rome steunt? Vandaar dat men, met name in Zeeland, steun geeft aan links.⁵⁾ Niet slechts in eigen kerkelijke kring maar ook daarbuiten bestaat in deze jaren groeiend onbehagen over het principiële beleid van de partij van Kuyper. Er verschijnen talrijke publikaties, die aan dit gevoel uiting geven. In 1908 schrijft R. Boon onder het pseudoniem Salvator zijn De politieke Christen. Dr. Hugo Visscher publiceert het bekende geschrift Na eer en staat. En de arts P. Bijsterveld, om niet

meer te noemen, vraagt zich af: Verbleekt onze Banier? De behoefte aan een nieuwe politieke gestalte in protestants-gereformeerde zin is aanwezig. ⁶⁾

Bij Ds. Kersten rijpt de overtuiging dat hij als Dienaar des Woords niet kan en mag berusten in de situatie die hij in de gemeenten aantreft. Er is een nauw verband tussen christendom en politiek, waardoor elke christen geroepen is om naar zijn vermogen ook op politiek terrein te strijden voor de beginselen van Gods Woord. Het gereformeerd belijden, dat onderkent hij scherp, biedt geen ruimte voor doperse mijding, dualisme of welke twee-terreinen-leer ook. Het gehele maatschappelijke en staatkundige leven moet worden gesteld onder de eis van het Woord. ⁷⁾ Daarom aarzelt hij niet om in de prediking herhaaldelijk in te gaan op actuele politieke ontwikkelingen en heersende volkszonden. Onderwijzend, vermanend en bestraffend roept hij op tot bekering. En al gaat veler sympathie naar het liberalisme uit, dat weerhoudt hem niet om het onbijbels karakter daarvan scherp te veroordelen. „Wij, vrije Nederlanders, willen vrij zijn, ook in onze opvattingen van den godsdienst, echt liberaal. Wij kunnen wel Christelijk zijn, al lezen we den Bijbel niet..... Christelijk ja, maar zonder Christus; godsdienstig doch zonder God. En dan zijt ge 't socialisme nabij; ge zult het te laat zien; o liberaal Nederland! Revolutie kweekt ge met de verzaking van den Potentaat der Potentaten; straffeloos kunt ge dat niet. Afwijking en oordeel zijn aan elkaar verbonden”. ⁸⁾

En zij die pleiten voor louter passiviteit stelt hij de vraag: „Onttrokken zich Jozef, Daniël met diens vrienden, Mordechai of wie dan ook, toen God hun weg bepaalde aan der Heidenen hoven? Wij hebben schuld. Wij hebben ons te veel onttrokken. Teveel de wereld aan zichzelf overgelaten. Wat deden wij voor de kerk; voor de school; voor de zending; voor de maatschappij; voor den Staat? En doordat wij niet deden, wat wij geroepen waren te doen, daardoor desorganiseerden maatschappij en Staat en kreeg de wereld de overhand en ging de kerk er onder; en werd ze geknecht. 't Is onze schuld; het oordeel

begint van het huis Gods. Komt, mannen-broeders, ontwaakt!” ⁹⁾ Prediking en persoonlijk gesprek van deze man, die zoveel kontakten heeft in zijn kring, blijven niet zonder vrucht. Er ontwaakt een verlangen naar een voluit Schriftuurlijke politiek. Hier en daar worden kiesverenigingen opgericht. De wending der tijden biedt een mogelijkheid om daaraan een meer concrete organisatorische vorm te geven.

In november '17 wordt een ingrijpende herziening van de grondwet aanvaard, die behalve de financiële gelijkstelling van openbaar en bijzonder lager onderwijs, ook de invoering van algemeen kiesrecht brengt met de mogelijkheid voor vrouwenkiesrecht. ¹⁰⁾ Het distriktenstelsel maakt plaats voor het systeem van de evenredige vertegenwoordiging, gekoppeld aan een opkomstplicht, die al spoedig met „stemdwang” wordt aangeduid. De minister-president, Cort van der Linden, wijst er met nadruk op, dat de evenredige vertegenwoordiging mogelijkheden schept voor kleine groeperingen, die bij het distriktenstelsel niet aan bod konden komen. ¹¹⁾ Deze nieuwe situatie wordt dan ook door Ds. Kersten benut. Hij laat een oproep uitgaan aan een aantal vrienden om zich gezamenlijk te beraden. De belangstelling voor deze oriënterende samenkomst, die onder leiding staat van Ds. J. R. van Oordt, is ver boven verwachting. ¹²⁾ Na deze voorbereidende bijeenkomst volgt op 24 april 1918 te Middelburg de officiële oprichting van de Staatkundig Gereformeerde Partij, die vrijwel direkt een interkerkelijk karakter krijgt en volgens het eerste artikel van haar program een regering voorstaat „geheel op den grondslag van de in de Heilige Schrift geopenbaarde ordening Gods”. ¹³⁾ Acht Zeeuwse kiesverenigingen en een aantal kerkeraden uit plaatsen waar de kiesvereniging ontbreekt, zijn op de oprichtingsvergadering vertegenwoordigd. Ds. Kersten wordt tot voorzitter gekozen. Men besluit om aan de verkiezingen van juli deel te nemen. Op de ingediende lijst worden 5179 stemmen uitgebracht. Te weinig voor een zetel, voldoende voor de overtuiging dat de nieuwe partij op enige weerklank mag rekenen. ¹⁴⁾

Direkt bij de oprichting en nog lang daarna wordt de vraag gesteld: Was eigen partijformatie nu wel nodig? Waarom voegde u zich niet bij de A.R.P.? Ten dele is deze vraag reeds op een voorgaande bladzijde beantwoord. Naar de mening van Ds. Kersten hebben deze vraagstellers geen oog voor een fundamenteel gegeven: „Het zij nog eens gezegd, de kloof tussen de A.R.P. en hen allen was zoo groot, o.i. te groot dan dat zij van stonden aan kon overbrugd. De mentaliteit des volks is een zoo geheel andere”. Het gehele denkklimaat verschilt van het Kuyperiaanse. Ds. Kersten spreekt over een verschil in geestesrichting, waardoor de basis voor een werkelijke eenheid met de A.R.P. ontbreekt.¹⁵⁾

Daardoor is, in enger kring, de enige mogelijkheid om dit volksdeel vrij te maken van de boeien van de liberalistische idee en tot een Schriftuurlijke politieke visie te brengen, gelegen in de vorming van een eigen partij. „Gedrongen door den toestand van het volk, dat ik vooral in Zuid-Beveland ontmoette, en dat ik grijpen moest, daartoe innerlijk geroepen, uit de omarming van het liberalisme, uit zoovele liberale opvattingen, die in kerk en school en politiek bij dat volk waren doorgedrongen, bestond voor mij geen andere weg, dan te komen tot eigen formatie. Tegen de antirevolutionaire partij, die in bond optrok met Rome, had men zich jarenlang met kracht verzet. De politieke kieskringen van die dagen stelden dit in coalitie gaan met Rome te sterker in het licht. Maar ook des te beslister keerde men zich van die politiek af. Nooit is het mijn bedoeling geweest, en ik zeg dat met volle overtuiging, scheuring en scheiding te weeg te brengen, maar de scheiding lag er, en met dat feit hebben wij rekening te houden”.¹⁶⁾

Deze laatste zin is geen loze beleefdheidsfrase of politieke handigheid, maar feit. Wanneer mogelijk, waardeert hij in deze jaren het goede dat er in de A.R.P. nog is. De rede die Colijn op de Deputatenvergadering van zijn partij in '21 houdt, wordt door hem „met de grootste instemming” gelezen en ontlokt hem

de verzuchting: „Deed naar dat woord de Anti Revol. Partij!”¹⁷⁾ Hij is wars van enghartig sektarisme. Waar samenwerking mogelijk is, zoekt hij die. Zo bespreekt hij tijdig voor de verkiezingen van '22 in gezelschap van Ds. H. Jansen¹⁸⁾, met Colijn en Idenburg de mogelijkheid om de lijsten van de A.R.P. en de S.G.P. te verbinden. Op 27 januari '22 vraagt hij Idenburg als tweede voorzitter van het Centraal Comité in een persoonlijke brief nog eens diens oordeel over deze zaak „onder mede-

Ds. Kersten als predikant te Yerseke,
maart 1920.

deling dat de staatkundig gereformeerden eigen kandidaten zouden stellen en zonder vrouwen zouden stemmen, maar ongaarne de rechtsche politieke actie zouden verzwakken ten bate der uiterste linkerzijde”.

Na verloop van tijd ontvangt hij de mededeling dat van a.r.-zijde geen prijs gesteld wordt op lijstverbinding.¹⁹⁾ De soms geuite mening dat de S.G.P. een afsplitsing van de A.R.P. zou zijn, kan in het licht van de geschiedenis niet worden gehandhaafd. De S.G.P. is niet uit, maar náást de partij van Kuyper en Colijn ontstaan uit voor het overgrote deel politiek dakloze

of liberale kiezers. Wel zal de groei van de nieuwe partij ten koste gaan van de antirevolutionairen.

1922: Kamerlid

Nu de antirevolutionaire onwil tot verbinding van lijsten is gebleken, blijft het zelfstandig deelnemen aan de verkiezingen als enige mogelijkheid over. De allereerste zorg geldt de samenstelling van een goede kandidatenlijst. Met overgrote meerderheid plaatst de Algemene Vergadering op 20 april Ds. Kersten op nr. 1 van de lijst. Na enige tijd van beraad aanvaardt hij de kandidatuur, hoewel innerlijke strijd en tegenwerking uit eigen kring niet uitblijven.²⁰⁾ Een uitvoerig program van actie wordt opgesteld en via De Banier her en der verspreid. In de campagne staan naast de handhaving van het christelijk karakter van de natie de dwangverzekeringswetgeving, het vrouwenkiesrecht en de vaccinatiedwang centraal, terwijl ook landbouw en onderwijs aandacht krijgen.²¹⁾

De uitslag is verrassend. 26.700 stemmen zijn voldoende voor een zetel. En zo doet de nu veertigjarige predikant zijn intrede in de Tweede Kamer. Het politieke klimaat binnen en buiten het parlement laat zich nauwelijks met het huidige vergelijken. De verkiezingscampagnes kenmerken zich door een voor ons niet meer voorstelbare scherpte, talrijke openbare debatten en persoonlijke aanvallen van een soort, dat nu nog alleen in het buitenland voortbestaat. De vraagstukken zijn veel geringer in aantal en minder ingewikkeld. Er is volop tijd voor grote debatten over de hoofdlijnen, waarbij de leiders — typerend woord voor de vooroorlogse politiek — hun krachten meten. Zelfs voor kleine partijen zijn spreektijden van een uur geen uitzondering. De zich emanciperende groepen — sociaal-democraten, roomsen en antirevolutionairen zijn uit op versterking van hun positie in het volksleven en stellen zich agressief op. Mede daardoor zijn de tegenstellingen tussen de linker- en rechterzijde veel scherper dan wij ze nu kennen. Kortom: in de periode tussen de wereldoorlogen betekent het gaan in de politiek vooral het

voortdurend staan in een strijdsituatie. Dit zal het nieuwe kamerlid volop ervaren. Bij de zeer felle verkiezingsstrijd in '25 zal het S.G.P. sprekers-team — de predikanten Barth, Zandt en Kersten — vergeleken worden met B.Z.K., beste zware krultabak. Dat is nog heel wat milder dan de ook gebruikte betiteling „papenvreter” of de aanduiding „erger dan communisten”. Herhaaldelijk treedt politie op bij vergaderingen om de orde te bewaren, die door opgeschoten jongelui en antirevolutionairen wordt verstoord. Alleen „De Standaard” bewaart een waardige houding.²²⁾

In de politiek

In zijn maidenspeech valt Ds. Kersten Colijn bij, die gezegd heeft dat het parlement een wereld is van het compromis, waarvoor geen praktisch staatsman de ogen sluiten mag. Gaat een voorstel echter in tegen het Woord van God, dan is onverbidelijkheid eis. Op dat laatste wil hij voor zichzelf trachten de nadruk te leggen.²³⁾ Het volk moet worden teruggeroepen van de schrikkelijke verwaarlozing van de heilige beginselen van Gods Woord.

Vanuit dit uitgangspunt appelleert hij voortdurend aan de verplichtingen, die voortvloeien uit het christelijk karakter, dat het tweede kabinet Ruys de Beerenbrouck zich toeschrijft. Hij vraagt om een wetsvoorstel om de vergaderingen met gebed te openen, wijst oogluikende toelating van de lijkverbranding af, dringt aan op beteugeling van toenemende volkszonden, pleit voor invoering van de doodstraf, uit zijn waardering voor een voorstel tot afschaffing van de staatsloterij, dient een motie in tot verbod van openbare bioscoopvoorstellingen, dringt aan op afschaffing van subsidies aan toneel- en boksverenigingen en uit herhaaldelijk zijn diepe verontrusting over het nalaten van de heiliging van de zondag bij overheidsdiensten als de spoorwegen, die op Gods dag extra treinen inleggen voor een voetbalwedstrijd in Esschen of Amsterdam, voor een kermis in Laik of voor de anti-Vlootwetbetoging, waarbij in het laatste

geval bovendien nog 40 % reductie gegeven wordt. „Dat van het huidige Ministerie het Christelijk karakter gezien worde!” ²⁴⁾ Daarbij doet hij een klemmend beroep op het geweten van met name de antirevolutionairen. Heeft men door de deelname aan de coalitie niet reeds te veel toegegeven? Waarom wordt een man als Fabius uit de Kamer geweerd? ²⁵⁾ Waarom heeft men o.m. inzake het vrouwenkiesrecht en de dwangverzekering het heilig principe verloochend? ²⁶⁾ Veel aandacht geeft de nieuwe afgevaardigde aan deze en andere actuele punten uit het veld van de praktische politiek. Hij is zich terdege bewust van het feit, dat de onderwerpen op dit vlak de gewone man het meest aanspreken. ²⁷⁾ Zo vertolkt hij het gevoel van tallozen binnen en buiten zijn partij bij zijn herhaalde pleidooien voor de afschaffing van de verplichting om de kinderen tegen pokken te laten inenten: „dezen onrechtvaardigen indirect dwazen dwang”. ²⁸⁾ Hij verzet zich tegen de leerplicht die zou ingrijpen in de rechten der ouders, het zevende leerjaar en de handhaving van de achturige arbeidsdag. Deze bepaling van de nieuwe Arbeidswet acht hij een „anti-christelijke vrijheidsberooving”. ²⁹⁾ Een zelfde bedreiging van de vrijheid der burgers, strijdig met het algemeen belang, is de door plaatselijke gemeenten aan de inwoners opgelegde verplichting om hun woningen aan te sluiten op de waterleiding. ³⁰⁾ In het algemeen signaleert de staatkundig gereformeerde afgevaardigde op sociaal-economisch terrein een vergaande aantasting van de — naar zijn mening door God in de maatschappij gegeven — vrijheid. Fel keert hij zich tegen de sociale wetten, oorspronkelijk afkomstig van de a.r. minister Talma: invaliditeitswet, ongevallenwet, ouderdomsrente, ziektewet e.d. Deze wetgeving berust op de verzekeringsgedachte, die hij in strijd acht met het geloof in de voorzienigheid Gods. Die onjuiste basis zou echter als zodanig de S.G.P. niet tot politieke actie brengen. Dat is wel het geval nu de invoering gepaard gaat met dwang: verplichte verzekering. Met deze dwangwetten geeft de overheid zich op verboden terrein, doet zij een stap in de richting van de revolutie. Voor hulp in sociale nood moet

„een regeling van anderen af” worden getroffen. Hier heeft de kerk een taak en het armbestuur.

De dwangverzekeringswetten stellen de arbeider onder curatele, brengen de patroon onder toezicht van de staat, kweken een geest van minachting ten opzichte van de filantropische armenverzorging, bezwaren het bedrijfsleven met een niet te dragen premielast, scheppen een administratieve rompslomp door de zegeltjesplakkerij en luiden het begin in van een ambtenarenoverheersing. ³¹⁾ Tijdens en na de diepe maatschappelijke ellende van de crisisjaren zal Ds. Kersten deze gedachtengang geleidelijk aan prijsgeven. Dan pleit hij voor een door de overheid te scheppen sociale wetgeving op basis van een omslagstelsel, waarnaast hij nauwe samenwerking van kerk en staat noodzakelijk acht. ³²⁾

Uiteraard onttrekt hij zich niet aan de behartiging van specifieke belangen van kiezers. Met name de Zeeuwen vragen vaak heel concreet om hulp. Zo doet hij voorstellen omtrent de bemesting van verpachte staatsgronden in de nieuwe polder in het Kreekrak, stelt de verbetering van de postbrug over het Kanaal door Zuid-Beveland aan de orde en bepleit verkoop van domeingronden i.p.v. onteigening van landerijen voor bepaalde projecten. Wanneer het interlokale busverkeer, voor een deel in handen van particuliere ondernemers, in moeilijkheden komt, houdt hij een uitvoerige interpellatie. ³³⁾ In betrekkelijk korte tijd ontwikkelt Ds. Kersten zich tot een bijzonder vlot spreker en goed debater, die de S.G.P. uitstekend vertegenwoordigt.

Dit ontgaat niet aan de a.r.-fractie, die in hem steeds meer een bedreiging gaat zien. Daarom wordt de tactiek gehanteerd om bij belangrijke debatten een spreker te reserveren uitsluitend voor de weerlegging van de S.G.P.-er. ³⁴⁾ Het effect is totaal anders dan verwacht. Door deze debatten draagt men ongewild op forse wijze bij aan de groeiende landelijke bekendheid van Ds. Kersten. Zelfs politieke tegenstanders erkennen, dat „de stem van Dordrecht” weer wordt gehoord. Velen worden getroffen door een klassiek gereformeerd geluid in zijn betogen.

In 1925 wordt de fraktie versterkt door de komst van Ds. P. Zandt, in 1929 wordt Ir. C. N. van Dis de derde afgevaardigde.

De kern van de zaak

Bij het optreden van Ds. Kersten is meer in het geding dan het plaatsen van een aantal punten op antirevolutionaire i's. Het gaat om een geheel andere toonzetting van de christelijke politiek.

Dit springt naar voren bij het debat over de weigering van minister Heemskerk om de statuten van de vrijdenkersvereniging „De Dageraad” goed te keuren in juni '24. De staatkundig gereformeerde afgevaardigde is de bewindsman daarvoor erkentelijk, maar hij verwacht nu ook een verbod van openlijke ongeloofspropaganda. Kan een overheid b.v. tolereren, dat er in de Wagenstraat in Den Haag een man rondrijdt met een handkar, waarop een groot bord met de woorden: „God is het grootste kwaad?” Heemskerk is van oordeel dat met de vrijheid van geloof ook de vrijheid van ongeloof en openlijke propaganda daarvoor, gegeven is. De overheid heeft hier geen taak. Ds. Kersten kan deze visie van de hoffelijke en door hem als mens zeer gewaardeerde minister hooguit neo-calvinistisch noemen, calvinistisch is ze zeker niet. De geloofsbelijdenis spreekt in art. 36 een andere taal, die nauw aansluit bij het betoog van Calvijn in zijn Institutie. De hervormer keurt de burgerlijke ordening goed, „die daarnaar tracht, dat de ware Religie die in Gods Wet begrepen is, niet openlijk door openbare goddeloosheden vrijelijk en ongestraft geschonden en verontreinigd worde”. De overheid heeft wél een taak! ³⁵⁾

Scherp onderkent Ds. Kersten dat het standpunt van de bewindsman neer komt op een „godsdiensig neutrale Overheids-idee”. Dit hangt samen met het kernartikel nr. 3. uit het a.r.-beginselprogram, dat de overheid niet rechtstreeks, noch door de uitspraak van enige kerk, maar alleen in de consciëntie bindt aan het Woord. Maar hoe kan de overheid de ordinantiën Gods verstaan *buiten* de kerk van Christus om? Haar

kennis van het Woord, haar uitspraken in wettige vergaderingen, haar belijdenis worden uitgeschakeld. Dit betekent een overwaardering van het geweten en „een gevaarlijke afzaking naar het rationalisme”. Immers, de gebondenheid van het staatsgezag aan Gods ordinantiën wordt losgemaakt. Sommiger consciëntie is zo ruim, dat men er met een wagen en twee paarden in kan keren! Deze „ongereformeerde nieuwigheid” houdt de aanvaarding in van de revolutionaire gedachte van de scheiding tussen kerk en staat, alsmede de verwerping van de strekking van art. 36 N.G.B. Vandaar ook dat de A.R.P. geen roeping ziet voor de overheid om op publiek terrein Gods eer te bedoelen o.m. door het verbieden van ongeloofspropaganda. ³⁶⁾

In enkele grote redevoeringen roept Ds. Kersten terug naar de reformatorische visie op de roeping van de overheid en de verhouding van kerk en staat. Met een herhaald beroep op Calvijn, Voetius, Groen van Prinsterer en Hoedemaker ³⁷⁾, stelt hij de klassieke theocratische gedachte — in art. 36 verwoord — op de voorgrond: de overheid is gebonden aan al Gods geboden, die van de eerste tafel der wet niet uitgezonderd. Schriftonderzoek is daarom ook voor de overheid noodzakelijk. Het is echter niet juist, wanneer zij zondermeer het Woord uitlegt en toepast in de wetgeving. Dat onderzoek moet n.l. geschieden in gebondenheid aan de gereformeerde belijdenis. Aan het spreken der gereformeerde kerk, waarin de bediening van de Heilige Geest die de Schrift verklaard hoorbaar is, mag niet worden voorbijgegaan. Kerk en staat staan niet los van elkaar. ³⁷⁾

In november 1928 verschijnt een boek van de a.r. journalist en politicus H. de Wilde onder de titel „Om de vrijheid”. Hierin worden Willem van Oranje, Marnix en Datheen naast en tegenover elkaar geplaatst. Het beoogt een rechtvaardiging te geven van het a.r. standpunt en probeert de S.G.P. door een veroordeling van de visie van Datheen te treffen. Heemskerk kondigt het boek in de Kamer met een zekere triomfantelijkheid aan. Wie in politiciis kaatst moet zeker de bal verwachten. Ds.

Dath van verkeer dat by
 met hiem. een worden ontb.
 na verlaten van (vul)
 mach door de (vul)
 mach - maats
 - door hiem van tel tot...

De Wilde

- typen kerkeraden
- draeven
- Gref kerkencord.

artikel schreef
 op 36. Noem
 allen de woorden?

Niet onjuist
 Harpp. Dath
 niet kerk over
 haarsel kerk
 Dath Calmstel

blz 30 Dath. de arme verblinde volgeling
 van Kerkeraden

blz 32 - Reeds in Dyp. had by een. leeren van schenken
 der vrees was ten naas Frankf. en Frankenthal
 maar suggereerde een nummer op Dyp. Dyp.

later my aannemen omdat by zijn
 verblif daar al te delyk beschauwde.
 taal alle ruimte voor
 proclamaties.

Niet uitgen. - hocheere Dath & verraad
 van Kerkeraden.

Als de Myens die Schenken - bestrijding
 van Coal - aan mijn zijde de linkerzijde
 find en niet Dankenmen - een adem
 praeus Albarda - Marchant - De Visser -
 Kersten - Sal toch wel niemand beweren
 dat de een arme verblinde volg.

Dath vol verhaaren
 alle geel
 Dath van Dyp
 veel uit

Kersten herinnert zich maar al te goed de uitstekende dissertatie van Dr. Th. Ruys Jr. over Datheen, die daarop in 1919 is gepromoveerd bij Prof. Dr. H. H. Kuyper. Het boek heeft hem zo geboeid dat hij het volledige fondsrestant heeft opgekocht om exemplaren te kunnen uitdelen aan ieder die voor politiek en geschiedenis belangstelling heeft.³⁸⁾ Bij vergelijking ontdekt hij enkele forse historische onjuistheden, interpretatiefouten en verdachtmakingen bij De Wilde. En zo worden Heemskerk en de zijnen vergast op een college geschiedenis, waartegen niet veel valt in te brengen. De geschiedenis van de kerk der hervorming biedt geen argumenten voor het a.r.-standpunt. „Geheel de Schrift eischt, dat al wat adem heeft God moet eeren. Zeker dan toch de overheid in de eerste plaats. Calvin noemde de Overheid zoo kernachtig de pastores populi. Calvin verklaart, dat volgens Psalm 2 den Koningen bevolen wordt hun macht aan Christus te onderwerpen. Wat Calvinistisch beginsel is er nu nog over bij de zich naar Calvin noemende Anti-Revolutionairen? Dit allerge wichtigste stuk, dat heel de levensopvatting raakt, wordt verloochend. Wie dit stuk schendt, moet noodwendig in de praktijk lijden aan de verschrikkelijke ziekte, die Dr. Kuyper genoemd heeft de verflauwing der grenzen. Daaraan lijdt ons volk; daarheen voerde

Aantekeningen van Ds. Kersten over het boek van De Wilde. De laatste zes regels zijn wellicht in de Kamer neergeschreven tijdens een rede van Schouten: „Als ik volgens dhr. Schouten in bestrijding van coal(itie) aan mijn zijde de linkerzijde vind en dus zou kunnen in een adem genoemd Albarda - Marchant - De Visser - Kersten zal toch wel niemand beweren dat ik een arme verblinde volg(eling) van die heeren ben". Deze notitie gebruikte Ds. Kersten als bouwsteen voor zijn repliekrede op 16 november '28, waarin we lezen: „De geachte afgevaardigde zeide, dat in zake de bestrijding der coalitie men in één adem zou kunnen noemen mijn naam met dien van den heer Marchant, van den heer Albarda, van den heer Braat en van den heer L. de Visser. Gesteld, dat dit zoo is. Maar, Mijnheer de Voorzitter, niemand zal toch beweren, dat ik een arme, verblinde volgeling van die heeren ben?" Handelingen T.K. '28-'29 blz. 447.

de Christelijke politiek van aanpassen en coaliseeren".³⁹⁾ Weinig antirevolutionairen begrijpen iets van de S.G.-P-er, die gevestigde posities wil prijsgeven en een bewogen pleidooi houdt voor wat zij een oudtestamentische benadering van de politiek noemen. De mensen uit de school van Kuyper missen als regel het vermogen om hem van binnenuit te verstaan. Schouten spreekt over een ontzaglijke verwarring in het denken van de staatkundig gereformeerde woordvoerder.⁴⁰⁾ In christelijk historische kringen ligt dit wat anders. De herinnering aan Hoedemaker bestaat nog en het c.h.-program bezit theocratische trekken. Een man als Van Ruler zal Kersten vanuit een verwante overtuiging begrijpen en waarderen.⁴¹⁾

De nacht van Kersten

De kritiek van Ds. Kersten op „de politiek van aanpassen en coaliseren” is een uiting van zijn bezwaren tegen de rechtse coalitie. De roomse staatkunde laat zich gezeggen door Heilige Stoel en bisschoppen en beoogt allereerst eigen voordeel. Daarom kan men zowel met de liberalen of de socialisten als met de antirevolutionairen en christelijk-historischen samen gaan. „O, vergeten we 't nooit, 't was alleen om zelf wat te worden, dat Rome in bondgenootschap ging met deze laatste groepen. Machteloos tot gewapenden krijg vijlde het met vriendelijk gelaat en in belofte van oprecht bondgenoot(schap) de hoeken der beginselen van de Christelijke partijen, die in bondgenootschap met Rome den strijd aangaan wilden tegen de machten van ongeloof en revolutie. Dat samengaan met Rome heeft de geestelijke kracht gebroken, die zich in „Reveil” en „Scheiding” weer had geuit en moet ten diepste betreurd; elke daardoor verkregen overwinning ten spijt. Want de overwinningen door 't bondgenootschap met Rome gekocht, waren te duur, ze deden ons van onze beginselen inboeten”.⁴²⁾ Dit citaat vertolkt het kernbezwaar: door de eigen aard van de roomse staatkunde wordt binnen het verband van de coalitie het „puriteinsch principie” gehinderd en verdrongen. Dat is naar zijn overtuiging

de oorzaak van de „slappe, lauw-rechtse”, schipperende politiek van de christelijke ministeries, die „doodarm” blijven aan goede principiële wetten, maar wel, zoals het tweede kabinet Ruys de Beerenbrouck, een voorstel lanceren om de te houden Olympische spelen met f 1.000.000,— te subsidiëren. De coalitie is verloochening van de beste gereformeerde beginselen en tradities, die in „het heldentijdvak onzer natie” het volksleven kracht gegeven hebben. Aan „het heulen met Rome”, dat de protestanten op de consciëntie trappen zal, moet een einde komen. Het breken van de coalitie beschouwt Ds. Kersten dan ook als een belangrijke doelstelling van zijn politiek optreden.⁴³⁾

Wij moeten bij het lezen van deze stellingname bedenken, dat het rooms-katholicisme uit de tijd van Schaepman en Nolens niet in elk opzicht op één lijn gesteld kan worden met het huidige, dat althans in Nederland onder invloed van de oecumenische gedachte en de nieuwe vrijzinnige stromingen aan invloed verliest. In de twintiger jaren zijn de roomsen in ons land volop in opmars. Het aantal zetels van de R.K.S.P. is mede door de evenredige vertegenwoordiging in 1918 van 25 tot 30 gestegen. Een roomse minister-president heeft zijn intrrede gedaan. Ook de beide Kamerpresidiaten zijn in handen van de R.K.S.P. Nu financiële gelijkstelling van openbaar en bijzonder onderwijs een feit is, bouwt men in r.k. kring zoveel nieuwe scholen, dat er een stopzetting van de scholenbouw moet worden afgekondigd. Vooraanstaande geestelijken eisen processievrijheid in het gehele land. De katholiekendagen zijn grote manifestaties van hervonden krachts- en machtsbewustzijn. Op een dergelijke bijeenkomst in Den Haag in '25 wordt gesteld: „Wij zijn geen katholiek volk gebleven, wij zijn geen protestantsch volk geworden, wij zijn een verdeeld volk geworden. Een van ons beiden moet ondergaan, opdat het volk weder één worde”.⁴⁴⁾ De spreker ziet dat éne volk-onderdekromstaf al optrekken naar het oudste monument van het christendom in Nederland: de nu nog protestantse, maar in zijn toekomstvisioen roomse Dom in Utrecht. In deze wereld van

een zich emanciperend militant rooms-katholicisme, raak getekend door Michel van der Plas in „Uit het Rijke Roomsche leven”, wordt het gezantschap bij de paus voor de R.K.S.P. een prestige-kwestie bij uitstek.

In '15 heeft het kabinet Cort van der Linden tijdelijk een gezantschap ingesteld bij het Vaticaan met het oog op internationale kontakten over een eventuele vrede. Vijf jaar later krijgt deze vertegenwoordiging met een beroep op 's lands belang een definitief karakter. Er is te Rome een politieke markt. Daar moet men bij zijn. Zo argumenteren de voorstanders. De christelijk historische leider De Savornin Lohman probeert tevergeefs door het indienen van een amendement deze stap te voorkomen. Vrijwel elk jaar zal er nu vanuit de Kamer een poging worden ondernomen om deze door Nolens en de zijnen hooggewaardeerde post op te heffen. In '21 snijdt de vertegenwoordiger van de Christelijk-Sociale Partij Van de Laar de zaak aan. In '24 stelt de c.h.-afgevaardigde Schokking de kwestie weer ter discussie. Zodra Ds. Kersten zitting krijgt in de Kamer, keert hij zich eveneens tegen dit eerbetoon van een rechts ministerie aan de Heilige Stoel. In december '22 wordt een door hem ingediend amendement verworpen. De principiële zijde van de zaak staat in zijn betogen centraal. Het gaat om méér dan een luisterpost, al ontkent Colijn, die voor dergelijke zaken in feite geen interesse heeft, dit met klem. ⁴⁵⁾ „De Paus nu heeft alleen geestelijk gezag, d.w.z. voor de Roomsche Kerk is hij haar hoofd, Christus' stedehouder, en als zoodanig erkennen wij, Nederlanders, hem door ons gezantschap. Doch zoo wil, zoo mag het Nederlandsche volk hem niet erkennen. Wij vochten ons van Spanje, doch ook van Rome vrij. Wij vormen een protestantsche natie. De Paus is Christus' stedehouder niet; onze Vaderen zeiden: „Hij is de Anti-Christ”. En die uitspraak moge nu te absoluut zijn, zeker is in hem ook voor ons de anti-Christelijke geest. Van eenige erkenning des Pausen mag bij ons geen sprake zijn. Nederland verlaagt zich door zijn gezantschap te Rome; verloochent zijn eenig schoone geschiedenis; krenkt den heiligen ernst en fieren moed

zijner Vaderen, en maakt Rome sterker steeds. Want Rome is niet veranderd. . . . Wil men mij om deze overtuiging de grootste antipapist schelden, het zij zoo. Ik haat den Roomsche als persoon niet, doch vorder voor ons land het Protestantsch karakter op; dat is de eisch onzer volkshistorie”. ⁴⁶⁾

Bij de formatie van het eerste kabinet-Colijn in '25 houdt men serieus rekening met de mogelijkheid, dat opnieuw een amendement zal worden ingediend. De christelijk historischen zullen het zelf niet indienen, maar zijn evenmin van plan om tegen te stemmen. De katholieke ministers zijn stellig van zins om bij een eventuele aanneming hun zetels ter beschikking te stellen. ⁴⁷⁾ Vandaar dat het ministerie zich presenteert met de aankondiging dat het zich voorstelt alles te vermijden wat het zou kunnen vervreemden van één der coalitiegenoten. De kwestie van het gezantschap is vanaf de eerste dag het dynamiet onder dit kabinet.

Van Karnebeek, de bekwame liberaal georiënteerde minister van buitenlandse zaken, die tijdens vorige kabinetten deze functie eveneens bekleed heeft, is zich dit helder bewust. Daarom zendt hij Ds. Kersten, tegen wie hij steeds uiterst correct optreedt, een uitnodiging voor een gesprek te zijnen huize. Beide mannen komen niet tot elkaar. De staatkundig gereformeerde afgevaardigde wil de diplomatieke waarde van de post bij het Vaticaan niet ontkennen, maar wijst op het principiële aspect van de zaak, dat daar ver boven uit gaat. Hij besluit zijn toelichting met een „ik kan niet anders”. De minister beëindigt het onderhoud met het uitspreken van zijn respect voor de overtuiging van het kamerlid. ⁴⁸⁾

Dat najaar dient Ds. Kersten, evenals het overgrote deel der kamerleden onbekend met de formatieafspraken, opnieuw een amendement in om de gelden voor het gezantschap te schrappen. Hij erkent dat er wat voor te zeggen is om niet elk jaar dezelfde Kamer voor dezelfde beslissing te plaatsen. De samenstelling van de nieuwe Kamer geeft hem echter enige hoop dat deze „krenking van het Calvinistisch karakter van het Nederlandse volk” kan worden weggenomen. In de late

Abonnementenprijs f 1.50 per half jaar bij vooruitbetaling.

Advertenties f 0.10 per regel. Minimum-prijs van een advertentie f 0.60. Deze worden ingewacht tot uiterlijk Dinsdagmiddag 12 uur vóór de verschijning, bij den Administrateur J. A. Hartoog, Ierseke.

Redactie: Ds. G. H. KERSTEN te Yerseke.

Met medewerking van: Ds. J. BARTH, Chr. Ger. Pred. te Alphen a.d. Rijn; Ds. A. v. d. KOOY, Herv. Pred. te Kampen; E. KUYK te Amsterdam; P. v. d. MEULEN te Kampen; Ds. v. REENEN, Em. pred. Geref. Gem. te Zeist; Ds. J. v. d. VEGT, Em. pred. der Chr. Geref. Kerk te Harderwijk; Ds. P. ZANDT, Herv. Pred. te Delft. Bijdragen van medewerkers en ingez. stukken aan Ds. G. H. KERSTEN. Vragen voor de Vragenbus aan den Heer A. J. KERSTEN, Heer Vrankenstr. 22c Rotterdam.

Dit blad verschijnt iederen Donderdag.

Adres der Administratie:
J. A. Hartoog, Kerkhoekstraat, Ierseke.
Postrekening Ierseke 82347.

Op 5 mei 1921 verschijnt het eerste nummer van het partijblad „De Banier”. Na enkele jaren wordt dit maandblad een weekblad om in 1929 in een dagblad te worden omgezet.

avond van 10 november 1925 — in de parlementaire geschiedenis bekend als de nacht van Kersten — komt zijn amendement in behandeling. Nolens, de leider van de roomse fractie, noemt een eventuele opheffing, gezien de motieven die worden genoemd voor indiening of ondersteuning uiterst grievend „voor ons, Katholieken”. Hij voegt aan zijn uiteenzetting een mededeling toe, die een vergaande politieke betekenis heeft en het einde van de rechtse coalitieregering zal betekenen: „Wij zullen ook de vraag hebben te beantwoorden, of wij steun kunnen verlenen aan welk Kabinet dan ook, voortgekomen uit groepen, aan welker medewerking de opheffing van dezen gezantschapspost zou zijn te wijten”. Deze dreigende woorden luiden een politieke crisis in.

De volgende morgen legt Marchant, fractievoorzitter van de vrijzinnig-democraten een verklaring af. Het gezantschap is hem om het even. Gelet op de woorden van Nolens, waaruit blijkt dat bij aanvaarding van het amendement de rechtse coalitie dreigt te worden verbroken, acht hij het in het belang van het land om voor „het overigens weinig belangrijke amen-

dement” te stemmen. Met 52 tegen 42 stemmen — die van de r.k. en de a.r. — wordt het amendement vervolgens aanvaard. Colijn deelt hierop mede — zijn kabinet is voltallig aanwezig — dat de vier R.K.S.P.-ministers zullen heengaan. De anderen volgen enkele dagen later. De rechtse coalitie is ineengestort.⁴⁹⁾

Wat nú?

De val van het kabinet-Colijn komt ook voor de S.G.P.-fractie onverwacht. Van enig overleg met de linkerzijde over het amendement is geen sprake geweest. De verklaring van Nolens acht Ds. Kersten voor een voorstander van de coalitie de allerdomste zet, die denkbaar is. Zegt de Schrift niet, dat God de wijzen vangt in hun arglistigheid? Hoewel hij diep overtuigd is van de grote ernst van de ontstane situatie — een maandenlange, nauwelijks oplosbare crisis is aangebroken — vervult de verbreking van de coalitie hem met hoop. Hoop dat dit schokkende feit mede zal leiden tot een ontwakend schuldbesef in brede lagen van het volk: „God heeft gesproken! Hij, Die den geheelen loop der zaken bestuurde; Die de harten neigde; Hij wil ons volk terugroepen tot Zijn Woord!”⁵⁰⁾ Dan zal een algehele herleving van het protestantisme niet uitblijven. Het volksleven zal worden teruggebracht naar de zedelijke hoogte die het gereformeerde beginsel daaraan geeft, doch waarvan het nu door de coalitie is vervreemd. Is de uitbouw van de Gereformeerde Bond in de Ned. Herv. Kerk, die hij met blijdschap en met verwachting volgt, niet een teken van deze herleving?⁵¹⁾ „Laat Rome varen; doch zoekt elkander; moge het ons boven alles gegeven worden God en Zijn Wet te zoeken. . . Er is nog een machtig groot deel, welks consciëntie voor de waarheid Gods niet is toegeschroeid. Ik heb verwachting, dat er opleving komt als de bazuin de oude, echte tonen weer zal doen schallen; ik heb hope, dat de Heere Zijn zegen zal gebieden zoo wij ons voor Hem nederbuigen”.⁵²⁾ Hoop vervult hem ook t.a.v. de voortgaande groei en de taak van de S.G.P., die weliswaar eerst het gebouw met de gevelsteen waarop ten

onrechte christelijke politiek is geschreven, moet afbreken, doch die daarna geroepen wordt tot het bouwen aan een nieuwe politieke constellatie. „De Staatk. Geref. Partij worde middel in Gods hand om het volk, dat thans gedeeld is, weder saam te brengen”.⁵³⁾

Hij ziet een alternatief voor de nu geruïneerde coalitie. Er moet naar een nieuwe basis worden gezocht, waarop de christelijke politiek kan worden gebouwd. „Ik hoop, de Protest.-Christ. partijen zullen elkaar vinden op den Calvinistischen grondslag om gezamenlijk den machtigen strijd te wagen tegen de revolutie en tegen Rome. Wel is de kracht ook van die gezamenlijke partijen klein, doch de partij, die leefde ook op staatsrechtelijk gebied uit de kracht der reformatische beginselen is steeds klein geweest, ook in de dagen van ons bloeitijdperk, en toch heeft God door die kleine partij, met geringe kracht groote wonderen verricht”. Hij is zich ten volle bewust, dat deze politieke hergroepering de tegenstanders mogelijk tijdelijk voordeel kan geven. Men zal dan aan de S.G.P. verwijten dat door haar toedoen roomsen of roden of een combinatie daarvan de overhand hebben. „Het geloof rekent niet in de eerste plaats, doch verlaat zich op Hem, die niet beschaamt degenen die op Hem vertrouwen. In dat geloof zou ik wenschen den strijd te wagen, al zou God rechtvaardig, vanwege onze zonden, ons kunnen bezoeken met zware slagen”.⁵⁴⁾ Uiteindelijk zal de onvoorwaardelijke overgave aan wat God eist het lamgeslagen volk weer met kracht bezielen. Dat is niet het koesteren van een vrome illusie. Ieder die oog heeft voor de huidige situatie, waarin het Woord nog kracht doet in de consciëntie van het volk, zal moeten toestemmen, dat dan „in afhankelijkheid van den verbeurden zegen, die van Boven komen moet, duizenden en duizenden zullen opstaan en de gelederen zullen vullen in den strijd om wat heilig is”.⁵⁵⁾

Blijvende betekenis

De hoop van Ds. Kersten is niet in vervulling gegaan. De poli-

tieke ontwikkeling neemt omstreeks '30 een wending, die buiten het bestek van dit boek valt. Maar ook zonder de verwerkelijking van het wijdse visioen van een herkerstend Nederland, verdient het optreden van de staatkundig gereformeerde voorman veel waardering. Er zijn enkele tastbare resultaten: de afschaffing van het gezantschap bij de paus, de verbreking van de rechtse coalitie die daarmede verbonden is en nooit meer in oude hechtheid is teruggekeerd, de opheffing van de vaccinatiedwang die mede een gevolg is van het optreden van de S.G.P. en de vrijstelling van gewetensbezwaarden i.v.m. verplichte verzekering, die sindsdien een vast gegeven is in onze wetgeving.

De oprichting van de S.G.P. zelf moet blijvend worden gewaardeerd als een daad van grote betekenis. De hier en daar aanwezige neiging tot doperse mijding heeft hij daardoor ook op het politieke vlak beoogd te corrigeren door het gehele leven te plaatsen onder de eis van het Woord van God. Door de oprichting wordt een volksdeel uit het diensthuis van het liberalisme bevrijd en gebracht tot een geleidelijk groeiend gereformeerd politiek bewustzijn.

Evenals anderen die geroepen worden om leiding te geven aan de vorming en bewustwording van een groepering, is ook Ds. Kersten niet geheel ontkomen aan het verschijnsel, dat men zelf op zijn beurt door de betreffende kring op sommige punten wordt gevormd. Dit is het geval met onderdelen van zijn praktische politiek, waarbij onbewust — met name in sociaal-economische vraagstukken — de oud-liberale gedachte van het *laissez faire* op de achtergrond meespeelt met zijn te beperkte visie op de overheidstaak (staatsonthouding). Niet zozeer op dit terrein, maar op dat van de meer theoretische beschouwing over uitgangspunten en hoofdlijnen van de christelijke politiek, ligt zijn meest wezenlijke betekenis. Hij heeft in de Kamer, brandpunt van de landspolitiek, opnieuw met kracht de bijna geheel verwaarloosde theocratische visie op overheid en volk naar voren gebracht. Ook al is deze visie niet voor elk veld van politieke activiteit volledig uitgewerkt, zijn onomwonden stel-

lingname tegen een neutrale overheidsidee en het appèl om als overheid naar de gehele Wet Gods te regeren en de Heere in het publieke leven eer te bewijzen, maken hem voor het gereformeerde volksdeel tot een theocratisch politicus van blijvende betekenis.

- ¹⁾ Bij de roomsen speelde ook het feit mee, dat de liberalen duidelijke medewerking hadden gegeven aan de opheffing van het gezantschap bij de paus na de voltooiing van de Italiaanse eenheid (1872, amendement Dumbar). Een bondig overzicht van „De rechtse coalitie” biedt het gelijknamige boekje van Dr. L. C. Suttorp, Kampen, z.j.
- ²⁾ Het is onmogelijk alle achtergronden weer te geven. Voor uitvoerige informatie zie men: Prof. Mr. P. J. Oud: *Honderd jaren*, Assen, 4e druk, 1967, hfdst. 6, 8, 9 e.v.
- ³⁾ Dr. H. J. A. M. Schaepman, de roomse leider gaf een eenvoudiger typering van de basis van de rechtse coalitie: „Het geloof in God is ons allen gemeen”.
- ⁴⁾ De Saambinder, 13 dec. 1923 (5e jrg. nr. 3).
- ⁵⁾ Een aardige karakteristiek van zo'n thuisblijver geeft A. J. K. (ersten) in de samenspraak „Op den Akker” in De Banier van 12 juni 1922 (2e jrg. nr. 3).
Zie verder: Is er geen oorzaak? Brochure nr. I, blz. 3-4. Vgl. van Goedertierenheid en Recht, Rotterdam, 1938, blz. 6.
- ⁶⁾ Kampen, 1908; Dr. Hugo Visscher: *Na eer en staat*, 1916; P. Bijsterveld: *Verbleekt onze Banier?* Kampen, 1922.
Op 20 april 1921 nam de a.r. kiesvereniging „De Vrije Fries” te Sneek een uitvoerige motie aan, waarin gesproken werd over „een te wreken wegdoezeling van beginselen”. De volledige tekst is te vinden in De Banier van okt. '21 (1e jrg. nr. 6).
- ⁷⁾ Vergelijk Handelingen Tweede Kamer, 10 nov. 1922, blz. 350.
- ⁸⁾ Weldadigheid verwacht van een dreigend God, Yerseke, 1913, blz. 9. Deze dankdagpreek werd op verzoek geschreven en in de vakante gemeenten op de dankdag gelezen.
- ⁹⁾ De Banier, 3 juli 1922 (2e jrg. nr. 6).
- ¹⁰⁾ Het algemeen vrouwenkiesrecht werd in 1922 in de grondwet opgenomen. Van '17-'22 was dit punt voortdurend in discussie.
- ¹¹⁾ P. J. Oud: *Honderd jaren*, Assen, 4e druk, 1967, blz. 243.
- ¹²⁾ De gegevens over de oprichting ontleenden we aan twee redevoeringen voor de Algemene Vergadering van de S.G.P.: Van

Goedertierenheid en Recht, Rotterdam, 1938, blz. 6 e.v. en Alleen wonen, Utrecht, 1946, blz. 12 e.v.

- ¹³⁾ De verwijzing naar art. 36 N.B.G. is later toegevoegd. De chr. geref. predikant Ds. J. v. d. Vegt te Harderwijk had vrijwel vanaf het begin zitting in het hoofdbestuur. (7 mei 1918). In 1923 deed Ds. P. Zandt als eerste Ned. Herv. predikant zijn intrede in het H.B., terwijl in 1925 ook de Ned. Herv. predikant Ds. D. J. v. d. Graaf tot hoofdbestuurslid gekozen werd.
- ¹⁴⁾ Kandidaat stonden voor de S.G.P. de heren P. Gijze te Rotterdam en B. Leenmans te Vriezenveen.
- ¹⁵⁾ Is er geen oorzaak? Brochure I, blz. 4 e.v. De Banier, 1 juli 1926 (6e jrg. nr. 26).
- ¹⁶⁾ Handelingen Tweede Kamer, zitting '26-'27, 18 nov. 1926, blz. 600.
- ¹⁷⁾ De Banier, nov. 1921 (1e jrg. nr. 7).
- ¹⁸⁾ Ds. H. Janssen was een chr. geref. leger- en vlootpredikant in algemene dienst. Hij vertolkte de bezwaren van een vleugel in de chr. geref. kerk tegen de a.r.-lijn. Ds. Kersten kende hem goed, omdat zij beiden bestuurslid waren van de Bond tegen de vaccinatiedwang.
- ¹⁹⁾ G. Puchinger: *Colijn en het einde van de coalitie*, I De geschiedenis van de kabinetsformaties 1918-1924, Kampen, 1970, 2e druk, blz. 247 (notitie Archief Idenburg). Ook als kamerlid zou Ds. Kersten zijn welwillende houding tegenover de A.R.P. nog enige jaren handhaven. Hij betoogt herhaaldelijk dat zijn andere benadering geen afbreuk wil doen aan een goede verhouding. Ook Rutgers spreekt na zijn maidenspeech in deze geest: „een inderdaad niet onvriendelijke rede”. Handelingen Tweede Kamer, zitting '22-'23, blz. 351, 366, 528, 530.
- ²⁰⁾ Hoewel de classis Goes de beslissing om kamerlid te worden geheel aan hem overliet, rezen met name in de classis Middelburg ernstige bezwaren tegen de combinatie: predikant-kamerlid. Men wilde zich niet neerleggen bij het kerkrechtelijk geheel juist tot stand gekomen besluit van Goes. De algemene opinie was echter, dat het kamerlidmaatschap als gevolg van een noodtoestand moest worden beschouwd, die vervallen zou zodra andere personen zouden „opkomen” om dit politieke werk over te nemen. Vgl. De Saambinder van 23 aug. 1923 (4e jrg. nr. 20) en 28 febr. 1924 (5e jrg. nr. 8). Ds. Kersten wees op het feit dat hij ook burger des lands was. Hij had de kandidatuur niet aanvaard, wanneer hij zijn ambt had moeten neerleggen. Dit was echter niet nodig, omdat het kamerlidmaatschap niet alle tijd vroeg. Het was de periode waarin het kamer-

werk nog te combineren viel met een andere functie! Vgl. De Banier, 3 juli 1922 (2e jrg. nr. 6) en Is er geen oorzaak?, brochure nr. V. Aan dhr. J. W. Kirpestein vertelde hij later dat de beslissing gepaard ging met een zware geestelijke strijd, waarbij hij werd verzocht met de gedachte, dat hij uit de staat der genade zou zijn gevallen.

- ²¹⁾ Zie De Banier, 2e jrg. nr. 1, 2, 3, 4, 5, 6, (mei t/m juli 1922). In de nrs. 2 en 6 is het program van aktie opgenomen.
- ²²⁾ In De Banier, 6e jrg. zijn vele staaltjes vermeld. Zie ook Ds. P. Zandt: Uiteenzetting v.h. Beginselprogram der S.G.P., 1953, deel I, blz. 9, 13.
- ²³⁾ Handelingen Tweede Kamer, zitting '22-'23, 10 nov. '22, blz. 351.
- ²⁴⁾ Handelingen idem e.v. Vgl. ook de door Ds. J. D. Barth uitgegeven „Enkele parlementaire redevoeringen”, Alphen aan den Rijn, 1925, voor deze punten.
- ²⁵⁾ Mr. D. P. D. Fabius (1851-1931) was een oud-hoogleraar van de V.U., lid van de Raad van State, die in artikelen en een eigen blad forse kritiek op zijn partij leverde. Er is een overeenstemming tussen zijn betogen en die van Ds. Kersten op het vlak van de praktische politiek. Zie b.v. Studiën en Schetsen (XIVe Serie nr. 1 van juli-augustus '22).
- ²⁶⁾ Door de A.R.P. is het feit, dat veel vrouwen in S.G.P.-kringen toch stemden, tegen Ds. Kersten uitgespeeld. Over de gang naar de stembus werd b.v. in de Geref. Gemeenten van het begin af verschillend gedacht. Naar familieleden en oud-catechisanten mij mededeelden, hechtten predikanten als Ds. W. den Hengst en Ds. G. van Reenen aan dit punt weinig of geen waarde. Ds. Kersten geeft toe dat in '22 in sommige plaatsen alle vrouwen gingen stemmen „door den invloed van die vrouwen, op wie anderen hoog zagen vanwege de vreze Gods in haar, en die geloofden te moeten gaan..... De blijmoedigheid, die 't hart dezer godvruchtigen vervulde, na smeevende worstelen, heeft haar ter stembus doen gaan”. (De Banier, sept. '22, 2e jrg. nr. 9). In andere plaatsen weigerden vrouwen zeer beslist te gaan stemmen. Zij werden soms bij grote aantallen tegelijk beboet. Weigerde men betaling van de boete, dan volgde plaatsvervangende hechtenis. Zie de verslagen van de rechtszittingen in De Banier van deze jaren.
- ²⁷⁾ Is er geen oorzaak? brochure nr. I, blz. 5.
- ²⁸⁾ Handelingen Tweede Kamer, zitting '22-'23, blz. 352.
- ²⁹⁾ Vgl. Handelingen Tweede Kamer, zitting '22-'23, blz. 352, 353 en zitting '23-'24, blz. 742 e.v.
- ³⁰⁾ Idem zitting '23-'24, Aanhangsel, blz. 189 Minister Aalberse

wijst de gedachte totaal af. Het algemeen belang wordt door deze dwang gediend, omdat de betreffende streek (Tholen) hygiënisch en economisch voordeel ontvangt door zuiver drinkwater. Zonder verplichting mislukken alle plannen, omdat dan niet tegen redelijke prijzen kan worden geleverd, (685). Het zullen wel portemonnaie-bezwaren zijn geweest: de regenput was goedkoper. Hier en daar waren ook godsdienstige bezwaren tegen waterleiding, die Ds. Kersten overigens niet deelde: „alleen het water dat God uit de hemel geeft, mag worden gedronken” (zie blz. 2506).

- ³¹⁾ Idem zitting '23-'24, 17 maart '24, blz. 1554, 1579, 1832 e.v. (9 april). Vgl. Is er geen oorzaak? brochure nr. IV en Van zware strijd, rede Alg. Verg. 1927, blz. 5 t/m 9.
- ³²⁾ Waar toch de goede weg zij, rede Alg. Verg. 1932, blz. 14; Zijt standvastig, rede Alg. Verg. 1940, blz. 9; Alleen wonen, rede Alg. Verg. 1946, blz. 10.
- ³³⁾ Zie het register op de Handelingen voor deze en andere vragen. De interpellatie is te vinden zitting '28-'29, blz. 2273 e.v.
- ³⁴⁾ Ondermeer namen Rutgers, Heemskerk en Schouten, Kersten op deze wijze onder handen. De christelijk-historischen hebben, hierdoor geleerd, Ds. Lingbeek heel anders behandeld. Zie G. Puchinger: Tilanus vertelde mij zijn leven, Kampen, 1966, blz. 104. De persoonlijke verhouding tussen Ds. Kersten en de latere Dr. H. W. Tilanus, die in deze memoires veel aandacht aan zijn „buurman” besteedt, was uitstekend.
- ³⁵⁾ Vgl. voor deze samenvattende weergave Handelingen Tweede Kamer, zitting '23-'24, blz. 2489-2491 en blz. 2505. Zie ook zitting '24-'25, blz. 653.
- ³⁶⁾ Vgl. voor deze samenvattende weergave Is er geen oorzaak? brochure V, Van zwaren strijd, blz. 9-22, Handelingen Tweede Kamer, zitting '27-'28, blz. 338 en 339, 407 en 408. De redevoeringen zijn gebundeld in Tegen de coalitie.
- ³⁷⁾ Idem, in het bijzonder Handelingen blz. 408. De gedachten van Hoedemaker over de volkskerk waren voor Ds. Kersten niet aanvaardbaar: tucht! Dit verklaart wellicht waarom hij betrekkelijk weinig naar deze figuur verwijst. Ook heeft hij nooit de klassiek gereformeerde visie met het begrip theocratie aangeduid. Waarschijnlijk omdat hij verwarring vreesde, daar in S.G.P.-kringen onder theocratie speciaal de rechtstreekse Godsregering in het O.T. werd verstaan. Toch is het gebruik van het politieke begrip theocratie tegenover democratie zeker te verdedigen; we geven daarmee aan — onvol-

ledig gezegd — de beschouwing, die de overheid gebonden acht aan de gehele Wet Gods.

- 38) Mededeling van een familielid.
- 39) Handelingen Tweede Kamer, zitting '28-'29, blz. 448.
- 40) Idem, zitting '27-'28, blz. 345.
- 41) A. A. van Ruler, Religie en politiek, Nijkerk, 1945, blz. 192.
- 42) De Banier, aug. 1921 (1e jrg. nr. 4). In de Kamer zal hij aan de hand van het program van de R.K.S.P. uitvoerig aantonen, dat deze partij gehoorzaamheid verschuldigd is aan paus en bisschoppen. Handelingen, zitting '27-'28, blz. 340.
- 43) Handelingen Tweede Kamer, zitting '27-'28, blz. 339.
- 44) Citaat bij G. H. Kersten: Breken en bouwen, rede Alg. Verg. 1926, blz. 11.
- 45) Handelingen Tweede Kamer, zitting '22-'23, blz. 1070. Puchinger spreekt over „niet de minste interesse” bij Colijn, a.w. blz. 283, 303.
- 46) Handelingen idem, blz. 352.
- 47) P. J. Oud a.w., blz. 274. Vgl. voor het nadrukkelijk voorbehoud van c.h.-zijde bij de formatie in '22 Puchinger a.w., blz. 286.
- 48) Mededeling van een familielid.
- 49) Vgl. voor de nacht van Kersten Handelingen Tweede Kamer, zitting '25-'26, blz. 242 e.v. Een goede samenvatting met veel details bij P. J. Oud: Het jongste verleden, Deel III, Assen, 2e druk, 1968, hfdst. 3.
- 50) Breken en bouwen, blz. 7. Handelingen Tweede Kamer, zitting '27-'28, blz. 339.
- 51) Drie parlementaire redevoeringen, blz. 17-19. Handelingen, zitting '28-'29, blz. 336. Ds. Kersten vroeg herhaaldelijk van de regering om het synodale juk, opgelegd in de vorige eeuw aan de Herv. Kerk, weg te nemen. Hij verwachtte daarvan een sterke ontplooiing van de Gereformeerde beweging in deze kerk en „hereeniging van het Gereformeerde volk, dat nu ligt uiteengeslagen”. Ook Ds. Zandt heeft in deze zin gepleit.
- 52) Handelingen Tweede Kamer, zitting '28-'29, blz. 336.
- 53) Breken en bouwen, blz. 22. De Banier, 4 maart 1926 (6e jrg. nr. 9).
- 54) Handelingen Tweede Kamer, zitting '25-'26, blz. 369. Van zwaren strijd, blz. 5.
- 55) idem, zitting '27-'28, blz. 341.

OM HET HEIL VAN DE JEUGD

Verdeelde meningen

Over christelijk onderwijs is in het verleden binnen de Gereformeerde Gemeenten niet eenstemmig gedacht. Omstreeks 1920 kunnen er drie, zo men wil vier standpunten worden onderscheiden.

Er is een groep ouders die hun kinderen, hoewel vaak met enig of veel bezwaar, uit overtuiging zendt naar de christelijke school in hun woonplaats. Een tweede, waarschijnlijk zeer kleine groep, houdt in verband met de vaccinatie-dwang de kinderen thuis. Vader en moeder geven in dat geval wat onderwijs. Een enkele keer is men zo gelukkig, dat een bevoegde kracht aan de kinderen uit enkele van dergelijke gezinnen huisonderwijs kan geven. ¹⁾ De derde en grootste groep kiest echter voor het openbaar onderwijs.

In de meeste gevallen berust deze keuze op zuiver *negatieve* gronden: „Beter onderwijs zonder godsdienst dat met een verderfelijke leer”. Deze korte, krasse stellingname moet worden gezien in het licht van de algemene afkeer in de gemeenten van de theologie van Dr. Abraham Kuiper.

Het onderwijs op veel christelijke scholen is in het begin van deze eeuw doortrokken van zijn leer over de veronderstelde wedergeboorte. Verbondskinderen moeten volgens die opvatting voor wederomgeboren worden gehouden, zolang het tegendeel niet blijkt. Vaak stelt men het verstandelijk aanvaarden van de leer der Schrift praktisch op één lijn met het zaligmakend geloof. Aan scholen waar de wind uit dergelijke hoe-

ken waait, durft men zijn kinderen niet toe te vertrouwen. Dan maar naar de openbare school.²⁾

Er is echter ook een stroming, die *positief* kiest voor de staats-school. Binnen deze stroming wordt de verantwoordelijkheid van de ouders ontkend, wordt een onbijbelse lijdelijkheid verdedigd en komt men tot een verkeerd gebruik van de leer van Gods besluiten. Als God de mens wil bekeren, doet Hij dat wel op Zijn tijd en daarvoor is geen christelijk onderwijs noodzakelijk.³⁾

Het begin

Toch ontwaakt hier en daar in een vroeg stadium het besef, dat de keuze voor de openbare school onverenigbaar is met de belofte, die de ouders bij de doop van hun kind in het midden van de gemeente — als voor Gods aangezicht — afleggen.

Lisse verstaat als eerste gemeente haar roeping. Op 1 januari 1904 wordt in deze plaats een schoolvereniging opgericht. Met vaart en offervaardigheid wordt er gewerkt. In november 1905 vindt de opening van de school plaats.⁴⁾ Het voorbeeld van Lisse vindt voorlopig geen navolging. Velen kunnen zich maar al te gemakkelijk verenigen met de school zonder de Bijbel, waarop over Gods Naam, Zijn Woorden en daden niet gesproken mag worden. Uiteraard ontbreekt dan ook de bereidheid tot het brengen van grote financiële offers. Wie een school opricht moet gebouw, leermiddelen en salarissen voor een belangrijk deel zelf betalen!

Ook Ds. Kersten keert zich met inzet van zijn gehele persoon tegen de wijd verbreide aanvaarding van de openbare school. „O, schrijnend leed grieft onze ziele, telkens weer, als we moeten ervaren, dat onder het opkomend geslacht de leugen het van de waarheid wint; en van de kerk aftrekt; en werpt in de armen des ongeloofs. Een banier heeft God gegeven *om op te werpen vanwege de waarheid*. De leugen moet van onze vaderlandsche erve af; weg uit de zalen onzer regeering; ver-

bannen uit de scholen; die gevloekte neutrale scholen, die onze kinderen geestelijk vergiftigen.”⁵⁾

Reeds als oefenaar maakt hij te Meliskerke het onderwijs tot een punt van bespreking op de kerkeraadsvergadering in mei 1904. „De Praeses vraagt of ook de kerkeraad niet geroepen is te zorgen voor het onderwijs der jeugd en in hoeverre aan deze roeping wordt voldaan”.⁶⁾ Hoewel men de vaccinatie-dwang als een onoverkomelijke moeilijkheid ziet, gaat men een klein half jaar later over tot de oprichting van een schoolvereniging. Ziende op het gebod en blind in de toekomst. Tot schoolbouw komt het de eerste jaren echter niet.⁷⁾

Wanneer omstreeks 1910 in Opheusden enige bereidheid aanwezig is om te komen tot stichting van een eigen christelijke school, treedt Ds. Kersten hier als promotor op. Onder zijn leiding komt er een school tot stand. Direkt duiken nieuwe moeilijkheden op. Wie moet er tot hoofd worden benoemd?

De school te Borssele. Tussen het eerste en het tweede lokaal bevindt zich een marmeren plaat met de inscriptie: „De eerste steen is gelegd de 24e juli 1913 door Ds. G. H. Kersten”.

De keus valt dan op een leraar van een normaalschool — de voorloper van kweekschool en pedagogische akademie — die enigermate sympathiseert met de oude gereformeerde beginselen.⁸⁾ Nog geen half jaar is Ds. Kersten predikant te Yerseke of hem komt ter ore, dat er in Borssele plannen en moeilijkheden zijn. Wat is het geval? Al jarenlang heeft een groep uit de gemeente samen met de „Gereformeerden” geijverd voor schoolstichting. Een ander deel van de gemeente maakt tegen deze samenwerking bezwaar. Vandaar weerstand. Ds. Kersten deelt de geopperde bezwaren. Samenwerking op het gebied van het onderwijs met neo-calvinisten acht hij onmogelijk.⁹⁾ Overtuigd van de onverenigbaarheid van de standpunten, bepleit hij met grote klem de oprichting van een eigen schoolvereniging. Dat pleidooi vindt grote weerklank. Nog geen vijf maanden later, op 24 juli 1913, wordt de eerste steen gelegd.¹⁰⁾ Wanneer de jaren tien ten einde lopen, bestaan er binnen de Gereformeerde Gemeenten drie schoolverenigingen mét en zes verenigingen zonder een eigen school.¹¹⁾ De weerstanden tegen de christelijke school blijven groot en de obstakels die genomen moeten worden zijn niet gering: financiën, tekort aan onderwijzers, vaccinatie-dwang.

Naar de anti-vaccine-dokter

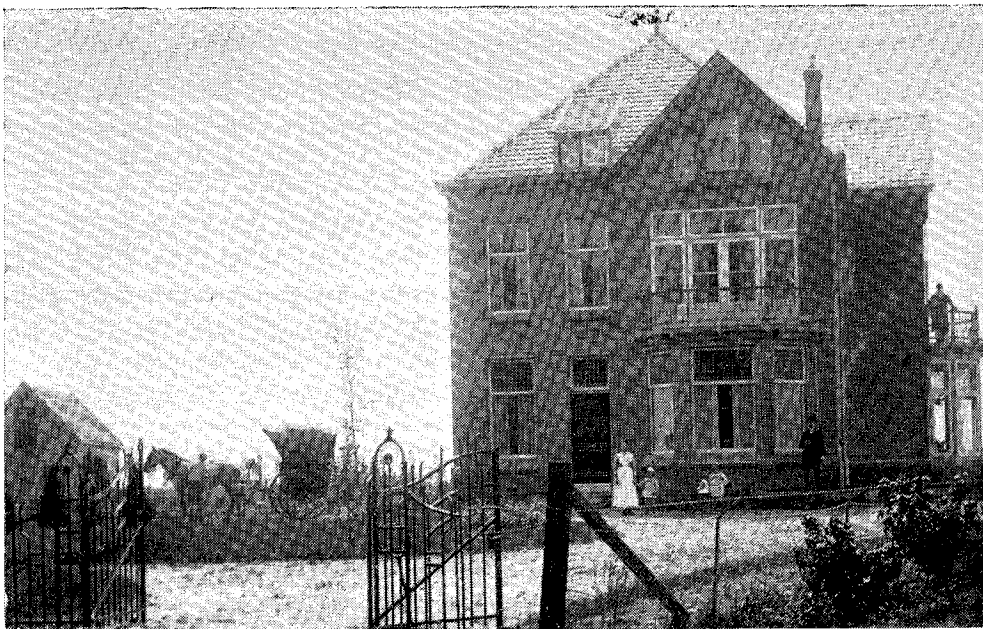
De indirecte dwang tot inenting tegen pokken brengt heel wat ouders in gewetensnood. De Wet op de Besmettelijke ziekten van 1872 schrijft nu eenmaal voor, dat onderwijzers en leerlingen zonder „pokkenbriefje” geen toegang tot de school hebben. Hoe te handelen? Inenting kan een levensgevaarlijke ontsteking van het hersenvlies tot gevolg hebben. Niet inenten heeft als gevolg dat de kinderen geen schoolonderwijs kunnen volgen. Vele ouders laten hun kinderen, ondanks bezwaar, toch maar vaccineren. Voor anderen is die vaccinatie een onmogelijkheid. Is deze vaccinatie niet in strijd met Gods wet, die verbiedt dat wij ons leven in gevaar brengen? Strijdt de inenting niet met het geloof in de voorzienigheid Gods?

Ds. Kersten acht de vaccinatie ongeoorloofd. En het onderwijs dan? Om uit de impasse te komen, speurt hij naar een maas in de wettelijke bepalingen. Die is er. Herhaaldelijk maakt hij de lezers van „De Saambinder” daarop attent.¹²⁾ Als een medische verklaring kan worden overgelegd, waaruit blijkt dat er voor het kind bijzonder gevaar te duchten is, wordt voor drie jaar vrijstelling verleend. Aan het woord „bijzonder” geeft hij vrijmoedig een zeer ruime betekenis. „Dat gevaar bestaat zoowel voor een gezond als voor een zwak kind, wijl het inbrengen van vaccinestof in het bloed de dood tengevolge kan hebben. Maar dat willen de meeste doktoren nog niet toestemmen. Ge zult dus anti-vaccine-doktoren moeten zoeken..... Begin met uw huisarts. Maar houdt voet bij stuk en laat u geen ooren aanmaaïen.

Vindt ge geen dokter in uw omgeving, (misschien willen de lezers, die doktoren kennen, die tegen vaccinatie zijn, ze wel eens opgeven) dan zoudt ge met uw kind naar dr. Noordzij te Zwolle en dr. Schouten te Apeldoorn of dr. Hofman in Gouda kunnen gaan”.¹³⁾ Groepen kinderen met hun ouders en onderwijzers worden door deze adviezen bekende verschijningen in de wachtkamers van de anti-vaccine-artsen. Na een groot aantal sterfgevallen bij geïmmuniseerde kinderen, komt in 1928 een vrijstelling voor gewetensbezwaarden tot stand. Daarmede is de vaccine-dwang in ons land verdwenen.

Een nieuwe wet met nieuwe mogelijkheden

Op 7 oktober 1920 aanvaardt de Eerste Kamer met algemene stemmen de nieuwe Lager onderwijswet van minister Dr. J. Th. de Visser. Deze wet brengt de vurig begeerde financiële gelijkstelling van het openbaar en bijzonder lager onderwijs. Ds. Kersten heeft weliswaar bezwaren tegen de politieke motieven die tot het ontstaan van deze wet hebben geleid¹⁴⁾, maar beseft anderzijds heel goed dat de wet de bouw en exploitatie van scholen zeer vergemakkelijkt. Hij is er de man niet naar om deze nieuwe mogelijkheden on-

De pastorie in Yerseke. Op het balkon staat Ds. Kersten. Vóór het huis zijn vader, de heer G. H. Kersten, die met zijn vrouw enkele weken in Yerseke logeerde. Verder treffen we op deze foto aan mej.

Mina Meertens, de dienstbode, met enkele kinderen. In de tuin wordt de sjees ingespannen voor een bezoek.

benut te laten. Nog maar nauwelijks is de wet van kracht geworden of hij schrijft een vergadering uit van schoolbesturen, schoolverenigingen en kerkeraden. Deze wordt op 4 januari 1921 te Krabbendijke gehouden. Op voorstel van de initiatiefnemer besluit men met algemene stemmen de krachten te bundelen en een vereniging in het leven te roepen, die plaatselijke pogingen tot schoolstichting ondersteunen kan. De „Vereeniging voor Gereformeerd Schoolonderwijs, uitgaande van de Gereformeerde Gemeenten in Nederland” — oftewel de Scholenbond — is ontstaan. In de statuten wordt het openbaar onderwijs afge-
wezen als in strijd met de opvoeding naar de Schriften. De

roeping van ouders én kerkeraden i.v.m. het christelijk onderwijs wordt beklemtoond.¹⁵⁾

Waarom christelijk onderwijs?

Nu de mogelijkheden om tot schoolstichting te komen, verruimd zijn, laten de critici in eigen kring zich des te luider horen. Ds. Kersten beijvert zich om hen te weerleggen. Veelal benut hij daarvoor de z.g.n. schoolrede, die wordt uitgesproken bij de opening van een nieuwe school.

Wat is onze roeping? „Iedere ouder heeft eens voor God en de Gemeente met een plechtig ja gezworen, dat hij zijn kind in de voorzeide leer zal onderwijzen en doen onderwijzen. Maar al wordt het aan anderen ook opgedragen, de ouders blijven de verantwoordelijke personen. Daarom hebben wij ons zelve af te vragen aan welke school onze kinderen moeten toevertrouwd worden. Niet aan de Staatsschool, zoals wij die nu kennen, met zijn z.g. neutraal onderwijs. *Daar mogen de loffelijkheden des Heeren niet verteld worden*”.¹⁶⁾ Tegenstanders in de gemeenten hebben hun verweer klaar. „Beter geen godsdienst, dan een verkeerde godsdienst, wordt er geroepen. Maar dat is fout. De openbare school is niet neutraal. Ziet maar de leesboeken, let op het onderwijs in de natuurkennis en vaderlandse geschiedenis. Op de openbare school zaait men het zaad des ongeloofs....

Zijn de kinderen der Christelijke school dan zoveel beter dan die der openbare, zo wordt dikwijls gevraagd. Wij antwoorden met beslistheid: „Nee”. Waarom dan toch een Christelijke school? Omdat daar het gehele onderwijs staat onder de beademing van het Woord van God”¹⁷⁾. Men ziet te weinig in, dat het zich losrukken van het Woord in het volksleven, samenhangt met het feit dat Gods Woord van de openbare school is verdwenen. „Is dat vrucht der openbare school? Overdreven, zeggen sommigen. De duivel zei dit ook reeds in het paradijs — overdreven — gij zult niet sterven. Ons volk eet de vrucht

van de openbare school en zal sterven" ¹⁸⁾. Jongelui van 18 tot 20 jaar blijken op de catechisatie niets van Gods Woord af te weten. Soms weet men nog iets van Adam of Abraham, maar vraag niet naar Jozua of een koning van Israël. Er is een geslacht ontstaan dat de eenvoudigste bijbelverhalen niet meer weet te vertellen. En de gevolgen blijven niet uit. „Men weet niet eens een Christelijk leesboek te verwerken. Onze jeugd graait naar boeken van licht allooi, is in de kerk gevoelloos, kan door gemis aan waarheidskennis geen preek volgen. Wat hun op school onthouden werd, wreekt zich in 't gehele leven. Vraagt het hen, die door God bekeerd worden, of in het ambt van ouderling of diaken werden gesteld. Daarom dus reeds Christelijk onderwijs *om zichzelf*, maar ook om ons *kerkelijk leven*.

Immers bij het gemis aan voldoende leeraars zijn vele onzer gemeenten herderloos; hier kan dus vooral 't Christelijk onderwijs tegemoet komen aan den noodtoestand, heerschende in onze kerken. Zoo krijgt 't Christelijk onderwijs *dubbel waarde* voor ons". ¹⁹⁾.

Maar als het onderwijs doortrokken moet zijn met het zuurdeeg van het Woord, dan is daarmee de noodzaak van eigen scholen gegeven. Het gaat er immers om hoe wij het kind *beschouwen*.

Met „de zielen-misleidende Neo-Gereformeerden" kan om die reden niet worden opgetrokken. ²⁰⁾ „Wij beschouwen ze niet als wedergeborenen, niet als hemelburgers. Voor ons zijn ze dood in de zonden en de misdaden, tenzij ze door den Geest Gods wedergeboren worden.

Evenwel, dit mag ik niet verzwijgen, dat onze kinderen — 1 Cor. 10 — *heilig* zijn. Dat de meesters de kinderen voorhouden: dood en leven, naar de leer onzer vaderen; wat tot eeuwig heil kan dienen, door den Heiligen Geest. Maar is de Christelijke opvoeding mogelijk? Zet ge de meesters niet op een braakland, op een kerkhof? Maar daarvan staat: de ure komt en is nu, dat de dooden, die in de graven zijn, zullen hooren de stem van den Zoon van God en die ze gehoord hebben, zullen leven.

Hoort dan de beloften, die het mogelijk maken: Wendt u naar Mij toe. Laat de kinderen tot Mij komen". ²¹⁾

Het onderwijzerscorps

De arbeid van Ds. Kersten en anderen — ook Ds. A. Verhagen, Ds. R. Kok en Ds. M. Hofman hebben plaatselijk de schoolstichting bevorderd — draagt spoedig rijke vruchten. Tussen 1920 en 1927 worden — met grote offers ²²⁾ — scholen geopend in Rijssen, Herkingen, Aagtekerke, 's-Gravenpolder, St. Annaland, Yerseke, Rotterdam, Nieuw-Beijerland, Middelburg, Krabbedijke, Rilland-Bath, Oostdijk en Tholen.

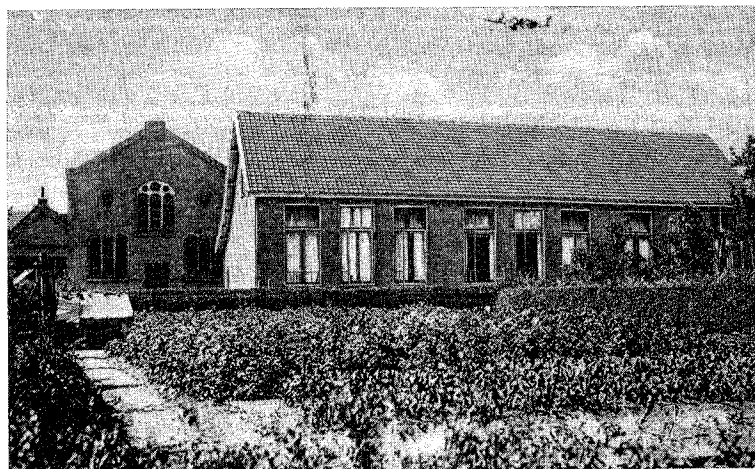
„Hoewel voortdurend de zorg der Gemeenten moge gaan over het onderwijs, op de lagere school gegeven, en in vele plaatsen dit veld nog braak ligt, deze bal rolt. Van harte hoop ik dat zij in haar vaart niet worde gestuit" ²³⁾.

De behoefte aan onderwijzers wordt door de vele nieuwe scholen steeds groter. Veelal moeten zij uit andere kerken worden aangetrokken. Ds. Kersten doet wat hij kan om de studie voor onderwijzer(es) te bevorderen. Herhaaldelijk wordt in De Saambinder geadviseerd aan de ouders om hun kinderen daarvoor te laten studeren. Nauwkeurig volgt hij wie er een akte behaald heeft. „Als we maar een goed aantal onderwijzers krijgen uit ons volk. Mej. A. Steenblok van Yerseke slaagde voor het examen onderwijzeres. Wie volgt?" ²⁴⁾ De studie voor hoofdakte en taalakten heeft zijn voortdurende aandacht. Hij moedigt aan waar hij kan. „Voor de talenstudie zij hen aanbevelen, opdat de kinderen zoo nodig kunnen klaar gemaakt voor H.B.S. en Gymnasium". ²⁵⁾ En als de eerste jongelui uit eigen kring de universitaire wereld binnengaan, draagt hij persoonlijk zorg voor kontakt en begeleiding. ²⁶⁾

Nog verder reikt zijn blik. Er moeten om te beginnen meer MULO-scholen komen. In de toekomst moet ook het middelbaar onderwijs weer gegeven kunnen worden vanuit de beginselen van de Reformatie.

„Met blijdschap vernam ik dat verschillende akten weer zijn

Het schoolgebouw te Yerseke werd op 28 april 1924 door Ds. Kersten geopend. Rechts op de achtergrond het kerkgebouw van de Geref. Gemeente.

verkregen door onze onderwijzers, ja, dat een enkele studeert voor M. O. Kon ik, ik zou die studie aanmoedigen. De toekomst zal die krachten vragen. Waarom zouden wij, b.v. in het hart van het land, niet, om maar iets te noemen een eigen gymnasium stichten?

Doch dat gaat niet een, twee, drie! Leeraren dienen gevormd, de liefde voor studie aangewakkerd, ook bij de jeugd.... Met sterk verlangen zie ik uit naar de rijping van de embryo-plannen door mij hier aangestipt. Wie neemt de zaak eens ter hand; gaarne zal ik waar ik kan hem steunen"²⁷⁾

Gewaakt moet worden, dat het onderwijs blijvend zich baseert op de zuivere gereformeerde belijdenis. Daarom dienen leraren en onderwijzers goed thuis te zijn in de oude schrijvers en de beste gereformeerde theologen. Hij geeft daarom zijn volle medewerking aan de dogmatiekcursussen voor het onderwijzend personeel. De vragen van „Kort Begrip” vormen op deze bijeenkomsten het uitgangspunt voor een wijde verkenning van de gereformeerde leer. Als een bekwaam docent werpt hij een

kardinaal punt zó op, dat een goede, vruchtbare bespreking wordt uitgelokt. Het ontbreekt daarbij niet aan adviezen, gericht op het persoonlijk leven: „U moet Boston lezen en herlezen, totdat het uw geestelijk eigendom is geworden. Neem elke avond drie kwartier voor U zelf om iets goeds te lezen en te overdenken”²⁸⁾

Ds. Kersten beseft dat de dienende functie van de leraar en onderwijzer via het onderwijs indirect de bloei van het kerkelijk leven zeer ten goede komt. Met iedere onderwijzer houdt hij nauw contact. Er kan geen vergadering van onderwijzers zijn of hij is aanwezig. Daarvoor maakt hij bewust tijd vrij. Als een generaal inspekteert hij dan de troepen.²⁹⁾

Jeugdwerk

De opbouw van het onderwijs gaat in deze jaren hier en daar gepaard met aandacht voor het jeugdwerk. Kort voor en tijdens de eerste wereldoorlog ontstaan hier en daar jongelingsverenigingen. Hun ontstaan brengt het gesprek in de gemeenten over het jeugdwerk op gang. Af en toe neemt een gemeentelid de pen op om Ds. Kersten naar diens mening te vragen. In twee artikelen beantwoordt de predikant de vragenstellers. Hij heeft grote bezwaren tegen vrije verenigingen, die zelfstandig optreden op het kerkelijk erf en géén band hebben met gemeente en ambtsdragers. Dan is het gevaar van „vreemd vuur op het altaar” bepaald niet denkbeeldig. Anderzijds moet men oog hebben voor „de overvloed van vrije tijd” en de noodzaak om die op een verantwoorde wijze te vullen. Er is dan ook geen reden voor de ambtsdragers om hooghartig te klagen over het opkomend geslacht, zoals dat misschien hier en daar het geval is. Men mag de jeugd niet laten lopen. Daarom voert hij een pleidooi voor een algehele kerkelijke binding van het werk. Vaste, bekwame, bij voorkeur ambtelijke leiding is voorwaarde. „En wilt ge dan zoo'n saâmvergaderen onder leiding en toezicht van het ambt een jongelingsvereniging noemen, 'k moet eerlijk zeggen, ik kan het niet kwaad maken, neen, ik zou het

moeten prijzen als het daar komen kon. En ik heb menigmaal gedacht zoo alleen (middellijk gesproken) een bolwerk te kunnen werpen tegen de macht van wereldzin en ongelooft, die onze jongens aangrijpt" ³⁰⁾). Ook in later jaren, wanneer het jeugdwerk o.l.v. Ds. A. Verhagen wordt uitgebouwd, spreekt hij zijn waardering voor deze arbeid onder goede leiding ten dienste van de jeugd meer dan eens uit ³¹⁾).

We worden getroffen door de voortdurende aandacht van Ds. Kersten voor de jeugd. Die aandacht wordt niet alleen gedragen door de overweging dat verantwoord onderwijs van groot belang is voor de opbouw van het gemeentelven. Ten diepste ontspringt deze blijvende belangstelling voor jonge mensen aan het Schriftuurlijke besef, dat de kerk nooit haar jeugd mag overgeven aan de ongebreidelde beïnvloeding van een neutraal, werelds denken. Evenals dat in de tijd van Reformatie en Nader Reformatie het geval is geweest, behoort de kerk ook nú haar roeping ten opzichte van de jongeren te verstaan. Talloze malen spreekt hij dat uit in woord en geschrift, want het gaat hem om het waarachtig heil van de jeugd en de kerk. Met de zorg voor de jeugd wordt de kerk gediend. „Gods kerk wordt bedreigd. Op ons opkomend geslacht wordt een geweldige aanslag gepleegd. Gaat dat verloren, dan zal de kerk verloren gaan". ³²⁾

¹⁾ In Meliskerke b.v. gaf oefenaar Kersten („Meester Kersten") in de kerk les aan de niet gevaccineerde kinderen. Als de leesles goed was bestudeerd, mochten de kinderen die vanaf de kansel voorlezen. In deze gemeente was 1/5 deel van de kinderen niet gevaccineerd volgens de kerkeraadsnotulen van 9 mei 1904.

²⁾ P. J. Lamoré, hoofd van de school te Borssele en eerste medewerker van De Saambinder voor onderwijs, noemt deze drie groepen ouders in het nummer van maart 1920 (1e jrg. nr. 5).

³⁾ Zie Ds. L. Rijkzen: Herdenkingsrede 40-jarig bestaan van de Vereniging voor Gereformeerd Schoolonderwijs. Jaarverslag 1960, blz. 38. Ds. J. Fraanje was aanvankelijk dit standpunt toegedaan. Naar men mij mededeelde, preekte hij nog al eens

tegen de christelijke school. Later heeft hij zijn standpunt herzien en zich geheel voor het bijzonder onderwijs gegeven.

- ⁴⁾ De school werd geopend op 13-11-1905. Lisse was ook de eerste gemeente, waar een ULO-school werd opgericht.
- ⁵⁾ Een Banier tegen de revolutie, Yerseke 1918, blz. 14.
- ⁶⁾ Kerkeraadsnotulen van 9 mei 1904. Vgl. de kerkeraadsnotulen van 13 juni en 19 aug. 1904. Samenwerking met de Gereformeerde Kerk werd principieel afgewezen. „Na eenige discussiën wordt besloten met algem. stemmen: nooit met de Geref. Kerk samen te werken, zoo lang zij op hun voorwerpelijk standpunt blijven staan, omdat ook zoo lang wij onze kinderen hun niet toevertrouwen, zoo min als in kerk en catechisatie".
- ⁷⁾ De data, waarop de schoolverenigingen in dit artikel genoemd werden opgericht, zijn alle te vinden in het Jaarverslag 1969 van de Vereniging voor Gereformeerd Schoolonderwijs, blz. 38 e.v.
- ⁸⁾ A. van Bochove: Flitsen uit het verleden, Jaarverslag 1960 Vereniging voor Gereformeerd Schoolonderwijs blz. 45. De heer Van Bochoven slaagde in 1912 voor zijn akte. Hij en de heren P. J. Lamoré, G. van Vulpen en C. Hage, behoorden tot de eerste onderwijzers in de Gereformeerde Gemeenten.
- ⁹⁾ „Opgemerkt zij echter, dat niet alle Chr. Onderwijs ons bevredigt; het Neo-Calvinisme b.v. dient niet ons beginsel, maar brengt het om". Uitspraak in een rede voor de Gereformeerde Onderwijzersvereniging op 27 dec. 1924, te Rotterdam. De Saambinder van 14 febr. 1924 (5e jrg. nr. 3).
- ¹⁰⁾ Vgl. Ds. G. H. Kersten: Houdt het voorbeeld der gezonde woorden. Openingsrede Scholenbond. Jaarverslag 1946 van de Vereniging voor Gereformeerd Schoolonderwijs, blz. 27. Zie ook M. Waterman: Excerpt notulen chr. school te Borssele (onuitgegeven).
- ¹¹⁾ Plaatsen met schoolverenigingen zonder eigen school: Aagtekerke, Meliskerke, Middelburg, Rilland-Bath, Hoedekenskerke, Rotterdam.
- ¹²⁾ Zie De Saambinder van 9 dec. 1920 (2e jrg. nr. 3), 14 dec. 1922 (4e jrg. nr. 3): „Gedurig ontvang ik uit alle oorden des lands vragen, hoe te moeten handelen om zonder vaccinatie onze kinderen naar school te kunnen zenden.....".
- ¹³⁾ Aan vragers. Artikel in De Saambinder van 8 februari 1923 (4e jrg. nr. 7). De arts A. C. A. Hoffman — Ds. Kersten spelt de naam met één f — distancieerde zich van dit artikeltje in een ingezonden stuk in De Saambinder van 22 maart 1923 (4e jrg. nr. 10). Deze reactie gaf letter en geest van de wetsbepaling

weer. Hoffman wees n.l. de interpretatie van Ds. Kersten af en wil slechts een bewijs afgeven, wanneer „werkelijk bijzonder gevaar voor de gezondheid te duchten is, welk gevaar door mij (ook als Roomsche Katholiek) op louter medische gronden diagnostisch te erkennen zij”. Met andere woorden: géén bewijs voor gezonde kinderen.

Hoffman had zitting in de Staten van Zuid-Holland voor de r.k. Hij stemde vóór de motie-van Houdt (S.G.P.), die invoering van het ambtsgebed beoogde. J. Noordt zij was een zoon van prof. M. Noordt zij, hoogleraar aan de Theologische Hogeschool der Gereformeerde Kerken te Kampen. De spelling van de naam Noordt zij door Ds. Kersten is niet juist.

- ¹⁴⁾ Uit een verslag van de schoolrede bij de opening van de school te Rotterdam op 21 aug. 1924, citeer ik: „De nieuwe schoolwet kwam, waarmee spr. nu niet zo erg dweept. 't Is geen roemrijk einde van den strijd voor de Christelijke school, zoo veel jaren met fierheid en opoffering gestreden. De vrede is duur gekocht: verkregen met verlies van beginselen. Aan de andere zijde opende zich een weg tot schoolbouw”, De Saambinder, 11 sept. 1924 (5e jrg. nr. 21).

Ds. Kersten doelt hier op het compromis tussen rechts en links, gesloten in 1917. De linkerzijde hechtte grote waarde aan de invoering van het algemeen kiesrecht en hoopte daarvoor steun van rechts te ontvangen. Toen deze steun werd verleend zag de linkerzijde af van de bezwaren tegen financiële gelijkstelling. Ook in A.R.-kring was niet iedereen gelukkig met dit compromis, vgl. b.v. De Standaard van 26-2-1918 (ingezonden stuk).

- ¹⁵⁾ De Saambinder, 14 jan. 1921 (2e jrg. nr. 5). De toen aanvaarde statuten nemen duidelijk stelling tegen verkeerde standpunten en laksheid in de gemeenten:

Art. 1. De Vereeniging voor Gereformeerd Schoolonderwijs is gegrond op Gods Woord, als het eenig richtsnoer voor geloof en wandel en ontleent aan dat Woord de paedagogische beginselen voor de opvoeding der kinderen; overeenkomstig de onveranderde Drie Formulieren van Eenigheid, vastgesteld in de Synode Nationaal te Dordt, 1618/19.

Art. 2. De Vereeniging stelt zich ten doel de opvoeding van de kinderen onzes volks, tot welk doel het ware Christelijke Schoolonderwijs middel is, om welk onderwijs zij met alle geoorloofde middelen belangstelling zoekt te wekken.

Art. 3. Overeenkomstig het in art. 2 omschreven doel, acht zij het Openbaar Onderwijs, gelijk het thans in ons land is ingericht, beslist in strijd met de opvoeding, zooals die naar

roeping der Schriften behoort gegeven te worden. En oordeelt zij het voor kerkeraden en ouders plicht te zijn Christelijk Onderwijs te zoeken overeenkomstig de belofte bij de Doop afgelegd.

Art. 4. Zullen de kerkeraden alomme toezien dat er goede schoolmeesters zijn, de Vereeniging zal voor goede opleiding en vorming, zooveel haar mogelijk is, zorg dragen.

- ¹⁶⁾ Schoolrede te Yerseke, De Saambinder, 8 mei 1924 (5e jrg. nr. 13).
¹⁷⁾ Schoolrede te 's-Gravenpolder, De Saambinder, 13 dec. 1923 (5e jrg. nr. 3).
¹⁸⁾ De Saambinder, idem.
¹⁹⁾ Rede Geref. Onderwijzersvereniging, De Saambinder, 14 febr. 1924 (5e jrg. nr. 8).
²⁰⁾ Deze scherpe kwalificatie gebruikte Ds. Kersten n.a.v. een artikel van het bekende schoolhoofd A. Janse te Biggekerke in „De school met de Bijbel”, waarin Janse verdedigde dat er bij de Evangelieprediking geen sprake is van een enge poort en van een smalle weg om tot Jezus te komen. De Geref. Gemeenten zouden lijden aan „bekeringskrampen”. Commentaar van Ds. Kersten: „Eer ik nu van dit schrikkelijk misleidend voorstellen van den weg des heils, waartegen niet genoeg in heiligen ernst kan getoornd, afstap, wil ik wijzen op het gevaar van zulke schoolmeesters. Men heeft lange jaren ons volk verweten, dat het vijandig stond tegenover het Christelijk onderwijs, en een bolwerk was voor de openbare school .....De scholen die de kindertjes voor den hemel klaarstoomden wekten afkeer. Zoodra maar scholen komen, die de aloude leer der zaligheid brengen; onderwijzers opstaan die twee wegen voorstellen, leven en dood, gaat ons volk mee, ijvert het, komt er ontwaking en groei. Nog nimmer kan ik betreuren, dat ik de weg ben opgegaan: „eigen scholen te bouwen”. Laat ze varen, die uw kinderen op een fundament bouwen, gelijk dhr. Janse blootlegde.” De Saambinder, 28 april 1927 (8e jrg. nr. 12).
²¹⁾ Schoolrede te Rotterdam, De Saambinder, 11 sept. 1924 (5e jrg. nr. 21). Interpunctie door mij verbeterd.
²²⁾ De gemeentebesturen eisten verzekering van de schoolgebouwen, die in het kader van de L.O.-wet beschikbaar werden gesteld. Daartegen rees bezwaar. De scholen werden daarop voor eigen rekening gebouwd. In vele gemeenten stelde de overheid later een gebouw ter beschikking dat van overheidswege verzekerd was. Daarmee verviel de noodzaak om zelf scholen te bouwen.
²³⁾ De Saambinder, 24 sept. 1925 (6e jrg. nr. 22).

- ²⁴⁾ De Saambinder 26 juni 1924 (5e jrg. nr. 16). Vgl. ook de nrs. van 13 aug. 1925 (6e jrg. nr. 19). 3 juli 1926 (7e jrg. nr. 17). 14 juli 1927 (8e jrg. nr. 17).
- ²⁵⁾ De Saambinder, 26 aug. 1926 (7e jrg. nr. 20).
- ²⁶⁾ Omstreeks 1930 gingen de eerste jongeren uit de Ger. Gemeenten naar de universiteit (gebrs. Zandijk, J. C. Hage) om medicijnen te studeren. Toen het aantal zich wat uitbreidde, hield Ds. Kersten in Utrecht periodiek lezingen voor deze studenten bij één van hen aan huis.
- ²⁷⁾ De Saambinder, 24 sept. 1926 (6e jrg. nr. 22).
- ²⁸⁾ Dhr. J. W. Kirpestein te Tricht was zo vriendelijk mij over dit punt te informeren.
- ²⁹⁾ Dit beeld is van dhr. A. van Bochove, die daarmee zijn waardering voor dit aspect van het optreden van Ds. Kersten onder woorden bracht. Zie de bij aantekening 8 genoemde rede, blz. 47.
- ³⁰⁾ De Saambinder, 28 jan. en 11 febr. 1921 (2e jrg. nr. 6 en 7).
- ³¹⁾ B.v. in De Heidelbergse Catechismus, Vianen, 1969, 3e druk, blz. 379, 466. In de praktijk is de eis dat een vereniging geleid moet worden door een ambtsdrager niet altijd uitvoerbaar gebleken. Vandaar dat in vele gemeenten de kerkeraad een voorzitter uit de leden der gemeente benoemt. Daarmee wordt het beginsel van de kerkelijke binding van het jeugdwerk volledig gehandhaafd.
- ³²⁾ De nachtgezichten van Zacharia, Deel I, Utrecht, 1953, blz. 126.

DE STRIJD OM DE THEOLOGISCHE SCHOOL

De aanleiding

Op de tweede vrijdag van november 1919 verschijnt het eerste nummer van het kerkelijk maandblad van de Gereformeerde Gemeenten, dat de naam De Saambinder draagt. Een goed gekozen bijbelse naam met een diepe zin. Het blad wil door het geven van gerichte voorlichting en kerknieuws dienstbaar zijn tot versterking van de kerkelijke eenheid. De redactie van „De Saambinder”, die na een jaar twee keer per maand verschijnt, is in handen van Ds. W. den Hengst ¹⁾ te Leiden en Ds. G. H. Kersten, in deze tijd predikant te Yerseke. Af en toe komt in het blad de klemmende predikanten nood ter sprake. Op 14 juni 1923 beantwoordt Ds. den Hengst een vraag over dit onderwerp. Zijn de Gereformeerde Gemeenten wel op de goede weg? „Lopen we soms gevaar om onmiddellijkheidsdrijvers te worden? Oudtijds waren dit de Anabaptisten of Wederdopers; de mannen der Hervorming hielden staande, dat de middellijke weg Gods gewone wijze van handelen is. . . . Wat onze vaderen in art. 19 van de kerkorde bepaalden, is bekend: De gemeenten zullen arbeiden dat er studenten in de Theologie zijn, die door haar onderhouden worden. Niet: de gemeenten zullen lijdelijk afwachten, maar zullen daartoe arbeiden. Onze vaderen kenden zeer wel het onderscheid tussen lijdelijkheid (of niets doen) en afhankelijkheid, dat is biddend arbeiden. Neemt ook het na-kroost dit onderscheid in acht?” ²⁾.

Deze vragen vormen voor Ds. Kersten de aanleiding om een sinds jaren gevormd plan aan de lezers voor te leggen. ³⁾

Lange tijd geleden heeft iemand hem eens f. 30.000,— renteloos aangeboden voor de stichting van een opleidingsschool voor predikanten. Dat aanbod geldt nu niet meer. Daarom stelt hij voor dit bedrag gezamenlijk bijeen te brengen en het de eerstvolgende synode, die in 1925 bijeen zal komen, aan te bieden.

Ds. W. den Hengst:
Zijn we op de goede weg?

Een onhoudbare toestand

De nood van de kerken heeft hem tot dit plan gebracht. Vijf en twintig gemeenten die regelmatig beroepen, blijven herderloos. „Ons kerkelijk leven geraakt op het doode spoor. Met ernst! wij moeten voort, of wij zullen verliezen, wat met grote

zorg in jarenlange arbeid onder des Heeren zegen is opgebouwd”. De oorzaak van dit alles? Men verwacht het uitsluitend van het extra-ordinaire, van het buitengewone. Daarop is het onderzoek van hen, die zich aanmelden met name gericht. Een verslag van bekering en roeping is n.l. niet voldoende. Ter vergadering zelf moet men het bewijs leveren singuliere of bijzondere gaven te hebben ontvangen door „zonder opleiding, daartoe van God onmiddellijk bekwaamd, van stonde aan een woord te spreken” ⁴⁾. Wie wordt aanvaard ontvangt „leiding” van een der predikanten of krijgt als „vrijstudeerende” enkele handboeken aangewezen om zich voor te bereiden op een eenvoudig examen, voorgeschreven door de Synode van 1907. ⁵⁾

En degenen die geen singuliere gaven bezitten? Zij worden zondermeer afgewezen. „Van deze personen waren wellicht enkelen te gebruiken, zoo men hen beoordeelde ter opleiding en het zou blijken dat God hen gebruiken wilde”. ⁶⁾ Maar die becordeling blijft achterwege. Zou daarin niet de oorzaak liggen, waarom de Heere als doof is voor de roepende nood der gemeenten, vraagt Ds. Kersten aan de lezers. „God wil dat wij de van Hem gegeven middelen niet verachten. Hij heeft de middelen niet nodig, wij wel. Hij kan Mozes veertig dagen en nachten, zonder eten onderhouden op den Horeb, doch als wij niet eten, gaan wij dood. Hij kan leeraars roepen, met gaven en wijsheid bedeeën, maar als wij de middelen verachten, dan sterven wij uit. God onthoudt ons zijne knechten, waar wij het van het onmiddellijke verwachten”. ⁷⁾

In het spoor der vaders

De plannen en pleidooien van de predikant van Yerseke roepen grote weerstanden op. Zo blijken er ondanks de synodebesluiten van 1907, 1910, 1911, 1912 en 1916 nog volop tegenstanders te zijn van elke vorm van opleiding. De rubriekschrijver in De Saambinder blijft met bijzonder veel geduld hun argumenten weerleggen. Gods Woord zelf leert op tal van

plaatsen, dat de Heere in de middellijke ~~weg~~ bekwaamheid wil schenken. David is geroepen tot het koninklijke ambt, maar wordt geleidelijk aan voorbereid op zijn taak. En spreekt het leven van Elia, van Jesaja en Jeremia geen duidelijke taal? Zijn de discipelen niet door Christus Zelf onderwezen en voorbereid op het apostelschap? Heeft Paulus niet een uitmuntende opleiding ontvangen aan de voeten van Gamaliël? Spreekt zondag 38 van de Heidelberger niet met nadruk over het in stand houden van theologische scholen als opdracht van de kerk? ⁸⁾ Vanuit Amerika schrijft de oude emeritus-predikant Ds. N. H. Beversluis — in 1907 praeses van de synode — tot tweemaal toe een brief, waarin hij zich volledig achter Ds. Kersten schaart. Gezien „de helaas heersende gezindheid onder ons” verbaast het hem niet, dat het plan geen algemene bijval vindt. Ook hij wijst op de bijbelheiligen, op Luther en Calvin, op de stichting van de Leidse Hogeschool en spreekt de wens uit dat de gemeenten weer zullen komen in het door God „ruimschoots gezegende voetspoor onzer vaderen”. ⁹⁾ Enkele malen worden de „oude schrijvers” in de rubriek over „De opleiding” ook aan het woord gelaten. Uitvoerige citaten van Smytegelt en Ursinus spreken voor zich. Maar het beroep op de oudvaders blijkt sommigen al evenmin te overtuigen. „Er zijn mensen, die boven onze vaderen uitgegroeid zijn; hun licht schijnt alles te overtreffen. Toch zou ik het liever houden met hen die dat niet alleen *zeggen*, maar bewijzen, door in der vaderen wegen te wandelen”. ¹⁰⁾

De gevaren van het „onmiddellijke”

Hij aarzelt niet om de misstanden aan de kaak te stellen, die gemakkelijk met het voorstaan van het onmiddellijke gepaard kunnen gaan.

„t Schijnt wel of de bekwaamheden uit den hemel regenen. 'k Heb hooren vertellen van leeraars, die erop pochten niet te studeeren; zij kregen 't alles uit den hemel; rechtstreeks; zij wisten geen vijf minuten voor den tijd over welke tekst zij

preken zouden — maar behandelden dan een tekst, die ze soms tienmalen bepreekt hadden. Eerlijk, ik gruw van zulk hoogmoedig en leugenachtig doen”. ¹¹⁾

Heeft men zich ook wel eens afgevraagd welke bezwaren er verbonden zijn aan de bediening van niet middellijk gevormde predikanten? „Onze catechisanten willen wij de geloofsleer inprenten. Hoe zal dat gaan, zoo de leraar zelf die geloofsleer niet kent? En die leert God hem niet onmiddellijk; daarvoor moet hij studeeren; veel meer dan wel beseft wordt, blijkbaar. Of komt de jongelingschap ter Catechisatie om elke week hetzelfde te horen. Gaat het aan ze daar te beprééken in stee van te onderwijzen?.... Gods Woord bedienen is nog iets anders dan eene bekeering vertellen; vordert wat meer dan het mededeelen van enkele levens-ervaringen, die deze of gene doorleefde. Wij maken zoo dikwijls van het Woord Gods wat wij er van meenen te kunnen gebruiken. Doch dan spreekt niet het Woord des Heeren, maar het woord eens menschen”. ¹²⁾ Zónder studie loopt een predikant o.m. het gevaar, dat hij driemaal op een zondag in feite dezelfde preek houdt. Daarmede wordt God niet verheerlijkt en wordt de kerk niet gebouwd. De ernstige bestudering van alles wat tot de Dienst des Woords behoort, sterkt ook de prediker zelf. „Nimmer heb ik Gods goedkeuring moeten missen als ik tot twee, drie uren in de nacht mij iets zocht eigen te maken van wat door velen met verachting wordt aangezien. Ik zeg u de waarheid, mijn vaste overtuiging is, dat wie op zijn roeping teren wil, even goed als mensen, die op hun rechtvaardigmaking rusten, hoe goed die ook is, de Kerk Gods meer kwaad dan goed brouwen. God roept ons tot de ambtelijke *bediening*, tot *prediken* van Zijn Woord; en dus tot ernstige *arbeid*”. ¹³⁾

Grondige studie is ook voorwaarde voor een pastorale omgang met jongeren. Zij komen met allerlei geesten in aanraking en stellen soms kritische vragen. „Een gepast woord van een dominé kan onze jongens en meisjes winnen. Men is toch niet klaar met een donderment van dood en verdoemenis. Praat eens met die groot geworden kinderen. Laat ze eens zeggen,

wat zij al zoo hoorden en wat zij ervan denken; en toon ze dan het verkeerde aan en het schrikkelijke van het verlaten van Gods Woord, en doe ze wat zien van het voorrecht naar Gods getuigenis te wandelen. . . . Zoo handele de leeraar in liefde; maar ook met kennis van zaken. Want als ge u er met groote woorden afmaken wilt, hebben die stoute jongens 't ras in de gaten. Ze leggen de vermaningen naast zich neer, en zeggen: „hij weet er niets van”. Doch om er wel wat van te weten, moet er onderzocht worden; gestudeerd worden; ons leven lang. En broodnodig is een opleiding, waar de eerste grondslagen gelegd worden van de zoo noodige theologische kennis”.¹⁴⁾

De kleine luyden

De eerste giften zijn inmiddels binnen gekomen. Hard gaat het bepaald niet. Wat aan giften wordt ontvangen, is het eerste half jaar zonder uitzondering afkomstig van kleine luyden. Soms treffen de omschrijvingen in de verantwoordingen.

Een Catechisante uit Middelburg	f 1,—
In collecte Wolfertsdijk 4 x f 1,—	f 4,—
Een Hervormde uit Den Haag	f 10,—
Lid Geref. Gemeente Giessendam	f 2,—
Van een oude zuster te Vlaardingen	f 10,—
Van 11-jarige scholier, Rotterdam	f 2,—
N.N. te Scherpenzeel	f 2,50
Uit de spaarpot van twee dankbare kinderen te St.	
Annaland	f 25,—
Een penningske uit Westkapelle	f 2,50
Uit collecte te Den Haag	f 5,—
Enkele vrienden te Terneuzen, waaronder Hervormd	
werkman	f 14,—
Een werkman uit Oostkapelle	f 1,—

Na een half jaar is ruim f 1900,— binnengekomen. Van tijd tot

tijd rekent Ds. Kersten zijn lezers voor, dat hij minstens nog f 1000,— per keer moet ontvangen, wil het totale bedrag in 1925 bijeen zijn. In een periode van moedeloosheid vergelijkt hij zich met „Op en neer”, een figuur uit de kennissenkring van Ds. Ledeboer.¹⁵⁾ Maar de nood van de gemeenten spoort hem aan verder te gaan. De kleine luyden worden aan de rijke gemeenteleden ten voorbeeld gesteld. „Och wat hebben wij toch weinig voor Gods zaak over. Als wij een keer f 10,— of f 25,— geven, zijn wij zelf over onze milddadigheid verheugd, terwijl het ons geen knoop van de jas is.

De wereld durft te geven voor z'n afgodstempels; bioscopen verrijzen als paddestoelen uit de grond, grooter en grootscher steeds, maar voor een *eenvoudige* inrichting om door God daartoe bestemde jongelingen te bekwamen tot den dienst des Woords, moet gebedeld. Waar blijven zij, die door den Heere rijk gezegend, hun vermogen met duizenden en tienduizenden zagen toenemen. Kan er niet één bankje af voor deze zaak? Moet ge onder allerlei voorwendsels steeds de zak toehouden? Nu houd Uw geld. God heeft den blijmoedigen gever lief, en Hij kan anderen gebruiken, wijl gij onwaardig wordt geacht. De school komt er zonder U”.¹⁶⁾

En de kerkeraden? Zij laten het praktisch alle afweten! In het eerste halfjaar wordt er alleen door Amsterdam en Nijverdal, twee kleine gemeenten, gecollecteerd. De weerstanden bij sommige predikanten en ambtsdragers zijn groot. De meeste kerkeraden zullen pas in het laatste stadium de hand aan de ploeg slaan.

Toch komt er nu wat vaart in. Uit Amerika komen soms royale giften en collecten. Bemiddelde gemeenteleden steunen met bedragen van f 300,— en f 1000,—. Hier en daar ontstaan comité's, die zich belasten met het regelmatig ophalen van giften bij de gemeenteleden (Zeist krijgt het eerste comité, Leiden, Tholen, Yerseke, Wemeldinge en andere plaatsen volgen). Sommige kerkeraden beginnen met het regelmatig houden van collecten, waarbij Bruinisse het voorbeeld geeft. Na een jaar is er bijna f 9000,— bijeen. Het begin is er.

Wanbegrip

Onvoorstelbaar is vaak het wanbegrip, waarop de zaak van de Theologische School stuit. Zo krijgt Ds. Kersten herhaaldelijk de vraag onder ogen waarom een afzonderlijk gebouw nu eigenlijk nodig is? De lesgevende leraar kan zijn werk toch wel op de studeerkamer doen?

„Nu, ik zal hen iets zeggen. En dan nog niet eens 't leelijkste. Er is een tijd geweest, dat ik les gegeven heb, op m'n studeerkamer. Elken morgen kwamen de vrienden tot half twaalf; echt genoeglijk. Moeder zorgde dat steeds de kamer in orde was; dat er een kopje koffie kwam, enz. Maar (tegenstanders van een aparte localiteit, vraagt nu vrouwen eens of zij 't kunnen begrijpen) moeder ging klagen, dat ze het niet volhouden kon. 't Werd te veel; elken morgen weer; 't huishouden moest ook doorgaan! En nu 's morgens voor negen weer alles in orde te hebben; de kinderen naar school, enz. enz.....

't Moest veranderen. Nog iets.

De bel. „Is dominee thuis?”

„Ja.... maar!”

„Och, ik kom van buiten de plaats; heb maar even iets te vragen”.

Tien minuten zoek! Studenten wachten.

Begrepen?

't Gaat niet aan huis!

Bij ds. den Hengst heb je dat gebel onder de les ook al, naar ik hoor.

't Gaat ook niet in de consistoriekamer op den duur, die dag aan dag in gebruik is. Wij hebben behoefte aan een eigen lokaaltje, waar les gegeven kan worden. Zou je dat nu niet kunnen begrijpen? En als je eerlijk bent, zou je dan nu je tegenstand niet eens opgeven, en vragen of de Heere Zijn zegen over dit werk wil gebieden tot vermeerdering dergenen, die de Kerke Gods dienen zullen? Wat zou ik mij verblijden, als we eens als een eenig man den zaak konden ter hand nemen”. 17)

Boezemsingel 27 te Rotterdam. Links de Theologische School, rechts de pastorie van de Gereformeerde Gemeente van Rotterdam-C.

Oppositie

Veel pijnlijker dan wanbegrip is de oppositie, die hier en daar ontstaat tegen het streven van Ds. Kersten. Een enkele keer beklaat hij zich in ronde woorden over de weinig fraaie methoden, die men hanteert: „Men ontziet het niet, op de smadelijkste wijze tegen mij te ageren”. „Nu krijgen wij fabrieksdomi-

né's" zoo heet het; „nu zullen ze dominé's gaan maken”, enz. En dat wordt gezegd, door menschen van wien ge anders verwachten moogt; dat wordt tot van den preekstoel toe uitgekraamd. Dat bedroeft mij. Laat men mijn plan waardig bestrijden, maar niet fulmineeren op dergelijke wijze”.¹⁸⁾

Naast achterbakse oppositie, ontstaat er ook een officieel kerkelijk tegenwerken. Hier voor wordt het vaak gehanteerde argument benut, dat eerst de synode zich over het plan van Ds. Kersten dient uit te spreken. Hij zou niet gerechtigd zijn om gelden in te zamelen. Door de classis Middelburg wordt het plan bestreden op de Particuliere Synode Zuid van 21 februari 1924. De synode onderschrijft echter de argumentatie niet en meent dat het geldinzamelen aan ieders vrijheid moet worden overgelaten. Laconiek geeft Ds. Kersten commentaar. „Wij kunnen dus weer rustig voortvaren. De aanval door sommigen op ons werk gericht en die ter Part. Syn. in Zeeland tot uiting kwam, is afgeslagen. Er waren, dat beken ik eerlijk, pijnlijke momenten, vooral als leugenachtige voorstellingen gegeven worden om te werken op het vreesachtige gemoed van sommigen. De Heere geve ons stille te zijn en ook deze smaad te dragen. God maakt alles schoon op zijn tijd”.¹⁹⁾

De oppositie van hen die met hem schouder aan schouder zouden moeten staan doet hem bijzonder pijn. Hij proeft achter bepaalde uitlatingen een zekere jaloezie, omdat hij een zaak heeft aangepakt, die anderen jarenlang verwaarloosden. Men werpt hem voor de voeten: „Het wordt nu een school van Kersten”. Dan weer wordt hem verweten, dat hij alles alléén doet. „Nooit heb ik bedoeld mijn naam naar voren te brengen. Laat de kerken getuigen. Ook in deze kwestie zocht ik steeds een commissie te vormen, van den beginne aan, doch men liet mij *alleen* staan; men twijfelde aan het welslagen enz. En nog, elke dag, ben ik bereid de zaak commissoriaal te maken, maar *niemand* geeft zich. Het is ook veel gemakkelijker te praten achter de rug en het werk te bemoeilijken dan aan te pakken en wat tot stand te brengen”.²⁰⁾

Temidden van alle kritiek, heft hij het oog omhoog. „Soms zeg

ik: 'k Leg den boel neer; en ga rustig, stil leven. Maar eerlijk gezegd, dat *kan* ik niet; althans tot heden niet; de band aan Gods kerk is te sterk. En ook de Heere onthoudt mij zijne ondersteuning niet. Dan *kan* ik alle menschen missen; dan heb ik aan God genoeg; en dan word ik onverzettelijker. Zie, ik meen dat eens te moeten zeggen in antwoord op den op mij uitgeoefenden vriendelijken drang. Ik gevoel mij, als ik weer boven het verdriet kom, door de houding van sommigen mij aangedaan, vooral ook door den slappen houding van mijn oprechte vrienden, ik gevoel mij dan zoo onverzettelijk vast, dat ik mijn pogen niet opgeven kan. Al sta ik geheel alleen, dan gaat het door”.²¹⁾

De toelating

Uiteindelijk raken bijna allen overtuigd van het goed recht van een theologische school. Eén bezwaar blijft echter bestaan. Het komt neer op de vraag, dat d.m.v. de school er predikanten zullen komen, toegerust met een zekere dosis kennis, maar zonder genade en goddelijke roeping. Reeds in zijn eerste artikel heeft Ds. Kersten beklemtoond dat noch de school noch hij, maar de kerk beslist over de toelating. Hij deelt de vrees van velen voor de voorwerpelijke prediking, zoals die in de Gereformeerde Kerken opgang maakt, terwijl men daar vroeger zeer achtenswaardige mannen aantrof, die spraken naar het hart van Jeruzalem. „Het intellectualisme heeft de eenvoudige prediking verdrongen; en een oppervlakkige, zij het dikwijls schoon gestileerde prediking is gekomen, die de harten koud laat en Gods volk, zoo het niet mee afzakte, laat hongeren”.²²⁾ Het gevaar van de veroppervlakkiging hangt echter niet samen met de opleiding, maar met de toelating. „De opleiding, mits goed geleid zal de diamant polijsten en te heerlijker doen fonkelen. Dat betwist niemand. Daar ook wringt de schoen niet, de opleiding is goed. Het komt alles aan op de *toelating*; worden alle jongens met een goeden kop maar aangenomen, dan loopt het mis; de kerk moet de keur behou-

den en afwijzen in wien Gods vreeze noch Goddelijke roeping blijkt. *Maar ik wilde die keur de kerk laten*; van stonde aan heb ik aangestuurd op *kerkelijke opleiding*. Alles blijve zoo het is, en als er dan studenten komen, die niet hadden moeten toegelaten worden, dan hebbe de kerk zich zelf dit te wijten".²³⁾

Het doel bereikt

In de laatste artikelen voor de synode van 1925 wordt het standpunt dat de toelating uitsluitend een zaak van de kerk is en blijft, nog eens herhaald. Tevens geeft de schrijver zich daarin rekenschap van het kernpunt in de gevoerde strijd. In feite gaat het niet om zijn wijze van optreden. De weerstanden liggen dieper en wortelen in een ongereformeerde visie op kerk en samenleving. „*Geheel mijn inzicht verschilt van hen, die maar lijdelijk neerzitten. Eigenlijk is het de oude kamp der Geref. beginselen met die der independenten. Ik wil niet scherp zijn, doch het heil der kerk, zoo ik het zie, dringt mij, en liever word ik verslagen en ga ik heen, dan dat ik verloochen, wat mijn innerlijke overtuiging is. Ik kan niet anders, al bleef ik alleen over*".²⁴⁾

De synode, onder grote belangstelling bijeen, wordt op 19 mei te Rotterdam door Ds. H. Kieviet geopend namens de vakante, roepende kerk. Met grote ernst wijst hij de synodeleden op de noodzakelijkheid om elkaar, naar uitwijzen van de Schrift, te verdragen in het middelmatige. Zijn woorden maken grote indruk en een voelbare stilte daalt over de vergadering. De Veenendaalse predikant vermaant allen om bij de beraadslagingen voor ogen te houden wat tot heil van Gods kerk is in het bewaren van de eenheid. Tijdens de besprekingen zal hij nog eenmaal op zijn openingswoord terugkomen.²⁵⁾ De synode, die Ds. Kersten tot praeses kiest, aanvaardt de f 30.000,—,²⁶⁾ De Commissie van Toezicht — nu Curatorium geheten — en de docenten ontvangen opdracht om het plan uit te voeren. Na enige tijd kan men een oud pand naast de kerk aan de

Boezemsingel te Rotterdam kopen. Dit wordt afgebroken om plaats te maken voor een herenhuis. Het linkergedeelte daarvan wordt ingericht als theologische school. Vanuit de gemeenten wordt nog een flink bedrag bijeengebracht voor de inrichting van de school.²⁷⁾ Van alle kanten worden boeken naar Rotterdam gezonden, zodat een bibliotheek van iets meer dan 1000 delen kan worden samengesteld. Op 13 januari 1927 wordt de Theologische School onder grote belangstelling in gebruik genomen. Ds. H. Kieviet houdt de officiële openings-

Ds. H. Kieviet (1873-1928).

rede, nadat 's middags de predikanten Van Oordt, Kok, Vreugdenhil en Verhagen in de kerk hebben gesproken. Aan het eind van de avond voert Ds. Kersten, die inmiddels zijn benoeming als docent heeft aanvaard, het woord. Na 64 artikelen in De Saambinder is het doel bereikt! Daarover spreekt hij echter niet, want zijn slotwoord heeft als thema: „Zijn Naam moet eeuwig eer ontvangen”.

Wenend bij de tweede tempel

Voor velen is de opening van de Theologische School het einde van een ontwikkeling. Voor Ds. Kersten is het een *begin*. De

studie in het algemeen en de kennis van de oude talen in het bijzonder worden door hem hoog gewaardeerd.²⁸⁾

Hij beseft dat de opleiding aan de Theologische School een voorlopig karakter moet dragen. „Ik beken eerlijk, de opleiding zoo wij die naar ik hoop beter geregeld van de synode krijgen zullen, is slechts lapwerk. De volle bekwaammaking zoo onze vaders die kenden, zal ons zeer verre ontbreken. Dat u bekennen is mij droevig. Maar toch het weinige dat ik mij voorgesteld heb te bereiken, is iets ten goede”.²⁹⁾

Hoofdzaak is voor hem het opnieuw gaan in het gereformeerde spoor van het voorgeslacht. Daarom gaat zijn verlangen uit naar een volledige theologische opleiding op wetenschappelijk niveau, zoals ook de oudvaders die aan de universiteiten ontvingen. Hij laat niet na die wens te herhalen: „De kerk in ons Vaderland heeft groote behoefte aan wetenschappelijk gevormde mensen, die de oude beproefde waarheid brengen”.³⁰⁾ In later jaren heeft hij het als een diepe teleurstelling ervaren, dat een verdere uitbouw in de door hem gewenste richting nog niet mogelijk bleek. Hij heeft deze doelstelling achtergelaten als blijvende opdracht voor de generaties na hem. Wanneer we dat weten, verstaan we de diepe zin van het woord, dat hij in de late avond van die 13e januari spreekt: „Wij staan aan het begin; en zien wij op het gebouwtje en vergelijken wij de wetenschap onzer (oude) theologen met wat hier geleerd wordt, dan zouden wij ons scharen bij degenen, die weenden, toen zij den tweeden tempel aanschouwden”.³¹⁾

¹⁾ Ds. W. den Hengst (1859—1927) werd in Delft geboren. Hij was door zijn vader bestemd voor het zakenleven. De latere hofprediker Dr. v. d. Flier, toen predikant te Delft, bespeurde in de jongen een grote lust tot Schriftonderzoek. Op zijn aandrang liet de vader zijn zoon voor predikant studeren. Vlak voor het afleggen van zijn kandidaatsexamen ging hij als student met de Doleantie mede. Hij maakte zijn predikantopleiding af aan de V.U., waar hij in 1888 het kandidaatsexamen aflegde. In 1913 brak hij te Veenendaal met

de Gereformeerde Kerk. Ds. den Hengst was een zeer be-gaafd en bescheiden man. Nu nog spreken oud-catechisanten met veel waardering over zijn uitnemende catechisaties. Ds. Kersten achtte hem zeer hoog: „Toen van oprichting van een eigen kerkelijk blad gesproken werd, had ik het er op gezet, dat hij de redactie op zich nemen zou. Geen sprake van; de uitgave werd er door vertraagd en zou nimmer voltoerd zijn, als niet toegegeven werd: Den Hengst niet No. 1. Zoo was het eigenlijk ook met de opleiding gegaan. Of die zijn hart niet had? Tot het laatste toe, maar om hem er toe te krijgen, zag ik slechts één weg. Ik bedankte in 1916, en toen moest hij wel. Neen, Ds. den Hengst was geen „hoog” man; hij had kleine gedachten van zichzelf” (de Saambinder, 9 juni 1927, 8e jrg. nr. 15.) Ook op de synoden was Ds. den Hengst een man met gezag, omdat hij „eenvoud bij gedegen kennis paarde”.

- ²⁾ De Saambinder, 4e jrg. nr. 15.
- ³⁾ Dit is af te leiden uit zijn mededeling in De Saambinder van 9 aug. 1923, 4e jrg. nr. 19. Het plan zelf werd uiteengezet in De Saambinder van 28 juni 1923, nr. 16.
- ⁴⁾ Zó tekent ds. Kersten de situatie in zijn artikel van 28 juni 1923.
- ⁵⁾ De synode van 1907 bepaalde dat een onderzoek moest plaats vinden naar kennis van de geloofsleer, exegese, kennis van de hoofdinhoud van de Schrift, kerkgeschiedenis en kerkrecht. Om dit examen te kunnen afleggen ontving men „leiding” oftewel onderwijs van een predikant aan huis. In 1910 werd Ds. A. Janse te Barneveld belast met het geven van „leiding” aan hen die uit het noorden kwamen. Ds. Kersten verzorgde deze eenvoudige opleiding voor het midden en zuiden van het land. Hij bedankte in 1916, omdat hij Ds. Den Hengst de opleiding „beter toebetrouwde”. Na het overlijden van Ds. Janse, gaf Ds. Den Hengst als enige „leiding”. In 1916 aanvaardde de synode het beginsel van vrije studie. Men kon kiezen tussen „leiding” of „vrijstudeeren”. Dit was duidelijk een stap achteruit. Van vorming van de a.s. predikant kwam bij „vrijstudeeren” zonder leiding weinig terecht. De volledige gegevens zijn te vinden in De Saambinder van 23 aug. 1923 en 6 september 1923 (4e jrg. nr. 20 en 21).
- ⁶⁾ De Saambinder, 28 juni 1923, 4e jrg. nr. 16.
- ⁷⁾ Idem, 24 januari 1924, 5e jrg. nr. 6.
- ⁸⁾ Vgl. De Saambinder van 25 okt. 1923 (4e jrg. nr. 24), 28 juni 1923 (4e jrg. nr. 16), 11 dec. 1924 (6e jrg. nr. 3), 8 jan. 1925 (6e jrg. nr. 8).

- ⁹⁾ Vgl. De Saambinder van 8 nov. 1923 (5e jrg. nr. 1) en 10 april 1924 (5e jrg. nr. 11).
- ¹⁰⁾ De Saambinder, 10 jan. 1924 (5e jrg. nr. 5).
- ¹¹⁾ Idem, 9 aug. 1923 (4e jrg. nr. 19).
- ¹²⁾ Idem, 11 okt. 1923 (4e jrg. nr. 23).
- ¹³⁾ Idem, 22 nov. 1923 (5e jrg. nr. 2).
- ¹⁴⁾ Idem, 14 oktober 1926 (7e jrg. nr. 23).
- ¹⁵⁾ Idem, 22 nov. 1923 (5e jrg. nr. 2). „'k Heb wel eens hooren zeggen, dat ds. Ledeboer zijn geestelijken toestand geteekend vond in den naam van een zijner vrienden. Die man heette „Op en neer”. Ik zou uit dien naam wel eenige zinspeling mogen maken op wat ik onderga, inzake de opleiding. 't Gaat hier op en neer. Soms daalt de lijn zóó diep, dat ik er moedeloos onder worden zou.”
- ¹⁶⁾ De Saambinder, 27 december 1923 (5e jrg. nr. 3).
- ¹⁷⁾ Idem, 26 december 1924 (6e jrg. nr. 4).
- ¹⁸⁾ Idem, 22 nov. 1923 (5e jrg. nr. 2). Vergelijk het nr. van 28 jan. 1926 (7e jrg. nr. 6).
- ¹⁹⁾ Idem, 13 maart 1924 (5e jrg. nr. 9). Het bezwaar wordt in De Saambinder van 28 febr. 1924 (5e jrg. nr. 8) als volgt omschreven (Handelingen der Part. Synode-Zuid, art. 4): „De Classis Middelburg vraagt met doorzending naar de Gen. Synode of iemand gerechtigd is, gelden te verzamelen zonder opdracht van de Gen. Synode tot het oprichten van een Theologische School. De zaak is deze. De Classis ging niet accoord met de wijze waarop voor de opleiding gewerkt wordt. De Cl. M. is groot voorstander der opleiding, maar wenscht andere werkwijze. Een onzer leeraren heeft het initiatief genomen de gelden te verzamelen om straks de Synode aan te bieden tot verkrijging van een school. De Classis meent dat dit niet de eenige weg is. De Synode sprak zich uit over de opleiding. Heeft nu iemand het recht de kerken op te dringen, wat tot tweespalt leiden kan?
- Velen vragen waar het met de gemeenten heen moet, anderen vragen om een collecte. Middelburg wil wachten tot de Synode uitspraak gedaan heeft en tot men leerlingen heeft. De Part. Syn. van oordeel dat deze zaak niet tot hare competentie behoort, laat haar in de vrijheid en voor rekening van de betrokken personen”. De afvaardiging van de classis Middelburg bestond uit: Ds. B. van Neerbos, Ds. A. Verhagen, Ds. R. Kok, F. Dekker, J. Poppe en H. Cijssouw.
- ²⁰⁾ De Saambinder, 12 maart 1925 (6e jrg. nr. 9). Reeds in zijn eerste artikel had Ds. Kersten de predikanten opgeroepen om

met hem een commissie te vormen!

- ²¹⁾ De Saambinder, 10 juli 1924 (5e jrg. nr. 17).
- ²²⁾ Idem, 24 april (5e jrg. nr. 12).
- ²³⁾ Idem. Vgl. ook het nr. van 28 juni 1923 (4e jrg. nr. 16) en 13 maart 1924 (5e jrg. nr. 9).
- ²⁴⁾ Idem, 9 april 1925 (6e jrg. nr. 11). Cursivering van mij (G.).
- ²⁵⁾ Idem, 28 mei 1925 (6e jrg. nr. 14). Zie het artikel „Indrukken van de Generale Synode”.
- Ds. H. Kieviet (1873-1928) werd op Flakkee geboren en verhuisde later naar Rotterdam. In verband met de handel vestigde hij zich vervolgens te Axel. De kerkeraad van deze plaats dwong hem tot het spreken van een stichtelijk woord, waarin Kieviet een antwoord zag op zijn werkzaamheden in het gebed. Later diende hij nog de gemeenten van Aagtekerke, Dirksland en Veenendaal. Hij raakte in Aagtekerke zeer bevriend met Ds. Kersten, die van hem schreef: „Wij werden één. Waar heb ik een vriend gevonden als in hem?” (De Saambinder, 26 juli 1928, 9e jrg. nr. 18).
- ²⁶⁾ De f 30.000,— was nog niet ten volle bijeen. Met de rente inbegrepen was er f 25.000,— bijeengebracht. Ds. Kersten meende dat het mogelijk zou zijn de resterende f 5000,— in enkele weken bij elkaar te brengen. Hij had er negen maanden voor nodig! Bij de beoordeling mogen we niet uit het oog verliezen, dat een gulden toen veel meer waard was dan nu. Ter vergelijking: een industriearbeider verdiende omstreeks 1925 f 25,— per week, een landarbeider circa f 16,— per week.
- ²⁷⁾ Volgens De Saambinder van 27 jan. 1927 (8e jrg. nr. 6) werd er totaal voor de Theologische School f 33.267,— bijeengebracht en voor de meubilering f 3.454,71.
- ²⁸⁾ Bij het begin van de twintiger jaren maakte hij serieuze plannen om theologie te gaan studeren aan de rijksuniversiteit van Utrecht. Hij nam contact op met een van de hoogleraren om de aanpak van de studie te bespreken. (Familieleden van Ds. Kersten konden mij niet meer met zekerheid zeggen welke hoogleraar dit is geweest; vermoedelijk Prof. Dr. H. T. Obbink). Deze plannen konden echter niet worden gerealiseerd. Het kerkelijke werk nam in omvang toe. In deze tijd werd hij ook lid van de Tweede Kamer. Daardoor kon geen tijd voor de studie te Utrecht worden vrijgemaakt.
- Reeds in Meliskerke maakte hij zich door zelfstudie de elementaire kennis van het Latijn eigen. Wanneer hij ergens heen gereden werd voor een vergadering of een avonddienst op een werkdag, memoriseerde hij in het rijtuig de naamvallen. Later

- nam hij les in Latijn en Grieks bij MeJ. Costen in Middelburg.
- ²⁹⁾ De Saambinder, 14 mei 1925 (6e jrg. nr. 13); zie het blad van 12 november 1931 (12e jrg. nr. 25) en 9 juli 1936 (17e jrg. nr. 17) voor soortgelijke uitspraken.
- ³⁰⁾ De Saambinder, 12 mei 1932 (13e jrg. nr. 13).
- ³¹⁾ Idem, 27 januari 1927 (8e jrg. nr. 6). De gegevens over de opening zijn aan het verslag in dit nummer ontleend. Het feit dat de rijksuniversiteiten het gereformeerde karakter verloren hadden in meer of mindere mate, heeft Ds. Kersten altijd als zeer betreurenswaardig ervaren. Vgl. De Saambinder van 26 maart 1925 (6e jrg. nr. 10). Typerend in dit verband is een uitspraak als deze: „O, ik wenschte wel, dat geheel déze school overbodig werde. Dat als in de dagen van ouds onze aankomende leeraren weder konden gevormd aan de Hooge Scholen, waar weleer onze groote theologen studeerden: Smytegelt en Brakel en Hellenbroek, en zoovelen meer. Maar hoeverre zijn wij van dat herstel van Neêrlands kerk af. En toch, mijn hart gaat naar de bijeenvergadering van het gebroken Sion soms uit met innerlijke betrekking op haar één-zijn. Hoe droevig doet het u echter aan, als ge de verdeeldheid bemerkt, gevoelt onder hen, die toch in den wortel één zijn; en als ge daarbij erkennen moet uw machteloosheid hieraan iets te verbeteren. Het herstel der kerk is *Gods zaak*. Hij, Sions Koning verzoene de schuld Zijner van Hem afhoereerende Bruid, en doe ons saam middelen zijn in Zijn hand. Als de oude beproefde waarheid ons volk weder lief geworden zal zijn, dan zal het elkander ook weder zoeken. Moge ons kleine schooltje één steen daaraan bijdragen”. De Saambinder, juni 1926 (7e jrg. nr. 15).

DE ROEDE IN GODS HAND

Israël en Nederland

Het diensthuis in Egypte en de Spaanse tirannie, Farao en Filips II, Mozes en Willem van Oranje, Israël en Nederland. . . Hoeveel keren zijn er tussen deze situaties, personen en landen geen vergelijkingen gemaakt sinds het ontstaan van Nederland als een zelfstandige natie? We vinden de vergelijking met Israël al bij Marnix van St. Aldegonde, in een gedicht van de jonge Vondel, bij Witsius, een vooraanstaand man uit de Nadere Reformatie ¹⁾ en bij zijn tijdgenoot Van de Velde, die het bekende boek schrijft over „De wonderen des Allerhoogsten”. Groot is het aantal predikanten, dichters en historieschrijvers ²⁾ dat in de zestiende en de zeventiende eeuw de overeenkomst opmerkt tussen de Nederlanden en het Oudtestamentisch Israël en zich daardoor gesterkt weet.

In het algemeen blijven de gereformeerden zich bewust — Prof. Smitskamp wijst hierop — dat ons volk niet op één lijn gesteld kan worden met Israël, het door God uitverkoren volk, hoeveel vergelijkingen er ook te maken zijn. In het Nieuwe Testament richt de goddelijke verkiezing zich op personen uit alle volken en windstreken. Zij vormen samen het geestelijk Israël. ³⁾ Dit onderscheid wordt bij de mannen van het Réveil uit de negentiende eeuw afgezwakt en vaak geheel uit het oog verloren. De *vergelijking* maakt bij hen plaats voor *gelijkstelling*. Bilderdijk en Da Costa zien Nederland als een tweede Israël, als het uitverkoren volk van de nieuwtestamentische bedeling. Zij spreken onomwonden uit, dat er „een bijzondere betrekking

van ons vaderland tot God bestaat", „eene allerbijzonderste Voorzienigheid van God over Nederland". 4) Groen van Prinsterer is wat voorzichtiger in zijn oordeel en drukt zich gematigder uit dan een man als Da Costa. Met hem deelt hij echter de overtuiging, dat het ontstaan van Nederland een direct gevolg is geweest van de strijd om het ware geloof. De Republiek der zeven verenigde Nederlanden is geboren uit de belijdenis van de kerk. Groen kent geen land, dat „in gelijke mate als Nederland door de ontfermingen Gods, ten zetel van het Protestantisme uitverkoren en afgezonderd" is. 5) In zijn Handboek tekent hij steeds opnieuw de overeenkomst tussen het oudtestamentische Israël en Nederland, omdat onze geschiedenis in zoveel opzichten aan die van het volk van David gelijk is. 6)

Een bondsvolk van de levende God

Ds. Kersten leeft reeds als jong predikant, in zijn visie op de geschiedenis van ons land, uit deze gereformeerde traditie. Zijn lektuur van de theologen van de zestiende en de zeventiende eeuw heeft hem reeds vroeg vertrouwd gemaakt met de vergelijking van Nederland met Israël. In zijn prediking vraagt hij de aandacht voor de treffende overeenkomsten tussen deze twee landen. Ook hij vergelijkt Willem van Oranje met Mozes, die de zijde kiest van een tot de dood toe getiraniseerd volk. 7) De beschouwingen van Groen maakt hij tot de zijne. De inhoud van diens Handboek met name is zijn geestelijk eigendom. 8)

Het centrale gegeven in zijn gedachten over volk en vorstenhuis is de bekende geloofsuitspraak van Willem van Oranje in de zomer van 1573. Wanneer de situatie van het belegerde Haarlem onhoudbaar lijkt te worden, antwoordt de Prins op een schrijven om hulp, dat hij met den alleroppersten Potentaat der Potentaten een vast verbond gemaakt heeft, vóór dat hij zich heeft ingezet ten behoeve van de verdrukte Nederlanden. Dat verbond verzekert hem en allen die daarop

vertrouwen de eindoverwinning in de strijd tegen de vijand. 9) Dit antwoord is voor Ds. Kersten het onomstotelijke bewijs, dat ons volk „een bondsvolk van den levenden God" is. 10) Men mag ons land echter niet vereenzelvigen met het oude bondsvolk Israël. Zo'n volk is er niet meer en zal er ook nooit meer komen, omdat het tegenbeeld daarvan de kerk van het Nieuwe Testament is, waarin alleen Christus Koning is. „Maar al is het dan ook niet in dien Theocratischen zin, ook wij staan als volk met God in verbondsbetrekking. Plechtig heeft de eerste Willem, Prins van Oranje, en in hem geheel ons volk dit betuigd. God zelf leidde ons uit Roomsche overheersing en vergaderde ons om de Banier des Evangeliums. . . . De levende God was in het midden van ons. De volkeren rondomme beefden zoo de oude leeuw der Oranjes zich bewoog. Neen, niet om die Oranje-Vorsten, maar wijl de Heere zelf voor onze legerscharen heentrad. Zijne hand leidde ons; Hij maakte ons het volk Zijner weide en de schapen Zijner hand. Onze geschiedenis is een aaneenschakeling van Goddelijke wonderen. Ik houd het vol, ook al spot al wat Roomsche is er mee, ons volk is krachtens zijn historie een protestantsche natie; ons zelfstandig volksbestaan is geboren uit de liefde tot de Waarheid Gods; uit de omhelzing der vrije genadeleer, in de Hervorming weder herleefd; ons Vorstenhuis en volk hoort den Heere toe". 11)

Dit citaat bevat in feite alle elementen, die voor zijn gedachtingang kenmerkend kunnen worden genoemd. God heeft een verbond met Nederland gesloten en het daarmede een bijzondere plaats onder de volken gegeven. Oranje is de partij, die in deze verbondssluiting zowel zijn geslacht als ons volk vertegenwoordigt. De Heere heeft Oranje aan Nederland verbonden om dit land tot zelfstandigheid te leiden en de ware religie te bevorderen. 12) De geschiedenis bewijst dat de band tussen vorstenhuis en volk niet ongestraft kan worden verbroken. In de stadhouderloze tijdperken wordt Gods ongenoegen zichtbaar in verarming en oorlogen. In de Franse tijd wordt nameloze ellende over „het Oranjeloze volk" uitgestort. Ne-

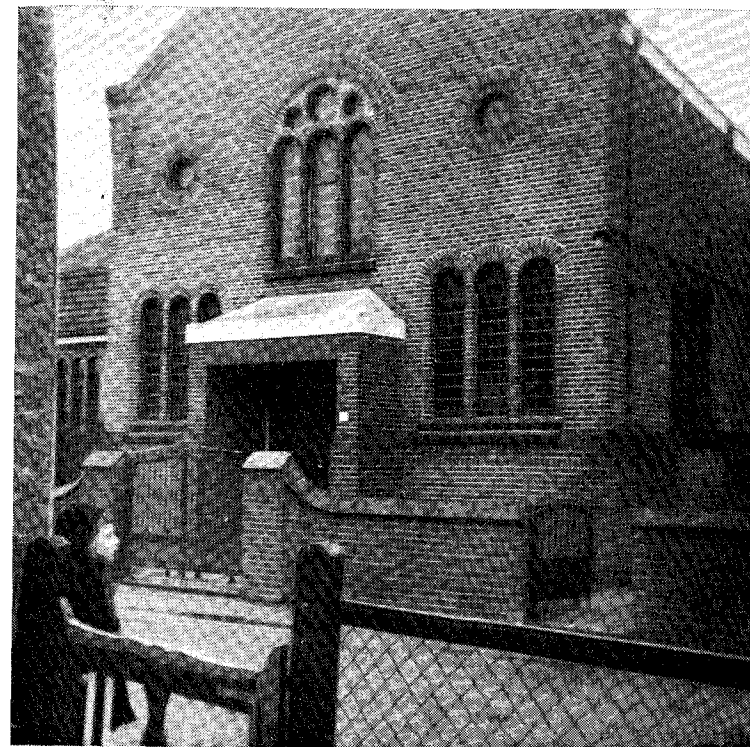
derland kan niet zonder Oranje, omdat de Heere ons volk door het Oranjehuis wil regeren. Dat moet worden opgemerkt bij de geboorte van de prinsessen, waaruit het oude stamhuis opnieuw zal opbloeien.¹³⁾

Deze visie, waarin duidelijke verwantschap zichtbaar wordt met opinies van leidende figuren uit het Réveil en de oude gereformeerde traditie, beheerst het gehele optreden van Ds. Kersten.¹⁴⁾ Steeds is de overtuiging aanwezig, dat Nederland een bondsvolk van de levende God is. De opmerkingen gemaakt door historici uit de school van Groen, die even zo veel kritische vragen inhouden, zijn niet de zijne geweest.¹⁵⁾

De eerste wereldoorlog

Vanuit dit standpunt ziet hij het Nederlandse volk dan ook niet als natie in de gebruikelijke zin van het woord, maar in de allereerste plaats als verbondsvolk. Dit geeft aan zijn prediking, met name op bid- en dankdagen en bij bijzondere gelegenheden een sterk eigen accent: hij richt zich in de bediening van het Woord tot de plaatselijke gemeente en in haar tot het gehele Nederlandse volk, dat krachtens zijn verleden eigendom des Heeren is en moet worden teruggeroepen tot God en Zijn dienst. Als de mobilisatie is afgekondigd en duizenden soldaten aan de grenzen met België en Duitsland staan, preekt hij in augustus 1914 „naar aanleiding van den Europeeschen oorlog” over „Het dreigend zwaard des Heeren” (Ezech. 9 : 1—4). Er is niet alleen overeenkomst met Israël wat de wonderen betreft die God in ons volksleven heeft verricht, maar ook in het telkens weer verlaten van Hem. Ook Nederland maakt zich schuldig aan het breken van het verbond door het op steeds groter schaal aanvaarden van ongehoortheorieën en ernstige volkszonden.

„Die Bijbel was goed in vorige eeuwen, maar nu zijn we te veel verlicht, om al die dingen te gelooven nog. 't Is te nauw zich het Woord van God te onderwerpen. „Los van God te zijn”, dat is de leuze van den steeds wassenden stroom in ons vader-

Exterieur van de kerk der Geref. Gemeente te Yerseke, die in de jaren zestig werd afgebroken.

land. O, hoe onrustbarend is de toeneming van ongeloof en revolutie. Hoeveel nameloos ellende hebben die over ons en ons werelddeel reeds gebracht. Deden ze ook nu de vonk niet spatten, waardoor de zoolang opgehoopte brandstof voor den oorlog in vlam vloeg?”¹⁶⁾ Het algemene vloeken is oorzaak dat ons land zijn verderf dag bij dag inroept. Het volk heeft een afkeer van het vieren van de dag des Heeren: „'t is koopen en verkoopen; ontspanning voor het vleesch; muziek en voetbal, en diergelijke meer”.¹⁷⁾ Hoeveel keer heeft God ons volk niet tot Hem geroepen en hebben wij geweigerd te horen? God riep door de prediking, door veepest, door dijkbreuk in

Zeeland, en nu Europa in vuur en vlam staat, roept Hij nog luider en geeft nog een bekerings-tijd. Zal Nederland zich vernederen nu de oordelen nabij zijn, om door God te zijner tijd verhoogd te worden? Dan is breken met de zonden en verootmoediging als in Ninevé noodzakelijk. Laat Gods volk in de binnenkameren gaan om te mogen zoeken voor land en volk. Zij moeten niet over de ware oorzaak zwijgen: „Roep uit!” Vanwege de zonde. Een getuigenis ga van Gods kerke uit tegen het kwade, opdat ge te meer gesterkt wordet in de hope uwer bewaring. Wij gaan door de bange wereldweeën heen de eeuwige heerlijkheid tegemoet”¹⁸⁾. Hoewel een algemene verootmoediging uitblijft en het bulderen van de kanonnen in Zeeland en Brabant hoorbaar is, blijft Nederland buiten de oorlog. Dat is de onzegbaar grote goedertierenheid van God. Hij waakt aan de grenzen en „verschoont van ’t schrikkelijk wee des oorlogs”, ondanks zonden en schuld.¹⁹⁾ Maar al is het land dan niet bij de oorlog betrokken, de stem des Heeren spreekt heel duidelijk in de toenemende economische nood.²⁰⁾

Het liberale kabinet Cort van der Linden neemt maatregelen: rantsoenering van levensmiddelen, subsidiëring van de aller-eerste levensbehoeften. Posthuma, de minister van Landbouw, Handel en Nijverheid, ziet zich gedwongen om steeds verder in te grijpen. In 1916 wordt de distributie van het schaarse voedsel zijn hoofdtaak. Het beleid roept grote weerstanden op en ontevredenheid. Een openlijk konflikt met Treub, de minister van financiën, die het met zijn collega helemaal niet eens is, trekt ieders aandacht. In het voorjaar van ’18 wordt in de Tweede Kamer zelfs een distributiedebat gehouden, dat weken duurt.

Het treft Ds. Kersten pijnlijk, dat dit vrijzinnige kabinet alles meent te kunnen zonder God. Bij het ministerie bestaat geen behoefte om de ambtelijke voorbede te vragen in deze moeilijke tijden. Het enige dat het ministerie laat horen, is een oproep aan de predikanten om hun invloed aan te wenden om het volk te brengen tot gehoorzaamheid. „De leeraren

waren alleen goed, om als bijzonder politiecorps te dienen, tot opzweepen van ’t volk naar ’s ministers verlangen. En daarvoor leenden zij zich *niet*. ’t Posthuma-stelsel stuitte ook te zeer tegen de borst”.²¹⁾

God gedenkt aan Zijn verbond

Des te meer waardeert hij het initiatief van de nieuwe regering — het eerste kabinet Ruys de Beerenbrouck — die zich in het vroege najaar van ’18 tot de kerkeraden wendt met het verzoek een nationale biddag te houden. De regering is ervan overtuigd, dat de nood der tijden tot verootmoediging dringt en tot het inroepen van Gods hulp. Hoe men ook over deze rechtse coalitie-regering moge denken, dit geluid dient hoog te worden gewaardeerd als een getuigenis tegen de geest van de tijd. Stille hoop vervult hem. „De erkenenis alleen, dat God is, zal ons behouden van het diep verderf.... Zou de Heere reeds ’t voornemen der Regeering hebben in gunst willen aanschouwen? Zou Hij uit innerlijke ontferming met ons zoo diep gezonken land, Zijn Woord hebben willen gedenken: „Die Mij eeren, zal Ik eeren?”²²⁾

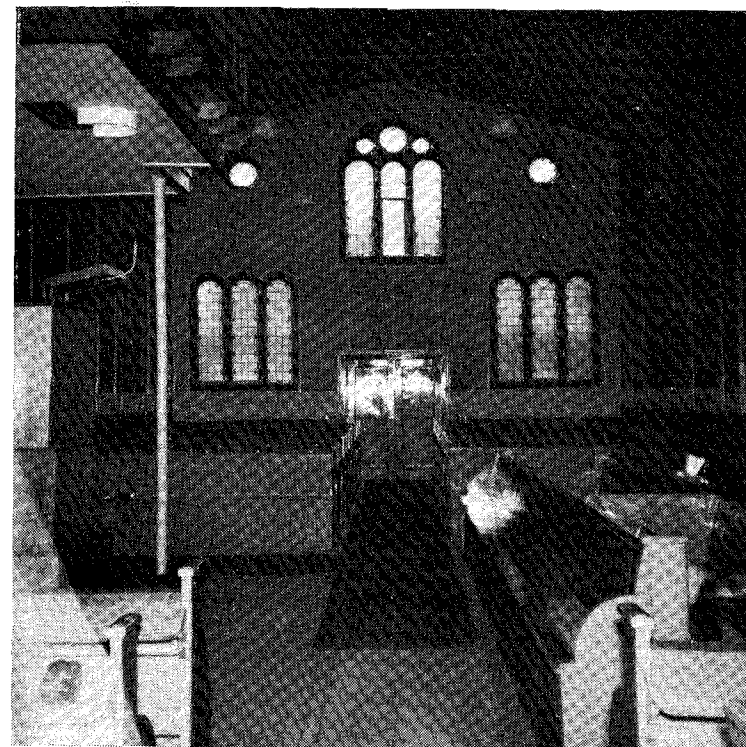
Nu volgen de ontwikkelingen elkaar in snel tempo op. Op 9 november breekt in Duitsland de revolutie uit. De socialisten brengen het keizerrijk ten val en proclameren de rode republiek. Een revolutiegolf spoelt over Europa. Troelstra, de leider van de sociaal-democraten, is sterk onder de indruk van het Duitse voorbeeld. Op 11 november spoort hij op een meeting in Rotterdam de arbeiders aan om naar de politieke macht te grijpen. De tijd zou rijp zijn. De volgende dag herhaalt hij zijn dreigende taal in de Kamer. De regering moet thans de macht overdragen aan de arbeidersklasse. Zij kan niet langer rekenen op steun van leger en politie. Weigert de regering de machtsoverdracht, dan zal geweld niet kunnen uitblijven. In angstige spanning wachten tallozen af. Wordt de revolutionaire daad bij het woord gevoegd? De regering vraagt de steun van het gezagsgetrouwe volksdeel. Kerkeraden schrijven bidstonden uit. Hon-

derden pas gedemobiliseerde militairen trekken naar Den Haag om zo nodig geweld met geweld te beantwoorden. Ons godsdienstig en politiek zo verdeelde volk keert zich in deze dagen als één man tegen de aankondigde staatsgreep. Dan dringen de werkelijke verhoudingen tot de rode leider door. Op 17 november erkent hij op het congres van zijn partij, dat zij zich in de machtsverhoudingen heeft vergist. De volgende dag, Oranje-maandag, stromen de duizenden regeringsgetrouwen naar een grote betoging op het Malieveld in Den Haag, waar een spontane huldiging van Koningin Wilhelmina plaats vindt.

De nationale biddag, die op 28 november gehouden wordt, krijgt door de mislukte staatsgreep het karakter van een dankdag. Ds. Kersten spreekt, diep bewogen, over „Een banier tegen de revolutie” n.a.v. Ps. 60 : 6. Er is een directe samenhang tussen het diepe verval van land en kerk en de revolutiepoging, tussen het gebrek aan erkenning van het feit dat onze zonden de Heere vertoornd hebben en deze nieuwe bezoeking, die het Nederlandse volk tot ootmoedige belijdenis van schuld en zonde behoort te brengen, tot erkenning van Gods goeder-tierenheid, die tegen het oordeel roemt. „Zingt met David van Gods groote daden, verheerlijkt aan ons lieve Vorstenhuis en Vaderland. Roept 't uit op deze dag, de Heere heeft ons een banier gegeven. Hij heeft gedacht aan 't Verbond, dat onze Eerste Willem van Oranje sloot met den Heer der Heeren en den Potentaat der Potentaten”.²³⁾

Daarmede hebben de voorstanders van de revolutie geen rekening gehouden: „Wij hebben ons vergist”, ziedaar, haar tragisch einde. Vergist in het volk; neen, vergist in *God*. Gij rekendet buiten den Almachtige om; gij Troelstra en uw aanhang. Gij meendet dat de God onzer vaderen niet bestond; zich met uw doen niet bemoeide. Maar *Hij* is ontwaakt uit Zijn heilige woning; *Hij* gaf dien geest der bezieling in ons volk; *Hij* deed onze regeering zoo onwrikbaar pal staan; *Hij* neep u den kop in. 't Is alles *Zijn* werk geweest”²⁴⁾. Hij herinnert zijn gehoor aan de 18e november, die hij als enig in de geschie-

Gedeelte van het interieur van de kerk te Yerseke, waarin Ds. Kersten preekte. De foto biedt een blik op de kansel en in één van de zijbeuken.

denis tekent. „Duizenden en duizenden hebben ons Oranje-huis hare afhankelijkheid betoond; onze koningin is met haar huis als 't ware door het volk gedragen. O, ons hart trilt van liefde mee. De Heere zegene onze Wilhelmina, en geve haar genade om de belijdenis der Vaderen onvervalscht te be-minnen, en sterke haar in allen moeilijken weg, opdat ze haar volk tot des Heeren Wegen getrouw terugroep”²⁵⁾.

De gedachte aan het Malieveld geeft de predikant aanleiding om een vergelijking te maken, waarin zijn diepste wens, de hoop op een nationale bekering, wordt uitgesproken: „Zóó

als ons volk één was om de Vorstinne, zoo wenschte ik 't één te zien onder de banieren van Koning Jezus. En dat ontbreekt. O, hoe lange nog? Zal 't nog eens komen? Zal er ontwaking zijn? Of zullen we weder inslapen om na zulk een afwenteling (van de revolutie) te storten in zoveel dieper ellende?"²⁶⁾ De vrees die in deze laatste vraag doorklinkt blijft wel steeds aanwezig, maar toch treft in de twintiger jaren meer dan eens de sterke hoop op een godsdienstig réveil, op een totaal herstel van de eenheid der gereformeerde belijders.²⁷⁾ In de crisisjaren zal deze verwachting verdwijnen.

Wereldcrisis

Hoewel onmiddellijk na de oorlog een algemeen herstel van de economie optreedt, vertoont de conjunctuur geruime tijd weinig vastheid. In de tweede helft van de jaren twintig is er sprake van een duidelijke, steeds toenemende verbetering van de economie. Er is weinig werkloosheid, de begroting sluit telkens met een overschot, versoberingsmaatregelen worden goeddeels ongedaan gemaakt. In '28 en '29 is er een uitgesproken periode van hoogconjunctuur. Elke aanwijzing die wijst op een terugval ontbreekt.

Plotseling is er een eerste en heel duidelijk signaal. De New-Yorkse effectenbeurs stort op 24 oktober '29 onverwacht ineen. Door een ongekende verkoopdrang tuimelen de koersen met vijftien punten tegelijk. Ook in Duitsland en Oostenrijk ontstaan kort daarop bankcrises. In alle landen volgt nu een onstuitbare reeks economische terugslagen. De waarde van de wereldhandel zal van '29-'32 met 60 % dalen. Nederland, kwetsbaar door de sterk op export gerichte produktie, wordt midden 1930 door de wereldcrisis getroffen. De ongekend forse terugslag wordt vergezeld door reeksen faillissementen, bedrijfs-sluitingen, massale ontslagen en prijsval over de gehele linie. De crisis gaat gepaard met grote problemen, en een schrijnende sociale nood van ongekende omvang.²⁸⁾

In '32 is het aantal werklozen tot ver boven de 200.000 geklom-

men. Het jaargemiddelde voor 1934 is 340.000. In de winter van '35-'36 wordt het ontstellende maximum van 630.500 werklozen bereikt.

De regering probeert door een aantal maatregelen — de z.g.n. crisiswetgeving — landbouw, scheepvaart en middenstand voor een totale ondergang te behoeden. Reeksen regelingen worden in deze jaren afgekondigd: de crisisinvoerwet, de huurbijslag-regeling, het maalgelod (tarwewet), invoerrechten op aardappelen, klompen, vlees en andere produkten, de kinderbijslagregeling, de crisiszuivelwet en om niet meer te noemen de landbouwcrisiswet van '33, waarin aan de minister van economische zaken, Verschuur, (R.K.S.P.) een min of meer dictatoriale bevoegdheid wordt toegekend, al blijft hij geheel verantwoordelijk tegenover de Kamers. Ook het geldverkeer met buitenlandse staten wordt bij verdrag beperkt. Van handelsvrijheid blijft door de crisiswetgeving uiteraard zo goed als niets over. De devaluatie van '36 brengt een geringe opleving. In dat jaar heeft zich in geheel Europa en ook in ons land reeds het anti-christelijke fascisme gepresenteerd. Dan valt ook reeds de drukkende dreiging van een nieuwe wereldoorlog over de toch reeds zo sombere crisisjaren.²⁹⁾

Bondsbreuk, crisis en komende oordelen

De crisis grijpt ook Ds. Kersten in zeer sterke mate aan. De algemene verpaupering, de maatschappelijke en geestelijke nood van de werklozen drukt een onuitwisbaar stempel op prediking en politiek optreden in de dertiger jaren. Alle accenten uit de tijd vóór en tijdens de eerste wereldoorlog keren terug, echter breder uitgewerkt, met bijzondere nadruk en soms ongewone scherpte. Ons volk heeft in de jaren na '18 God genegeerd en zich niet bekeerd. Prof. Bouman, die deze „roaring twenties" beschreven heeft, wijst erop dat een algemene danswoede en een massale toename van het bezoek aan de pas ontdekte bioscoop, o.m. kenmerkend zijn voor deze periode.³⁰⁾ Tallozen worden meegesleept door het algemene ver-

val van morele normen en de ongebreidelde zucht naar amusement, die zich na de wereldoorlog van Europa heeft meester gemaakt. Deze ontwikkeling vervult Ds. Kersten met ontzetting. „Naast moord en doodslag is er een verzinken in zedeloosheid. De gewoonten en zeden zijn zoo los geworden, dat er schier geen kwaad meer is. Badend in de zonde bioscoopt en danst ons volk ten verderve”.³¹⁾ Reeds vóór de inzet van de crisis tekent hij als een oudtestamentisch profeet de opstapeling van volkszonden en ziet hij de oordelen naderen.³²⁾ Is Europa niet het werelddeel van de Hervorming en is Nederland daarin niet de staat, die door God boven alle andere in de loop der eeuwen is gezegend? Wanneer er één volk is, dat het betaamt om bij het Woord te leven, dan het onze.³³⁾ Doch alsof alle voorrechten er niets toe doen, alsof God niet gesproken heeft in een herhaalde verbondsvernieuwing, breekt ons volk, evenals het oude Israël, opnieuw het verbond. De crisis is meer dan een gevolg van samenhangende economische factoren en in wezen een door de Heere gezonden oordeel op de verbondsverbreking.³⁴⁾ Gods hand is daarin tegen Europa en in het bijzonder tegen Nederland uitgestrekt. Redevoeringen op de Algemene vergaderingen van de S.G.P. in deze jaren, worden door die gedachte geheel beheerst en ontvangen aan de profeten ontleende titels: Het land wankelt, Trouweelooslijk gehandeld, Waar toch de goede weg zij? Gebroken bakken, Hoort de roede. In zijn preken, in kamerredevoeringen, in een lange serie meditatieën in De Saambinder over het boek Zacharia, die zich uitstrekt over de eerste vijf crisisjaren, spreekt hij talloze malen zijn overtuiging uit. Zo schrijft hij n.a.v. Zach. 5 : 3 o.m.: „Ga van land tot land en zie hoe de zonden ten hemel toe zijn opgestapeld. Beschouw ons vaderland in het bijzonder, waaraan God eenmaal Zijn wonderen zo groot gemaakt heeft. Hoe snood ondankbaar heeft zich boven andere volken Neerlands natie afgekeerd van de God der vaders, en zich gestort in alle kwaad. Wij beijveren ons om in korte tijd de maat vol te meten. En een rol vol van vloek vliegt over ons land en bedreigt ons met ondergang en uit-

roeijing. De machtigen der aarde staan verslagen. Geen theorie brengt uitkomst. De hoge vlucht van wetenschap en kunst en techniek, met een ontzaglijk voortbrengingsvermogen, als de wereld nimmer heeft gekend, is een ramp voor alle volkeren geworden. Werkloosheid kwam over duizenden en tien- en honderdduizenden. Armoede deed haar intrede. Revolutie dreigt. De vloek om de zonden komt. En waar zijn de ogen die zien?”.³⁵⁾

Schuld en schuldvraag

Zal het zwiepen van de roede in Gods hand, dat nu nog slechts in de verte hoorbaar is, ter harte worden genomen? Zal de crisistijd overheid en volk brengen tot een nationaal schuldbesef over het verlaten van God? Of zal men zich nog verder verhard en nog zwaarder oordeel over zich inroepen? Het gebrek aan erkenning van Gods slaande hand mist hij met name in het beleid van de kabinetten-Colijn, waarvan hij één der scherpste critici wordt. De regering probeert Gods roede af te keren met behulp van de crisiswetten en weigert voor Hem te bukken. Fel toornt de staatkundig gereformeerde fractieleider met name tegen de vernietiging van tonnen voedsel en de verplichte afslachtingen van in het totaal 250.000 stuks vee. De regering heeft teveel gereguleerd en te weinig overgelaten aan het aanpassingsvermogen van de agrariërs. Het nu gevoerde beleid is weerzinwekkend; het maakt van Gods zegeningen een vloek en tergt de Allerhoogste.³⁶⁾ Men vertrouwt op de krachtige hand van de als sterke man gevierde Colijn. Men aanbidt het gouden beeld van de crisiswetgeving. „Het is er echter verre van, dat de Regeering het volk tot Gods geboden zal terugroepen. Overheid en volk binden steeds drierster den strijd aan tegen God. Dat is openbaar in de publieke vertrapping van al Gods geboden; een vertreding zoo erg, dat de zonde steeds onbeschaamder bedreven wordt, en met de Gadarenen wij bidden dat Jezus uit onze landpalen vertrekken zal”³⁷⁾. Alleen van een hartelijke vernieuwing van het

verbond met God is een wending ten goede te verwachten, die ook het economische leven zal doen opbloeien. Wanneer deze nationale wederkeer uitblijft en het volk volhardt in de verharding, valt niet anders te verwachten dan de komst van de zwaarste oordelen. Vanaf omstreeks '34 treft in zijn woorden een welhaast profetische visie, wanneer hij herhaaldelijk wijst op een komende oorlog! „Arm Nederland! Wat afvalt van de hoge God, moet vallen. Hoe lang nog, en voor onze veste zal de vijand verschijnen”.³⁸⁾

In deze jaren spreekt hij ook vaak over de direkte schuld-vraag ten aanzien van het verval in kerk en staat. Er bestaat naar zijn overtuiging een vergaande samenhang met de doorwerking van de Kuyperiaanse opvattingen in kerk en politiek, die de weg hebben gebaad voor een „jollig christendom”, dat zich kenmerkt door een wereldse levensstijl en ongereformeerd handelen. Hij ziet dit alles vaak gepersonificeerd in de figuur van Colijn, die b.v. als minister-president ter gelegenheid van de onthulling van een standbeeld in Tilburg, voor wijlen aartsbisschop Zwijssen, een mis bijwoont. Weet deze gereformeerde staatsman niet meer, dat de mis een verloochening is van het enige offer door Christus gebracht en een vervloekte afgoderij? De regeringsherdenking van de Afscheiding van 1834, gevierd o.l.v. Colijn met een feestelijk diner, waaraan driehonderd gasten aanzitten w.o. rooms-katholieken en liberalen, vervult hem met afkeer. De Afscheiding is geen pretje geweest...³⁹⁾ Als de herdenking van de Doleantie niet vrij blijkt te zijn van sporen van triomfantelijkheid, spreekt hij zich scherp uit: „In stee van te klagen en in het zwart te gaan over het verval in Neêrlands kerk en volk, wat toch doleeren beteekent, juicht en jubelt men op zulk een wijze, dat 't spreekwoordelijk is geworden. Die doleerenden zijn het jollig christendom; de doleantie is met haar neo-gereformeerde leer een ramp voor ons volk geweest; de leer der doleerenden blinddoekt duizenden mensen; het is dezelfde leer die op politiek erf toegepast wordt. Een leer ten verderve. Die leer heeft de Regeering van ons land nog meer van haar kracht beroofd”.⁴⁰⁾

De antirevolutionaire opvatting van de overheidstaak, waarop hij hier zinspeelt, ontheft „onder Christelijke leuzen” de regering van haar taak om de tien geboden te handhaven. Die opvatting leidt tot een politiek-van-elk-wat-wils, tot een onge-reformeerde vrijheidsopvatting die hem „een gruwel” is.⁴¹⁾ Met name de antirevolutionairen zijn de „verraders” en „vijanden van de oude beproefde waarheid”; zij zijn met hun coalitie-politiek „de versjacheraars van ons Calvinistisch volk”: „Het zal gebeiteld staan boven het graf der A.R.P.: „Deze heeft ons aan Rome en aan het ongeloof verkocht”.⁴²⁾

Rome gaat in deze uitspraak voorop. Dat is typerend voor zijn visie op het roomse gevaar, dat hij in de loop van de dertiger jaren steeds groter ziet worden. Rome wordt dank zij de onderwijswetten van de coalitie met „miljoenen uit de publieke kassen” jaarlijks verrijkt, omdat talloze kloosterlingen met akte hun onderwijzerssalaris aan de kloosters afstaan. Zelfs in België verdienen zij een lager salaris. Geen roomse, maar protestantse rechtbanken moeten verdwijnen. En in protestantse plaatsen als Haarlem worden roomse rechters benoemd. Weet men dan niet meer dat in de beruchte „Bossche rechtszaak” rooms recht bóven Nederlands recht gold? Het land is verder bezaaid met roomse burgemeesters. Tot sekretaris van de pachtkamer in het protestantse Zeeland werd ook al een rooms-katholiek benoemd. Voor de staatsexamens trekt men roomse examinatoren aan. Het industrialisatieplan van de regering probeert aan het bedrijfsleven een roomse ordening op te leggen en zo voort. Zo stapelt Ds. Kersten in zijn redevoeringen oude en nieuwe feiten opeen.⁴³⁾

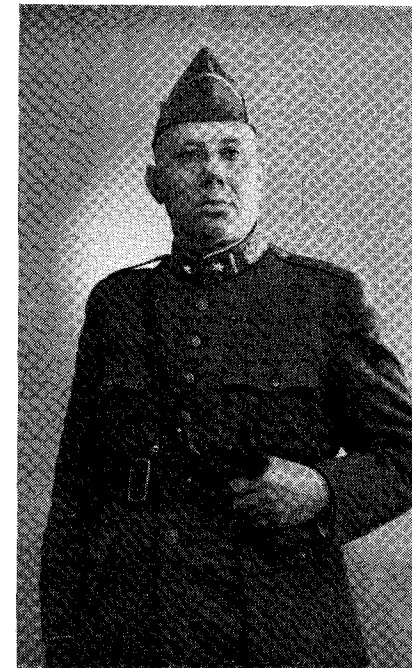
De opkomst van het fascisme en het nationaal-socialisme brengen geen wijziging in zijn visie. Hoewel hij deze ideologie keer op keer bespreekt en karakteriseert als despotisch, heidens en tegen de kerk gericht,⁴⁴⁾ blijft hij bij zijn mening, dat niet de N.S.B., noch het socialisme, maar Rome hét grote gevaar is, waartegen men zich moet wapenen. Dat geldt niet alleen voor ons land, maar voor elke staat. Wanneer in de internationale politiek de agressieve bedoelingen van het Hitler-regime reeds

zeer duidelijk zijn — omstreeks '38 en '39 — roept hij de S.G.P. op, om de strijd aan te binden tegen de dreigende roomse overheersing. In het najaar van '39 constateert hij nog eens, naar aanleiding van maatregelen tegen protestanten in het kunstmatig gevormde Polen, dat Rome naar de wereldmacht grijpt. In een preek roept hij Oranje op zich bewust te worden van zijn heilige roeping om de macht van Rome te breken, eer God een ander gebruiken zal, die niet uit het Woord Gods leeft. De duiding van het komende oordeel wordt tijdelijk tweevouding en ook op de binnenlandse situatie betrokken. In diezelfde predikatie wordt Rome n.l. met Assur vergeleken, dat door God toegestaan werd om Juda te slaan. „Zoo nu dreigt Rome de roede in Gods hand te worden voor het Nederlandsche volk”.⁴⁵⁾

De gedachtenwereld van Ds. Kersten is hier, naar het ons wil voorkomen, vastgelopen in een merkwaardige fixatie. Zijn visie is los geraakt van de politieke werkelijkheid van die jaren. Weliswaar is het roomse machtsbewustzijn eind dertig niet uitgedoofd, maar de groei van de R.K.S.P. is tot staan gekomen en de rechtse coalitie heeft onder Colijn plaats moeten maken voor een brede-basis-politiek, die minder mogelijkheden biedt voor het uitleven van machtsaspiraties. Bovendien worden de internationale verhoudingen van deze tijd volledig door het nationaal-socialistische Duitsland beheerst. Ook zijn zwaar geladen uitspraken t.a.v. de A.R.P. zijn niet steeds even sterk. De kern van zijn kritiek op de Kuyperiaanse constructies is stellig juist,⁴⁶⁾ doch dit mag de ogen niet sluiten voor het feit, dat hij soms niet vrij is van de neiging om in sterke mate te generaliseren, waardoor gemakkelijk een vertekend beeld ontstaat. Zijn beste momenten zijn zonder twijfel die, waarin hij zich bij de beantwoording van de schuldvraag niet beperkt tot de A.R.P., de Gereformeerde Kerken en Rome, maar ook eigen politieke partij en kerk daarin betreft.⁴⁷⁾

Oorlog en onderwerping

Op 27 augustus 1939 is de Duitse dreiging zo groot geworden, dat de regering de oproep tot algemene mobilisatie laat uitgaan. Kort daarop reist ook Ds. Kersten als reserve-legerpredikant naar zijn standplaats in Brabant. Daar brengt hij zijn omgeving enigermate in verbazing. Is deze talentvolle man, die zo ge-

Ds. Kersten als legerpredikant.

makkelijk contacten legt en tot een gesprek komt over vreugden en noden van de soldaten en hun gezinnen, dezelfde als de in de pers als zeer zonderling afgeschilderde Ds. Kersten? Zijn sobere, door voelbare liefde en ernst gedragen toespraken, worden met grote aandacht aangehoord. Wanneer hij 's avonds in uniform in een gemeente voorgaat, wijst hij opnieuw op

Gods slaande hand, die een volk bezoekt om der zonden wil. ⁴⁸⁾ Enkele dagen voor de oorlog vat hij zijn visie nog eenmaal samen in de rede „Zijt standvastig”, die hij uitspreekt voor de Algemene vergadering van de S.G.P. in Rotterdam. Hij wekt op om altijd overvloedig te zijn in het werk des Heeren (1 Cor. 15 : 58). „En zoo 't kwaad over ons land besloten is vanwege de verharding in de zonde, zullen wij ons, alzo handelende, hoewel deelend in de straffe der ongerechtigheid, omdat zij de zonde van ons volk en onze eigen zonde is, nochtans vrij hebben gemaakt van volk en Vorstenhuis”. ⁴⁹⁾

In de vroege morgen van de 10e mei 1940 breekt de oorlog ook voor Nederland uit. Het oordeel, dat hij reeds jaren achtereen heeft zien samenvallen boven een ontrouw verbondsvolk, is gekomen. In zijn huis aan de Westersingel te Rotterdam maakt hij in de middag van de 14e mei het bombardement mee. Later heeft hij de indrukken van die uren vol gevaar als volgt beschreven: „Toen... de straten tot in de nabijheid van onze woning in vuur en vlam werden gezet en zelfs ziekenhuizen in puin werden geworpen, ons huis op zijn fundamenten schudde, en de vloer onder onze voeten golfde, toen werd ik verwaardigd onder Gods recht te buigen en Zijn majesteit in Zijn oordeelen te aanbidden. Ik schrijf dit niet om mijzelf te verheffen; van nature zijn wij allen opstandelingen tegen God, maar Gods genade vernedert en die vernedering schonk mij rust en deed mij mijn huisgenoten tot kalmte brengen. Dit heeft mij genoopt in geschrift en prediking het volk te vermanen voor God te buigen en te erkennen, dat Hij nog niet gedaan had naar onze zonden”. ⁵⁰⁾ De zondag na de overgave preekt hij over Klaagliederen 3 : 22. In de weken die komen spreekt hij herhaaldelijk over „Jeremia's gestalte” en dringt aan op verootmoediging voor het aangezicht van God en onderwerping aan de bezettende macht. Ook de dankdagpreek is zo getoonzet: „Sinds vele jaren hebben wij met al Gods getrouwe knechten en met de geschriften onzer vaders, moeten getuigen tegen de zonde en moesten wij het naderend oordeel aanzeggen. Zouden wij dan nu, ziende op onze schuld en verharding niet moeten

erkennen dat God rechtvaardig is? Men moge ons smalen voor pro-Duitsch, als waren wij een landverrader, de Heere is onze getuige, dat wij spreken om het heil van ons volk, opdat het, buigend onder de roede waarmede God sloeg, bij Hem ontferming vinde en Hij Nederland eens vrij make. Arme mensen, die vol van bitterheid, bijten op den steen en met stijven nek hun weg gaan”. ⁵¹⁾

De ware vaderlandsliefde openbaart zich naar zijn mening niet in een protesthouding, maar in het bestraffen van de zonde en het wijzen op Gods gerechtigheid. Nederland moet terugkeren tot God en Zijn Woord en dienst. Daarin ligt het wezenlijk heil voor land, volk en kerk. Hebben regering en volk de zonden niet opgestapeld, die om het oordeel riepen? Dàt wordt uit het oog verloren. Voor de meesten is de voornaamste zaak de vrijwording van ons land. Gods eer en Zijn recht is voor hen een kwestie van de tweede rang: „O, ik vrees, ziende dat velen zich verhardden; merkend op het gedrag van hen, die zelfs heimelijk het volk tot verzet prikkelen; lettend op het algemeen gemis van ware vernedering, ik vrees dat ons land zwaarder tijden wacht. Ik mag het u niet verbergen, dat de verharding voert tot een algeheel ondergang. Zie toch niet op dien Duitscher. Hij is slechts een roede in Gods hand. Zie naar boven op. God regeert. Val voor den hoogen God in. Dat Neêrlands volk het verbond met Hem vernieuwe, terwijl de tijd der genade nog is”. ⁵²⁾

Achtergrond van zijn standpunt in de oorlogsjaren

Met deze tekenende uitspraak uit een in '41 gehouden biddagpreek, hebben wij het einde van dit hoofdstuk bereikt, dat geen bespreking wil geven van zijn ervaringen in de oorlogsjaren. Een enkele opmerking over de door Ds. Kersten ingenomen houding in de periode '40-'45 mag echter niet achterwege blijven, omdat deze houding, door hem beschreven in „Mijn standpunt toegelicht” onlosmakelijk verbonden is met de in dit hoofdstuk geschetste visie. Wanneer hij de noodzaak beklem-

toont van de gehoorzaamheid aan de bezettende macht als tijdelijke, vervangende overheid, is hij daarmee in de lijn van Rom. 13 en staat hij daarin niet alleen.⁵³⁾ Tevens blijft hij daarmee ook zijn overtuiging trouw; alleen in de onderwerping aan Gods zwiepende roede in oordeel en gericht, als eertijds Israël, ligt voor Nederland het heil en de zegen. Uit de verootmoediging alleen bloeit de verbondsvernieuwing, de nationale bekering op, die de hoop en het ideaal van zijn leven is, dat zo zeer doordrenkt is van de herinnering aan de gereformeerde kerkstaat uit de zeventiende eeuw. De begrippen natie en nationaal worden bij hem gevuld vanuit zijn verbondsgedachte, waarin het Nederlandse volk ten diepste toch wordt gezien als een tweede Israël.

Wanneer hij, zoals in de aangehaalde preekfragmenten, het verzet afwijst, houdt dat geen enkele sympathiebetuiging in met het nazidom, maar is dat eveneens een logische consequentie van de door hem sinds 1914 uitgesproken verbondsvisie.

In de praktijk leidt dit standpunt tot een meestal passieve houding tegenover de Duitse maatregelen. In eigen kring, waarin zijn woord en voorbeeld groot gezag heeft, wordt dit standpunt kort samengevat in de zegswijze: „Onderwerping geeft rust”, ook al wijst een deel berusting af.

De vraag laat zich stellen vanuit de Schrift of bij de verdere voortgang van de oorlog, wanneer de demonie van het nazidom ook in ons land meer en meer zichtbaar wordt, het volharden in een naar het passieve neigende houding juist is geweest, gezien het Schriftwoord, dat wij Gode meer gehoorzaam zullen zijn dan de mensen.

Hoe men zijn visie ook waarderen wil, duidelijk is dat deze wortelt in een geheel eigen gedachtenklimaat. Het besluit van de Zuiverings-Commissie om hem ná de oorlog niet meer toe te laten als lid van de Tweede Kamer grijpt hem dan ook sterk aan, al is hij lichamelijk niet meer in staat zijn zetel weer in te nemen. Het totale gebrek aan openheid rond de besluitvorming van deze commissie hult een en ander tot vandaag toe in een onjuiste sfeer van geheimzinnigheid. Het is in onze

verhoudingen nauwelijks voor te stellen, dat noch Ds. Kersten noch de regering van de motieven op de hoogte wordt gebracht. Een bericht in de pers en een omroep voor de radio, dat is alles. Terecht heeft Tilanus, die in zijn herinneringen meermalen met waardering over Ds. Kersten spreekt, deze ontwikkeling getypeerd als het trieste einde van een politieke loopbaan.⁵⁴⁾

- ¹⁾ Zie Hermannus Wits: *Twist des Heeren met zynen wyngaart*, Utrecht, 1736, 6e druk, blz. 85. Hoe breed de vergelijking soms werd uitgewerkt, moge duidelijk worden uit de vergelijking die Wits maakt tussen het ontstaan van paden in de Rode Zee en de Jordaan en het bedwingen van de wateren ten dienste van de Nederlanden. Hij ziet daarvan een „baarlijklijke preuke” — blz. 121 e.v. — in het losraken van schepen uit het ijs voor het vijandige Amsterdam in 1572 door een sterke wind en in de storm uit het noordwesten, die het water naar het belegerde Leiden dreef in 1574.
- ²⁾ Vgl. hiervoor Joh. C. Breen: *Gereformeerde populaire historiographie in de 17e en 18e eeuw*. Opstel in de bundel *Christendom en Historie (I)*, Kampen, 1925, blz. 213 e.v.
- ³⁾ H. Smitskamp: *Calvinistisch Nationaal Besef in Nederland vóór het midden der 17e eeuw*, 's-Gravenhage, 1947, blz. 14.
- ⁴⁾ Citaat bij Smitskamp a.w., blz. 18.
- ⁵⁾ G. Groen van Prinsterer: *Ongeloof en Revolutie*, Utrecht, 1924, 5e druk, blz. 151. Vgl. *Groens Handboek der Geschiedenis van het Vaderland*, Baarn, 1928, 8e druk, par. 84, 105.
- ⁶⁾ Groen, *Handboek*, par. 107.
- ⁷⁾ *Het dreigend zwaard des Heeren*, Yerseke, 1914, blz. 6; *Dankt God in alles*, Rotterdam, 1938, blz. 6.
- ⁸⁾ Zie b.v. *Handboek*, par. 106 en *Dankt God in alles* blz. 6, *Handboek* par. 105, alsmede bijlage 1840—1863, blz. 904 en *Een gewijde opwekking om God te eeren*, Kampen, 1923, blz. 11 en *Zijt standvastig*, Rotterdam, 1940, blz. 11.
- ⁹⁾ Letterlijke tekst bij Groen, *Handboek*, par. 165.
- ¹⁰⁾ *Een Banier tegen de Revolutie*, blz. 12.
- ¹¹⁾ *Een gewijde opwekking om God te eeren*, blz. 11.
- ¹²⁾ *Dankt God in alles*, blz. 7. Zie ook *De Saambinder* van 13 jan. 1938 (19e jrg. nr. 5); in de meditatie citeert Ds. Kersten met instemming Groen, *Handboek*, par. 104, die betoogt dat de

roeping van het Oranjehuis met die van geen ander stamhuis is te vergelijken: waken en strijden voor Evangelie, vrijheid en recht.

- ¹³⁾ Dankt God in alles, blz. 11-13.
- ¹⁴⁾ Groen heeft veel waarde gehecht aan het verbond, dat Oranje sloot met de Potentaat der Potentaten. Als Oranje in 1584 wordt vermoord, beantwoordt hij de vraag of de val der Nederlanden nabij is als volgt: „Neen! de Prins had een verbond gesloten met God, en des stervenden uitroep was de vernieuwde aanbeveling van het arme volk in de ontfermingen van dezen onverwinnbaren bondgenoot. De Heer had de bede gehoord”, Handboek, par. 195. Da Costa ziet op grond van dit geloofswoord Nederland als een bijzonder verbondsvolk. Hij heeft aan deze gedachte een apart geschrift gewijd: „De Verbondsverklaring van 1573 aan Nederland herinnerd” (1831).
- ¹⁵⁾ Smitskamp, die het uitgangspunt van Groen deelt, wijst op de noodzaak van behoedzaamheid bij het interpreteren van de historische feiten. Hij merkt t.a.v. Groen op, dat de door hem beschreven bijzondere Voorzienigheid t.a.v. Nederland, door buitenlanders met een soortgelijke redenering wordt verbonden aan hún natie. De historicus Leo b.v. achtte het klaarblijkelijk, dat God op een zeer bijzondere wijze met het Huis Brandenburg was. De Maistre zag Frankrijk als het uitverkoren volk met een bijzondere religieuze roeping. (Groen van Prinsterer als historicus, Amsterdam, 1940, blz. 151). In zijn reeds geciteerde inaugurele rede over het Calvinistisch Nationaal Besef wijst hij op Cromwell, die evenals Milton ervan overtuigd was, dat Engeland een uitverkoren volk, een volk Gods was, als Juda geroepen om met Hem en voor Hem te heersen. (Smitskamp a.w. blz. 18).
Een goede samenvatting van de huidige bezinning op deze punten biedt R. H. Bremmer: Van opstand tot Koninkrijk, Amsterdam 1969, blz. 230 e.v. („Groen in discussie”).
- ¹⁶⁾ Het dreigend zwaard des Heeren, Yerseke, 1914, blz. 6, 7.
- ¹⁷⁾ A.w. blz. 7.
- ¹⁸⁾ A.w. blz. 16.
- ¹⁹⁾ De last van Duma, Yerseke, 1918, blz. 13. Op blz. 8, 9 van deze preek wordt het gebrek aan verootmoediging met name genoemd: „Er is n.l. geen boetvaardigheid over de zonde. Ontzettende breuke! De nacht was over Europa gekomen; de nacht van Gods heilig misnoegen; de nacht van bloedvergieting; van verwoesting en verbanning uit der Vaderen erve; de nacht van kommer en ellende; van stil lijden en gebrek aan 't noo-

digst levensonderhoud; van ondervoeding en uittering der krachten; van pestilentie en dood; van oproer en revolutie. Onbeschrijflijk leed is en wordt geleden..... Maar 't klagen over de zonde wordt gemist; 't vragen naar den levenden God, onzen Maker, die de Psalmen geeft in den nacht”.

- ²⁰⁾ Het dreigend zwaard des Heeren, blz. 13.
- ²¹⁾ Een Banier tegen de Revolutie, Yerseke, 1918, blz. 3.
- ²²⁾ A.w. blz. 3.
- ²³⁾ A.w. blz. 6.
- ²⁴⁾ A.w. blz. 9.
- ²⁵⁾ A.w. blz. 12, 13.
- ²⁶⁾ A.w. blz. 13.
- ²⁷⁾ Vgl. De Saambinder van 1 sept. 1921 (2e jrg. nr. 20), waarin hij zijn blijdschap uitspreekt over de toenemende belangstelling voor de schriftuurlijk-bevindelijke prediking: „'t Puur voorwerpelijke heeft om z'n oppervlakkigheid uitgediend”. Heel sterk spreekt deze hoop op herleving in De Saambinder van 22 jan. 1925 (6e jrg. nr. 6): „Met belangstelling volg ik den strijd aangeboden door zoovele broederen binnen het Hervormde Genootschap tot afwerping van het synodaal juk. Hun kamp is hopeloos, zoolang de Regeering weigert ook maar een stap te doen op den weg, die haar de door onzen eersten Willem-Koning verworpen rechten van Sion weder zou doen erkennen..... En toch, ik heb hope, dat eens verandering komt. En van die verandering verwacht ik zooveel; ik verwacht er het weder één worden van de kerk van. 'k Ben geen separatist omdat ik het wil zijn; de nood drong en met smart gedenk ik menig maal de scheiding in Gods kerk. De Herv. Kerk is onze en God zal ze ons op Zijn tijd wedergeven, zei Ledeboer. Leugen en bedrog moeten er verdwijnen; de Waarheid weder geplant.”
- ²⁸⁾ Vgl. de tekening die Ds. Kersten van de crisis geeft in de rede Trouwelooslijk gehandeld, Rotterdam, 1931, blz. 3.
- ²⁹⁾ De cijfers over de werkloosheid zijn ontleend aan J. Beishuizen: Pal voor de gave gulden (Nederland in de crisistijd), in Bericht van de Tweede Wereldoorlog, Amsterdam/Haarlem/Leiden, 1970, deel I, blz. 148. Zie voor de crisistijd ook A. en H. Algra: Dispereert niet, Franeker z.j., 3e druk, deel III, blz. 394 e.v., waaraan ik enkele gegevens ontleende.
- ³⁰⁾ P. J. Bouman: Cultuurgeschiedenis van de twintigste eeuw, Utrecht/Antwerpen, 1964, blz. 66 e.v. Onmisbaar voor het verstaan van de grote geestelijke verschuivingen in de twintiger en dertiger jaren is nog steeds het klassieke boek van Huizin-

ga: In de schaduwen van morgen, dat in '35 voor het eerst verscheen.

- 31) Het land wankelt, Rotterdam, 1930, blz. 11.
- 32) In: Die zich aangordt, Rotterdam, 1929, blz. 10 en 11.
- 33) Trouwelooslijk gehandeld, blz. 4/5.
- 34) Het land wankelt, blz. 11, 12; Trouwelooslijk gehandeld, blz. 11; Gebroken bakken, Rotterdam, 1933, blz. 4.
- 35) De nachtgezichten van Zacharia, Utrecht, deel I, 1953, blz. 88. Men zie voor deze oordeelsaankondiging ook blz. 35, 120, 129, Deel II, 1954, blz. 35, 56, 141, 177. Op veel plaatsen wordt het inroepen van Gods oordelen direct in verband gebracht met het verbreken van het verbond, vlg. b.v. 177.
- 36) Zijn hout en zijn stok, Rotterdam, 1935, blz. 7: „De zegeningen Gods zijn ons een vloek geworden. Nog een weinig en de Regeering zal de Bid- en Dankdagen verbieden, waarin des Heeren zegen over het gewas des velds en de vruchtbaarheid der kudden wordt afgesmeekt. Bidden zoudt gij in het Regeeringssysteem om wanoogst. God geeft te veel. En de overheid ontziet zich niet de hand te slaan aan de van God gegeven vruchten en kudden om deze te vernietigen. De Regeering heeft berekend hoeveel er groeien; hoe groot onze varkens- en veestapel zijn mag. Gereguleerd zijn groenten en aardappelen. En wat te veel is geacht, wordt voor menselijk voedsel onbruikbaar gemaakt. Schreit het niet ten hemel? Hoe is met de varkens en biggen gehandeld? Gruwelijk is omgegaan met het vee. Hoogdragende koeien zijn afgemaakt. In de wei geboren kalveren zijn doodgetrapt..... Het afmaken van onzen veestapel is God tergend”. Vgl. De nachtgezichten van Zacharia, II, blz. 177; Hunne handelingen, Rotterdam, 1936, blz. 15 e.v.
- 37) Hoort de roede, Rotterdam, 1934, blz. 7.
- 38) De nachtgezichten van Zacharia, II, blz. 70. Vgl. Nachtgezichten, I, blz. 103, 131, Gegronde hoop in droeve klacht, blz. 6. Omstreeks 1930 ziet Ds. Kersten een gezicht, waarbij de nieuw aangelegde Nederlandse wegen vol zijn „van vreemd krijgsvolk en oorlogstuig”, zie Mijn standpunt toegelicht, Rotterdam, 1945, blz. 8. Hoewel hij in de prediking nooit over dergelijke zaken sprak „kwam het krijgen van gezichten, die wezen op een komende oorlog meer voor in zijn kleine vriendenkring, b.v. ook bij de schipper Jan Geense, die in '33 overleed. (Mededeling van een familielid). Zie over hem: Uit genade zalig geworden, Rotterdam, 1934.
- 39) A. C. de Gooyer: Het beeld der vad'ren, Utrecht, 1964, blz.

298, vgl. Hunne Handelingen, blz. 5. Over het Afscheidingsfeest zie men: Zijn hout en zijn stok, blz. 15 en Nachtgezichten, II, blz. 145.

- 40) Hunne Handelingen, blz. 10.
- 41) Trouwelooslijk gehandeld, blz. 5, 6, Vgl. Nachtgezichten 11, blz. 70, 90, 91 en Hoort de roede, blz. 12.
- 42) Vier hoornen, Rotterdam, 1937, blz. 5; Zijn hout en zijn stok, blz. 15. Vgl. Als een eenig man! Rotterdam, 1939, blz. 11. Men bedenke wel dat de tegenstelling Colijn-Kersten in deze jaren zeer scherp was. Vgl. P. J. Oud: Het jongste verleden, Assen, 2e druk, 1968, deel IV, blz. 164, 165, deel V, blz. 385, 386. Naar de mening van Oud is alles wat Colijn doet in de ogen van de stk. geref. leider reeds bij voorbaat veroordeeld, Colijn kwalificeert de eis van Ds. Kersten om volgens art. 36 op te treden als „waaninnig”. Zie Van Goedertierenheid en Recht, Rotterdam, 1938, blz. 11. Het scherpe optreden van Ds. Kersten leidde ook in eigen kring tot verwijdering bij sommige van zijn kerkelijke vrienden van de S.G.P. Uit gesprekken met ouderen bleek, dat de tendens tot radicalisering in zijn optreden aanleiding was om in '37 weer A.R.P. (Colijn) te stemmen omdat zij van mening waren dat het land, mede gezien de toenmalige crisissituatie, ook geregeerd moest worden. De S.G.P. verloor in '37 de derde zetel.
- 43) Vgl. voor deze samenvattende weergave Trouwelooslijk gehandeld, blz. 5, Gebroken bakken, blz. 6, 7, Hoort de roede, blz. 6, 7, Hunne handelingen blz. 13, Vier hoornen, blz. 3, Van Goedertierenheid en recht, blz. 12. Als een eenig man!, blz. 10, 11.
- 44) Voor de mening van Ds. Kersten over het nationaal socialisme zie men De Saambinder van 28 febr. 1935 (16e jrg. nr. 8), 11 april 1935 (16e jrg. nr. 11) 26 mei 1938 (19e jrg. nr. 14) en Hoort de roede, blz. 12-13, Hunne Handelingen, blz. 6-9.
- 45) De Goedertierenheden des Heeren, Rotterdam, 1939 blz. 7, vgl., blz. 6. Zie voor deze extra accentuering van het gevaar van Rome omstreeks 1939 ook: Als een eenig man!, blz. 11 en 13 („er is geen ontkomen aan”), Vier hoornen, blz. 6, De Saambinder van 28 sept. 1939 (20e jrg. nr. 22), De Banier van 5 april 1938, Handelingen Tweede Kamer, 1938-1939, blz. 166.
- 46) Voor zijn kritiek op het jolige christendom, zie men ook Trouwelooslijk gehandeld, blz. 8, 9 en Nachtgezichten I, blz. 113, 165, II, 117. In de kringen van de Gereformeerde Kerken waren in de jaren twintig en dertig betrekkelijk veel stemmen die waarschuwden voor verwereldlijking. Men zie Ben van Kaam: Parade der Mannenbroeders, Wageningen, 1964,

blz. 29, 73, 104, 118, 145 e.v. Men zie ook A. C. de Gooyer a.w., hfdst. 2, 3, 4, 5. De opvoering van de toneelstukken „De tante van Charley” en „Saul en David” aan de V.U. resp. in '20 en '24 zag Ds. Kersten als symptomatisch voor het doorbreken van een verwereldlijgingsproces in de Gereformeerde wereld (De Saambinder van 12 juni 1924, 5e jrg. nr. 15). Voor de samenhang tussen de gemene gratieleer van Kuyper en de verwereldlijking zie men J. Douma, Algemene genade, Goes, 1966, blz. 282 e.v.

- ⁴⁷⁾ Nachtgezichten II, blz. 117, 118: „Ik zeg dit alles niet om uit de hoogte neer te zien op anderen. Zo de Heere niet opstaat, gaan wij te gronde aan onwetendheid, losbandigheid der jeugd, verkouding der liefde en van de ijver, die als een vuur in onze beenderen moest branden. De mannen worden ons onthouden, die het volk leiding geven moeten en het is vanwege onze zonden. De leraren zijn zeer weinigen; ouderlingen, die in de arbeid geoefend zijn, zijn schaars. Wij hebben ons ten diepste te vernederen en met schaamte ons voor God te buigen in het stof”. Zie ook: Zijn hout en zijn stok, blz. 15, 16, Zijt standvastig, Rotterdam, 1940, blz. 15.
- ⁴⁸⁾ Dit gedeelte is gebaseerd op mededelingen van familieleden. Zie ook De Saambinder van 23 nov. 1939 (21e jrg. nr. 23), waarin hij aandringt op vernieuwing van het verbond.
- ⁴⁹⁾ Zijt standvastig, blz. 15.
- ⁵⁰⁾ Mijn standpunt toegelicht, blz. 8. Van de preken over „Jeremia's gestalte” is mij geen gedrukt ex. bekend. Een duidelijke naoorlogse echo is echter te vinden in: Gods onderzoekende aanspraak tot Zijn volk, Utrecht, 1948 (Uit den schat des Woords, blz. 123-125).
- ⁵¹⁾ De paarden tusschen de mirten, Rotterdam, 1940, blz. 15. Het verdient de aandacht dat een soortgelijke visie als die van Ds. Kersten ook bestaat in r.k. kringen in Frankrijk, die de oorlog eveneens zien als een beproeving van Godswege en de bezetting als een oordeel over de zonden. Zie: Bericht van de Tweede Wereldoorlog a.w. I, blz. 448.
- ⁵²⁾ De engel met het eeuwig Evangelie, aankondigend de komst van Christus ten oordeel, Rotterdam, 1941, blz. 13.
- ⁵³⁾ Vgl. het standpunt van een man als J. Koopmans: Wat zegt de Bijbel? (1941) en met name dat van A. A. van Ruler, Religie en Politiek, Nijkerk, 1945, blz. 328.
- ⁵⁴⁾ G. Puchinger: Tilanus vertelde mij zijn leven. Kampen, 1966, blz. 236.

DIENAAR DES WOORDS

Zijn eigenlijke roeping

„De prediking van Christus eischt van den Dienaar des Woords, dat hij getrouw zij, en zich vrijmake van het bloed zijner hoorders; en aandringe op het innerlijk deelgenootschap aan den Verwerper der zaligheid. Maar dan ook blijft buiten Christus niets. Indien wij *niet ons zelf* prediken, niet ons zelf op den voorgrond brengen; dat het in den dienst des Woords niet ga om den dienaar; doch deze wegvallen in eigen schatting, dan ook zoekt de prediking van het Evangelie geen menschengunst; dan ook zal in die prediking niets overblijven dan Jezus Christus en dien gekruist”.¹⁾ Deze treffende tekening van de bijbelse opdracht van de dienaar des Woords komt voor in de predikatie over 2 Cor. 4 : 5, waarmede Ds. Kersten zich op 13 mei 1926 voor de tweede maal verbindt aan de Gereformeerde Gemeente van Rotterdam-Centrum. Het citaat kan kenmerkend worden genoemd voor zijn arbeid in de wijngaard van God, die nu meer opzettelijk aandacht vraagt.

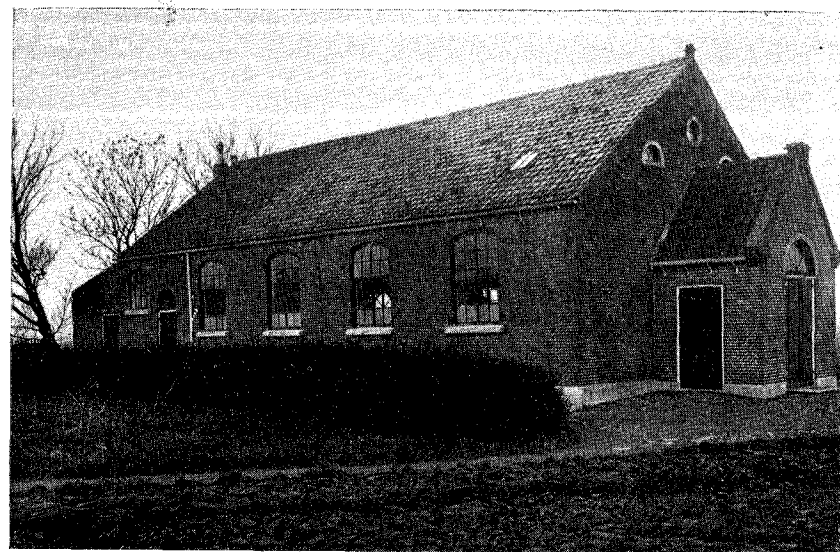
Het zou onjuist zijn die arbeid te beschouwen als één van de vele facetten van dit zo rijke en boeiende leven. De eigenlijke roeping van Ds. Kersten is het zijn van dienaar des Woords. Meer en anders heeft hij ten diepste niet begeerd. Alle activiteiten op kerkelijk terrein en het politieke facet van zijn optreden kunnen daartoe uiteindelijk worden herleid. Dominee-zijn is zijn levensroeping. In het ambtelijke werk komen ook de vele hem geschonken gaven het meest uit. Dit leven wordt geheel beheerst door de innerlijke begeerte om dienstbaar te mogen zijn

voor de kerk van Christus. ²⁾ Daarom kan deze bundel opstellen over verschillende facetten van zijn leven en arbeid alleen verantwoord worden afgesloten met een hoofdstuk over hem als dienaar van het Woord.

Het oefenaarschap als leerschool

Zijn eerste vorming voor het ambt moet hij zichzelf eigen maken, omdat elke gerichte opleiding ontbreekt. In Meliskerke doorloopt hij de harde leerschool van het oefenaarschap met vallen en opstaan. Als negentienjarige jongeman zoekt hij naar een juiste pastorale benadering van zijn gemeenteleden en een verantwoorde wijze van preken. Wellicht schuilt daarin mede het geheim van zijn grote verbondenheid met deze Walcherse gemeente, die hem altijd zal bijblijven. De gemeente verdraagt hem in liefde in zijn „jonkheid” ³⁾. Vooral de eerste tijd in Meliskerke is heel moeilijk. De jonge oefenaar leeft geheel uit de volle zekerheid van het geloof. Dat zet ook een stempel op zijn prediking, waarin hij zondermeer wegkapt alle geestelijk leven, dat deze zekerheid niet kent. Na de diensten valt er vaak een diepe stilte in de consistoriekamer, die hij slechts met moeite kan doorbreken. Komt echter Ds. H. Roelofsen of Ds. C. Pieneman om de doop te bedienen of het heilig avondmaal te houden, dan ontstaat na afloop in de kerkeraadskamer wel spontaan een goed gesprek over vragen en noden van het geloofsleven. Dit gebrek aan werkelijk contact veroorzaakt grote strijd in het hart van Kersten. ⁴⁾ Hij vraagt in zijn gebeden steeds weer om licht en wijsheid.

Wanneer hij op een dag door het dorp loopt, wordt hij getroffen door de pracht van een forse vruchtboom in volle bloei. De boom is een en al bloesem. Aan de eigenaar die zijn belangstelling opmerkt, vraagt hij waarom deze er eigenlijk niet flink wat hout uitsnoeit. De boom is toch duidelijk te vol. Dan krijgt Kersten, die de fruitteelt door een stedelijke bril beziet, van de boer zijn eerste les. In een bloeiende boom kun je

Exterieur van het kerkgebouw van de Gereformeerde Gemeente onder 't kruis te Meliskerke. Dit reeds lang verdwenen kerkgebouw stond te midden van de akkers ten oosten van het dorp in de richting van de Pauwhoek. Het was bereikbaar via vier voetpaden, die zich door akkers en weilanden slingerden.

niet snoeien. De sapstroom is zo sterk, dat de wonden in het hout zouden blijven bloeden. Snoeien in een bloeiende boom heeft tot gevolg dat de boom zich doodbloedt. Vol gedachten gaat hij verder. Heeft zijn prediking niet veel weg van snoeien in de bloeiperiode? Snijdt hij niet alle bloesem weg van het ontluikende geestelijke leven? Licht in zijn wijze van benadering niet het gevaar, dat hij het geestelijk leven van niet bevestigde kinderen van God, waarin geloofsblijdschap, ongeloof en twijfel elkaar kunnen afwisselen, afdoet met een: Het is nog niets met u? Zegt de Schrift zélf niet dat deze te absoluut afsnijdende prediking niet geheel juist is? Kunnen de bruiloftskinderen treuren, wanneer de bruidegom bij hen is? Deze ervaring brengt hem het besef dat in zielzorg en prediking Gods kinderen mogen worden bemoedigd op grond van ontvangen

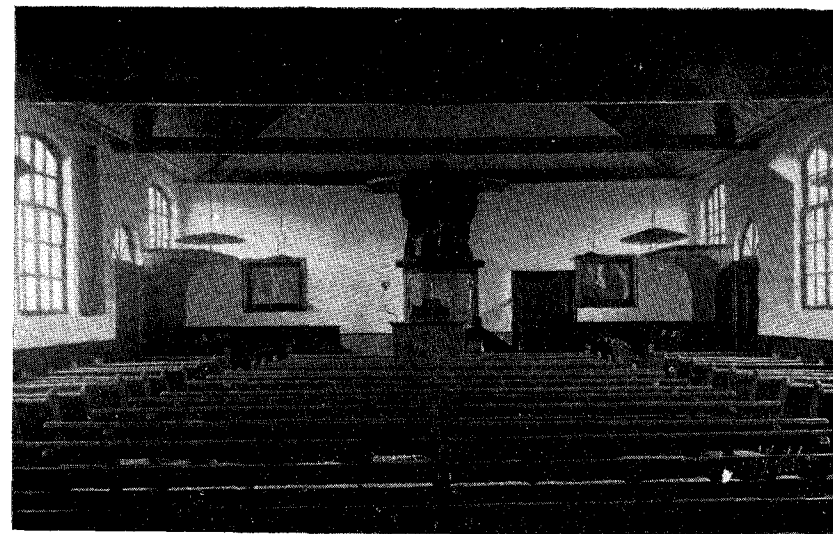
geestelijke zegeningen. Tegelijkertijd moet echter onderwijs gegeven worden, dat zij verder behoren te gaan om in Christus alleen alles te vinden en in Hem bevestigd te worden. ⁵⁾

Een andere moeilijkheid ligt in het weinig belijnen van zijn preken. Wanneer zijn hart vol is van de rijkdom van de genade die in Christus is, loopt hij naar eigen zeggen soms te hard van stapel, snijdt allerlei zaken aan zonder dat de preek door een weloverwogen opbouw bewust gericht is op stichting van de gemeente. „Ik ging toch alras bemerken, dat ik er zoo niet kwam. 's Avonds als het gezelschap weg was, dat na de derde godsdienstoeffening nog bij mij thuis vergaderde, o, dan kwamen de binnenpratens; er bleef van al mijn gepreek niet veel over; op den preekstoel riep ik hard en gauw en.... ja, de Heere gaf dikwijls zielverblijdende opening ....dan moesten die bestrijders er onder. Maar als ik alleen was, dan was het veelal bange. En dat ging niet erover, of God mij wel geroepen had; docht 't liep over mijn preek; die deugde niet; ik geloofde driemaal per dag hetzelfde te zeggen; de menschen zouden dat ook wel horen; 't zou op niets uitlopen; God werd in zulke preeken niet verheerlijkt, de kerk niet gebouwd; dat was het.” ⁶⁾ Goede raad van ervaren ouderlingen en predikanten neemt hij graag ter harte om tot een evenwichtige en strak belijnde preek te komen. ⁷⁾ Ook Dr. L. H. Wagenaar ⁸⁾, een bekend predikant en kerkhistoricus met een brede belangstelling, die in deze jaren verbonden is aan de Geref. Kerk van Middelburg, geeft hem in zijn Meliskerkse jaren menig goed advies. Het ontgaat de Middelburgse predikant niet, dat de jonge oefenaar over vele mogelijkheden beschikt, al is hij nog niet in elk opzicht gevormd. „Ge zijt gezegend met vele gaven van hoofd en hart, met name ook met kanselgaven, ontwikkel die en gebruik ze in dienst van Gods Koninkrijk”, luidt zijn raad. Hoewel hij zich bewust blijft van hetgeen hem van de Gereformeerde Kerken scheidt ⁹⁾, luistert hij graag naar de vaderlijke adviezen van Wagenaar, die hem met zijn kennis van de zestiende en zeventiende eeuw en de tijd van de Afscheiding weet te boeien.

De voorbereiding van de preek

De eerste jaren van zijn oefenaarschap hebben hem tot de onwrikbare overtuiging gebracht, dat aan elke preek een gegeden voorbereiding vooraf moet gaan. Anders vervalt men o.m. in een voortdurende herhaling. Het onvoorbereid naar de kansel gaan, wordt door hem steeds sterk veroordeeld. Dat is alleen bij hoge uitzondering toegestaan in bijzondere omstandigheden, waarin de Heere ook op bijzondere wijze helpt. ¹⁰⁾ De vaste regel is dat een predikant geroepen is tot grondige studie van zijn preek. Zij die de mond vol hebben over de nietswaardigheid van de „letterkennis”, verstaan niet dat God ook hier middellijk werkt en door het licht van Zijn Geest de studie heiligt. ¹¹⁾ Een student die zich schuldig maakt aan vrome kunsten, krijgt dan ook van Ds. Kersten als docent heel duidelijk te verstaan, dat het afgelopen moet zijn. ¹²⁾

Bij de voorbereiding moet bijzondere aandacht worden besteed aan de exegese. „Tot de rechte verklaring van de boeken des

Interieur van de kerk te Meliskerke ten tijde van oefenaar Kersten.

Bijbels is van node, dat men acht neme op het verband der hoofdstukken en verzen onderling, nevens de betekenis van ieder woord en elk vers op zichzelf. Die betekenis moet vooral in de prediking tot haar recht komen, doch dat kan alleen, zo men het aparte woord, vers of kapittel beschouwt in het verband, waarin het van 's Heeren wege geplaatst is. Het Boek der boeken vormt in al zijn leden een organisch geheel. Het losrukken van één dier leden schendt zowel dat lid (woord of vers) als het lichaam (Gods Woord) in zijn geheel. Maar al te dikwijls valt dat te bespeuren in gewrongen verklaringen, gegeven in gesprek en prediking.

Dit recht verstaan van de ware betekenis van elke tekst heeft allereerst voor de prediking, maar ook voor het leven van Gods volk grote betekenis. Hoe menigee onderscheidt niet recht. Hoe velen verlaten zich op een waarheid, die hun „voorkwam”, zonder dat zij zich in het minst daarover bekommeren, of het woord, waarop zij zich verlaten, de zin en strekking heeft, die God er aan gaf. Zij redden zichzelf met de waarheid, doch geenszins is op hen van toepassing, dat de waarheid vrij maakt (Joh. 6 : 32).¹³⁾ Wie als predikant een tekst uit de Bijbel grijpt als een stok uit het bos en daarover maar wat filosofeert, bedient Gods Woord niet: „De gemeente wordt niet gevoed met de Godsgedachten, maar met de bespiegelingen van nietige mensenkinderen”.¹⁴⁾

Al studerend en mediterend over verklaring en toepassing van de tekst, waarbij verstand en hart door de werking van Gods Geest worden verlicht, neemt de preek steeds meer een omlijnde gestalte aan. De preek wordt a.h.w. geboren. Hij vergelijkt een goede tekstverklaring graag met het afwikkelen van een rol, die stukje voor stukje en tenslotte in zijn geheel zichtbaar wordt. Wie bij het eerste punt van zijn tekst blijft steken, daarover zeer uitvoerig spreekt om vervolgens met een paar woorden de rest van de tekst te behandelen, heeft zich niet op de goede wijze voorbereid. Een goede voorbereiding brengt met zich mede een evenwichtige aandacht voor elk onderdeel van de tekst, waardoor de preek één geheel wordt

en blijft. Korthed en bondigheid gaan daarmede samen, omdat men de hoofdzaken helder voor zich ziet. Om zichzelf daartoe te dwingen schrijft hij jaren lang zijn preken op de studeerkamer volledig uit. Wanneer het zondag wordt, blijft de uitgeschreven preek op de schrijftafel achter. Hij is van mening dat er enige ruimte moet bestaan tussen de schriftelijke voorbereiding en het uitgesproken woord, voor een aanvullende werking van Gods Geest. Het gebeurt echter zelden dat de inhoud van de voor de vuist weg uitgesproken preek afwijkt van de geschreven tekst. In later jaren laat hij deze methode los. Hij maakt dan eerst een vrij sterk gedetailleerde preekschets en daarvan weer een korte samenvatting, die hij op de kansel voor zich heeft.

De preken van Ds. Kersten treffen door hun Schriftmatig karakter en een eigen stijl, die zich kenmerkt door een sober woordgebruik, een bondige zinsbouw en een volledige beheersing van de lengte van de preek. Hij is altijd een tegenstander van lang preken geweest. In Zeeland leeft zijn uitspraak daarover nog steeds voort als een gevleugeld woord: „Als je het in een anderhalfuurdienst niet kunt zeggen, kun je het in een dienst van twee uur ook niet”. Wanneer een student tegenover hem eens zijn vrees uitspreekt, dat hij zijn anderhalfuur niet zal kunnen vullen, troost en bemoedigt hij hem met het kernachtige woord: „Er is meer genade voor nodig om je te beperken dan om maar uit te breiden”.¹⁵⁾

Het karakter van de prediking

Wie zo sterk de nadruk legt op de exegese van de tekst in haar verband met de gehele Schrift, kan niet anders dan de allegoriserende verklaring — het z.g.n. vergeestelijken van het Woord — afwijzen. Het „smullen” van allerlei wonderlijke en scheve uitleggingen stuit hem tegen de borst. Op dit punt onderscheidt zijn prediking zich wezenlijk van sommige kruisdominees uit de vorige eeuw. Wanneer hij een boekje van de

bekende Ds. Cornelis v. d. Oever bespreekt, weet hij daarin veel hoog te waarderen, maar het vergeestelijken acht hij een belangrijk bezwaar. Hij ziet een groot onderscheid met een geschrift van Ds. M. Hofman uit Krabbendijke, dat hij in dezelfde rubriek wél zonder voorbehoud aanbeveelt, omdat deze „zich beijvert in zijne preeken streng Schriftuurlijk te zijn”.¹⁶⁾ Kort en krachtig luidt zijn advies: „Maakt een veelvuldig gebruik van het Evangelie. Houdt u bij uw denken en lezen en horen bij de mening des Geestes, vergeestelijkt niet; Gods Woord is Geest en leven, en behoeft niet vergeestelijkt te worden. Tracht de Godsgedachten, in het Evangelie gedocumenteerd, te verstaan, opdat ge de beloften Gods voor uw ziel moogt omhelzen, en eens roemen door het geloof: Het is vervuld, in Christus vervuld. . . .”¹⁷⁾

Zeer ernstige bezwaren heeft Ds. Kersten tegen de eenzijdige, voorwerpelijke prediking, zoals die door de „Kuyperiaansche leeraren” in de Gereformeerde Kerken wordt gebracht. Daarin ontbreekt in de meeste gevallen de aandacht voor het toepassende werk van de Heilige Geest. Men zegt ronduit: Geen bevinding meer op de preekstoel.¹⁸⁾ Zo’n voorwerpelijke prediking „doet zoo te kort aan het werk des Heiligen Geestes in ons. ’t Is genoeg dat Christus de zaligheid verwierf; van de toepassing dier verworven zaligheid wordt schier niet gerept; men moet dat verworven heil maar aannemen en in Jezus gelooven. Doch een Jezus die wij aannemen is de rechte Jezus niet. Het aannemen des geloofs, waarvan de Schrift spreekt, is niet anders dan een heilig amen zeggen op wat de Heere Jezus in onze ziele *schonk*”.¹⁹⁾ Tallozen vereenzelvigen een oppervlakkige beschouwing van de Schrift en een op grond daarvan aannemen van Jezus met het ware, zaligmakende geloof. Zij bezitten echter niet meer dan een historisch geloof en blijven vreemd aan de vereniging en de gemeenschap met Christus, die door Gods Geest in de oefening van het geloof wordt uitgewerkt. „Het is diep droevig, dat velen, die zich Gereformeerd noemen, deze leer bestrijden. Van het innerlijk leven toont men zich zeer vijandig. Zulk een ontdekking, zulk

een bevinding van onze ellende is niet nodig; wij zijn in de kerk geboren; wij zijn gedoopt; wij deden een gereformeerde belijdenis; wij gaan ten avondmaal; wij geloven. Het heet dan ziekelijk, te staan naar de rechte ontdekking, om als een arm zondaar gezaligd te worden; en gezond is dan het geloof, dat, van ware bevinding vreemd, in niets zich van het historische onderscheidt. Tegen de oppervlakkigheid dezer leer ga een onophoudelijk protest. De vrucht zelf is bitter, gelijk ieder in het jolig-Christendom waarnemen kan. Maar erger, duizenden zielen worden misleid voor die grote eeuwigheid”²⁰⁾

Maar moet de prediking zich dan beperken tot de beschrijving van het bevindelijke leven in het hart van hem of haar, die onderwerp van Gods genade is geworden? Bij een dergelijke puur onderwerpelijke prediking dreigen niet minder grote gevaren. „Want toch hoe noodzakelijk het is, dat een iegelijk bij bevinding Christus leere kennen tot zaligheid, in de bevinding ligt *de grond* onzer behoudenis *niet*. Neen, onze grond ligt juist in het voorwerpelijke, in Christus. Paulus wenschte dan ook niets te weten dan Jezus Christus en Dien gekruisigd”.²¹⁾ En deze grondslag wordt door een eenzijdig onderwerpelijke prediking ondermijnd. Het geestelijke leven mag niet worden gebouwd op de zandgrond van het gevoel, op „zo ontelbaar vele toestanden en gezichten en gemoedsaandoeningen en zondstrijd-doorlevingen”.²²⁾ Wie als prediker op deze klip vastloopt, „rooft de troost van Gods kinderen in stee van dien te geven, en leidt de zielen niet tot de zekerheid der zaligheid, maar is oorzaak van veel donkerheid en onvastheid en droeve bekommerning over der ziele staat”.²³⁾ Bovendien wordt bij zo’n prediking die niet op Christus is gericht, het gevaar levensgroot dat een bevinding wordt voorgedragen, die de kritiek van de Schrift niet kan doorstaan, leidt tot zelfbedrog en als „een valsch gemoedelijke stroomerij” moet worden gevreesd.²⁴⁾ Het geestelijk leven heeft zijn eigen ervaring, zijn eigen bevinding, doch deze bevinding strekt nooit tot aanvulling van de Schrift, maar is geheel aan Gods Woord onderworpen. God de Heilige Geest leidt Zijn volk in de Waarheid en het is valsche

mystiek, vrucht veelal van zenuwstoring, wanneer wij een bevinding voordragen die den toets van Gods Woord niet kan doorstaan. Het is geen letterknechterij, al wordt het in sommige kringen zoo beschouwd, het Woord als den eenigen toetssteen aan te leggen; dat Woord is een oordeeler der gedachten (Hebr. 4 : 12)".²⁵⁾

Het is duidelijk dat Ds. Kersten naar twee zijden front maakt. Noch de eenzijdig voorwerpelijke, noch de even eenzijdige onderwerpelijke prediking kan hij als bijbels aanvaarden. In het Voorwoord, dat vooraf gaat aan de eerste aflevering van de preken-serie „Uit den schat des Woords” en door Dr. C. Steenblok mede is ondertekend, zal hij tegen het einde van zijn leven deze zaken nog eenmaal van een sterk accent voorzien. Niet de bevinding, maar de Schrift is de bron voor de bediening van het Woord. Wie het Getuigenis van God loslaat en de ervaring der heiligen tot bron van zijn prediking maakt, verliest het bijbels zicht op de heilsfeiten, die niet kunnen worden ervaren, maar alleen door het geloof kunnen worden gekend. Dan typeert hij ook het karakter van de juiste prediking als „schriftuurlijk-praktikaal”²⁶⁾. Dat het woord schriftuurlijk hierbij vooropgaat is betekenisvol.

Verwantschap met de oude schrijvers

De grote aandacht voor het werk van de Heilige Geest verbindt Ds. Kersten met Calvijn en vooral ook met de mannen van de Nadere Reformatie en hun Engelse en Schotse tijdgenoten. Calvijn is de hervormer geweest, die in zijn Institutie het leerstuk heeft ontvouwd van het inwendig getuigenis van de Heilige Geest, die het Woord van God in de harten der mensen bezeugt (testimonium Spiritus Sancti). Hangt de grote waardering van de Institutie ook daarmee samen? Er is geen ander werk van Calvijn dat hij met „meer instemming en grooter zegen” gelezen heeft.²⁷⁾ Zeer verwant weet hij zich met mannen als Boston, de Erskines, Watson, Justus Vermeer, Van

der Kemp, die zozeer het werk van de Geest in het zieleleven van de wedergeboren mens hebben getekend en met Comrie, de enige rechtzinnige theoloog van formaat uit de achttiende eeuw.²⁸⁾ Talloze malen verwijst hij in zijn preken en geschriften naar de predikant van Woubrugge, met wie hij zich eensgeestes weet. Hij zet zich dan ook in voor een herdruk van diens werken in de Comrie-bibliotheek, waarvoor in De Saambinder en De Banier in de dertiger jaren veel wordt geadverteerd. De oude schrijvers zijn vertolkers van de „oude, beproefde waarheid”, waarmee hij de „neo-gereformeerde” opvattingen in duidelijke strijd weet. Wanneer Ds. K. Schilder het waagt om in De Reformatie van 10 april 1925 een boekje van de jong gestorven Schot, Andrew Gray, te kraken, vindt hij dan ook Ds. Kersten tegenover zich. Naar de mening van de gereformeerde predikant uit Delft kan met behulp van de nieuwe psychologie de leer des heils veel beter en dieper worden uitgewerkt dan Gray dat heeft gedaan, terwijl de benadering bovendien nog meer „ontdekkend” is. Hoe kan de recensent in De Reformatie zo'n stelling verdedigen? Telkens wanneer hij de oudvaders vergelijkt met de publikaties van predikanten uit de school van Kuyper brengt dat Ds. Kersten tot de erkenning, dat God „die oude vaders met onnoemlijk veel geesteslicht bestraalde, en dat deze tijden geestelijk zeer, zeer arm en donker zijn.” Onverbloemd en zonder terughoudendheid spreekt hij zijn bezwaren uit. Men is in de kringen van de Gereformeerde Kerken verbeterd op de oude Hollandse en Schotse schrijvers, omdat men „de oude praktikale Gereformeerde Waarheid haat”. Durft Ds. Schilder te beweren dat een hedendaagse uitwerking van de leer des heils veel meer ontdekkend is? „En ik mis juist alle ontdekking in wat ik zie en lees. Ik oordeel dat de vaders veel verder waren dan wij, juist andersom dan Ds. Schilder...”²⁹⁾

Met de oude schrijvers weet hij zich één. Met hen staat hij in de gemeenschap van de kerk der eeuwen. Hun geestelijke rijkdom wil hij voor het heden behouden. Zijn schriftuurlijk-praktikale prediking sluit bij hen aan, al verwerkt hij hun nalatenschap

op beslist zelfstandige wijze. Niet alle oude schrijvers taxeert hij even hoog. De namen die door hem niet worden genoemd, wijzen daar reeds op. De wijdlopiegheid van sommigen is hem ten enenmale vreemd. En de lange rij van kenmerken van geestelijk leven, zoals men die bij voorbeeld in enkele werken van Smytegelt vindt, treft men bij hem niet aan. Hij beperkt zich tot enkele van de meest wezenlijke. ³⁰⁾ Deze zelfstandige opstelling moet gezien worden binnen het raam van de algemene waardering. Ouderlingen krijgen het advies om in de leesdiensten een oude schrijver te lezen, zó bewerkt dat hij voor dit doel geschikt is geworden. ³¹⁾ Aan collega-predikanten beveelt hij de studie van de oudvaders aan. Hun preken worden er beslist niet „lichter” van. ³²⁾ En aan de jonge generatie adviseert hij herhaaldelijk om de werken uit de zeventiende eeuw te lezen: „Vooral onze jeugd zou ik willen aansporen de oude, beproefde leer te onderzoeken. Comrie’s woorden moge ik tot de mijne maken, als ik opwek niet te geloven omdat ik het zeg, maar de geschriften der vaderen te onderzoeken en ik houd mij overtuigd, dat zij de zaken zullen bevinden zoals ik ze hoop voor te stellen. Uit de jeugd moet de gemeente gebouwd; uit de jongelingschap de ambtsdragers verkozen worden. Verzaak de kostelijke tijd uwer jonkheid niet; vergaap u aan de lichte lectuur onzer dagen niet; zoek een vast fundament, waarop gij in uw leven bouwen moogt”. ³³⁾

Op Christus gericht

De diensten des Woords, waarin Ds. Kersten voorgaat, laten bij velen een onuitwisbare herinnering achter. In het ambtelijk gebed nadert hij met grote eerbied en kinderlijk vertrouwen tot de Heere van de kerk. Aan Hem draagt hij de lichamelijke en geestelijke noden van gemeente, land en volk op. De bijbelse vermaning om het niet te zoeken in de veelheid der woorden neemt hij ter harte. Kort zijn deze gebeden, vol van de zalving van Gods geest. Zij laten een diepe indruk na.

Dan is er de heldere, strak schriftuurlijke verklaring van de tekst, die reeds ter sprake kwam. Steeds wordt de uitleg verbonden met een op de praktijk van het geestelijke leven gericht toepassing. Hij kent de vragen en noden van hoorders, die in meerdere of mindere mate genade hebben ontvangen. En het vervult hen, die in weken vaak geen persoonlijk contact met hun predikant hebben of hem — in een vakante gemeente — in het geheel niet kennen, met ontroering en blijdschap, wanneer de diepste vragen van hun hart in de prediking worden genoemd en vanuit de Schrift beantwoord. En nog treft daardoor zijn verklaring van de Heidelbergse Catechismus of een boek als Meer dan overwinnaars, een van zijn mooiste werken, waarin men hem ook als predikant en zielzorger goed leert kennen.

Het is uiteraard niet mogelijk in kort bestek alle karakteristieke trekken van zijn prediking in dit opzicht weer te geven. Vandaar dat wij ons tot een enkele opvallende trek beperken.

De hoofdinhoud van zijn prediking is Christus als de enige weg ter zaligheid. Naar Hem behoort elke bediening van het Woord heen te wijzen. Een zogenaamde bevindelijke prediking, die over Christus zwijgt, mag de naam Evangelie-prediking niet dragen. ³⁴⁾ Tegenover ouderlingen en anderen, die met hem over een gehoorde preek spreken, zegt hij: „Een dienaar moet proberen om de Bruid bij Christus te brengen en Christus bij de Bruid”. Die gerichtheid op Hem, die de Weg, de Waarheid en het Leven is, is er ook, wanneer hij met nadruk de noodzaak van de kennis van onze persoonlijke ellende predikt en daarbij onderscheidt tussen een algemene en een zaligmakende overtuiging. De Geest van Christus werkt in Gods kind de ontdekking van zijn grote schuld tegenover de Heere. Dat ontbreekt bij de Grieken, die bij Filippus komen met het verzoek om Jezus te zien. „Zij hebben Hem niet nodig als Zaligmaker en Verlosser uit de staat van hun ellende. Waar die overtuiging van schuld en zonde ontbreekt, daar is nog geen plaats voor de openbaring van Christus. Niet, dat wij die overtuiging van ons zelf hebben.... Het is niet zo, dat Christus

V. Bespr. saer = nut hebben - Verblt. keken = belangst.
vaderen = der saer = 6 laus - 1/2 Cat * Strijdt * nu nog { Leet saer =
dloge dese overid = iets bydragen = behieldens.
2 opmerk = a her kort (stof) * b invoudig / moer/
1 Beschre. v. saer. 1/2 algen
a Bais. niet : Bybel * Rome Jer. 5. 22 { Vulgate { saer + huud.
niet : Bybel - toch gibr (driessent. Voorr.) { Lat. verb. + Gr. mysterie
Sacram = m. sacrare { bewyzen - iets heiligen -
a geldraan & rechteude - weddende paal
b krygweid. saer. { roekstaal w
Kerkel. letter = 200 { Berwaars { Kintylfi - seelen.
Cace. Murmann. - Kuchinggr. - breeds.
Caluy. niet + Moes is geskt. - onvervals isoleert begrip
Prof. (voorl) / de / Kerling / Opwint = aprand. lapp
saer. teekenen, teyden, verb - teel. des verb. { Rom. 4:11-17
CR 12 -
Dag Grieken. ex n o r o t p i d } feesten { Eleusinsche }
voorst. eenwegh. { Vphliche } =
Wat eds loegclaken * Alleen geveiden u POTAL
= doop. H A = Chr. mysterien. volk herb. sacram.
Wat eds verb. saer * godd. misfel = godd. verhoort. =
In saer * fos verheid = 6 voorn. f niet wat valt fact.
Zaad. 20 = vr bb. f vastigheden kerk. { niet wat zij doet
mit dat daet.
het Weren. = heil. wilth. mad. teyden. - ch. god
1. teekenen. { Rome. Custer. f nadruk land. s. saer. =
functie kerk : gen. geven * Kerv. saer. teeken.
bedenk. f geest. gen = Gen Brandin * God gel teeken.
moed. saer. = job. * Teeken = gevord. teelij. Inseels.
het teken. Gebruiken. Gebruik. { Saeculus
kerles. abrah. * Ewingli. Remans. Nenn. { God bereydyt =

Bladzijde uit een schets voor een catechismuspreek over de sacramenten. Volgens zijn gewoonte heeft Ds. Kersten de woorden in zwart of rood onderstreept.

van Gods volk hoordet. Beproeft u hieraan, of gij een wezenlijke ziele drang in u kent naar Christus".³⁸⁾

Daarom spreekt hij zich altijd weer scherp uit tegen het vestigen van hoop voor de eeuwigheid op indrukken in de consciëntie, gevoeligheden in het gemoed, gezichten en psalmversjes zonder dat er ware kennis is van en vertrouwen op Christus. Hij herinnert aan mensen die jaren achtereen „een hoopje" hadden, zich daarmede vleiden en toen het sterven werd aan een verschrikkelijke wanhoop werden prijsgegeven. Christus alléén! Daarom vermaant hij zijn hoorders om de eeuwige grond van de zaligheid in de Heere Jezus te zoeken, waarop alleen onze hoop kan worden gebouwd.³⁹⁾ „Leen het oor dan niet aan hen, die u troosten en zalven met uw gestaltelijk leven, maar zoekt toch die scherpe, afsnijdende waarheid, die u steeds weer stelt voor het recht Gods, dat volkomen voldoening eist, opdat gij door het geloof die Middelaar moogt kennen en toeëigenen".⁴⁰⁾

Het staan naar verzekering

In zijn herderlijk werk bemerkt Ds. Kersten dat de hapering in het geestelijk leven van velen, juist schuilt in een gebrek aan toeëigening door het geloof van het in Christus geschonken heil. Wanneer de Heere de wedergeboorte schenkt, wordt het nieuwe leven direct merkbaar. Er is een aanklagen van zichzelf bij God. Er ontstaat een zoeken van de Heere, een uitzien naar Christus. Temidden van strijd tegen en smart over de zonden, schenkt de Heere vertroosting en bemoediging uit de Schrift. „O, die blijdschap, die zij dan hebben. Dan is één dag in Zijn huis beter dan duizend elders. De kleinste in de genade kan het getuigen, dat hij in die ogenblikken zijn kommer, zijn zorg, zijn ellende, zijn zonde vergat en iets smaken mocht van de liefde Gods".⁴¹⁾ Maar dan neemt de Heere Zijn licht weg. Blijdschap en vreugde verdwijnen. Het ongeloof, „de officier van alle kwaad dat in ons hart is"⁴²⁾ doet zijn intocht. Men tast

in het donker, twijfelt of er wel werkelijk genade is ontvangen. Sommigen leven jaren in deze toestand verder. „Zie, dat is nu het tekort bij zo velen, die bekeerd zijn. Daar zit er één, die is veranderd, hier zit er één, die uit de wereld is gekomen, en ginds één, die indrukken heeft gehad; daar weer een avondmaalsganger; en ge ziet ze 20 jaar na en zij blijven wie zij waren, en gij ziet niets van het werk Gods om te bouwen op Jezus alleen als het enige fundament. Aan de zijde Gods ligt het eeuwig vast; de Heere kent degenen die de Zijne zijn. Maar aan onze kant, o, het zal er zo op aankomen of wij in Christus zijn." ⁴³⁾ Hij signaleert het zeer ernstige feit, dat velen allerlei gevoeligheden, tranen en bevindingen voor geloof houden, zonder behoefte te hebben aan de verlossing door Christus. ⁴⁴⁾ De verantwoordelijkheid van de predikant is hier wel bijzonder groot. „Je kunt zo gemoedelijk doen, dat heel de kerk spoedig bekeerd is". Als hij op huisbezoek gaat of een gemeentelijk opzoekt na een eerste avondmaalsgang voor een gesprek, luistert hij scherp toe of men niet van allerlei gemoedstoestanden uitgaat. Sommigen raken helemaal in de klem, omdat de dominee blijk geeft niet al te veel waarde te hechten aan hun ervaringen door te vragen: „Waar staat dat in het Woord?". Onthutst doen anderen er verder het zwijgen toe, wanneer zij de vraag moeten beantwoorden: „En waar vindt u dat bevestigd in de Schrift? U spreekt over de Heere, maar weet God ook van u af?" Een ouderling die zijn predikant nauwlettend gadeslaat bij diens werk geeft een rake karakteristiek: „Ds. Kersten is onder ons als een nieuwe rijksveldwachter, die orde op zaken stelt; hij preekt het gemoedelijke de grond in". ⁴⁵⁾ Natuurlijk ontkent hij niet, dat het geloof met gevoel gepaard gaat. Alles wat lééft — planten, dieren, mensen — heeft gevoel. „Zou dan het levendgemaakte volk van God niet geestelijk gevoelen? De gevoelloosheid voor God en goddelijke zaken is vrucht des doods". ⁴⁶⁾ Wat Ds. Kersten tot deze pastorale benadering brengt, is de overtuiging dat er wel veel gevoel zonder geloof is! Wie alleen op zijn gevoel afgaat bedriegt zichzelf. En al is er genade geschonken, dan raakt de gelovige

die op zijn gevoelens gaat drijven steeds verder af van het hechte fundament der apostelen en profeten. Het steunen op allerlei gevoelige aandoeningen verdonkert de kennis des geloofs, geeft prijs aan folteringen van ongelooft, twijfeling en aanvechting van de satan, waardoor Gods kind bij het mis-sen van de gevoelige ervaring van Gods tegenwoordigheid alles verwerpt wat de Heere geschonken heeft. Daardoor wordt de Heilige Geest bedroefd en wordt de liefde van God klein geacht.⁴⁶⁾

Dit is de oorzaak waarom hij aandringt op het staan naar geestelijke groei, naar het opwassen in de kennis van Christus, die door de oefeningen van het geloof verkregen wordt. Sommigen maken deze aandrang om te komen tot geloofsbe-wustheid en verzekering uit voor „een staan naar grote din-gen”. Men moet zich maar bij het kleine en eenvoudige houden, wordt hem tegengeworpen. „Maar leert Gods Woord U van die verzekering des geloofs niet? Is de sprake van Paulus u vreemd: Ik weet Wien ik geloofd heb, en ik ben *verzekerd*, dat hij mach-tig is, mijn pand, bij Hem weggelegd te bewaren tot dien dag? Meent ge waarlijk, dat de weldaden van het Nieuwe Testament minder zijn dan die reeds Job gegeven waren? Deze diep be-droefde knecht Gods toch roemde in het gezicht des doods, niet in de troostvolle gemeenschap en onder de zoete uitlating van Gods liefde, maar onder de meest droeve verberging Gods en in de felle bestrijding des satans en onder de verdenking zijner vrienden van een huichelaar te zijn. . . . : „Ik weet mijn Verlosser leeft, en Hij zal ten laatste over het stof opstaan”. Zelfs toen nog deed het geloof kracht en leefde de hope op de volkomen zaligheid met Christus in Jobs ziele. Staat dat nu niet beschreven, opdat wij naar die vastheid der zaligheid staan zullen? Dat in de oefening des geloofs worde beleefd, wat in de genade des geloofs der ziele werd deelachtig ge-maakt? Dat zeg ik niet, om het van verre staande volk te be-naurwen, de zaligheid hangt aan de zekerheid niet; maar toch zij in ons die ernstige drang tot de volmaaktheid voort te varen”⁴⁷⁾. De nadruk op het uitzien naar de verzekering dat

Christus de last van de zonde, die op Gods kind lag, op Zich genomen heeft, is een hoofdthema in zijn prediking en de per-sonlijke zielzorg. De meditatie in het éérste nummer van De Saambinder is gewijd aan de apostolische vermaning uit 2 Petrus 1 : 10 om zich te benaastigen om roeping en verkiezing vast te maken. In zijn preken en boeken keert dit thema in de loop der volgende jaren altijd terug. En in De Heidelbergse Catechismus, een goudmijn van schriftuurlijk onderwijs voor de praktijk van het geestelijke leven, wordt deze liefdevolle aandrang van de dienaar des Woords, die heenwijst naar het Lam Gods, in bijna elke preek een of meermalen uitge-sproken.⁴⁸⁾

De paradox van het zalig worden

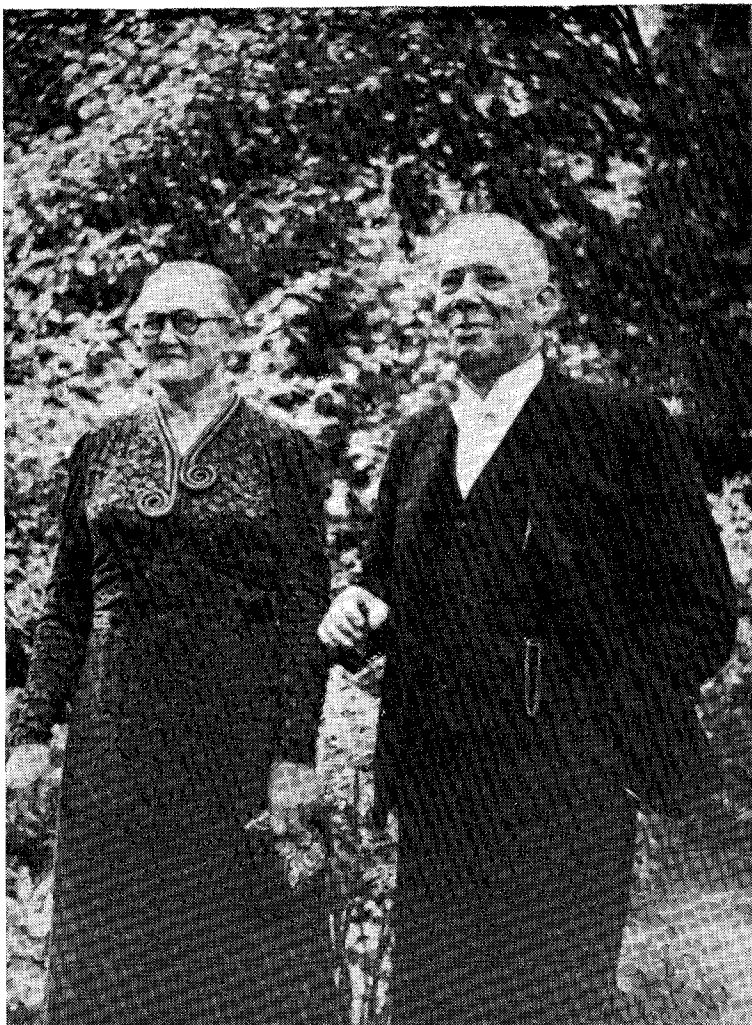
Juist t.a.v. dit punt verwijst hij graag naar Comrie, die een on-derscheid maakt tussen de hebbelijkheid en de dadelijkheid van het geloof, anders gezegd tussen de genade en de oefening van het geloof. „Te onderscheiden zijn dus het geloof en het geloven. Gelijk ook onze geloofsbelijdenis leert. En nu doet het aan het wezen des geloofs niets af, dat wij dikwijls de oefeningen van het geloof missen, niet geloven kunnen, in vele twijfelingen verkeren. De wedergeborene, die door het ingeplante geloof, Christus ingelijfd werd, heeft in de vruchten het bewijs dat het geloof is een kennen en vertrouwen. . . . Ook volgt uit deze leer, dat een iegelijk te staan hebbe naar de ruste des geloofs in Christus. Die hebbelijkheid des geloofs kome tot dadelijkheid. O, dat het meer onder Gods volk ware een lopen in de loopbaan om Christus te gewinnen; dat wij de grond meer verloren uit al wat buiten de enige Zalig-maker is”.⁴⁹⁾ En dan moet het de aandacht hebben, dat de ver-vulling van Gods beloften door het schijnbaar onmogelijke heen-loopt. Wanneer hij spreekt over Christus Die voortkwam uit de afgehouden tronk van Isai, wijst hij erop hoe de Heere han-delt, wanneer hij de Zijnen brengen wil tot geloofs zekerheid.

„Gods weg loopt door het afgesnedene. De Heere snijdt van eigen werk af, zal ooit Christus een gestalte in ons verkrijgen. En volg maar den weg, die de Heere Zijn volk verder leidt, steeds meer neemt Hij het eerste weg om het tweede daar te stellen. Zie, daar ligt de oorzaak er van dat velen van Gods lievelingen zich zoo buiten Christus nog zien en tot de volle blijdschap des geloofs niet kunnen komen en de verzekering van hun aandeel aan Christus missen. Hun leven is niet afgesneden; het is niet buiten hope geworden. Steeds gaat aan de oefening van het geloof Gods afsnijdend werk vooraf. Zonder afsnijding uit Adam is er geen inplanting in Christus. Geheel de weg van Gods Kerk gaat vóór elke geloofsoefening door het afgesnedene. Ook de vervulling der beloften Gods wordt aan des menschen zijde onmogelijk, opdat Zijn volk leeren en erkennen zal, dat niet alleen het schenken van de belofte, maar ook de vervulling er van Gods werk is, uit vrije genade alleen”.⁵⁰⁾ Het gebrek aan verzekering hangt samen met een gebrek aan ontdekking. Wij moeten met al het onze omkomen. Het moet een verloren zaak worden voor God. Hoe groter de genade wordt, hoe afhankelijker het leven van de gelovige. Dat is „de paradox van het zalig worden”! Hoe groter de genade, hoe kleiner in zichzelf, hoe meer bevestigd in Christus, hoe afhankelijker van Hem.⁵¹⁾ Dan vindt het kind des Heeren de rust in de gemeenschap met Christus. Dan bloeit de blijdschap van het geloof op en wordt het lied der verlossing gezongen. Wel dient bedacht te worden, dat de Heere vrij is in Zijn leidingen en niet handelt als wij, mensen, die het met een centimeter uitmeten. De leidingen van Gods Geest zijn zo rijk en zo veelzijdig, dat het een aanranding van Gods eer betekent, wanneer wij van Zijn organisch werk modelwerk zouden maken.⁵²⁾” Wie heeft u gezegd, dat ge Gods volk storen moet in die geloofsverlustingen; dat ge die liefde benauwen moet met uw verklaringen, dat het wel over gaan zal; dat er wel andere tijden zullen komen? Ik ken ze onder Gods gunstgenoten, die van de ure hunner vrijmaking af, in deze liefde dag bij dag zich verheugen; lange jaren

achtereen, en in al hun verdrukkingen God prijzen omdat de Heere bij hen is. Instee van te bedillen zij in ons hart een heilige betrekking op zulk een leven. Henoch wandelde met God driehonderd jaren lang. En de vorm waarin het werkwoord wandelen geplaatst is, wijst op een gedurig herhalen der werking; Henoch, zo wil Mozes zeggen, wandelde met God op en neer”.⁵³⁾ Anderzijds is hij zich zeer wel bewust, dat lang niet alle kinderen van God van hun geloof verzekerd zijn, wanneer zij heengaan. Dat leert de Schrift ook niet, al hebben wel allen te staan naar een helder bewustzijn van hun staat. Het ontvangen van de zekerheid des geloofs noemt hij dan ook „een tweede genade”.⁵⁴⁾

Om de zuivere leer

Tot de taak van de Dienaar des Woords behoort ook het geven van het ambtelijke onderwijs in de leer van de Schrift. De catechisatie staat bij Ds. Kersten als jong predikant reeds hoog genoteerd. Dit onderwijs richt zich immers op de komende generaties, waaruit de Heere Zijn kerk zal bouwen. In een tijd van verval is fundering in de zuivere leer bovendien dubbel nodig.⁵⁵⁾ De jongelui volgen zijn lessen met grote interesse. Zijn didaktische gaven en haast natuurlijk gezag dragen daaraan niet weinig bij. Hij kán lesgeven. In tegenstelling tot zijn afwijzing van het vertellen van „verhaaltjes” in de preek — „Ge hebt het Woord te bedienen”⁵⁶⁾ — illustreert hij zijn catechisatielessen bewust met allerlei voorbeelden niet alleen uit de Schrift of de kerkgeschiedenis, maar ook uit het alledaagse leven. De Heere Jezus deed dat immers ook. Het met-de-armen-over-elkaar luisteren van wat oudere catechisanten ligt hem niet zo. Waarom zouden die jongelui geen aantekeningen maken? En zo komt hij tot de uitgave van het vragenboekje van Hellenbroek en van Kort Begrip, die voor dit doel met wit papier worden doorschoten. Wanneer in 1940 bij het bombardement van Rotterdam van veel catechisanten de boekjes

Ds. en mevrouw Kersten in de tuin van de pastorie aan de Westersingel te Rotterdam. De foto werd genomen ter gelegenheid van het huwelijk van een van hun kinderen in de zomer van 1943.

met aantekeningen zijn verloren gegaan, bundelt hij zijn notities in zijn meest herdrukte boek: „Korte lessen over Kort Be-

grip”. Hij heeft voor deze verkorte catechismus van Herman Faukeel een zekere voorliefde vanuit de overweging, dat niet het vele goed, maar het goede veel is. „De Twaalf lesjes maken het mogelijk enkele malen te herhalen en juist die herhaling is den catechisanten zeer van noode”.⁵⁷⁾

Maar ook de gemeentelieden zijn gebaat bij een gegronde kennis van de gereformeerde leer. Juist door het ontbreken daarvan kunnen plaatselijke „liggingen”, die soms niet de toets van de belijdenis geheel kunnen doorstaan, aanwezig blijven. Bovendien kan een verkeerd inzicht in de leer der Schrift de groei van het geloofsleven belemmeren, terwijl een gescherpt inzicht bij het licht van de Heilige Geest de geestelijke groei bevordert. In de eerste jaargangen van De Saambinder geeft hij al een volledige verklaring van de Heidelbergse Catechismus. Wanneer hem de mogelijkheid wordt geboden om lezingen te houden over de gereformeerde geloofsleer, benut hij die ten volle. Op woensdagavond 7 augustus 1929 spreekt hij te Middelburg over de verbonden. Het bijzondere van deze lezing is, dat de hoorders worden uitgenodigd voor een bespreking van de stof op de donderdagmorgen daarop volgend. Vierhonderd mensen maken van deze mogelijkheid gebruik. Collega's, ambtsdragers en tal van mannen en vrouwen uit geheel Walcheren stellen hun vragen. Regelmatig houdt hij in de dertiger jaren volgens dit patroon lezingen in een voor een bepaalde streek centraal gelegen plaats. In Krabbendijke spreekt hij over de val van Adam, de predestinatie, de wederoprichting der uitverkorenen, het geloof en de kerk. In Rijssen behandelt hij het onderwerp: de verbonden. In Rotterdam spreekt hij over hetzelfde onderwerp, de uitverkiezing en de heiligmaking. In Middelburg eveneens over de heiligmaking, de rechtvaardigmaking en over de sacramenten. In alle plaatsen is de belangstelling groot. In de verslagen stuiten we herhaaldelijk op mededelingen als „een zeer groote en aandachtige schare”, „enorme belangstelling”, „het kerkgebouw kon de hoorders nauwelijks bevatten”. Op de donderdagse besprekingen, die geleid worden door de plaatselijke predikant, is steeds een groot aantal men-

sen aanwezig. Sommige besprekingen lopen uit tot laat in de middag. De laatste bijeenkomst wordt op 4 januari 1938 in Krabbendijke gehouden.⁵⁸⁾ De stof voor deze lezingen is naar alle waarschijnlijkheid ontleend aan zijn dictaten voor geloofsleer, die hij op de Theologische School gebruikt. In de lezingen geeft hij daarvan een vereenvoudigde weergave, waarbij met name ook aandacht wordt geschonken aan de funktionering van het leerstuk in het geloofsleven.

Uit de genoemde dictaten groeit in de dertiger jaren geleidelijk aan de stof voor een gereformeerde dogmatiek, die even voor de oorlog naar de drukkerij gaat, doch door de oorlogstandigheden eerst in 1947 verschijnt. In dit levenswerk geeft hij de neerslag van een levenlang omgaan met de Schrift en zijn studie van o.m. Calvijn, à Marck, Brakel, Van Mastrigt, Kuiper en H. Bavinck.⁵⁹⁾ Het boek krijgt een veelzeggende titel. Hij noemt dit werk niet Gereformeerde Dogmatiek, evenmin De Gereformeerde Dogmatiek,⁶⁰⁾ maar „De Gereformeerde Dogmatiek voor de gemeenten toegelicht”. Ook deze laatste vier woorden behoren een vol accent te krijgen. Het grootste deel van de tekst is in hoofdlijnen met de gemeenten besproken. Hoofddoel van zijn dogmatiek is niet meer en niet minder dan het bevorderen van het „voortdurende onderzoek” van de zuivere gereformeerde leer door de gemeenten. Deze gerichtheid bepaalt ook de opzet van de dogmatiek die voor elk gemeentelid toegankelijk dient te zijn. Vandaar een strakke indeling zonder uitweidingen, overzichtten van Schriftplaatsen en een gemakkelijk leesbare stijl. In zijn Voorwoord ontwikkelt hij nogmaals zijn reeds eerder in de prediking en De Saambinder uitgesproken inzicht, dat de schrijvers van Nadere Reformatie en later datum niet mogen en kunnen worden genegeerd onder het voorwendsel tot de leer van Calvijn terug te keren. Er is ook na Calvijn een ontwikkeling van de gereformeerde leer, die o.m. het onderscheid heeft benadrukt tussen de algemene en de bijzondere, zaligmakende bediening van de Heilige Geest.⁶¹⁾

Terar dum prosim

Wanneer de eerste vellen druks van de dogmatiek van de persen rollen, zijn over het leven van Ds. Kersten reeds de schaduwen gevallen van het naderende einde. De levensvlam van deze man, die zich steeds zonder terughoudendheid met zijn grote werkkraft gegeven heeft voor de arbeid op elk terrein van het leven in dienst van Gods Koninkrijk, heeft fel gebrand. Boven zijn leven zou het devies van Calvijn geschreven kunnen worden: *Terar dum prosim*. Laat ik maar verteerd worden, wanneer ik slechts nuttig ben. Tijdens een kamerzitting in de tweede helft van de dertiger jaren ontvangt hij een eerste waarschuwing dat de vlam zal gaan doven. In '43 treft hem een trombose in een van de hartslagaderen, die hem geruime tijd in een toestand van levensgevaar brengt. Na aanvankelijk herstel volgt een tweede aanval, die een algehele beperking van alle arbeid noodzakelijk maakt. In deze tijd gaan zijn gedachten meer dan ooit uit naar de toekomst van de kerk van Christus, waarvan hij zich een dienaar mag weten. Zijn laatste arbeid spitst zich daarop toe. De genoemde verklaring van de Heidelbergse Catechismus begint te verschijnen in wekelijkse afleveringen, die aan de kerkeraden worden toegezonden.⁶²⁾ En hoewel de zorgen voor het kerkelijk leven zwaar drukken, breekt ook in de prediking het vaste geloof herhaaldelijk door in de beloften van God, dat Hij Zijn kerk in stand zal houden tot het einde der dagen. Telkens spreekt hij over zijn verwachting, dat de Heere nog vele jongeren zal roepen tot het leven der genade uit komende generaties. In '47 wordt ook het catechiseren hem te zwaar. De laatste les beëindigt hij met een ernstig en hartelijk vermaan om als jongeren voor alles het Koninkrijk Gods te zoeken en met een aangrijpend gebed.⁶³⁾ In het besef, dat zijn einde nadert, vraagt hij twee verloofde kinderen om op korte termijn in het huwelijk te treden. Op 26 augustus 1948 bevestigt hij het huwelijk van zijn op één na jongste en laatste ongetrouwde dochter. Het zal zijn laatste arbeid zijn als dienaar des Woords. Een moment van stille ont-

roering maakt zich meester van de aanwezigen, wanneer het eerste vers van Deuteronomium 37, waaruit de trouwtekst zal worden genomen, wordt voorgelezen: „Dit nu is de zegen, met welke Mozes, de man Gods, de kinderen Israëls gezegend heeft, vóór zijn dood...” Op zijn wens reizen de jonggehuwden af naar de Schotse stad Inverness, om enige tijd door te brengen in de pastorie van Ds. E. Macqueen, waarmede hij zich als een broeder in Christus verbonden weet.⁶⁴⁾ Zelf reist hij naar Waarde (Zld.), naar de boerderij „De Puthoek”, waar hij de laatste tijd herhaaldelijk verblijft voor rust en herstel. Daar overvalt hem te midden van zijn arbeid — het bijwerken en persklaar maken van de door hem uitgesproken preken over de Heidelbergse Catechismus — de laatste hartaanval, die het einde brengt. In de nacht die voorafgaat aan de nieuwe dag van 6 september 1948, wordt hij bijzonder vertroost door het woord uit Psalm 16: „De snoeren zijn mij in lieflijke plaatsen gevallen; ja een schone erfenis is mij geworden”. Wanneer de dag aanbreekt in het dorpje bij de Schelde, is Ds. Kersten heengegaan in de rust die overblijft voor het volk van God. Op 9 september wordt zijn lichaam begraven op de begraafplaats „Crooswijk” in Rotterdam, waarbij vele duizenden uit het gehele land de laatste eer bewijzen.⁶⁵⁾

En hij leidde hen tot Jezus

De tweevoudige taak van de dienaar des Woords, samengevat in de woorden herder en leraar, heeft Ds. Kersten met grote trouw vervuld. Het is hem er niet om te doen geweest om in de smaak te vallen bij een bepaalde groep gemeenteleden. „Ze behoeven mij later niet „de lieve dominee” te noemen, als ze maar zeggen: „Hij heeft de mensen eerlijk behandeld.” Zijn arbeid, laten we ons dat steeds goed bewust zijn, had zonden en gebreken. Ook van hem geldt het antwoord op de 114e vraag van de Heidelbergse Catechismus, dat spreekt over een klein beginsel van de ware gehoorzaamheid. De Heere heeft de

Zalig zijn de doden, die in de Heere sterven.

arbeid van deze dienstknecht rijk willen zegenen. Ook nu nog zijn er in ons land, die onder zijn prediking geroepen zijn uit de diepe duisternis van ons door de zonden verdorven bestaan

tot het alles overwinnende licht van het Evangelie. Anderen is hij tot grote steun geweest in hun geestelijk leven. Zijn schriftuurlijk-praktikale prediking heeft naar twee zijden corrigerend gewerkt: enerzijds ten opzichte van een dor intellectualisme en anderzijds ten aanzien van een even gevaarlijk eenzijdig afstemmen op het gevoelsleven. De door hem gebrachte prediking is in haar wezenlijke uitgangspunten van blijvend fundamenteel belang voor ons kerkelijk leven.

Van Andreas zegt de Schrift, dat hij anderen tot Jezus leidde. Dat mag ook gezegd worden van Ds. Kersten, die de standen van het leven uit genade in zijn prediking tekent, niet om de kleinen-in-de-genade te slaan, maar om hen naar Christus te leiden.⁶⁶⁾ Het woord waarmee hij in zijn jeugd tot het ambt werd geroepen, is in zijn arbeid vervuld: hij heeft Gods volk getroost, niet met het hout en de stoppelen van allerlei gemoeidelikheden, maar door hen te bouwen op het enige fundament: Jezus Christus: „Al het onze moet eraan, wil Christus een gestalte in ons bekomen. Kent ge het? Of zoekt ge uw leven in uw deugden en plichten; in uw overtuiging; in uw tranen; in uw bevindingen? . . . Het worde omkomen met al wat buiten Christus is. En als de bediening van het Woord, waartoe wij geroepen zijn onder u, u hard schijnt, bedenkt dan, wij mogen niet anders. Wij zouden ontrouw worden, aan Hem Die ons zond; ontrouw ook aan de behandeling uwer zielen. Scherp is het Woord voor ons eigen leven; maar, en dat doe de Heere ons rijkelijk ervaren: vol vertroosting en blijdschap is datzelfde Woord voor alle armen en ellendigen. Komt dan, wie gij ook zijt; niemand is te slecht, om met God in Christus te worden verzoend. Wij hebben een onvoorwaardelijk Evangelie. Bij God is geen aanneming des persoons. . . . Gij gevoelt wie de troost van 't Woord dan ook mogen ontvangen. Het is voor u, die u zelf als een verloren zondaar voor God leerdet kennen; die geen uitkomst weet; die de schuld van dag tot dag ziet vermeerderen en geen kwadrantpenning hebt om te betalen; die hooptet op beter, doch steeds slechter u gevoelt voor God. Wien meer en meer alles in u, en in alle schepsel

ontvalt. Die in verkwikkingen geen blijvenden grondslag vindt; Die met *God* te doen hebt, Wiens gerechtigheid moet voldaan. Eén weg zal voor u open zijn, Hij die de inhoud is van de Evangelie-prediking. Wij prediken Jezus. Komt, hoort; het Woord leide u tot Hem”.⁶⁷⁾

- ¹⁾ De prediking van Christus, Kampen, 1926, blz. 23.
- ²⁾ Vgl. de typering gegeven door zijn broer A. J. Kersten in: De snoeren in liefelijke plaatsen gevallen. Verslag begrafenis, Utrecht, 1948, blz. 30 en 34.
- ³⁾ De roem in zwakheden, Rotterdam, 1930, blz. 16: „Daar is mijn geliefd Meliskerke, waar God tot roem van Zijn genade wonderen wrocht. Hij heeft mede door mijn dienst die kleine gemeente willen bouwen. Gij hebt mij verdragen in mijn jonkheid. Nog gevoel ik mij in Uw midden thuis, als ware ik nimmer weg geweest, wanneer ik enkele uren bij U mag verkeerren”.
- ⁴⁾ Ds. Kersten sprak over deze maanden later hoogst zelden. Eenmaal deelde hij in de familiekring mee, dat hij in grote geestelijke donkerheid naar de zeedijk was gegaan (Westkappelle?) om in de stilte een en ander te overwegen. Hierop zou de autobiografische mededeling kunnen slaan in „De Saambinder”: „Ach, er zijn nog dagen geweest in de volvoering van de roeping, door den Heere mij opgelegd, dat ik van moedeloosheid aan den waterkant gezeten heb. Maar uit allen nood heeft de Heere verlost; ook toen, toen Hij mij voorkwam uit Ps. 80 : 10: „Mijn hand zal, hoe 't ook ga, hem sterken dag en nacht”. 23 april 1925 (6e jrg. nr. 12).
- ⁵⁾ Over Ds. Kersten als dienaar des Woords heb ik bij de voorbereiding van dit hoofdstuk een aantal gesprekken gevoerd met bejaarde ambtsdragers, enkele familieleden en anderen die hem goed gekend hebben. Veel dank ben ik met name verschuldigd aan de heren J. W. Kirpestein te Tricht en M. Butijn te Yerseke. De gegevens, die konden worden geverifieerd zijn in dit hoofdstuk opgenomen, alsmede die welke uit een zeer betrouwbare bron afkomstig zijn. Er heeft rond de figuur van Ds. Kersten reeds veel legendevorming plaats gehad, die tot grote behoedzaamheid moet nopen t.a.v. de geloofwaardigheid van allerlei verhalen. Van het verhaal over het snoeien van de bloeiende boom, vond ik niet minder dan drie varianten! In

een andere versie speelt dit gebeuren, zich b.v. in de eigen boomgaard van oefenaar Kersten af, waarbij de tuinman de gegevens verstrekt. Gegevens die op mondelinge informatie berusten, zijn niet door noten gekenmerkt.

- 6) De Saambinder, 22 november 1923 (5e jrg. nr. 2).
- 7) Ds. C. Hegeman vertelt in een artikel in „De Saambinder” van 12 aug. 1965 (43e jrg. nr. 45) over een ouderling te Giessendam, die uit de preek begrepen had dat hij in één oefening alles wilde zeggen ten aanzien van de orde des heils in de weg der genade: „U moet nooit uw tekst als kapstok gebruiken, maar elke tekst heeft zijn eigen verklaring”.
- 8) Lützen Harmens Wagenaar (1855—1910) promoveerde op een dissertatie over Het Réveil en de Afscheiding. Hij schreef een historisch drama over het begin van de 30-jarige oorlog en een boek over Het leven van Graaf W. Lodewijk. Zijn meest bekende studie over de Synode van Dordrecht: Van strijd en overwinning, Utrecht, 1909, wordt niet vermeld in het artikel over hem in de Chr. Encyclopedie, 2e druk, waarheen ik verwijs.
- 9) In de zomer van 1902 richtte Dr. Wagenaar zich namens de Synode van de Geref. Kerken van Arnhem tot de Gereformeerde Gemeenten onder het kruis, met het verzoek om na te gaan of men zich met deze kerken kon verenigen. Deze brief werd aan oefenaar Kersten geadresseerd en door hem overgelegd aan de Classicale Vergadering van 24 sept. te Rotterdam, die het verzoek afwees. In december richtte Wagenaar zich opnieuw tot hem met een schrijven, waarin hij de wens tot vereniging herhaalde. Zie de notulen van de Kerkeraad der Geref. Gem. te Meliskerke van 26 december 1902.
- 10) Als voorbeeld van zulke bijzondere omstandigheden noemt hij zijn ervaring te Charlois op de tweede Paasdag: „Driemaal had ik te Rotterdam gesproken en vele honderden van daar volgden naar Charlois. Dat wist ik wel. 'k Had dan ook voor Charlois een heel andere stof bewaard: die van de Emmausgangers. Er was gebeden in de consistorie; 'k gaf den voorlezer op wat hij lezen zou, en een der ouderlingen vroeg toen: Wilt u over de Emmausgangers preeken? We hebben er driemaal van gelezen. Daar stond ik zonder tekst, zonder iets ook maar voor de trappen van den preekstoel. En toen, o vrienden! dat pleiten voor God, nooit zal ik 't vergeten, dat kunnen zeggen: „Heere, ik ben Uw knecht; Gij hebt Mij geroepen; toon het nu, dat Gij het geven zult in de ure als ik het nodig heb”. Ik durfde het op God wagen en Hij beschaamde mij niet. Hij gaf mij een tekst, waarover ik nog nooit gesproken had, een verdeeling, woorden ter

verklaring, versjes om te zingen. Hij zorgde voor alles”. De Saambinder, 23 april 1925 (6e jrg. nr. 12).

- 11) De Saambinder, idem.
- 12) „Eens vernam hij van een student, die in een gemeente voor de kerkeraad aan het zuchten was geweest, dat hij beslist niet wist waarover hij spreken moest. En toen het tijd was om te beginnen, had hij nog geen tekst, en klaagde het eindelijk uit: „Och, lees dan maar Romeinen 5.....”, en daar ging hij over een tekst preken waar hij pas een proefpreek over gedaan had voor de studenten. De mensen waren opgewonden over het wonder van deze student, zonder tekst de preekstoel opgegaan. Maar op school was Ds. Kersten dan zeer scherp. Zó scherp, dat wij allen beefden, en dachten: wie volgt?” Ds. C. Hegeman in De Saambinder van 12 aug. 1965.
- 13) De nachtgezichten van Zacharia, deel I, Utrecht 1953, blz. 6.
- 14) Idem, blz. 12.
- 15) Deze student was de latere Ds. F. J. Dieleman.
- 16) Zie de rubriek Leestafel in De Saambinder van 23 okt. 1924 (5e jrg. nr. 24); vergelijk De Saambinder van 24 juli 1924 (5e jrg. nr. 18).
- 17) De Heidelbergse Catechismus, Vianen, 3e druk, blz. 72.
- 18) Weldadigheid verwacht van een dreigend God, Yerseke, 1913, blz. 10.
- 19) Voorwerpelijik en onderwerpelijik, artikel in De Saambinder van april 1920 (1e jrg. nr. 6).
- 20) Meer dan overwinnaars, Utrecht, 1953, blz. 33. Zijn bezwaren tegen de heersende prediking in de Gereformeerde Kerken heeft Ds. Kersten herhaaldelijk uitgesproken. Zie b.v. De Saambinder van 12 febr. 1922 (3e jrg. nr. 5) 24 aug. 1933 (14e jrg. nr. 20), 12 juli 1923 (15e jrg. nr. 17). Meer dan overwinnaars, blz. 80 en De Heidelbergse Catechismus, blz. 22, 67, 118, 308.
- 21) Voorwerpelijik en onderwerpelijik, Als boven.
- 22) De Heidelbergse Catechismus, blz. 275.
- 23) Voorwerpelijik en onderwerpelijik, Als boven.
- 24) Idem; vgl. De Heidelbergse Catechismus, blz. 274, 275.
- 25) De Gereformeerde Dogmatiek voor de gemeenten toegelicht, Utrecht, 1966, deel I, blz. 39.
- 26) Uit den schat des Woords, 1e jrg. nr. 1, Utrecht, 1947, blz. 6 en 7.
- 27) De Saambinder van 25 febr. 1932 (13e jrg. nr. 8).
- 28) In Weldadigheid verwacht van een dreigend God, blz. 13, noemt hij Comrie, Boston en Erskine, in De Saambinder van 28 aug. 1924 (5e jrg. nr. 20) schrijft hij: Wij wensen predikers, die het innerlijk leven zullen sterken..... als Erskine, en Comrie, en

Watson en Smytegelt en Justus Vermeer e.a. P. van Mastrigt, W. à Brakel en Boston worden aanbevolen in hetzelfde blad van 26 dec. 1924 (6e jrg. nr. 4). De Saambinder van 23 april 1925 (6e jrg. nr. 12) bevat het advies om te lezen Andrew Gray, Boston, Erskine, Comrie, Justus Vermeer, van der Kemp, Brakel. Het voorwoord van De Heidelbergse Catechismus beveelt als goede verklaringen aan: het schatboek van Ursinus en de werken van Bastingius, Smytegelt, v. d. Kemp, Justus Vermeer, Voetius en d' Outrein. In zijn eigen verklaring van de Heidelbergse verwijst hij vaak naar Comrie en Brakel (b.v. op blz. 79, 214, 248, 339, 341 en blz. 40, 209, 250, 259, 298. Minder vaak ter sprake komen o.m. Van Mastrigt (blz. 46), Owen (175) Olevianus (178), Luther (197), Voetius (250), Hellenbroek (264), Calvin (298), Bullinger (298), Appelius (298), Witsius (373) e.a. Van Comrie zei hij op een onderwijzerscursus: „Ik heb Comrie vermalen”. Hij las ook graag in Perkins, waarvan hij in de huiselijke kring eens zei: „Ik wilde dat ik het zó kon zeggen als deze man”.

- 29) De Saambinder van 23 april 1925 (6e jrg. nr. 12).
- 30) Zijn stelregel was: „Kenmerken mag je noemen, maar alleen die, welke aan Gods volk werkelijk eigen zijn”.
- 31) Door de nood gedwongen is hij al vroeg overgegaan tot het schrijven van preken in de huidige zinsbouw en spelling. Het verschil in idioom e.d. bleek voor het gemiddelde gemeentelid te groot. De eerste speciaal op verzoek voor de gemeente geschreven preek is Weldadigheid verwacht van een dreigend God (1913). Zie ook het Voorwoord van De Heidelbergse Catechismus.
- 32) De Saambinder van 28 aug. 1924 (5e jrg. nr. 19).
- 33) Voorwoord De Heidelbergse Catechismus, blz. 7, vgl. bl. 401.
- 34) De prediking van Christus, blz. 8, 9.
- 35) Christus' getuigenis aangaande een stervend leven, prekenserie Van Recht en Genade, Utrecht, 2e jrg. nr. 7, 1955, blz. 102, 103.
- 36) Meer dan overwinnaars, blz. 50, 51, vgl. blz. 32, 33.
- 37) De Heidelbergse Catechismus, blz. 23, 42.
- 38) Idem, blz. 222, 223.
- 39) Meer dan overwinnaars, blz. 11, 16.
- 40) De Heidelbergse Catechismus, blz. 62.
- 41) De levende tempel Gods, prekenserie uit den schat des Woords, 6e jrg. nr. 9, Utrecht, 1953, blz. 149.
- 42) De openbaring des Heeren aan de vreesachtige discipelen, Uit den schat des Woords, 1e jrg. nr. 9, Utrecht, 1948, blz. 147.
- 43) De levende tempel Gods, als boven, blz. 149.

- 44) Meer dan overwinnaars, blz. 140, blz. 151. Men zie ook de Heidelbergse Catechismus, waarin herhaaldelijk gewaarschuwd wordt voor het zich overgeven aan allerlei gevoeligheid op godsdienstig terrein, b.v. blz. 216: „Men hore slechts wat verteld wordt als geestelijke ervaring en onderwijzing van de Heilige Geest, in flagrante strijd soms met de Schrift, en waarin nochtans velen opgaan. Men bedenke, hoeveel „waarheden” gezegd worden van de Heilige Geest ontvangen te zijn, die of tegen de zin van Gods Woord ingaan, of nooit verwezenlijkt worden en met welke bedriegelijke bevindingen de mens zich toch op de been houdt..... Het aangehaalde zal elke oprechte meer dan voldoende zijn om hem te bevestigen van de noodzakelijkheid ener geheiligde kennis van wat God in Zijn Woord geopenbaard heeft..... Niet ons gevoel, maar een geheiligde kennis sta op de voorgrond”. Vgl. ook blz. 71, 122 en 310.
- 45) Ouderling Arnoldus Snoep te Yerseke, overleden in 1938.
- 46) De Heidelbergse Catechismus, blz. 71.
- 47) De Saambinder, 12 januari 1922 (3e jrg. nr. 5).
- 48) De Saambinder, nov. 1919, (1e jrg. nr. 1). De Heidelbergse Catechismus, o.m. blz. 15, 17, 18, 19, 30, 41, 80, 91, 93, 147, 166, 174, 180, 187, 220, 223, 312, 319, 353, 356, 495, 541.
- 49) Meer dan overwinnaars, blz. 10, 11; De Heidelbergse Catechismus, blz. 79, 80; De Saambinder van 12 januari 1922 (3e jrg. nr. 5).
- 50) Een aankondiging van Christus' komst, Uit den Schat des Woords, 1e jrg. nr. 1, Utrecht, 1947, blz. 15.
- 51) Pinksteren, Uit den schat des Woords, 3e jrg. nr. 11, Utrecht, 1950, blz. 177.
- 52) Pinksteren, als boven, blz. 179; De Heidelbergse Catechismus, blz. 68.
- 53) Meer dan overwinnaars, blz. 46.
- 54) De Heidelbergse Catechismus, blz. 142, 166, 176. Men zie ook het citaat uit De Saambinder, noot 47. Zie ook Korte Lessen over Kort Begrip, Utrecht, 1960, 5e druk, toelichting op vraag 45. Het hanteren van het begrip „tweede genade” is een aansluiting bij het toenmalig spraakgebruik in de Gereformeerde Gemeenten.
- 55) Korte lessen over Kort Begrip, blz. 3.
- 56) Wanneer in zijn preken wel een voorval uit het dagelijkse leven wordt gememoreerd — in de Heidelbergse Catechismus is dat een enkele keer het geval — past zo'n vermelding geheel in het betoog. Nergens in zijn preken vinden we het vertellen van „verhaaltjes”. Hij was ook de mening toegedaan, dat het

strikt persoonlijke niet op de kansel thuis hoort.

- ⁵⁷⁾ Kort Begrip der christelijke religie, opnieuw uitgegeven door G. H. Kersten, predikant te Rotterdam, Rotterdam, 1929, blz. 3.
- ⁵⁸⁾ Men zie voor deze lezingen de aankondigingen en verslagen in De Saambinder, te beginnen met die van 25 juli 1929 (10e jrg. nr. 18) tot en met het nummer van 23 dec. 1937 (19e jrg. nr. 4).
- ⁵⁹⁾ De wel eens uitgesproken mening, dat hij zich in sterke mate heeft aangesloten bij de Gereformeerde Dogmatiek van H. Bavinck is niet geheel gegrond. Ook andere theologen werden door hem grondig bestudeerd, met name de in noot 28 genoemde. In zijn nalatenschap werd wel een ex. van de dogmatiek van Bavinck aangetroffen, vol notities en kanttekeningen. Verwantschap in opbouw is er b.v. in de hoofdstukken over de wedergeboorte.
- ⁶⁰⁾ De interpretatie van de titel in de zin dat Ds. Kersten naar zijn mening dé Gereformeerde Dogmatiek zou hebben geschreven, zoals Dr. C. Graafland stelt in een artikel in Wapenveld, 14e jrg., nr. 5, juni 1964, moet naar mijn bescheiden mening onhoudbaar worden genoemd. Het woord „de” in de titel is een lidwoord, dat in de titel is geplaatst om tot een goede zin te komen: de Gereformeerde Dogmatiek voor de gemeenten toegelicht. Met enkele familieleden heeft Ds. Kersten het waarom van deze titel uitvoerig besproken. Ook de bewering: Kersten poneert met een grote letter en de Schrift adstrueert met een kleine letter, is meer „speels” dan dat zij berust op een verstaan van de bedoeling van deze dogmatiek, die immers voor het gemeentelid direct leesbaar moest zijn. Vandaar het geven van overzichten van Schriftplaatsen, die de leesbaarheid en verstaanbaarheid van de gedachtengang bevorderen. De indeling berust op didaktische motieven. De aan hem toegeschreven opstelling in het artikel „Calvijn-Brakel-Kersten” zou hij beslist hebben afgewezen. Hij wist b.v. heel goed, dat bij de oude schrijvers ook niet alle accenten door iedereen gelijk worden gelegd.
- ⁶¹⁾ De Gereformeerde Dogmatiek, blz. 5.
- ⁶²⁾ De Heidelbergse Catechismus, blz. 5.
- ⁶³⁾ A. J. Kersten, als boven, blz. 34.
- ⁶⁴⁾ Met deze predikant voerde Ds. Kersten besprekingen met het oog op eventuele toenadering tussen de Gereformeerde Gemeenten en de Free Presbyterian Church. Zie De Saambinder van 24 oktober 1935 (16e jr. nr. 24). Door een verschil van inzicht t.a.v. orgels in de kerk en assurantie kwam er van een officiële correspondentie niets. Beide mannen bleven ondanks

de verschillen zeer op elkaar gesteld en tot hun dood toe door vriendschap verbonden.

- ⁶⁵⁾ Ds. Kersten werd begraven in de grafkelder, waarin ook het stoffelijk overschot van zijn moeder rust. Daar wacht het stof van deze twee ook t.a.v. het geestelijke leven zeer verwante mensen op de dag der opstanding.
- ⁶⁶⁾ De levende tempel Gods, blz. 149: „Alleen maar: hoe moeten wij met zulk een ziel handelen? Paulus zegt: Bouwt geen hout, hooi of stoppelen en stro; bouwt ze op het ene fundament. Zeg niet: dat betekent alles niets; maar zeg wel; dat dat niet de grondslag kan zijn.”
- ⁶⁷⁾ De prediking van Christus, blz. 27.

INHOUD

	blz.
WOORD VOORAF door Ds. H. Rijksen	5
1. VAN ONDERWIJZER TOT PREDIKANT	9
Achtergrond, 9 - Naar Den Haag, 11 - Bekering en roeping tot het ambt, 12 - Het kontakt met Ds. Pieneman, 13 - Onderwijzer aan de Keucheniusschool, 15 - Oefenaar, 16 - De voorganger van Meliskerke, 17 - 1905: predikant, 18 - Noten, 20.	
2. DE VERENIGING VAN 1907	24
De Gereformeerde Gemeenten onder 't kruis, 24 - De gemeenten van Ds. Ledeboer, 25 - Het begin, 26 - Eigen initiatieven, 28 - Het gesprek te Aagtekerke, 29 - Voorbereiding en vertraging, 29 - Bereikte eenheid, 30 - Getemperde blijdschap, 33 - De eenheid van de kerk van Christus, 34 - Noten, 36.	
3. EEN KERK MET ORDE	41
Licht- en schaduwzijden van een isolement, 41 - Een kerk met orde, 42 - De kerk is geen vereniging, 44 - Verkeerde tuchttoefening, 46 - Tucht beoogt het behoud, 47 - Schept een kerkverband verplichtingen?, 49 - Gezelschappelijkheid of een geordend kerkelijk leven?, 51 - Om de vaste lijn, 54 - Noten, 55.	
4. IN DE POLITIEK	59
Het ontstaan van de rechtse coalitie, 59 - Van liberale naar Schriftuurlijke politiek, 61 - Waarom een zelfstandig optreden, 64 - 1922: Kamerlid, 66 - In de politiek, 67 - De kern van de zaak, 70 - De nacht van Kersten, 74 - Wat nú?, 79 - Blijvende betekenis, 80 - Noten, 82.	
5. OM HET HEIL VAN DE JEUGD	87
Verdeelde meningen, 87 - Het begin, 88 - Naar de anti-vaccine-dokter, 90 - Een nieuwe wet met nieuwe mogelijkheden, 91 - Waarom christelijk onderwijs?, 93 - Het onderwijzerscorps, 95 - Jeugdwerk, 97 - Noten, 98.	

	blz.
6. DE STRIJD OM DE THEOLOGISCHE SCHOOL	103
De aanleiding, 103 - Een onhoudbare toestand, 104 - In het spoor der vaderen, 105 - De gevaren van het „onmiddellijke”, 106 - De kleine luyden, 108 - Wanbegrip, 110 - Oppositie, 111 - De toelating, 113 - Het doel bereikt, 114 - Wenend bij de tweede tempel, 115 - Noten, 116.	
7. DE ROEDE IN GODS HAND	121
Israël en Nederland, 121 - Een bondsvolk van de levende God, 122 - De eerste wereldoorlog, 124 - God gedenkt aan Zijn verbond, 127 - Wereldcrisis, 130 - Bondsbreuk, crisis en komende oordelen, 131 - Schuld en schuldvraag, 133 - Oorlog en onderwerping, 137 - Achtergrond van zijn standpunt in de oorlogsjaren, 139 - Noten, 141.	
8. DIENAAR DES WOORDS	147
Zijn eigenlijke roeping, 147 - Het oefenaarschap als leerschool, 148 - De voorbereiding van de preek, 151 - Het karakter van de prediking, 153 - Verwantschap met de oude schrijvers, 156 - Op Christus gericht, 158 - Het staan naar verzekering, 162 - De paradox van het zaligworden, 165 - Om de zuivere leer, 167 - Terar dum prosim, 171 - En hij leidde hen tot Jezus, 172 - Noten, 175.	
BIJLAGEN	
I. God vaart op met gejuich (Hemelvaartspreek, 1907)	183
II. Bepalingen betreffende de openbaring van de institutionele eenheid der kerke Christi (1907)	203
III. Beknopte bibliografie	207

STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2021

belangstelling groot. In de verslagen stuiten we herhaaldelijk op mededelingen als "een zeer groote en aandachtige schare", "enorme belangstelling", "het kerkgebouw kon de hoorders nauwelijks bevatten". Op de donderdagse besprekingen, die geleid worden door de plaatselijke predikant, is steeds een groot aantal mensen aanwezig. Sommige besprekingen lopen uit tot laat in de middag. De laatste bijeenkomst wordt op 4 januari 1938 in Krabbendijke gehouden.⁸⁵ De stof voor deze lezingen is naar alle waarschijnlijkheid ontleend aan zijn dictaten voor geloofsleer, die hij op de Theologische School gebruikt. In de lezingen geeft hij daarvan een vereenvoudigde weergave, waarbij met name ook aandacht wordt geschonken aan de functionering van het leerstuk in het geloofsleven.

Uit de genoemde citaten groeit in de dertiger jaren geleidelijk aan de stof voor een gereformeerde dogmatiek. In dit levenswerk geeft hij de neerslag van een leven lang omgaan met de Schrift en zijn studie van ondermeer Calvin, à Marck, Brakel, Van Mastrigt, Kuyper en H. Bavinck.⁸⁶ Het boek krijgt een veelzeggende titel. Hij noemt dit werk niet Gereformeerde Dogmatiek, evenmin De Gereformeerde Dogmatiek,⁸⁷ maar *De Gereformeerde Dogmatiek voor de gemeenten toegelicht*. Ook deze laatste vier woorden behoren een vol accent te krijgen. Het grootste deel van de tekst is in hoofdlijnen met de gemeenten besproken. Hoofddoel van zijn dogmatiek is niet meer en niet minder dan het bevorderen van het "voortdurende onderzoek" van de zuivere gereformeerde leer door de gemeenten. Deze gerichtheid bepaalt ook de opzet van de dogmatiek die voor elk gemeentelid toegankelijk dient te zijn. Vandaar een strakke indeling zonder uitweidingen, overzichten van Schriftplaatsen en een gemakkelijk leesbare stijl. In zijn Voorwoord ontwikkelt hij nogmaals zijn reeds eerder in de prediking en in *De Saambinder* uitgesproken inzicht, dat de schrijvers van de Nadere Reformatie en later datum niet mogen en kunnen worden genegeerd onder het voorwendsel tot de leer van Calvin terug te keren. Er is ook na Calvin een ontwikkeling van de gereformeerde leer, die ondermeer het onderscheid heeft benadrukt tussen de algemene en de bijzondere, zaligmakende bediening van de Heilige Geest.⁸⁸

De kopij van deze dogmatiek is reeds even voor het uitbreken van de oorlog naar de drukker gegaan. Door de oorlogsomstandigheden verschijnt dit werk eerst in 1947. Wanneer de eerste vellen druks van de dogmatiek van de persen rollen, zijn over het leven van de schrijver reeds de schaduwen gevallen van het naderende einde.

De foto op de omslag dateert vermoedelijk uit 1937.

Ze werd gemaakt door de Rotterdamse fotograaf Van Oudgaarden en is reeds te vinden in de uitgave "Persoonlijkheden in het Koninkrijk der Nederlanden in woord en beeld", Amsterdam 1938.

M. GOLVERDINGEN V.D.M.

Ds. G. H. KERSTEN

FACETTEN VAN ZIJN LEVEN EN WERK

DERDE HERZIENE EN UITGEBREIDE DRUK

DEN HERTOOG B.V. – HOUTEN

herstel volgt een tweede aanval, waarna een algehele beperking van alle arbeid noodzakelijk is. In deze tijd gaan zijn gedachten meer dan ooit uit naar de toekomst van de kerk van Christus, waarvan hij zich een dienaar mag weten. Zijn laatste arbeid spitst zich daarop toe.⁶ De genoemde verklaring van de Heidelbergse Catechismus begint te verschijnen in wekelijkse afleveringen, die aan de kerkeraden worden toegezonden.⁷ En hoewel de zorgen voor het kerkelijk leven zwaar drukken, breekt ook in de prediking het vaste geloof herhaaldelijk door in de beloften van God, dat Hij Zijn kerk in stand zal houden tot het einde der dagen. Telkens spreekt hij over zijn verwachting, dat de Heere nog vele jongeren zal roepen tot het leven der genade, uit komende generaties. In 1947 wordt ook het catechiseren hem te zwaar. De laatste les beëindigt hij met een ernstig en hartelijk vermaan om als jongeren voor alles het Koninkrijk Gods te zoeken en met een aangrijpend gebed.⁸ In het besef, dat zijn einde nadert, vraagt hij twee verloofde kinderen om op korte termijn in het huwelijk te treden. Op 26 augustus 1948 bevestigt hij het huwelijk van zijn op één na jongste en laatste ongetrouwde dochter. Het zal zijn laatste arbeid zijn als dienaar des Woords. Een moment van stille ontroering maakt zich meester van de aanwezigen, wanneer de trouwtekst, het eerste vers van Deuteronomium 33, wordt voorgelezen: "Dit nu is de zegen, met welken Mozes, de man Gods, de kinderen Israëls gezegend heeft, vóór zijn dood..." Op zijn wens reizen de jonggehuwden af naar de Schotse stad Inverness, om enige tijd door te brengen in de pastorie van ds. E.

Boerderij "De Puthoek" in Waarde.

Dominee en mevrouw Kersten verlaten de kerk aan de Boezem-singel na de huwelijks-bevestiging van hun dochter Gerda met J.J.A. Wisse op 20 juli 1948, zeven weken voor zijn overlijden.

Macqueen, met wie hij zich als een broeder in Christus verbonden weet.⁹ Zelf reist hij naar "De Puthoek" in Waarde. Daar verblijft hij de laatste tijd herhaaldelijk bij zijn zoon W.J. Kersten.

De hartinzinkingen van de achterliggende maanden hebben zijn krachten in sterke mate verminderd. Hij moet zijn werk tot het uiterste beperken.¹⁰ Veel pijn en benauwdheid moet hij doorstaan, maar hij heeft geen vrees om te sterven, zoals de arts die hem in Zeeland bijstaat later zal verklaren.¹¹ In Waarde houdt hij zich bezig met het bijwerken en persklaar maken van de laatste, door zijn zoon J.W. Kersten stenografisch opgenomen preken,¹² ten behoeve van het tweede deel van zijn catechismusverklaring. Temidden van die arbeid treft hem een nieuwe hartaanval, die het einde brengt. In de nacht die vooraf gaat aan de nieuwe dag van maandag 6 september 1948 wordt hij bijzonder vertroost door het woord uit Psalm 16: "De snoeren zijn mij in

Heden behaagde het de Heere, tot onze diepe droefheid, nog onverwacht, van onze zijde weg te nemen, in de hope des eeuwigen levens, mijn zeer beminde Man, onze geliefde en zorgvolle Vader, Behuwd- en Grootvader

GERRIT HENDRIK KERSTEN

in leven predikant der Gereformeerde Gemeente te Rotterdam, Boezemsingel, in de ouderdom van ruim 66 jaar.

Psalm 16: 3 (berijmd)

Rotterdam (Westersingel 64).

Wed. C. A. Kersten-Wisse

Rotterdam, J. M. Hage-Kersten

J. C. Hage

Utrecht, S. Kersten

C. M. Kersten-McQueen

Oostkapelle, G. H. Kersten

P. Kersten-van Katwijk

Krabbendijke, A. Kersten

P. A. W. Kersten- v. d. Endt

Huis ter Heide,

M. J. Otte-Kersten

J. P. Otte

Waarde, W. J. Kersten

N. L. Kersten-Salm

Rotterdam, J. W. Kersten

H. Kersten-v. Haaren

C. A. Hage-Kersten

L. J. M. Hage

Rock Valley (Iowa-U.S.A.),

G. H. Wisse-Kersten

J. J. A. Wisse

Rotterdam, A. Kersten

en Kleinkinderen.

Waarde, 6 September 1948

„Puthoek”

De teraardbestelling heeft plaats gehad te Rotterdam op Donderdag 9 September j.l. op de begraafplaats Crooswijk.

De Saambinder, 9 september 1948.

liefelijke plaatsen gevallen; ja, een schone erfenis is mij geworden.”¹³ Dat is kort voor het ogenblik van zijn plotselinge dood. Wanneer de dag aanbreekt in het dorpje bij de Schelde, is ds. Kersten heengegaan in de rust die overblijft voor het volk van God. Die dag wordt prinses Juliana tot koningin der Nederlanden gekroond. Dan heeft Gerrit Hendrik Kersten reeds de onverwelkelijke kroon der eeuwige heerlijkheid ontvangen.¹⁴

De samenkomst in het kerkgebouw aan de Boezemsingel

Op donderdag 9 september 1948 vindt de begrafenis plaats, die wordt voorafgegaan door een samenkomst in het kerkgebouw van de

Gereformeerde Gemeenten aan de Boezemsingel te Rotterdam. Uit het gehele land zijn velen naar Rotterdam gekomen om uitdrukking te geven aan hun liefde voor de overledene en hun verbondenheid met de familie. Om negen uur 's morgens verzamelen zich de eerste belangstellenden reeds bij het kerkgebouw.¹⁵ Als de kerkdeuren om half één open gaan, is het kerkgebouw, dat achttienhonderd zitplaatsen telt¹⁶, spoedig tot in de nok gevuld. Alle gangpaden worden voor zitplaatsen benut. Sommige predikanten zijn vergezeld van hun gehele kerkeraad.¹⁷ Alle ambtsbroeders van de overledene zijn aanwezig. De enige uitzondering wordt gevormd door ds. W. de Wit, die het kerkverband moet vertegenwoordigen op een ontvangst door de nieuwe koningin aan het Hof. Veel predikanten uit andere kerkgenootschappen zijn eveneens aanwezig.¹⁸ Talloze belangstellenden kunnen geen plaats meer vinden. Zij blijven buiten staan om door de aangebrachte geluidsversterkers daar de rouwdienst te volgen.¹⁹

Om tien minuten voor half twee neemt de familie van ds. Kersten plaats in de eerste rijen banken voor de preekstoel. Vanaf die kansel heeft de overledene tijdens zijn eerste verblijf in Rotterdam zes jaar en tijdens zijn tweede verblijf tweeëntwintig jaar achtereen het Woord van God verkondigd.²⁰ De samenkomst wordt geopend door ds. J. Fraanje²¹ van Barneveld, die vervolgens spreekt naar aanleiding van 1 Thessalonicenzen 4:13: "Doch broeders, ik wil niet, dat gij onwetende zijt van degenen, die ontslapen zijn, opdat gij niet bedroefd zijt, gelijk als de anderen, die geen hoop hebben." De predikant tekent het grote geluk van allen, die met zijn "lieve broeder Kersten" in Christus zijn ontslapen: "O, met Christus te sterven. Met Christus te zijn. (. . .) Met Christus in de hemel. Straks komt het. Die in Christus gestorven zijn, zullen eerst opstaan. (...)"²² Ontroerend is het moment, waarop ds. Fraanje zich met een persoonlijk woord tot mevrouw C.A. Kersten-Wisse wendt, die hij van jongsaf kent: "O moeder, uw man was mijn geestelijke vader. Als ik mij niet vergis was hij toen 22 jaar en ik was er 26. Nu ben ik er bijna 70. Hij preekte toen te Goes over de vierde Zondag. En daar gebruikte God hem als een middel. Daar heeft het God behaagd hem mijn geestelijke vader te doen worden."²³ Vervolgens geeft ouderling G. Noordzij,²⁴ een vertrouwensman van de overledene,²⁵ op een directe wijze uitdrukking aan de algemene verslagenheid in de Rotterdamse gemeente. "Er is ons een ramp overkomen door het wegnemen van onze leraar, die mijns inziens niet in woorden is uit te drukken. (. . .) Van de eerste dag van zijn optreden

Ds. J. Fraanje

Ouderling G. Noordzij

Ds. A. de Blois

tot de laatste dag, dat hij hier het Woord mocht brengen, was het eeuwig blijvende Woord Gods zijn vaste grond. Daarom is het zulk een onuitsprekelijk verlies voor deze gemeente, waar hij in alle gevallen, van welke aard ook, steeds de juiste weg kon vinden en op grond van Gods Woord geschillen van elke aard en moeilijkheden in alle omstandigheden wist op te lossen tot bevrediging van alle partijen, die tegen elkander waren. En dat, mijne hoorders, zijn wij nu kwijt. O, dat wij verwaardigd mochten worden hem niet die heerlijke Christus te misgunnen, Die voor hem aan het vloekhout Zijn dierbaar bloed stortte. O neen! Wij gunnen het hem van harte, maar ons gemis is aan de andere zijde zo groot, dat ook alleen die God, Die hij onder ons heeft verkondigd, de nood en onze leemte zal kunnen vervullen."²⁶

Ds. A. de Blois van Rotterdam-Zuid, die ds. Kersten vooral de laatste jaren meer van nabij heeft leren kennen en waarderen,²⁷ beklimt nu de kansel om te spreken namens de Classis, het schoolbestuur en zijn eigen gemeente. Nadat hij zijn hartelijke deelneming betuigd heeft aan de familie, typeert hij de overledene enkele malen heel treffend: "Wij mogen vandaag eerlijk zeggen, dat hij een man was van groot formaat, die van de schouder en opwaarts boven het gewone volk uitstak. Een man, die God bedeed heeft met grote gaven van verstand en hart, die hij gewillig heeft aangewend in het belang van Gods Koninkrijk. (. . .) Als ik denk aan zijn prediking, die wij zo vaak hebben mogen beluisteren, dan zeggen wij: de grondslag was "Door U, door U alleen om 't eeuwig welbehagen." (. . .) Zijn prediking was een ontdekkende en schriftuurlijke prediking, bovenal een prediking van een rijke Christus."²⁸

Nu spreekt de reeds bejaarde Middelburgse ouderling J. de Kok²⁹

Ouderling J. de Kok

Dr. C. Steenblok

Ds. P. Zandt

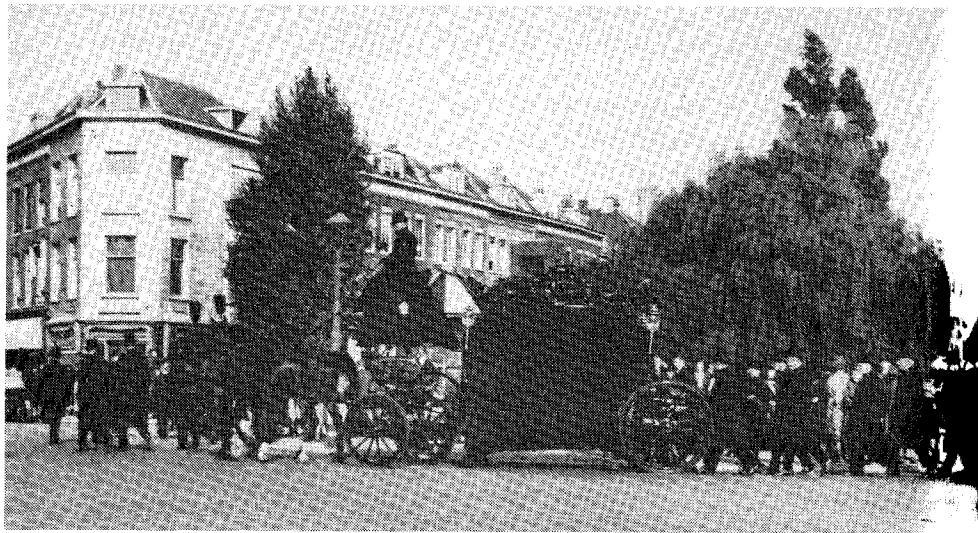
namens het Curatorium van de Theologische School. Hij memoreert de grote betekenis van de overledene voor het ontstaan van de Gereformeerde Gemeenten.³⁰ Zeer onderwijzend en vertroostend is zijn opmerking dat de dood hier wel man en vrouw, vader en kinderen heeft gescheiden, maar de overledene meer aan Christus heeft verbonden. "Laat daarom de droefheid begrensd en niet onbegrensd zijn. Het is voor hem een grote ruil, die al Gods volk deelachtig wordt. Het zal meevallen aan de andere zijde. Mij dunkt, hij geniet meer vreugde dan wij tezamen. Zonde weg; vijanden weg."³¹

Daarna vertolkt dr. C. Steenblok³² uit Gouda het medeleven van de docenten en studenten van de Theologische School: "Ik mag zeggen, dat ds. Kersten voor de studenten een vader en een vriend en leidsman is geweest. Dat mogen wij nooit vergeten. De Heere heeft onze onvergetelijke vriend en broeder jaren aaneen willen gebruiken voor de opleiding van onze predikanten en dat is een gewichtige zaak, want de kerk des Heeren is maar niet voor één dag. (. . .) Ziet, er is een grote in Israël gevallen, gelijk als David zeide toen Abner was gestorven. En wij mogen het Ds. Fraanje nazeggen en met Eliza uitroepen: Mijn vader, mijn vader, wagen Israëls en zijn ruiteren!"³³

Als de grijze gestalte van het Tweede Kamerlid ds. P. Zandt³⁴ op de kansel verschijnt, is de stilte opmerkelijk. De Delftse predikant is zichtbaar ontroerd en kan met moeite zijn gevoelens beheersen. Hij legt een getuigenis af van zijn verbondenheid met de overledene: "Wonderlijk zijn wij samen gekomen. Wij hebben elkander niet gezocht, noch ds. Kersten mij, noch ik ds. Kersten. De blanke, vrije, soevereine genade Gods heeft ons tezamen gebracht. Dat is door geen mens geschied. Daarom wens ik ook, als ik aan deze plaats een woord

De begrafenisstoet in de straten van Rotterdam.

spreek, niet ds. Kersten, noch mijzelf te eren en te verheerlijken, maar Hem, Die ons tezamen bracht. (. . .) Ik heb bij dag en bij nacht jaren achter elkander in grote vriendschap en volkomen harmonie met hem mogen samenwerken. Nooit is er in al die jaren tussen ons enig wezenlijk principieel geschil gerezen. Dat is wat groots en wonderlijks, dewijl de mens toch van nature een rechte doornenheg is en hoogmoed hem in het bloed zit. Dit was dan ook niet door ons of van onzentwege. De Heere had ons samengebonden door Zijn waarheid. (. . .) Daarvoor heeft hij op staatkundig terrein met mij vele jaren samengewerkt. Ik kan naar volle waarheid zeggen, niet alleen bij dag, maar ook menigwerf bij nacht."³⁵ Aan het einde van zijn toespraak gedenkt ds. Zandt met ootmoedige dank aan de Heere hetgeen de overledene door Gods goedheid voor vaderland en volk en voor de SGP in het bijzonder heeft mogen zijn. Hij besluit de plechtigheid in het kerkgebouw met dankgebed.³⁶

De begrafenis op "Crooswijk"

Korte tijd later zet de rouwstoet zich in beweging. Langs de Boezemsingel volgt een onafzienbare rij mensen de rouwkoetsen, die zich op weg begeven naar de begraafplaats "Crooswijk". Een ooggetuige spreekt over "een nooit geziene begrafenisstoet" in Rotterdams straten.³⁷ In de omgeving van het kerkhof hangen honderden uit het raam om de stoet gade te slaan.³⁸ Bij de ingang van "Crooswijk" sluiten de vele wachtenden zich bij de stoet aan. De menigte is nu aangegroeid tot naar schatting vijfduizend mensen.³⁹ Op het kerkhof wordt de kist gedragen door leden van de kerkeraad van Rotterdam-C, terwijl de studenten van de Theologische School als slippendragers fungeren. Het is een ontroerend moment als de dragers de kist op de grafkuil neerzetten.

Ds. H. Ligtenberg⁴⁰ uit Rotterdam-West spreekt als eerste bij de geopen-de groeve. Bijzonder treffend is de vergelijking, die hij maakt: "Meer dan tweehonderd jaren geleden ging er ook zulk een treurmare door de stad van Rotterdam, toen vader Brakel⁴¹ het tijdelijke met het eeuwige verwisseld had. Deze treurmare is niet minder geweest toen het bericht kwam, dat onze geliefde broeder Ds. Kersten het tijdelijke met het eeuwige had verwisseld."⁴² Ook wijst hij op het rijke evangelie, dat ds. Kersten heeft uitgedragen. Zijn prediking is door de eeuwige Geest des Heeren bedauwd. "O, ze staan en ze zitten in ons midden, die het ook mogen roepen: Mijn vader, mijn vader, wagen Israëls en zijn ruiters."

Ds. H. Ligtenberg

Ds. L. Rijkssen

Ds. A. van Stuyvenberg

Nu neemt de Leidse predikant ds. L. Rijkssen⁴³ het woord. Hij schetst in zijn toespraak enkele malen de betekenis van de overledene: "Als strijder was hij onversaagd, als docent onvermoeid, als leraar ongeëvenaard, als vader, zowel in het geestelijke als in het natuurlijke, hoogst geliefd en onwaardeerbaar. (. . .) Heb ik te veel gezegd als ik u sprak, dat hij leerde als een Comrie en vaderlijk handelde als een Hellenbroek?"⁴⁴

Namens de kerkeraad en de gemeente van Yerseke, ds. Kersten was daar werkzaam van 1912-1926, richt ds. A. van Stuyvenberg⁴⁵ zich tot de familie met woorden van hartelijke deelneming: "Ach, het is inderdaad veel, wat wij met u hebben meegemaakt en wij hebben veel met u beleefd. De verbintenis is groot, ook vanwege dat we onder uw dak hebben verkeerdt.⁴⁶ We hebben van u en van uw man en van uw kinderen altijd veel liefde mogen ontvangen en ik verheug me er in te kunnen zeggen, dat alles tussen mijn vriend en leermeester vlak was. Ach, ik wens zo hartelijk, dat die God, Die uw lieve man en vader heeft gekend, u ook geve dat echte geloof, dat door God in Christus door de liefde werkzaam is."⁴⁷

Tenslotte spreekt de heer A.J. Kersten,⁴⁸ een broer van de overledene, die als ouderling deel uitmaakt van de kerkeraad van Rotterdam-C, namens de familie een dankwoord voor de zo hartelijk betoonde belangstelling. Het zijn woorden vol tere herinnering aan vroeger jaren. Zo memoreert hij hoe zijn broer, die in zijn jeugd tot de dienst des Woords was geroepen, preekjes maakte, die hij, als hij eens ziek was, zorgvuldig wegstopte onder de dekens. Het zijn óók woorden vol verwondering over de rijke vrucht, die God aan de ambtsbediening van zijn broer wilde verbinden: "Velen is hij tot zegen gesteld. (...) Wat

De heer A.J. Kersten

zal ik meer zeggen? Mij geworden een broeder in dubbele zin; zijn spreken ook mij gezegend geweest: de Meester is daar en Hij roept u!"⁴⁹ Na het zingen van Psalm 87:5 wordt onder diepe stilte de kist met de overledene neergelaten in de grafkelder, waarin zijn moeder reeds zestien jaar rust. Daarmede brengt de familie iets tot uitdrukking van de bijzondere geestelijke verbondenheid tussen moeder en zoon: "Zij en Henri, die lieflijken in hun leven, zijn ook in hun dood niet gescheiden! Aan elkander verbonden in natuur en genade, in leven en sterven in hun Heere, Die ze beiden kocht met Zijn dierbaar bloed."⁵⁰ Het is tegen zes uur als de plechtigheid ten einde is.⁵¹ Nadat de familie de terugtocht heeft aanvaard, verspreidt zich ook de menigte. Reeds veertien dagen later verschijnt het verslag van de plechtigheid in druk.^{51a}

Verbondenheid dichtelijk verwoord

Enkele jaren na het overlijden van de Rotterdamse predikant publiceert *De Saambinder* een anoniem gedicht, dat bij velen weerklank vindt.^{51b} Het wordt door velen overgeschreven en zelfs in gestencilde vorm verspreid. Het gedicht is een voorbeeld van overlijdenspoëzie. Als zodanig staat het in een eeuwenoude en nu bijna vergeten traditie.⁵² Zo werd de in boekvorm uitgegeven lijkpredikatie, die gehouden werd bij de begrafenis van Wilhelmus à Brakel gevolgd door niet minder dan zeven kleine en grote gedichten.⁵³

De dichteres, een jonge vrouw uit Waarde, is niet bij de begrafenis van ds. Kersten aanwezig geweest, maar haar moeder behoort tot de velen, die hem de laatste eer hebben bewezen. Als zij 's avonds in de huiselijke kring haar indrukken van de begrafenis weergeeft, treffen die haar

dochter diep. Zij weet zich eveneens nauw verbonden met ds. Kersten, die in de loop der jaren dikwijls in Waarde heeft gepreekt. Bovendien heeft zij hem vaak ontmoet bij diaken M.H.J. Weststrate aan de Havenstraat.⁵⁴ In dat gezin biedt zij regelmatig een helpende hand. Enkele dagen nadat haar moeder het verslag heeft uitgebracht, geeft zij aan haar gevoelens uiting in een gedicht. Met name de weergave van het gevoelvolle dankwoord van A.J. Kersten heeft haar getroffen. Daarop wijst het feit, dat enkele gegevens uit het dankwoord in het gedicht zijn verwerkt. Zo heeft de spreker zijn overleden broer getekend als een man die zichzelf geen rust gunde. De echo daarvan is te horen in de dertiende strofe van het gedicht. Vlak voor zijn sterven heeft ds. Kersten bezoek ontvangen van ds. F.J. Dieleman uit Borssele. Deze jonge predikant krijgt van hem de boodschap mee: "Zeg aan al het volk, dat zij moed houden, hoor. We komen er een keer uit."⁵⁵ Dit gegeven klinkt door in het veertiende vers.

Ter gedachtenis aan het leven en sterven van Ds. G.H. Kersten.⁵⁶
(6 sept.'48)

Een kind is ingegaan in 's Vaders woning,
een onderdaan in 't huis van zijnen Koning;
een trouwe knecht ontving een heerlijk loon,
een moegestreden strijder verwierf een koningskroon.

Nu mag in reine vreugd zijn vrijgekochte ziel,
waarop van eeuwigheid des Vaders liefde viel,
zich in de zee van 's Heeren liefde baden
en zich voor eeuwig met Gods beeld verzaden.

Nu is hij alle moeite en strijd te boven.
Zijn Goël en zijn Borg mag hij nu eeuwig loven.
Den Koning mag hij in Zijn schoonheid zien,
Hem, heilig en volmaakt, zijn dank en hulde biën.

Zijn stem, die wij nu niet meer mogen horen,
juicht thans voor eeuwig in der eng'len koren.
Het blijde lied mag hij nu eeuwig zingen.
Van Mozes en het Lam met al de hemelingen.

En zie, van hem geldt 's Heeren Woord gewis:
"Hij spreekt nog nadat hij gestorven is."
Nog klinkt ons zijn vermanend woord in d'oren,
dat wij van hem zo dikwijls mochten horen.

Hoe kon hij ons met drang der liefde smeken
om toch met zonde- en werelddienst te breken,
om God te zoeken, Hem ons hart te geven,
en nauwgezet naar 's Heeren Woord te leven.

Hoe was hij 't volk van God tot rijken zegen,
hoe liefdevol kwam hij de kleinsten tegen.
Het was zijn lust dat volk naar 't hart te spreken,
maar ook om valse gronden af te breken.

Hoe zuiver stelde hij de leer der Schriften voor,
zich houdend in 't eenig ware spoor.
"Zo staat het in Gods Woord", en met dat te zeggen
wist hij de fijnste dwaling te weerleggen.

Hoe heeft hij als een wachter op Sions muur gestaan,
hoe was hij met het lot van land en volk begaan.
Bewogen was zijn hart als hij moest spreken
van 't Goddelijk recht, dat zeker zich zal wreken.

Aan 't volk, dat naar Gods stem niet meer wil horen,
aan dreiging noch vermaning zich wil storen,
maar dat moedwillig eigen wegen gaat
en dat geen pijn meer voelt als God het slaat.

Met welk een klem weerklonk zo vele malen
zijn ernstig woord in 's lands vergaderzalen,
waar keer op keer hij volk en overheden
vermaande om 's Heeren wet niet langer te vertreden.

Hoe heeft hij midden in den strijd gestaan,
met smaad, met hoon en laster overlaân,
Maar waar het gold de Naam en zaak des Heeren,
kon hem des vijands tegenstand niet deren.

Nu heeft God zelf hem uit den strijd genomen
en uit de vreemd'lingschap is hij nu thuis gekomen.
Hij, die geen ruste kende, rust aan Gods Vaderhart
Hij is, na zoveel lijden, nu eeuwig vrij van smart.

Nog tot de laatste van zijn levensdagen
mocht hij verblijd van 's Heeren trouw gewagen.
"Houd moed", was nog zijn boodschap aan de vromen,
"Op 's Heeren tijd zal uw verlossing komen."

Blijf dan, o Neêrlands Kerk, op uw verlies niet staren.
 Al nam God van u weg één van uw steunpilaren,
 de Hoeksteen blijft, waarop gij zijt geground.
 In eeuwigheid denkt God aan Zijn Verbond.

Hij houdt Zijn Kerk in stand zolang de wereld staat.
 Ja zelfs, als heel die wereld ondergaat,
 dan brengt Hij zelf Zijn Kerk in eeuw'ge heerlijkheid,
 in 't Vaderhuis daarboven, waar hun is plaats bereid.

Verblijdt u dan, o volk, in 's Vaders welbehagen.
 Verblijdt u in de Zoon, Die alles heeft voldragen.
 Verblijdt u in de Geest, den Trooster, u gegeven.
 Verblijdt u in de hoop, op 't eeuwig zalig leven.

Van veel gelegenheidspoëzie van vroeger dagen moet gezegd worden, dat de spankracht van het geheel niet groot was. Vaak kwam men niet verder dan een goed bedoelde berijming van gedachten. Dat kan van dit gedicht niet gezegd worden. Het is eenvoudig van opbouw, maar het stijgt in taalgebruik en zeggingskracht uit boven het gewone rijmwerk. Met name de eerste, tweede, elfde en laatste strofe zijn daarvan een bewijs. Zeker is dat de dichteres de gevoelens van zeer velen heeft verwoord. Het geheel getuigt van diepe hoogachting voor Gods werk in de overledene, van liefdevolle verbondenheid met zijn persoon en van grote waardering voor zijn prediking en optreden.

Blijvende betekenis

De grote betekenis van ds. G.H. Kersten voor de opbouw van werkelijk gereformeerd kerkelijk leven, gereformeerd onderwijs en gereformeerde politiek kwam in dit boek uitvoerig ter sprake. Die facetten van zijn leven en werk worden echter alle overtroffen door zijn betekenis als dienaar des Woords. Zijn schriftuurlijk-praktikale prediking heeft naar twee zijden⁵⁸ corrigerend gewerkt: enerzijds ten opzichte van een dor intellectualisme⁵⁹ en anderzijds ten aanzien van een even gevaarlijk afstemmen op het gevoelsleven.⁶⁰ De door hem gebrachte prediking is in haar wezenlijke uitgangspunten van blijvend belang geweest voor ons kerkelijk leven.

De tweevoudige taak van de dienaar des Woords, samengevat in de woorden herder en leraar, heeft ds. Kersten met grote trouw vervuld. Het is er hem niet om te doen geweest om in de smaak te vallen bij een bepaalde groep gemeenteleden: "Ze behoeven mij later niet 'de lieve

dominee' te noemen, als ze maar zeggen: 'Hij heeft de mensen eerlijk behandeld.' "

De Heere heeft de door deze dienaar gebrachte prediking bijzonder rijk gezegend. Zelf maakt hij daarvan ootmoedig melding bij de herdenking van zijn vijfentwintigjarig ambtsjubileum op 3 juni 1930: "Bovenal mag ik niet verzwijgen, dat de Heere Zijn Woord niet onvruchtbaar liet. Hij wilde Zijn Getuigenis ons openen en Zijn volk vertroosten en bouwen. Ja, ik moge hoop hebben daarop, dat ook door mijn geringe dienst tot de gemeente zijn toegedaan die zalig wordt. De klare getuigen daarvan zijn in ons midden, ook onder de leraars."⁶¹ De rijke vrucht op de prediking klinkt ook door in verschillende toespraken bij zijn begrafenis. Bijna een jaar daarna zal dat op de geboortedag van de overledene - 6 augustus - opnieuw beklemtoond worden door ouderling G. Noordzij. Hij doet dat bij de overdracht van een gedenksteen op het graf aan de weduwe en de overige familieleden. De gelden voor de steen zijn bijeengebracht door de leden van de Gereformeerde Gemeente aan de Boezemsingel te Rotterdam. Noordzij zegt bij die gelegenheid ondermeer, dat de leden van de Rotterdamse

gemeente altijd herinnerd zullen worden aan "zijn gezegende bediening. (. . .) Ik weet bij ervaring, dat er onder ons zijn - er zijn vele zielen - die in de middellijke weg het aan hem te danken hebben, dat de sluier van hun zieleleven is opgelicht, zodat de hope des eeuwigen levens hun zielen mocht vervullen, zodat zij gezegend en gesterkt hun levensweg met blijdschap mochten vervolgen. Heden ten dage zijn er nog zeer ouden van dagen, die dat alles van dichtbij hebben meege maakt en die niet anders kunnen getuigen, dan van de rijke vruchten, die zijn evangelie-bediening heeft afgeworpen, hetzij tot waarachtige bekering, hetzij tot versterking en tot opbouw in het allerheiligst geloof en tot vrijmaking in Hem, Die de enige Vrijmaker is van Zijn ganse kerk."⁶²

Bij het schrijven en bewerken van de verschillende edities van dit boek heb ik zelf ook nog vele mensen mogen ontmoeten, die getuigenis aflegden van het feit, dat God de Rotterdamse prediker in zijn eigen gemeente en daarbuiten wilde gebruiken tot hun bekering. Slechts weinigen zijn daarvan nu nog in leven. Het gras verdort... De bloem valt af... Maar het Woord onzes Gods bestaat in der eeuwigheid... (Jes. 40:8).

Ds. Kersten, laten we ons dat steeds goed bewust zijn, had zijn zonden. Zijn werk had gebreken. Hij is als een arme zondaar zalig geworden en niet als predikant, docent of politicus. Ook van hem geldt het antwoord op de 114e vraag van de Heidelbergse Catechismus, dat spreekt over een klein beginsel van de ware gehoorzaamheid. In zekere zin is ook hij een man geweest van zijn tijd, die uitgesproken leidersfiguren kende, begeerde en aanvaardde. Soms kwam hij wat autoritair over. Dat werd niet altijd door iedereen gewaardeerd. Om een niet georganiseerde bevolkingsgroep samen te binden en te activeren heeft hij het eigene beklemtoond. Hij is daarbij niet altijd vrij gebleven van de neiging om te generaliseren als hij spreekt over degenen, die met hem van mening verschillen. Dat heeft in eigen kring wel eens tot verwijdering geleid. Ook sommigen buiten die kring heeft hij daardoor niet altijd geheel recht gedaan.⁶³ Zijn aanvankelijke visie op het sociaal-economische leven is meer liberaal dan calvinistisch te noemen. Ook behoeven we zijn vooral door het Réveil bepaalde visie op Nederland als het Israël van het Westen niet in elk opzicht te delen. Zijn overwegend passieve opstelling tegenover de Duitse bezetting in de eerste helft van de bezettingstijd is vanuit zijn diepste overtuiging goed te begrijpen, maar mag en moet met welwillend-kritische vragen

worden omgeven. Wie echter met dergelijke kanttekeningen aan zijn persoon voorbij wil gaan, ziet daarmee voorbij aan zijn unieke en blijvende betekenis voor het bevindelijk-gereformeerde volksdeel, dat mede door zijn leiding een duidelijk herkenbare gestalte kreeg in de Nederlandse samenleving.

Bij de nadruk die ds. Kersten legt op het eigene, is hij de man gebleven van de wijde blik, die voortdurend zicht heeft op de volle breedte van het bevindelijk-gereformeerde volksdeel. Hij verkiest principieel bouwen boven breken. Hij heeft scherper dan vele anderen onderkend, dat er in de tweede helft van de negentiende eeuw veel afscheidingslust is geweest zonder afscheidingsnoodzaak. Daarom heeft hij ook altijd positie gekozen tegen kerkelijk handelen vanuit subjectieve gevoelens. Wie alleen handelt op grond van gewoonten en persoonlijke opvattingen, van overeenkomst in ligging en daarmee verbonden sympathieën en antipathieën, verbindt niet, maar verbreekt. Daarom herleidt hij kerkelijke problemen steeds tot de geest en de regels van de geschreven kerkorde. Alleen dat uitgangspunt brengt rust, vrede, liefde, kracht in het kerkelijk samenleven⁶⁴ en geeft een basis voor verbreding en uitbouw. Door het geloof heeft hij uitgezien naar de opbouw van de muren van Jeruzalem. Met het oog daarop kan hij vooral Gods kinderen indringend aanspreken: "De Heere doe ons de nood der kerk gedenken. Geef de hoop voor het Sion Gods niet op. Moge het volk worden bijeengebracht en het onder ons nog eens worden een lichaam en een geest, een Heere, een geloof, een doop."⁶⁵ Ds. Kersten is een persoonlijkheid met charismatische trekken. Hij heeft bijzondere gaven ontvangen om de uitbreiding van Gods Koninkrijk te dienen. Hij is ook een man, die in het persoonlijke contact vrienden weet te maken en te houden door zijn hartelijkheid en belangstelling. Zeer velen hebben zich zeer nauw met hem verbonden geweten in de Heere. Tegelijkertijd heeft hij op zijn vooruitgeschoven post gekampt met veel tegenwerking met name ook in eigen kring. Ook dat is niet verwonderlijk. Personen met een dergelijk charisma, roepen bij anderen afgunst en tegenwerking op, die of op een verborgen wijze of openlijk gestalte krijgt. Zijn leven is echter - door de genade van Christus - ten diepste altijd weer gericht op het wegnemen van tegenstellingen tussen broeders en niet op het verscherpen daarvan. Het belang van Sion staat in zijn handelen voorop. Hij heeft soms gedachten en plannen, die hij heel graag gerealiseerd zou zien. Hij kan dan uiterst vasthoudend zijn, maar als het duidelijk

wordt dat daardoor het welzijn van de gemeenten van Christus wordt geschaad, weet hij een stap terug te doen.⁶⁶ Zelfverloochening is een grote genade, die hij dikwijls heeft mogen beoefenen voor de opbouw van de kerk des Heeren.

En hij leidde hen tot Jezus

Van Andreas zegt de Schrift, dat hij anderen tot Jezus leidde. Met die woorden kan de betekenis van ds. Kersten worden samengevat. Hij tekent de standen van het genadeleven in zijn prediking, niet om de kleinen-in-de-genade te slaan, maar om hen naar Christus te leiden.⁶⁷ "Hij mocht ons hart trekken om Hem lief te hebben, dat wij zouden zeggen: 'Wees Gij mijn Borg, want ik kan niet buiten U'. Ziet, daar moet het altijd in de preek naar toe."^{67a} Het woord waarmee hij in zijn jeugd tot het ambt werd geroepen, is in zijn arbeid vervuld: hij heeft Gods volk getroost, niet met het hout en de stoppelen van allerlei gemoedelikheden, maar door hen te bouwen op het enige fundament: Jezus Christus: "Al het onze moet eraan, wil Christus een gestalte in ons bekomen. Kent ge het? Of zoekt ge uw leven in uw deugden en plichten; in uw overtuiging in uw tranen; in uw bevindingen? (. . .) Het worde omkomen met al wat buiten Christus is. En als de bediening van het Woord, waartoe wij geroepen zijn onder u, u hard schijnt, bedenkt dan, wij mogen niet anders. Wij zouden ontrouw worden, aan Hem Die ons zond; ontrouw ook aan de behandeling uwer zielen. Scherp is het Woord voor ons eigen leven; maar, en dat doe de Heere ons rijkelijk ervaren: vol vertroosting en blijdschap is datzelfde Woord voor alle armen en ellendigen.

Komt dan, wie gij ook zijt; niemand is te slecht, om met God in Christus te worden verzoend. Wij hebben een onvoorwaardelijk Evangelie. Bij God is geen aanneming des persoons. (. . .) Gij gevoelt wie de troost van 't Woord dan ook mogen ontvangen. Het is voor u, die u zelf als een verloren zondaar voor God leerdet kennen; die geen uitkomst weet; die deschuld van dag tot dag ziet vermeerderen en geen kwadrantpenning hebt om te betalen; die hooptet op beter, doch steeds slechter u gevoelt voor God. Wien meer en meer alles in u, en in alle schepsel ontvalt. Die in verkwikkingen geen blijvenden grondslag vindt; die met *God* te doen hebt, Wiens gerechtigheid moet voldaan. Eén weg zal voor u open zijn, Hij Die de inhoud is van de Evangelie-prediking. Wij prediken Jezus. Komt, hoort; het Woord leide u tot Hem."⁶⁸

BRIEVEN VAN DS. G.H. KERSTEN

In de loop der jaren verzamelde de schrijver van dit boek een aantal brieven van ds. G.H. Kersten. Een aantal daarvan werd hem - na een oproep - spontaan aangereikt door lezers van *De Saambinder*. Andere werden hem welwillend ter inzage gegeven door leden van de familie Kersten, vrienden en kennissen, terwijl ook enkele archieven brieven bleken te bezitten.

Hierbij wordt een keuze uit de verzamelde brieven gegeven in chronologische volgorde.

We vragen de lezer(es) begrip voor het feit, dat niet alle beschikbaar gestelde condoleantie- en felicitatiebrieven voor publicatie in aanmerking kwamen, omdat hun hoofdstrekking uiteraard gelijk is. Bij de selectie daarvan ging de voorkeur uit naar die brieven, die tegelijkertijd enige kerkhistorische betekenis hebben.

Enkele brieven werden reeds een of meerdere keren gepubliceerd. Ze bleken niet altijd volledig te zijn weergegeven, terwijl ze in bijna alle gevallen zonder historisch kader werden aangeboden. Dat is de reden van de hernieuwde opname in deze bijlage.

Er is naar gestreefd om bij alle brieven de historische achtergrond zoveel mogelijk te reconstrueren en in aantekeningen weer te geven.

1. Brief aan een onbekende vriend¹

Den Haag, 31 Augustus 1898

Zeer geachte vriend,²

Uwe geachten letteren³ in redelijken welstand ontvangen hebbende, ben ik besloten, hierop zo spoedig mogelijk te antwoorden, daar ik bij ondervinding weet, dat het niet prettig is lang op een antwoord te moeten wachten.

Gij schrijft mij dan dat het mij wel zou verwonderen van u een brief te ontvangen, waarop ik dan ook in het geheel niet gerekend had, doch deze bevreemding werd weggenomen, toen ik uw betrekking op mij vernam. Om u echter op uw vraag te antwoorden, waar mijn legering toch wel zou zijn, deel ik u het volgende mede. J.l. zaterdag deed mij mej. Pieneman⁴ dezelfde vraag, waarop ik, na even nagedacht te hebben, antwoordde, dat ik meende met de kinderen Israëls aan de overkant der Roode zee te staan, den Heere lofliederen toezingende voor zijne redding, hun bewezen. Hierover zult gij echter wel enige opheldering verlangen, en daarom zal ik u in het kort den vrijmachtige weg des Heeren met mij, doemwaardige, gehouden mededelen.

1. Het origineel van deze brief is niet meer beschikbaar. Benut werd een door mevrouw C.A. Hage-Kersten te Gouda gemaakt afschrift. Voor de eerste publikatie van de tekst zie men: M. Golverdingen, 'Een brief van vierentachtig jaar oud. De bekering van de jonge Gerrit Hendrik Kersten', in *De Saambinder*, 19 en 26 augustus 1892. De tekst is eveneens afgedrukt in *Bedroefden om der bijeenkomst wil*, blz. 241 e.v. Enkele kleine onnauwkeurigheden in deze publikaties zijn met het oog op de opname in dit boek gecorrigeerd.
2. Het betreft een oudere vriend van de jonge Kersten, die ook deel uitmaakte van de vriendenkring van ds. C. Pieneman (1863-1912). Ds. Pieneman diende van 1895-1898 de vrije Gereformeerde Gemeente onder 't kruis te Den Haag. Bij deze predikant aan huis werden regelmatig gezelschappen gehouden. Zie blz. 20 van dit boek.
3. Het is aannemelijk, dat de geadresseerde de jonge Henri Kersten op een gezelschap heeft ontmoet. Hij zal bij de jongen geestelijk leven hebben bespeurd. Overigens moet Kersten weinig hebben uitgelaten in dit gesprek. Dat heeft de oudere vriend aanleiding gegeven om hem daarna schriftelijk de vraag naar de "legering" van het hart voor te leggen. De briefschrijver zal hebben vermoed, dat hij schriftelijk beter contact zou krijgen.
4. Jannigje Pieneman-Hardenbol (1837-1901). Zij was bijna 28 jaar ouder dan ds. Pieneman. Een gehuwde vrouw werd naar algemeen gebruik in deze kring met mejuffrouw aangesproken en aangeduid. Zo duidt ds. A. Janse in juni 1899 in een "Voorbericht" van een bundel brieven een gehuwde vrouw aan met mej. C.J.M. Sieben. Zie A. Janse, *Eenige brieven* (. . .).

Op tienjarige leeftijd, nu 6 jaar geleden, verliet ik mijne geboorteplaats⁵, en vertrok naar Den Haag, nauwelijks wetende dat er een hemel ter beloning en een hel tot straf was, nog veel minder dit beseffende. Al spoedig kwam ik onder het gehoor van Ds. Maliepaard,⁶ en kreeg daaronder consciëntieovertuiging, die bij mij wel 2 jaar duurde. Ik was altijd in de kerk of op catechisatie zeer benauwd, daar ik steeds met de schooljongens aan allerlei vermakingen meedeed, ofschoon daar mijn geweten niet zweeg. Zaterdag echter begon ik al te vrezē, daar ik de volgende dag naar de kerk moest, en ik wel wist, dat daar mij dood en eeuwigheid werden aangekondigd. Och, 's maandags was die vrees nog niet weg, omdat ik dan catechisatie had. Doch verder in de week komende, stilde ik dit wel een weinig, mijzelve troostende dat ik nog zo jong en niemand op die leeftijd bekeerd was in onze dagen, of dat er misschien niet eens een God en de Bijbel slechts een zeer wijs boek was, dat ook de mohammedanen een Koran hebben, die zij voor hun bijbel houden, doch waarvan ik niets geloofde. Waarom zouden die mensen het nu mis hebben? Dan soms, als het onweer werd, en God donderde door de Hemel, wyl ik dan dacht dat God om Zijn recht kwam, en mij nu kwam opeisen, om rekenschap van mijn daden te geven. Dan bad en smeekte ik den Heere om mij deze keer te sparen, Hem belovende dat ik mijn leven beteren zou, doch zodra ik niet onder mijn schoolmakkers was of het oude leven ging weer zijn gang.

Dit duurde zo voort tot God mij onder Ds. Pieneman,⁷ nu ruim een jaar geleden, liet zien en gevoelen dat ik voor eeuwig verloren ging als ik zo stierf, waarbij zulk een kracht was, dat ik in wanhoop zou vervallen zijn, als de Heere niet was toegeschoten met de woorden uit Ezech. 6.⁸ Hierbij kreeg ik een gezicht in de verlossingsweg en zonk toen in aanbidding weg. Het is met geen woorden uit te drukken, wat ik toen van de liefde Gods gevoelde, ziende dat Christus zou tussentreden bij

5. Deventer. Zie blz. 15, 16 van dit boek.
6. Ds. G. Maliepaard Czn. (1862-1897). Zie blz. 16 en 322 van dit boek.
7. Zie voor ds. Pieneman blz. 18 e.v. en noot 14 op blz. 323.
8. Het is niet duidelijk met welke tekst de Heere de jonge Kersten in de ruimte stelde. Vermoedelijk zijn er bij het maken van het afschrift van de brief (zie noot 1) cijfers weggevalen. Mogelijk gaat het om Ezechiël 16:6: "Als Ik bij u voorbijging, zo zag Ik u, vertreden zijnde in uw bloed, en Ik zeide tot u in uw bloed: Leef; ja, Ik zeide tot u in uw bloed: Leef."

den Vader, zeggende: Ik heb verzoening gevonden voor deze, en dat voor dien, die nooit naar Hem zou gevraagd hebben. In deze liefde heb ik ongeveer 2 weken verkeerd, mij telkens voornemende Gods daden te verkondigen, doch kwam ik onder des Heeren volk, dan beving mij de angst, dat men mij uit zou lachen, dat het niets was in vergelijking met wat zij ondervonden hadden, waardoor mij het zwijgen werd opgelegd.

Ongeveer een jaar heb ik zo zwijgende doorgebracht geen bijzondere daden van de Heere doorlevende. Ik voelde mij wel zeer opgeruimd als ik in de kerk of op het gezelschap was, doch het was van voorbijgaande aard, en de eerste liefde was verdwenen. In het begin der vorige maand kwam echter hierin veel verandering. Ik lag toen ziek te bed. Op zekere dag kwam er een fatsoenlijk heer, zoals mijn moeder zeide, met postpapier.⁹ Hierbij werd ik bepaald, en kreeg ik de weldaden Gods te zien, die mij tot hiertoe gespaard had en mij bovendien het voorrecht had gegeven mij op een heerlijk rustbed terneder te leggen. Dit werd mij nu zo groot, dat ik in tranen wegzonk. Nu was het mij als werd mij gevraagd of de Heere het niet waardig was, dat deze Zijn goedertierenheden geprezen werden, en waarom ik door mijn zwijgen de Heilige Geest altijd bedroefd had.

Dit gaf bij mij de doorslag en ik besloot de eerste van Gods kinderen, die mij iets vroeg, des Heeren weg mede te delen. Lang behoefde ik niet te wachten, want 's middags kwamen Ds. Pieneman en zijn vrouw mij bezoeken. Gij begrijpt dat Ds. op mijn ziekte neerkwam, en mij vroeg of ik niet bang voor de dood was, waarop ik gul "Neen" antwoordde, mijn gronden daarvoor verklarende.¹⁰

Hiervoor heb ik wel de goedkeuring des Heeren mogen ondervinden, daar ik tot nu toe weer die vrede in mijn hart gevoel, en wel eens met Paulus mag betuigen: "Ik wens ontbonden en met Christus te zijn", dat is zeer verre het beste, en op die zaligheid ziende, die ons staat geopenbaard te worden, prijs ik de dode boven de levende. In het leven verkerende, zou ik het alle mensen zo gunnen, en als het in mijn macht was, hun allen het recht des levens geven, daar ik bij ogenblikken wel

eens de gevaarlijke toestand inzie en dan de gehele wereld wel wil toeroepen: O mens, hetzij jong of oud, wees nu bereid; straks komt de eeuwigheid, en dan gevoel ik zo wat Paulus zegt: "Wij bidden u of God door ons bade, laat u met God verzoenen." Want als de eeuwigheid daar is, is het toch te laat voor hen, en dan zullen zij op hun tong moeten kauwen vanwege de smart die zij gevoelen zullen, vooral zij, die onder de zuivere verkondiging van het Evangelie opgegaan hebben, van wie getuigd wordt, dat zij met dubbele slagen zullen geslagen worden.

Hierbij werd ik duidelijk bepaald, toen ik verleden week een man op een grote verhuiswagen zag slapen, daar hij ieder ogenblik kon afstorten, zo ook elke wereldling als slapend is om straks van de top van eer in eeuwige verwoesting neer te storten. Ook laatstleden zondag had ik hiervan onder het zingen van Ps. 49:5 veel gevoel, doch 's avonds kreeg ik op de goedertierenheden des Heeren te zien, wat nu een drienig God bewogen had om mij uit te kiezen van eeuwigheid uit zovele duizenden, die verloren gaan; en mij te behouden van het eeuwig verderf. Hierop kon geen ander antwoord gevonden worden, dan alleen in het eeuwige welbehagen, daar ik toch niets beter, ja eer slechter was dan die anderen. Daartoe zal dan ook eenmaal de eeuwigheid nodig wezen, om God daarvan de eer te brengen, daar het hier niet uit te drukken is, en dit kan mijn ziel wel eens verlangende maken om God daar eenmaal zonder zonde te dienen en Hem alleen eer en aanbidding en dankzegging toe te brengen tot in alle eeuwigheid.

Hopende dat de Heere u ook veel in zijn gemeenschap doet delen, gij mijn letteren in goede welstand moogt ontvangen, en mij eens spoedig zult antwoorden, eindig ik deze reeds lange brief, u groetend van ds. en mej. Pieneman, mijn ouders en mij, die zich noemt uw vriend

G.H. Kersten

9. Bedoeld wordt de vroeger zo bekende verschijning van "de koopman aan de deur", die een handeltje dreef in allerlei kleine artikelen. Het meest eenvoudige was het verkopen van postpapier huis aan huis: tien velletjes papier en tien enveloppen. Het gaat in de brief om een man, die vroeger een behoorlijke positie heeft gehad en nu uit armoede met postpapier leurt.

10. Zie blz. 20 van dit boek.

2. Brief aan Jacob van de Velde te Tholen¹¹

Rotterdam, 9 Januari 1908

Waarde Vriend en Broeder,¹²

Met de vrienden des Heeren zegen toegebeden.

Ik heb zeer weinig tijd, daar men op mij zit te wachten, om huisbezoek te doen, maar ik kan toch uw brief niet onbeantwoord laten. Den door u gestelden datum kan ik niet, maar zoo de Heere wil en het u gelegen valt, zou ik 30 Januari kunnen. Het is wel Donderdag¹³, maar aangezien ik 3x Zondags preeken moet, voor die groote kerk¹⁴, zie ik er wat tegen op om 's Zaterdags te reizen. Ik was toch zoo moe den vorigen keer. Zie nu maar eens wat ge doet. Mocht de Heere onze harten toebereiden om Hem te ontmoeten, want Zijn komst is het toch die ons heil volmaakt.

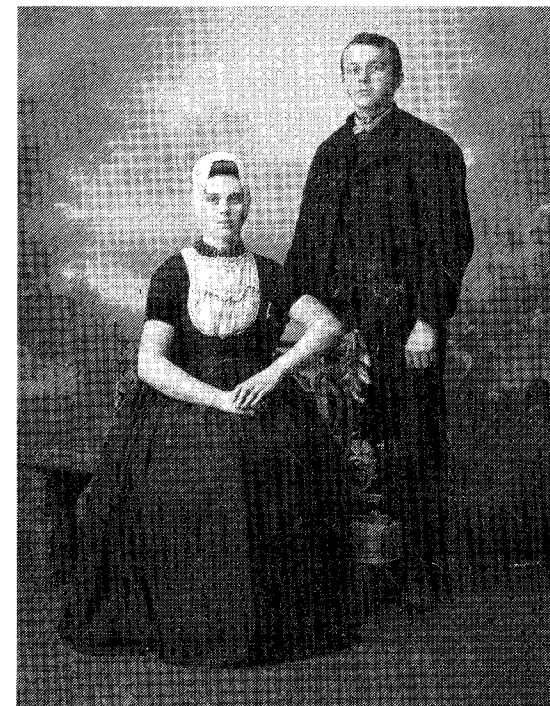
Van uw broer ontving ik de rouwkaart. Och mocht de Heere 't in alle opzichten eens wel maken en boven al die dood eens 't leven doen zijn voor de levend-dooden. Want ons leven van nature is toch eigenlijk geen leven, maar de dood.

Wees met al uw zorgen den Heere bevolen, en ontvang de hartelijke groeten met de vrienden van uw vriend en jeugdigen dienstknecht in den Heere

G.H. Kersten

11. Een fotokopie van deze brief is in het bezit van H. Natzijl te Utrecht.
12. Jacob van de Velde (1837-1912) was een godvrezend en zeer begaafd man, die verschillende gemeenten op het eiland Tholen als ambtsdrager diende. Toen de gemeente Tholen in 1906 werd geïnstitueerd, werd hij daar als ouderling bevestigd. Van de Velde was een uitgesproken voorstander van de vereniging van de Ledeboeriaanse gemeenten en de Gereformeerde Gemeenten onder het kruis. Zie over hem *De Vereniging van 1907*, blz. 202-207.
13. In Tholen bestond de gewoonte om in een vacante periode kerkdiensten te houden op vrijdagavond. Dit met het oog op het feit, dat de vissers dan van zee waren teruggekeerd. Ds. Kersten heeft echter voorkeur voor de donderdagavond, daar de terugreis op zaterdag hem te veel vermoeit met het oog op de komende zondag.
14. Bedoeld is de gemeente van Rotterdam-Boezemsingel, die ds. Kersten diende sinds 1906.

Hendrik Koppejan
en Maatje Wisse

3. Brief aan H. Koppejan en M. Wisse te Meliskerke¹⁵

Rotterdam, 10 Mei 1910

Geachte Bruidegom¹⁶ en Bruid!¹⁷

Hartelijk gefeliciteerd met uw huwelijksvoornemen. De Heere geve U de blijmoedige voltrekking; Hij Zelf verbinde U in rechte liefde en trouw en doe U lang samenzijn voor en met elkander. Want daartoe toch verbindt Hij U saam; 't is zooals ons huwelijksformulier zegt, dat God een iegelijk man zijne huisvrouw als met Zijne hand toeschikt en zoo ook leidt Gods hand een iegelijk vrouw tot haar eigen man; al

15. Het origineel is in het bezit van mevrouw M. Willemse-Koppejan te Meliskerke.
16. Hendrik Koppejan (1886-1967).
17. Maatje Wisse (1887-1968), afkomstig uit Aagtekerke, werkte als dienstbode bij ds. Kersten in de pastorie te Meliskerke. Bij zijn vertrek naar Rotterdam vergezelde zij in 1906 het predikantsechtpaar naar Rotterdam. Na nog twee jaar aldaar mevrouw Kersten te hebben bijgestaan, keerde zij in maart 1908 naar Aagtekerke terug.

komen ze dan uit de einden des lands, zooals mijn vrouw en ik,¹⁸ al staat dan z'n pet te recht, 't komt toch, hè Ma!¹⁹

Maar waarop ik U nu nog wijzen wilde, is op ons schoone huwelijks-formulier. Ge hebt het druk, dat weet ik wel, maar neem er toch eens een oogenblikje af, om het met aandacht te lezen eer ge ter kerke gaat. En als ge dan komt aan de wederzijdsche plichten, zie, dan ge zijt geroepen niet alleen elkanders tijdelijke maar ook de eeuwige belangen voor elkaar te behartigen. Och bedenk het toch steeds, ge zijt voor de eeuwigheid geschapen; laat in uw huwelijk dat openbaren in ernst; zoek des Heeren aangezicht voor en met elkander, opdat de Heere Zich van U mocht laten vinden, en als de dood eens scheiding maakt, want toch dat zal eens gewis, dat ge niet eeuwig van God, noch van elkander gescheiden wordt. De Heere make Uw huwelijk tot een drievoudig snoer, dat niet haast verbroken wordt.

'k Zou U graag eens komen opzoeken, maar ge gaat zoo ver weg wonen²⁰; van den tram²¹, hoor ik. Groet wederzijds Uwe familie; zijt den Heere bevolen.

Mede namens mijne vrouw,
Uw Vriend en dienstknecht i/d Heere

G.H. Kersten

18. Ds. Kersten zinspeelt hier op Deventer, zijn eigen geboorteplaats en op Kapelle-Biezelinge, de geboorteplaats van zijn vrouw.
19. De broers van de bruid droegen de Walcherse pet met zwarte klep scheef, terwijl de bruidegom zijn pet altijd recht op het hoofd had staan. Daarmee zal Ma, de bruid, thuis door haar broers en in de pastorie door ds. Kersten nog al eens zijn geplaagd.
20. Het jonge echtpaar betrok de arbeiderswoning bij het hof "Bijsterveld" aan de Mariekerkseweg te Meliskerke.
21. Men kon Meliskerke niet direct bereiken met de tram, die van Middelburg naar Domburg reed. Er was een stationnetje te Sint Janskerke, een buurtschap tussen Meliskerke en Zoutelande. Vanaf dat plaatsje was het een flinke wandeling naar het hof "Bijsterveld".

4. Brief aan de familie F. Dekker te Terneuzen²²

Ierseke, 28 December 1926

Geachte familie,²³

De omstandigheden waarin ik verkeer zijn oorzaak, dat ik Uw rouwbrief niet eer heb kunnen beantwoorden. Mijn gezin is nog in Zeeland en ik trek heen en weer.²⁴ Bij dezen betuig ik U, mijn innige deelneming in het verlies, dat U getroffen heeft. Zoo wordt de kring steeds kleiner; heden valt deze, morgen die. Moge de Heere U wat geven van den balsem uit Gilead tot vertroosting in Uw bittere droefheid. En wil mij eens melden, gaf zij nog eenige hope voor haar heengaan? Kwam nog eenig doorbrekend licht in haar harte? Och, hoe groot zou het zijn, voor ons allen zoo we een gefundeerde hope in Christus mochten bekomen. Nu, de Heere leere en leide ons.

Zijt met de geheele familie Gode en Zijne genade bevolen.

Uw U heilbidd.

Ds. Kersten

5. Brief aan W. Kosten te Middelburg²⁵

(Den) Haag, 30 April 1929

Geachte Heer Kosten!²⁶

Bij herhaling bereiken mij klachten over dhr. Unger, leeraar aan de H.H. School.²⁷ Zoo U zich herinneren zult, reeds enkele malen heb ik

22. Een fotokopie van deze brief is in het bezit van H. Natziyl te Utrecht.
23. De brief is geadresseerd aan F. Dekker (1861-1945) te Terneuzen. De brief is geschreven naar aanleiding van het overlijden van Sara Dekker-Scheele op 22 december 1926 op de leeftijd van 50 jaar. Zij was de weduwe van Pieter Dekker, een broer van Frans Dekker. De laatstgenoemde hield toezicht over het gezin van zijn broer na diens overlijden.
24. Ds. Kersten had op 11 mei 1926 afscheid genomen van Yerseke en had op 13 mei 1926 intrede gedaan te Rotterdam-C. Daar de pastorie kennelijk nog niet gereed was, reisde hij heen en weer.
25. Aanwezig in het Rijksarchief Zeeland (RAZ), Archief van de Vereniging voor handelonderwijs te Middelburg 1909-1976 (1980), inv. nr. 93.
26. W. Kosten (geb. 1866 te Goes) was directeur van de Hoogere Burgerschool A met vijfjarige cursus (Hoogere Handelsschool), de Handelsschool met vierjarige cursus, de Handelsavondschool met vervolgcursus, en de cursus staatspraktijk-diploma. De opleidingen waren gevestigd in het herenhuis Dam 61 te Middelburg.
27. Hoogere Handelsschool.

mij bij U beklaagd. Hoewel gedurig dezelfde schadelijke en schandelijke uitingen van dhr. Unger redenen te over, tot herhaald klagen gegeven hebben, heb ik gezwegen. Ik vertrouw dat U er van overtuigd zijt, dat ik zeer gaarne dhr. Unger had verschoond, doch dat het belang van de school en meest van de leerlingen mij noopt tot deze bittere klacht.

Mij werd bij vernieuwing mede gedeeld dat dhr. Unger:

1e gedurig vloekt;

2e onzedelijke gesprekken met de leerlingen voert;

3e de lessen, die hij te geven heeft, verwaarloost.

Geachte Heer Kosten, het is noode dat ik U lastig val, maar ik gevoel mij gedrongen U van dit droevig geval in kennis te stellen en ik verzoek U ditmaal afdoende maatregelen te willen nemen. Ook heb ik dhr. Inspecteur van dit geval kennis gegeven.

Hoogachtend

uw dw G.H. Kersten²⁸

6. Brief aan H. van der Tholen te Rotterdam-Charlois²⁹

Rotterdam, 15 juni 1932

W. Br.³⁰

Inliggend ontvangt u de nog ingekomen stukken. Van Giessendam ontving ik verder nog niets. De kerkeraad moet niet alleen verklaren omtrent leven en leer, maar ook in betrekking roeping. Zoudt u dat willen schrijven?

Assendelft³¹ is natuurlijk niets. Wij zullen het dus druk hebben.

28. Zie voor de achtergrond en de gevolgen van deze brief blz. 112 e.v. van dit boek.

29. Aanwezig in de Bibliotheek van de Theologische School der Gereformeerde Gemeenten te Rotterdam.

30. De geadresseerde is H. van der Tholen (1863-1934) te Rotterdam, secretaris van het Curatorium van de Theologische School der Gereformeerde Gemeenten. Hij diende de Vrije Gereformeerde Gemeente onder het Kruis te Charlois vanaf 1894 als diaken en was als ouderling tot aan zijn overlijden verbonden aan de Gereformeerde Gemeente te Rotterdam-Zuid. Zie over hem *De Vereniging van 1907*, blz. 118-121.

31. Met de plaatsnaam Assendelft wordt een lid van de gemeente van Westzaan aangeduid, die in Assendelft woonachtig was.

Ouderling H. van der Tholen

Uw vader is den strijd te boven! Hoe hartelijk mogen wij dat gelooven. Hij is zijn Heere en Koning in heerlijkheid gevolgd. Dat de versterkte wolk van getuigen ons bemoedige.

Ik ben wat overspannen. Het hart werkt niet goed. Toch is de pijn minder.

Zijt Gode bevolen.

Uw U heilb. vr. en br.

G.H. Kersten

Zou ik in de a.s. Saambinder schrijven dat er 30 juni verg. is en dat degenen die attest hebben ingezonden kunnen komen 's middags om 1.30? En dan 's morgens onderzoek Ligtenberg?³³

7. Brief aan H. van der Tholen te Rotterdam-Charlois³⁴

Rotterdam, 18 Juni 1932

W. Br.,³⁵

Het komt mij voor, dat wij toch maar niet in De Saamb. moesten schrijven over die vergadering. De opleiding blijft porcelein en de

33. Herman Ligtenberg (1887-1965), afkomstig uit Rijssen, werd op 29 oktober 1931 toegelaten tot de studie aan de Theologische School. Ds. Kersten bedoelt in deze brief een overgangsexamen. Dit examen verliep bevredigend, zodat student Ligtenberg op de genoemde datum toestemming kreeg om een stichtelijk woord in de gemeenten te spreken. Zie over hem A. Bel, *Leven en werk van Ds. H. Ligtenberg*.

34. Aanwezig in de Bibliotheek van de Theologische School der Gereformeerde Gemeenten te Rotterdam.

35. Zie voor H. van der Tholen noot 30.

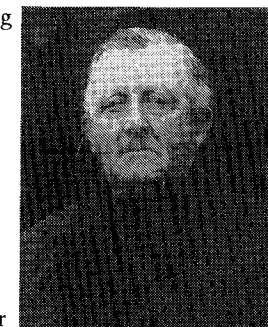
gemeenten moeten nog wat gewinnen aan den gang van zaken.³⁶ Het viel mij mede, dat de eerste oproep zonder bezwaar mocht geplaatst worden.³⁷ Als U het goed vindt dan zou een persoonlijk schrijven van U aan de betrokkenen misschien beter zijn. Ik heb U daartoe alle stukken gezonden. Naar den Breejen te Giessendam zoudt U kunnen schrijven dat hij zonder attest niet behoeft te komen. Tot nog toe heeft hij geen attest. Die jongen (Zijderveldt)³⁸ is te Utrecht³⁹ geheel afgewezen en komt dus niet. De stukken van Woerden hebt u gezien. Daarover had ik in 't geheel niet gedacht. Met belangstelling zie ik de vergadering tegemoet. Zoo er aangenomen werden, moeten wij wel de lessen regelen, want drie klassen worden mij wel te veel. En Honkoop⁴⁰ is nog lang niet klaar. Als nu b.v. tot zoolang vr. Bochove⁴¹ de nieuwelings(en) nemen kon, dan gaf mij dat eenige verlichting. Wij zullen maar afwachten. De slag voor uw zuster is wel zwaar. Mocht de Heere haar een toevlucht zijn.

Met vr. gr. Uw vr. en br.
G.H. Kersten

36. In 1931 had de Generale Synode een wijziging gebracht in de gang van zaken. Tot dat tijdstip was de classis, bijgestaan door de Commissie van Toezicht, belast met de toelating van personen tot de studie. De nieuwe regeling hield in, dat personen die een attest van hun kerkeraad hadden ontvangen zich voortaan rechtstreeks tot de Commissie van Toezicht moesten wenden. Sommigen gemeenten hadden moeite met het verstrekken van een deugdelijk attest uit onbekendheid met de nieuwe gang van zaken.
37. Ds. Kersten, zelf hoofdredacteur van *De Saambinder*, doelt op bezwaren van kerkeraden en lezers tegen het zich rechtstreeks aanmelden bij de Commissie van Toezicht.
38. De spelling van de naam Zijderveld door ds. Kersten is niet correct. G.A. Zijderveld (1910-1992) was in juni 1932 eenentwintig jaar. Op vierentwintigjarige leeftijd werd hij toegelaten tot de studie aan de Theologische Hogeschool van de Christelijke Gereformeerde Kerken te Apeldoorn. In 1955 kwam hij als predikant in Amerika over naar de Netherlands Reformed Congregations. Hij diende vervolgens de gemeenten Artesia, Paterson, Capelle a/d IJssel, Middelburg en Hoofddorp. Zie over hem het In memoriam in *Kerkelijk Jaarboek* 1993, blz. 464-466.
39. G.A. Zijderveld woonde toen te Nieuwland bij Leerdam. Dit gebied behoorde kerkelijk tot de Gereformeerde Gemeente van Utrecht, die toen een uitgesproken streekarakter droeg.
40. P. Honkoop (1891-1963), lid van de gemeente te Gouda, werd in 1929 door de Particuliere Synode aanvaard als student. Hij werd in 1933 predikant te 's-Gravenhage en diende vervolgens de gemeenten Rijssen-Wal en Yerseke. Zie over hem A.F. van Toor/F. van Toor, *Weid Mijn schapen. Uit het leven van ds. P. Honkoop* (1891-1963).
41. A. van Bochove (1893-1968) doceerde vanaf 1927 tot aan zijn overlijden de niet-theologische vakken.

C. den Hertog

M. den Hertog-van Rozelaar

8. Brief aan M. den Hertog-van Rozelaar te Nieuwer ter Aa⁴²

Rotterdam, 1 April 1938

Geachte Juffr. den Hertog⁴³ en familie,
Door vele omstandigheden ben ik tot heden verhinderd in mijn voornemen om u te schrijven; wel was het gedurig in mijn gedachten. Ik kan eenigermate mij voorstellen, welk een groot gemis het heengaan van uw geliefden man en vader⁴⁴ in uw midden geslagen heeft, en dat te meer omdat hij als een bidder onder u verkeerde.⁴⁵ Hoe groot is het daarentegen, dat gij gelooven moogt, dat de Heere hem opgenomen heeft in heerlijkheid. Moge dat voorrecht ons allen tot heilige jaloerschheid verwekken en geve de Heere uit dit sterven deze vrucht dat wij voor den dag des doods werden toebereid. Zijt den Heere bevolen, vooral bij het klimmen der jaren en hartelijk gegroet van Uw U heilbiddende

Ds. G.H. Kersten

42. Het origineel is in het bezit van mej. B.W. Hulsman te Nieuwer ter Aa.
43. M. den Hertog-van Rozelaar (1861-1953) te Nieuwer ter Aa.
44. Cornelis den Hertog (1856-1938).
45. Deze zinsnede is een aanduiding, dat er een geestelijke band bestond tussen ds. G.H. Kersten en de overledene. Dit werd mij bij navraag door een familielid bevestigd. Cornelis den Hertog was een oefenaar, die tot omstreeks 1928 in Oud-Gereformeerde Gemeenten preekte. Daarna catechiseerde hij in diverse Gereformeerde Gemeenten. Dit hangt samen met het feit, dat er in 1928 te Nieuwer ter Aa een afdeling van de Gereformeerde Gemeente te Utrecht werd gesticht. Vóór die tijd preekten ds. G.H. Kersten en andere predikanten van de Gereformeerde Gemeenten te Nieuwer ter Aa in een oud schoolgebouw of in de stal van een boerderij voor een aantal gezinnen, die omstreeks 1887 de Hervormde Kerk ter plaatse hadden verlaten. Daaronder bevonden zich de families Hulsman en Den Hertog.

Ouderling F. Dekker

9. Brief aan F. Dekker te Terneuzen⁴⁶

Rotterdam, 12 November 1941

Waarde Vriend en Broeder,⁴⁷

Hoe groot zijn toch de goedertierenheden Gods over ons, alles verbeurd hebbende schepselen! En welk een mijlpaal heeft Hij weer in uw leven geslagen, U het voorrecht doende gedenken, dat Hij U tachtig jaren lang heeft gedragen op deze wereld.⁴⁸ En te meer is dit voorrecht groot, daar gij in uw jonge jaren veel zwak waart. Maar de Heere bepaalde den dag van ons geboren worden en van ons sterven; en Hij draagt dien bestemden tijd en onderhoudt en helpt uit in alle nooden. Dat heeft Hij ook U bewezen en boven dat alles, Hij trok U uit

deze tegenwoordige booze wereld met de koorden Zijner goedertierenheid en doet U in den ouderdom nog groen en frisch zijn, om Hem door genade alleen vruchten te dragen. Hij zij U nabij op uw hoogen leeftijd en zegene U boven al met de geestelijke zegeningen in Christus en doe U nog menig jaar in Zijn kerk arbeiden. Hij zette uwe ziele eens in de vrijheid, die in Christus is. O, als die hartewensch mocht vervuld worden, het zou de blijdeste dag in uw leven zijn.

Ook Uw kinderen en kleinkinderen en verdere familie hartelijk gefeliciteerd. De Heere geve u een dag, waarin Zijn naam worde groot gemaakt. Kon ik, dan kwam ik dien dag bij U, maar de droeve omstandigheden,⁴⁹ waarin wij verkeerden, verhinderen ons te komen. Zijt allen hartelijk gegroet, ook Jannetje⁵⁰ en al de vrienden.

Uw vr. en br.

Ds. G.H. Kersten

Met Kerstdag zijn beide studenten reeds bezet.⁵¹ Ik dacht nu zullen ze toch wel voldaan zijn als ze zoo gauw Rijksen⁵² krijgen. Bid den Heere om een leeraar *in Zijn gunst*; dat kan ik U toewenschen.

46. Een fotokopie van deze brief is in het bezit van H. Natzijl te Utrecht.

47. Frans Dekker (1861-1945) behoorde tot de vriendenkring van ds. G.H. Kersten. Hij was van 1919-1923 lid van de Provinciale Staten van Zeeland voor de SGP en maakte ook nog korte tijd deel uit van de gemeenteraad van Terneuzen. Meer dan vijftig jaar diende hij de Gereformeerde Gemeente aldaar als ambtsdrager. Ter gelegenheid van zijn vijftigjarig ambtsjubileum schreef ds. Kersten een uitvoerig en zeer waarderend artikel in *De Saambinder* van 13 februari 1941: 'Vijftig jaar in het ambt gediend'. Daarin zegt hij onder meer: 'In de vijftig jaren, waarop F. Dekker (...) thans mag terugzien, heeft het den Heere behaagd hem met eere en genade te kroonen. Of zeg ik te veel, als ik beweer dat hij bij vriend en vijand achting verwierf? Zijn huis was een herberg voor Gods volk en met aangenaamheid kan ik met menigeen terugdenken aan de zoo menigmaal genoten gastvrijheid.'

48. d.d. 17 november 1941.

49. Ds. Kersten doelt op de oorlogsomstandigheden, die de nodige beperkingen met zich meebrachten.

50. Janneke Lena Marina van der Werf (1906-1988), de huishoudster van F. Dekker.

51. L. Rijksen en J.B. Bel.

52. L. Rijksen (1902-1969) werd in 1940 toegelaten tot de studie aan de Theologische School te Rotterdam. Hij werd in 1944 predikant te Leiden en diende daarna de gemeenten van Middelburg en Rotterdam-West. Zie over hem H. Rijksen, 'Enkele facetten uit het leven van ds. L. Rijksen', in C. Bregman en I.A. Kole (red.), *De gedachtenis van de rechtvaardige tot zegen*, blz. 3-10.

10. Brief aan F. Dekker te Terneuzen⁵³

Rotterdam, 29 November 1943

Waarde Broeder,⁵⁴

Het speet mij ook, dat ik U niet even de hand drukken kon, toen ik in Axel⁵⁵ geweest ben; maar ik kon niet langer wachten. Ik dacht, het kon wel den laatsten keer zijn, dat ik mijn ouden vriend zie. De Heere alleen weet het. Maar Hij geve u een levende hoop op de zaligheid waar Gods volk elkander eeuwig zal ontmoeten voor den troon.

Ik kan wel verstaan, dat het niet meevallen zou als gij het ambt zoudt moeten neerleggen; en de gemeente zal dat ook niet willen. Toch zouden er misschien wel een of twee ouderlingen bij moeten komen. Als nu de kerkeraad het er over eens is, zou deze aan de gemeente kunnen voorstellen Frans Dekker met algemeene stemmen maar te herkiezen en dan uit een dubbeltal nog zooveel ouderlingen als men hebben wil. Dan kan niemand zeggen dat Frans maar is blijven zitten. Maar als iemand dat niet wil, dan moet ge maar op het dubbeltal er bij gezet. Bespreek het maar eens.

Een verkiezing bij acclamatie kan ook wel. Daartegen zijn geen kerkrechtelijke bezwaren in dit geval.⁵⁶ En voort, lieve vriend en broeder, gij kunt als ouderling niet sterven. Ouderling af, en Dekker af, zal het alleen zijn een arm zondaar; behouden in Christus. Dat wensch ik u toe.

Groet de kinderen; kerkeraad en alle vrienden en zijt in uw hoogen ouderdom naar ziel en lichaam Gode bevolen en in het bijzonder met Jannetje uw huishoudster hartelijk gegroet.

Uw vr. en br.

G.H. Kersten

Mijn vrouw kan haast niet meer loopen en zij heeft soms veel hartkloppingen. Wij worden ook ouder.

53. Een fotokopie van deze brief is in het bezit van H. Natzijl te Utrecht.

54. Zie over F. Dekker noot 47.

55. F. Dekker schreef ds. Kersten nadat hij een kerkdienst had bijgewoond te Axel en geen gelegenheid had om hem te ontmoeten. Hij had kennelijk willen spreken over het neerleggen van zijn ambt met het oog op zijn hoge leeftijd (82 jaar).

56. Op 21 januari 1944 schrijft ds. Kersten nog een brief aan F. Dekker over kerkelijke zaken. Betreffende Dekkers herkiezing schrijft hij het volgende: 'Ik was blijde te vernemen, dat alles in goede orde verlopen is. Nu dat dacht ik ook wel; want als de gemeente kan, dan zouden ze Frans wel willen houden. Maar ze zijn beter als ze den Heere mogen hebben.'

Hendrika Egbertsen-van de Riet
(oude Dika)

11. Brief aan H. Egbertsen-van de Riet te Rijssen⁵⁷

Rotterdam, 2 Maart 1944

Geliefde vriendin⁵⁸, met de Uwen,

Gelijk vele malen in mijn gezonde dagen, zo ook gingen mijn gedachten op het ziekbed, waarop de Heere mij heeft nedergeworpen,

57. Een afschrift van het origineel berust bij mr. L.J.M. Hage en zijn vrouw C.A. Hage-Kersten te Gouda. Laatstgenoemde tikte de brief voor haar vader uit. Ds. J.C. Weststrate verzorgde een (niet geheel volledige) weergave in *De Saambinder* van 28 december 1978. Publicatie van de volledige tekst vond plaats in H. Florijn, J. Mastenbroek (red.), *Gerrit Hendrik Kersten*, blz. 208-209.

58. De brief is gericht aan Hendrika Egbertsen-van de Riet (1861-1962), die de leeftijd van ruim 101 jaar bereikte. Zij was gehuwd met Gerrit Jan Egbertsen (1862-1949). Zij werd in Rijssen de Oude Dika genoemd en stond ook bekend onder de naam Duuskers-Dika. Haar vader diende de toenmalige Christelijke Gereformeerde Kerk te Rijssen als ouderling. Haar beide ouders stonden bekend als een mens, die de Heere vreesden. De Oude Dika had algemene achting als een geofende christin met een zeer heldere Schriftkennis. Elk gesprek over het geestelijke leven en de persoonlijke beleving baseerde zij op de Schrift. Zij had de gewoonte om elke bezoeker bij het afscheid een opdracht mee te geven: Lees thuis die of die Schriftplaats maar eens. Ds. Kersten adviseerde al zijn studenten om haar een bezoek te brengen, als zij in Rijssen of omgeving moesten preken. Zij kende de Heidelberge Catechismus geheel van buiten evenals vele gezangen van Van Lodenstein. Zie voor haar: W.C. Lamain, *Een terugblik III*, blz. 203-211.

Hendrika Nieuwenhuis-ter Haar was
in Meliskerke huishoudster van ds. Kersten.

uit naar de vrienden te Rijssen⁵⁹ en mocht ik enige gemeenschap hebben met hen, die reeds juichen voor de troon. Hun gemis doet zich op aarde zeer gevoelen, dewijl de Goddelijke onderwijzingen, waarmede zij begiftigd waren, en die in Godskennis en zelfkennis openbaar kwamen, veelal gemist worden.

O, dan ga ik in gedachten de rij af en zie ik mij nog in gezelschap van Bruggink⁶⁰ en Potjes Hendrik⁶¹ en Sine⁶² en Stoeten Jan⁶³ en Dyke⁶⁴ en

59. Als jonge man van achttien jaar heeft hij de Rijssense vromen leren kennen. Zie blz. 23 van dit boek.
60. Jan Derk Bruggink (1849-1923) ging omstreeks 1876 over van de Hervormde kerk naar de Chr. Geref. Walkerk te Rijssen. Ds. J. Diephuis diende deze gemeente toen als predikant (1871-1883). Vrij spoedig werd Bruggink tot ouderling gekozen. Na de instituering van de Eskerk werd hij ook daar ouderling. Ds. H. Roelofsen (1854-1930) logeerde bij voorkeur bij hem. Voor zijn sterven sprak Bruggink onophoudelijk de woorden uit: "Door U, door U alleen, om 't eeuwig welbehagen". Deze woorden staan op zijn grafsteen.
61. Potjes Hendrik is de bijnaam van Hendrik ter Stege, die kort na 1900 overleed. Hij werd tegelijk met J.D. Bruggink tot ambtsdrager verkozen in de gemeente van ds. Diephuis. Vanaf de instituering van de Eskerk (Dordts Geref. Gem.) heeft hij daar als ouderling gediend. Hij catechiseerde ook.
62. Sine ter Stege was een zus van Hendrik ter Stege of Potjes Hendrik.
63. Stoeten Jan(s) was de bijnaam van Jannes Dangremond, een oom van ds. H. Ligtenberg (1887-1965).
64. Met Dyke bedoeld ds. Kersten Hendrika Nieuwenhuis-ter Haar (1856-1933). Zij was weduwe van G.J. Nieuwenhuis. Dyke of Hendrika ter Haar heeft in Meliskerke bij ds. Kersten als huishoudster gediend voor zijn huwelijk. Zij stond bekend als een zeer geoevende christin. Toen de kerkeraad van de Eskerk in Rijssen ds. Kersten na zijn aanvaarding van het lidmaatschap van de Tweede Kamer niet meer wilde laten voorgaan, ging zij na afloop van een kerkdienst naar de kerkeraad om de broeders te vragen, wanneer zij ds. Kersten weer eens zouden uitnodigen.

zovele anderen. Ik dacht vannacht aan Dyke's Jan⁶⁵ en zijn gezin. Wil ze toch eens ernstig van mij vermanen, want er komt een dag, dat zij met hun zalige moeder staan zullen voor Gods rechterstoel. O, wat zal die dag openbaren! Ik ben in de poorten des doods geweest. Gij hebt wel vernomen wat mij overkomen is.⁶⁶ Doch, waar velen bezwijken, heeft de Heere mij wedergeroepen en mij bij het leven bewaard. Maar, o Dika⁶⁷, ik kan niet zeggen, hoe in één ogenblik alles veranderde. Geheel de wereld viel weg. Het was of ik werd losgemaakt van allen die op aarde zijn. In een zoete onuitsprekelijke vereniging met de wil des Vaders mocht ik mij in Zijn hand geven. O, die vernietiging in mijzelf, helwaardig! Maar de volkomen verzoening en reiniging in het bloed des Lams deed mijn ziel ingaan in de omhelzingen des Vaders, uit de kracht van Zijn welbehagen, dat ik smaken mocht en dat de Vader heeft in Zijn uitverkoren kerk: Zijn lust is aan haar.

O, wie zal hellediep voor God kunnen bukken; maar wie, ja, wie zal hoog genoeg kunnen roemen van de souvereine vermakingen van God den Vader in Christus en door den Heiligen Geest, in al Zijn volk, dat Hem voorgesteld wordt, als een reine maagd zonder vlek en rimpel. O, laat toch Gods lieve volk niet zo in zichzelf dolen, maar uitgaan, liefelijk leunende op haren Liefste. Ik heb, enkele dagen in de vrede delende, een terugleiding gehad in de weg, dien de Heere mij geleid heeft. Dikwijls is de strijd zwaar geweest. Gij weet er mede iets van. Zelfs van Gods kinderen stonden mij soms tegen, hoewel anderen mij gedragen hebben tot in de nachten, in de gebeden. Maar ik mocht toch vrijmoedig zeggen, het goede gezocht te hebben voor Kerk, school en land. O, hoe schuldig in alles. Maar nu mocht ik er iets van omhelzen, dat ook hier de verzoening van Christus over gaat en mijn werk niet zal zijn als hout, hooi en stoppelen, die door het vuur zullen verbranden.

Maar nu, die Goddelijke goedkeuring in Christus, mijn dierbare Borg en Zaligmaker. Ik weet, zo spreekt de Heere, uwe werken.

En ik mocht geloven, dat God er eeuwig in verheerlijkt zal worden. Bijna 40 jaren heeft Hij mij gedragen en dienstbaar gesteld met vele verzuchtingen en betuigingen van mijn onwetendheid. O, wat zal

65. Een zoon van Hendrika Nieuwenhuis-ter Haar.

66. Ds. Kersten werd na hartkrampen op dinsdag 15 februari 1944 op donderdag 17 februari 1944 getroffen door hevige hartaandoeningen, die enkele dagen duurden. Zie *Mededeelingen* van 24 februari 1944 en brief 12.

67. Zie noot 58.

Gods werk toch eeuwig strekken tot Zijn eer. Arme mensen, die niets hebben dan zichzelf.

O, als toch Godseere woog, hoe zou de strijd in Rijssen spoedig uit zijn. Want Esch en Wal moeten weg⁶⁸, en Baan⁶⁹ moeten wij verliezen, opdat de Waarheid ons vrijmake.

Nu, geliefde familie, ik moet eindigen, want ik mocht eigenlijk niets doen, maar ik had begeerte U te schrijven. Deel het Ligtenberg (één arm)⁷⁰ mede en al het oprechte volk. Als het kan, laat mij nog eens iets vernemen. En voorts, verblijdt u in den Heere. Betrouw u met al uw zorgen Hem toe. Zijt met uw kinderen en kleinkinderen den Heere bevolen. Groet allen die Sion minnen. Ik heb enige hoop dat ik weder herstellen zal. Het kon de laatste maal zijn, dat wij hier iets van elkander vernemen.

De levende hope sterke ons op de zaligheid, waartoe wij in de kracht Gods bewaard worden door het geloof en waarvan ik de zoete voorsmaken in mijn harte mocht hebben. Psalm 17:8. U allen hartelijk groetende, verblijf ik, uw u heilbiddende

Ds. G.H. Kersten

68. Deze opmerking heeft betrekking op de gescheidenheid in Rijssen tussen Es- en Walkerk. In 1933 was de Walkerk-gemeente toegelaten tot het verband van de Gereformeerde Gemeenten. Ds. M. Hofman had het verzoek daartoe krachtig ondersteund. Deze aansluiting vond echter geen enkele weerklank bij de kerke-raad van de Eskerk, die, onder leiding van ouderling Arend Baan (1857-1937), een uitgesproken tegenstander van deze aansluiting bleef.

Reeds eerder - in 1907 en 1908 - had de kerke-raad van de Walkerk, die gediend werd door oefenaar L. Wijting, aansluiting gezocht bij de Gereformeerde Gemeenten, op advies van ds. G. van Reenen. Baan, die sedert 1882 ouderling was en bekend stond als een godvrezend en achtenswaardig man, had toen dit verzoek tegengewerkt. Hij werd daarover ter Synode door ds. Kersten en ds. Van Reenen bestraft. Sedert die tijd kwam hij nimmer in de Walkerk, ook niet als de door hem zeer hoog geachte ds. J. Fraanje daar preekte.

69. Ds. Kersten bedoelt uiteraard de in de vorige noot gememoreerde wijze van denken van wijlen ouderling A. Baan over de Walkerk. Zie over A. Baan: Ds. W.C. Lamain, *Enige aantekeningen over ouderling Hendrikus Ligtenberg en ouderling Arend Baan met verslag rouwdienst*.

70. Hendrikus Ligtenberg, overleden in 1945, verloor als jongeman een deel van zijn arm. Hij had twee bijnamen: Köster-Hendrieks en de Toeteboer-éénarm. Hij nam in Rijssen een vooraanstaande plaats in. Veertig jaar diende hij de Walkerk als ouderling. Daarnaast was hij lid van de gemeenteraad en van het schoolbestuur. Zie over hem de in de vorige noot genoemde publikatie.

12. Brief aan J.K. Schot-Schot te Tholen⁷¹

Rotterdam, 28 Juli 1944

Geachte familie,⁷²

Ik heb vele malen het voornemen gehad u te schrijven, maar kan er niet toe komen. Nu werden wij echter zeer verrast door uw zending van al die kostelijke verkwikkingen⁷³, die niet meer te krijgen zijn, en moet ik dus wel schrijven. Allereerst zeer hartelijk dank voor al die weldaden. Wij zullen ze bewaren tot mijn verjaardag⁷⁴ en hopen er dan heerlijk van te genieten. Wat is er veel geschied, sinds ik den laatsten keer⁷⁵ in Tholen zijn mocht. Och, ik kon toen eigenlijk al niet meer; 'k wist niet, hoe ik van uw huis⁷⁶ in de kerk moest komen en had in de consistoriekamer vreeselijke pijn van het hart. De Heere maakte het echter onder het preeken wel, zoodat ik Zaterdags weer naar huis kon. Maar Zondagsmorgens dacht ik op weg naar de kerk te bezwijken. Toch heb ik dien dag nog 2 maal gepreekt en 's Maandags les gegeven en gecatechiseerd. Maar 's nachts heeft de dokter mij ingespoten en toen ik Dinsdagmorgen weer les gaf, toen kon ik niet meer.⁷⁷ Donderdag was het, of ik uit dit leven werd weggenomen; maar o, geliefden, wat zonk mijn ziele vast op het dierbaar verzoenend en reinigend bloed van Christus en hoe opende zich het liefdehart des Vaders. Ik kan het in geen woorden brengen; over leven of sterven dacht ik niet meer; maar dat kan ik wel zeggen, ik had in de eeuwige liefde Gods heengegaan, om mijn God en Koning eeuwig te loven. Gods weg was anders en ik heb een blijdschap in mijn hart door de vereeniging met Zijn wil. O, ik zou u allen gunnen iets van deze liefde te smaken, waarvan uw onvergetelijke man⁷⁸ en vader geen vreemdeling was.

71. Het origineel is in het bezit van mejuffrouw M.M. Schot te Tholen.

72. De brief is gericht aan de weduwe J.K. Schot (1864-1948) en haar twee ongehuwde dochters A.C. (1903-1990) en M.M. (geb. 1905).

73. Ds. Kersten ontving van de familie Schot ondermeer een partijtje vis.

74. 6 augustus.

75. Dit was vermoedelijk vrijdag 11 februari 1944 (zie noot 66, blz. 295).

76. Bij de weduwe Schot logeerden de predikanten als ze in Tholen preekten. Ook logeerden zij na haar overlijden nog jaren bij de twee dochters.

77. Zie brief 11, blz. 295.

78. Dit was Leendert Mattheüs Schot (1862-1928), een godvrezend en geacht man in Tholen. Hij was mede-oprichter van de Ledeboeriaanse Gereformeerde Gemeente aldaar en ouderling vanaf de instituering in 1906 tot zijn overlijden. Zie *De Vereniging van 1907*, blz. 201.

Nu moet ik veel rust houden en zou soms anders willen, dan word ik verdrietig, daar de kerk zoveel vraagt. (...)

Groet allen, die Sion minnen en zijt samen den Heere naar lichaam en ziel bevolen.

Uw u heilbiddende

Ds. G.H. Kersten

Nogmaals vriendelijk dank.

13. Brief aan ds. J. van Zweden te Passaic (USA)⁷⁹

Rotterdam, 30 Juni 1945

Geliefde broeder Van Zweden⁸⁰ met de Uwen,

Wat waren wij verheugd na zo langen tijd enig bericht van U te mogen ontvangen en Uw zoon⁸¹ te ontmoeten. Wel hebben wij via het Roode Kruis,⁸² zodra dit mogelijk was, U en andere vrienden een brief gezonden, maar wij vernamen niet, of die ooit zijn terechtgekomen. En ziedaar, stond ineens Uw zoon bij ons in huis. Hij ziet er zeer goed uit en vertelde ons veel uit Amerika, waarheen zo dikwijls onze gedachten zijn uitgegaan.

Sinds het bericht van het overlijden van den geliefde Broeder Ds. Van

79. Deze brief werd, kennelijk in een aangepaste spelling, gepubliceerd in het blad *In het Spoor*, 15e jaargang, nr. 1, maart 1991. Eerder verscheen de brief reeds in *Het Kerkblad*. De tekst is, met enige kleine afwijkingen, ook te vinden in H. Florijn, J. Mastenbroek (red.), *Gerrit Hendrik Kersten*, blz. 211-213.

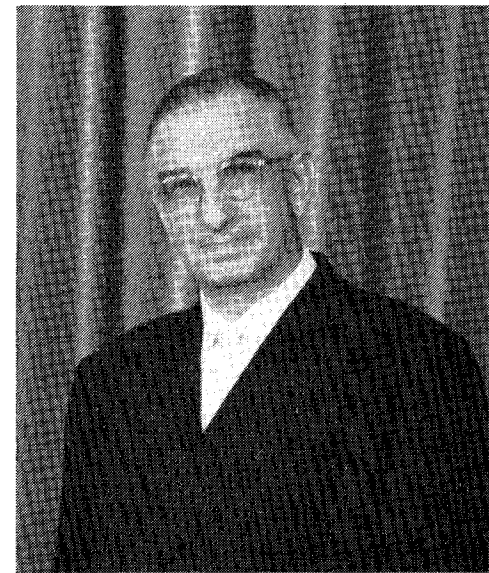
Gekozen is voor de tekst, die in *In het Spoor* is gepubliceerd, waarmee de andere tekst steeds is vergeleken.

80. Jan van Zweden (1888-1979), geboren in Kloetinge, diende sedert 1922 als oefenaar de gemeente van Grand Rapids. In 1924 vertrok hij naar Passaic. Daar werd hij in 1925 predikant. In 1946 nam hij het beroep aan van Rock Valley. Deze gemeente diende hij tot zijn emeritaat in 1975.

Ds. Van Zweden nam een vooraanstaande plaats in het kerkverband in Amerika in. Zo was hij praeses van de Generale Synode van 1936. Ds. Kersten kende hem goed, omdat hij tijdens zijn reizen in Amerika enkele keren bij hem logeerde. Zie *Bedroefden*, blz. 311, 315, 327.

81. Adrian van Zweden, geboren in 1919, was officier in het Amerikaanse leger. Omdat hij goed Hollands kon verstaan werd hij na de bevrijding van het zuiden van ons land in Breda gestationeerd. Hij bezocht kort na de bevrijding ds. Kersten in Rotterdam.

82. De spelling Roode Kruis, zoals die gegeven wordt in *Gerrit Hendrik Kersten* is ongetwijfeld de juiste. Daarom heb ik de tekst van *In het Spoor* op dit punt aangepast.

Ds. J. van Zweden

de Hoef,⁸³ hadden wij niets meer vernomen. Nu staat gij alleen voor al de gemeenten, daar, naar ik vernam, ook Ds. Wielhouwer⁸⁴ niet meer spreken kan en geheel blind is. Och, dat de Heere Zich over Zijn Kerk ontferme! Er is veel geschied, teveel om in een brief te vertellen. In 1940 is Rotterdam vreselijk gebombardeerd, verraderlijk, omdat er over de overgave nog onderhandeld werd. Wat bange nachten zijn er toen doormaakt. Ons huis beefde; dag en nacht kwamen wij niet uit de kleren. Mijn vrouw kreeg vreselijke hartkloppingen. Ik werd verwaardigd Gods oordelen als rechtvaardig te zien om der zonden wil en vol van Zijn Majesteit, zodat ik buigen mocht onder het aanbiddelijk Opperwezen. Dat is mij gedurig tot sterkte geweest in al die jaren, waarin wij zijn geplunderd, gesard, getyranniseerd. Twee en een half

83. Jacob van de Hoef (1878-1942) werd in 1924 oefenaar te Sioux Center en in 1928 aldaar tot predikant bevestigd. Hij diende vanaf 1931 tot aan zijn overlijden de gemeente van Rock Valley. Zie over hem (C. Schelling), *Ter gedachtenis aan het leven en sterven en de arbeid van de innigstgeliefde Leraar Ds. Jacob van de Hoef*.

84. Jacob C. Wielhouwer (1875-1956) werd in 1906 predikant. Hij diende de Gereformeerde Gemeenten van Paterson-Peoples Park en Grand Rapids-Turner Avenue. Hij ging in 1944 met emeritaat. Zie over hem Ds. J.C. Wielhouwer, *Levensbeschrijving en Brieven door een vriend*, (Vertaling van: Short biography and some experiences of the late Rev. J.C. Wielhouwer).

Nu moe
verdrie
Groet a
ziel be
Uw u
Nogm

13. B

Geli
Wat
ont
Kru
gez
En
uit
ge
Si

jaar zijn wij uit ons huis gebannen⁸⁵, en hebben wij bij Jannie varen reeds met mijnen onderlegd. En zie, de Heere heeft het ingewoond. Eris veel van ons gestolen.⁸⁷ In november jongstleden zijn wij teruggedraaid en allen nog in leven, hoewel wij met de kinderen verhoinderd. De verwoester werd zelf verwoest.⁹² Drie jongens⁸⁸ zijn kerk had deze week Ds. Dorrestein⁹³ van Opheusden nog bij mij. Op dat ondergedoken, om niet naar Duitsland gevoerd te worden. Twee zonen kerk staat geen bewoonbaar huis meer. Kerk en pastorie liggen geheel er met hun gezinnen bij ons weggekropen tussen het plafond en de vloer, als er gebeld werd. Eens, toen ik een man doorgelaten had, die in puin. Hij zelf heeft niets meer en een dochter van hem werd voor zijn niet naar huis mocht, hebben wel twaalf soldaten als gekken in onze Die is nu weer beter. Ook in de gemeenten Aalburg, Wijk⁹⁴, Meeuwen, tuin geschoten en daarna geheel het huis doorzocht, bedden omge- enzovoorts, is het niet veel beter. Wij verwachten dat de Synode, die keerd, kasten leeggehaald, enzovoorts. Maar zij hebben niemand in September staat gehouden te worden, een algemene collecte zal gevonden, omdat ik achter hun rug Sam⁸⁹ verbergen kon in een kamer, uitschrijven. Er bestaat zelfs nog een commissie, die ten tijde van het waarin zij reeds geweest waren. bombardement werkte, en die zal de gelden wel verdelen, naar de nood Dr. Hage (de schoonzoon)⁹⁰ heeft meer dan drie en een half jaar het die er heerst. Wij zijn blij, dat de Amerikaanse gemeenten aan ons allergevaarlijkste werk verricht als politie-arts, om mensen die tot de hebben gedacht en haar liefde bewezen, door gelden bijeen te brengen. dood veroordeeld waren, uit de gevangenis te verlossen en het leven Misschien wilt U ze aan mij verzenden, als er gelegenheid is daar ik in te redden. Het is vreselijk, zo de Duitsers hier hebben huisgehouden. de commissie zitting had. Maar haast is er niet mede, omdat wij nog Telkens en telkens weer werden onschuldigen doodgeschoten en niet kunnen bouwen. lagen hun lijken op straat. Maar de Heere heeft ons goedertierenlijk Uit Zeeland hebt u reeds bericht gehad zoals ik van Uw zoon vernam. verlost. Jammer dat hij niet even bij Adri⁹⁵ is geweest, die naast Ds. Van den Wat Rotterdam betreft, er was besloten de stad tot de laatste steen te Berg woont⁹⁶, maar dat heeft hij niet geweten. Nu komt hij (nog)⁹⁷ al verdedigen en alle gebouwen in de lucht te laten vliegen. Dezen⁹¹ eens hier⁹⁸ en zitten wij gezellig te praten. Hij heeft hier ook Adri

85. Bedoeld wordt de pastorie aan de Westersingel nr. 64, waarin ook de Theologische School was gevestigd. Het herenhuis werd op 30 april 1942 gevorderd door de Duitse weermacht en ingericht als hoofdkwartier voor een groep hoge officieren. Zie 'Rapport Theologische School' in *Notulen Generale Synode der Gereformeerde gemeenten, gehouden te Utrecht op 29 juni 1944*.
86. J.M. Hage-Kersten (1906-1990) was de oudste dochter van ds. Kersten. Zij was gehuwd met de arts J.C. Hage, Oudedijk 7, Rotterdam.
87. De Duitsers namen onder meer een auto mee. Uit de hal van de Theologische School ontvreemdden zij een groot Perzisch kleed.
88. Ds. Kersten doelt op zijn oudste zoon S. Kersten (Sam), geboren in 1907, op de tweede zoon Henk (G.H. Kersten, 1907-1976) en op Jan (J.W. Kersten, 1915-1960), die later predikant zou worden in de Gereformeerde Gemeenten. De beide oudste zoons emigreerden na de oorlog naar Amerika: G.H. Kersten in 1947, S. Kersten in 1951).
89. Zie noot 88.
90. Bedoeld is J.C. Hage (1909-1987). Zijn artspraktijk was tijdens de oorlogsjaren een knooppunt van de illegaliteit. Hij ontving na de oorlog voor zijn inzet een erkenning van president Eisenhower.
91. Wij lezen met de tekst van de brief, gepubliceerd in *Gerrit Hendrik Kersten* "dezen" en niet "deze".

92. Het fragment: En zie, de Heere heeft het verhinderd. De verwoester werd zelf verwoest" komt niet voor in de tekst, die gepubliceerd werd in *Gerrit Hendrik Kersten*, blz. 212. Daar luidt deze passage: "Zo roemt Gods goedertierenheid nog temidden van het oordeel. Onze kerk is gespaard en vele kerken, maar er zijn er geheel verwoest". De passage met de woordspeling verwoester-verwoest kan meer recht op oorspronkelijkheid laten gelden.
93. Ds. Teunis Dorrestein (1894-1965) werd tot predikant in Opheusden bevestigd in 1940. In 1956 ging hij met het grootste deel van zijn gemeente over naar de Gereformeerde Gemeenten in Nederland. Hij diende de gemeente van Opheusden tot zijn emeritaat in 1963.
94. De naam Wijk ontbreekt in de tekst, die in *Gerrit Hendrik Kersten* wordt gegeven. Het weglaten van een naam is bij overschrijven gemakkelijker verklaarbaar dan het toevoegen.
95. A. Kersten (1910-1991) was de derde zoon, die tijdens de oorlogsjaren te Krabbendijke woonde. Ook hij vertrok aan het eind van de jaren veertig naar de Verenigde Staten.
96. Ds. Johannes van den Berg (1893-1954) werd in 1936 predikant te Krabbendijke. In 1946 nam hij het beroep naar Utrecht aan. Deze gemeente diende hij tot aan zijn emeritaat in 1953.
97. Het woordje "nog" komt wel voor in de tekst, zoals die te vinden in *Gerrit Hendrik Kersten*. Het past geheel in de zinsopbouw en is daarom door mij hier toegevoegd.
98. Adrian van Zweden keerde in 1946 terug naar de Verenigde Staten.

Donderdag¹¹¹ is Ds. Blok¹¹² beroepbaar gesteld. Hij heeft gaven om te spreken en is in grote achting bij de gemeenten. Een nieuwe student is aangenomen, een jongen van 20 jaar.¹¹³ Er zijn op heden nog 8 studenten¹¹⁴, dus enige hoop voor de gemeenten. Dr. Steenblok¹¹⁵ is tot ons overgekomen uit de Gereformeerde Kerken. Daar is hij zeer verdrukt om der waarheid wil. Hij is doorkneed in de oude schrijvers en zeer eenvoudig, zodat de gemeenten hem gaarne horen. Wij hebben hem beroepen en hij heeft het beroep aangenomen,¹¹⁶ zodat onze gemeenten¹¹⁷ weldra twee leraren hebben zal, maar wij hebben drie kerkgebouwen. Ook geeft dr.¹¹⁸ Steenblok les aan de school. Ik wilde wel dat U hem eens ontmoette.

Nu heb ik zo een en ander medegedeeld. Zouden wij elkander nog eens mogen zien van aangezicht tot aangezicht? Wilt U aan de gemeenten

111. Donderdag 28 juni 1945. Ds. Kersten schreef zijn brief op de daaropvolgende zaterdag. De mededeling in het 'Rapport van de curatoren der Theol. School van de Ger. Gem. in Nederland, bijlage IVa' van de *Handelingen van de Gen. Syn. der Gereformeerde Gemeenten in Nederland*, Utrecht, 29 mei 1947, dat M. Blok beroepbaar is verklaard op 28 juli 1945 berust op een verschrijving.
112. Bedoeld is kandidaat M. Blok (1909-1961) die op 1 augustus 1945 het beroep zou aannemen naar Zeist. Het is overigens onaannemelijk dat ds. Kersten met zijn sterk ontwikkeld gevoel voor een kerkrechtelijk juiste gang van zaken een kandidaat, die zelfs nog geen beroep had aangenomen, met de ambtelijke titel dominee zou aanduiden. Deze aanduiding moet later, toen ds. Blok al predikant was, bij het overschrijven van het origineel, dat ik niet heb gezien, zijn aangebracht. Zie noot 119.
113. Bedoeld is F. Mallan.
114. Chr. van Dam, Joh. van Dijke, K. de Gier, M. Heerschap, C. Hegeman, M. van de Ketterij, F. Mallan en W. de Wit.
115. Dr. Cornelis Steenblok (1894-1966) kwam op vrijdag 26 februari 1943 te Poortvliet met een deel van zijn gemeenten over naar de Gereformeerde Gemeenten. Zie *Mededeelingen* van 25 februari en 4 maart 1943 en blz. 217 e.v. van dit boek.
116. Dr. Steenblok zou op 6 september 1945 aan Rotterdam-C. worden verbonden. Hij zou deze toen zeer grote gemeente als tweede predikant dienen, daar ds. Kersten zich vanwege zijn ziekte zeer moest beperken. Dr. Steenblok kon in Rotterdam geen huis krijgen. Op 29 maart 1946 nam hij een beroep naar Gouda aan. Daar werd hij op 23 mei 1946 bevestigd. Zijn korte verblijf in Rotterdam werd door ds. Kersten en de zijnen als wat pijnlijk ervaren.
117. Bedoeld zijn de gemeenten te Rotterdam: Centrum (met de afdeling West) en Zuid.
118. De tekst in *Gerrit Hendrik Kersten* heeft 'Ds.'. Het verschil kan gemakkelijk verklaard worden uit het overschrijven van de brief. Zie noot 119.

deze brief laten lezen, of ter kennis brengen?¹¹⁹ Ik heb via het Roode Kruis ook Broeder Schelling¹²⁰ geschreven, maar hoorde niets. Is Ds. Wielhouwer¹²¹ nog in Grand Rapids?

Geliefde Broeder, zijt met Uw vrouw en al de gemeenten den Heere bevolen; groet allen. Leeft Arendje¹²² nog in Kalamazoo? Ontvangt met Uw vrouw en kinderen de bijzondere groeten ook van mijn vrouw en kinderen; groet de Weduwe Verblauw¹²³ en de haren. Wij zouden wel eens even naar Amerika willen vliegen.

Uw vriend en Broeder,
Ds. G.H. Kersten

119. Het is zeer aannemelijk, dat ds. Van Zweden aan dit verzoek heeft voldaan door het één of meer keren (laten) overschrijven van de brief, die daardoor gemakkelijker in Amerika kon worden verspreid. Later zond men vanuit Amerika afschriften naar Nederland. Uit deze gang van zaken laten zich de verschillen tussen de beide gepubliceerde teksten verklaren.
120. Cornelius Schelling (1872-1947) diende de gemeente van Sioux Center (Iowa) lange tijd als ouderling. Ds. Kersten heeft hem op zijn beide reizen in de tweede helft van de dertiger jaren ontmoet. Hij logeerde onder meer op zijn boerderij. Zie over hem C. Schelling, *A word left to his children and grandchildren* (. . .). In het boek bevindt zich ook een brief van zijn hand van 8 april 1936. Hij schrijft daarin aan een broer en zus, dat hij de komende zomer bezoek hoopt te ontvangen van enkele predikanten: "In the first place the Rev. G.H. Kersten hopes to come in a short time."
121. Zie over hem noot 84.
122. Arendje Hartog-Kievit (ca. 1860-ca. 1940), die in Kalamazoo als Arendena bekend stond, werd waarschijnlijk te Yerseke geboren. Haar man wilde emigreren naar de Verenigde Staten, maar zij had grote bezwaren, omdat zij vreesde daar niet onder een schriftuurlijk-bevindelijke prediking te kunnen verkeren. Ds. Kersten, die in 1912 te Yerseke predikant werd, wees haar erop, dat de Schrift van haar vroeg haar man te volgen. Hij vroeg haar hem te schrijven als zij in Amerika zou ervaren, dat de Heere daar Dezelfde was. Het echtpaar vestigde zich in New Jersey. Zij schreef Ds. Kersten al spoedig een brief, die als hoofdstrekking had: "Hij heeft gedacht aan Zijn genade". Enkele jaren later verhuisde het echtpaar naar Kalamazoo. Via een advertentie, die betrekking had op een wasmachine, kwam zij daar in aanraking met een lid van de Gereformeerde Gemeente (Netherlands Reformed Congregation). Toen voegde zij zich daarbij. Ze sprak met vrijmoedigheid over het werk des Heeren in een zondaarshart. Ds. Kersten heeft haar tijdens zijn bezoeken aan de USA weer ontmoet.
123. Jennie Hester Verblauw-Greendyk (1891-1971) was de weduwe van Pieter Verblauw (1891-1940). Hij diende de Engels sprekende gemeente van Paterson als diaken. Het echtpaar Verblauw en hun dochter Ruth hebben ds. Kersten tijdens zijn reizen per auto in Amerika in 1936 en 1939 vergezeld. Met name tijdens de tweede reis reed diaken Verblauw hem per auto van de ene plaats naar de andere. Hij legde ruim 7000 km af. Zie *Bedroefden*, blz. 339. Het echtpaar Verblauw bracht in 1938 een bezoek aan de pastorie te Rotterdam.

Hoofdstuk 13

1. A.J. Kersten, *De snoeren in liefelijke plaatsen gevallen*, blz. 34; *Bedroefden*, blz. 431.
2. 2 Kor. 11:28.
3. De typering is van zijn broer, A.J. Kersten, in *De snoeren in liefelijke plaatsen gevallen*, blz. 30. Het rusteloze in zijn natuur wordt ook gememoreerd door ds. H. Ligtenberg, idem, blz. 22; *Bedroefden om der bijeenkomst wil*, blz. 428, 421.
4. Zie Bijlage 1, brief nr. 13: "...al kan ik niet dag en nacht werken als weleer..." Ds. P. Zandt zegt van hem, dat hij alle krachten heeft ingezet voor de zaak der Hervorming, "zo zelfs, dat hij zich geen rust of vakantie gunde", *De snoeren in liefelijke plaatsen gevallen*, blz. 19, *Bedroefden*, blz. 418.
5. De hofstede "De Puthoek" was een gemeenschappelijk familiebezit, dat door een bedrijfsleider werd beheerd. In 1917 liet de heer S. Wisse de boerderij na aan drie dochters, onder wie de vrouw van ds. Kersten. Op de boerderij waren kamers gereserveerd voor "de dames Wisse" en dominee en mevrouw Kersten. Mededeling van M.J. Goud te Waarde d.d. 17 november 1993. Vergelijk M.J. Goud en J.P. Sinke, *Vergeet Zijn grote daden niet*, blz. 225, 231-232, 235-236.
Als ds. Kersten op de boerderij vertoefde, liet hij zich soms actief in met het bedrijf. Voor de gemeenteraad van Waarde was dat aanleiding om te overwegen hem aan te slaan in de plaatselijke forensenbelasting. De predikant maakte eerst bezwaar, maar toen B&W hadden vastgesteld dat hij betrokken was geweest bij de verkoop van landbouwgewassen en onderhandeld had over de verkoop van een varken, legde hij zich bij de aanslag neer. In een eerder stadium had de raad uitgesproken, dat het persoonlijk verkopen van een koe, die bij de pastorie te Yerseke was gestald, geen reden was om hem als belastingplichtige te beschouwen. Gemeenteraadsnotulen van de gemeente Waarde (Zld), d.d. 5 juni, 11 november, 10 december 1920 en 22 februari 1922.
- 5^a. Het laatste initiatief is de uitgave van de preken-serie *Uit den Schat des Woords*. Hij ontvouwt het plan in *De Saambinder* van 27 maart 1941. Na de oorlog vormt hij samen met dr. Steenblok de redactie. De eerste jaargang begint in afleveringen te verschijnen in november 1947. Zie *Uit den Schat des Woords*, 1e jrg., voorwoord.
6. Zie het fragment van de brief van ds. G.H. Kersten aan J. van Bochove te Zeist, d.d. 21 juni 1945, in *Van Goedertierenheid en trouw*, blz. 39, 40.
7. *De Heidelbergse Catechismus*, blz. 5.
8. A.J. Kersten in *De snoeren in liefelijke plaatsen gevallen*, blz. 34, *Bedroefden*, blz. 431.
9. Zie over ds. Macqueen het begin van hoofdstuk 9 van dit boek en *De Saambinder* van 24 oktober 1945. Beide mannen bleven ondanks de verschillen zeer op elkaar gesteld en tot hun dood toe door vriendschap verbonden.
10. *De Heidelbergse Catechismus*, blz. 5.
11. M. Golverdingen, "Ds. Gerrit Hendrik Kersten (1882-1948). Leidsman van de stillen in den lande", I, blz. 10.
12. Mededeling van J.W. Kersten, gedateerd 20 mei 1952, in *De Heidelbergse Catechismus*, blz. 8. Uit de daar hem verstrekke gegevens kan worden afgeleid, dat hij de

- uitgave van het tweede deel van *De Heidelbergse Catechismus* heeft verzorgd. Volgens "Rondkijker", pseudoniem voor de goed geïnformeerde Th. de Waal te Middelharnis, (1901-1978), in *Daniël*, 24 september 1948, was het eerste deel van de catechismusverklaring voor het overlijden van ds. Kersten verschenen, terwijl de kopij voor het tweede deel gereed lag.
13. Mededeling van A.J. Kersten in *De snoeren in liefelijke plaatsen gevallen*, blz. 31, *Bedroefden*, blz. 429.
14. De vergelijking is ontleend aan het artikel 'Ds. G.H. Kersten is begraven', *De Kleine Gids*, 15 september 1948, *Bedroefden*, blz. 392.
15. 'In memoriam Ds. G.H. Kersten', *De Saambinder*, 16 september 1948. Het verslag van de begrafenis beslaat bijna de gehele inhoud van het blad, waarin geen meditatie werd opgenomen.
16. W.C.F. Scheps, "Ds. G.H. Kersten overleden", *Kerknieuws*, 11 september 1948, *Bedroefden*, blz. 398-399.
17. "In memoriam Ds. G.H. Kersten", *De Saambinder*, 16 september 1948.
18. "In memoriam Ds. G.H. Kersten", *De Saambinder*, 16 september 1948.
19. *Bedroefden*, blz. 396.
20. Ds. Kersten diende de gemeente van Rotterdam-C van 1906-1912 en van 1926-1948.
21. Zie over ds. J. Fraanje (1878-1949) Ad Ros, "Levensschets van Ds. J. Fraanje", in *Ter gedachtenis*, blz. 9-34.
22. *De snoeren in liefelijke plaatsen gevallen*, blz. 9.
23. In *De snoeren in liefelijke plaatsen gevallen*, blz. 9-10.
24. G. Noordzij (1881-1953) was na het heengaan van ds. Kersten praeses van de kerkeraad van Rotterdam-C.
25. Dit blijkt zowel uit de toespraak van Noordzij als uit die van A.J. Kersten, *De snoeren in liefelijke plaatsen gevallen*, blz. 12, 33; *Bedroefden*, blz. 412, 430.
26. *De snoeren in liefelijke plaatsen gevallen*, blz. 11-12; *Bedroefden*, blz. 411-412.
27. Ds. A. de Blois (1887-1971) was in 1945 predikant geworden te Rotterdam-Zuid. Zie over hem A. de Blois, *De hoogste wetenschap*, blz. 3, 15, 16.
28. *De snoeren in liefelijke plaatsen gevallen*, blz. 13; *Bedroefden*, blz. 413.
29. Zie over J. de Kok (1874-1957) L. Rijksen, *Paulus' geloofsverwachting*.
30. Zie hiervoor blz. 41 van dit boek (Een overwinning op het individualisme).
31. *De snoeren in liefelijke plaatsen gevallen*, blz. 16; *Bedroefden*, blz. 415.
32. Zie over dr. C. Steenblok (1894-1966) J.H.R. Verboom, *Leven en leer van Dr. C. Steenblok*.
33. *De snoeren in liefelijke plaatsen gevallen*, blz. 17; *Bedroefden*, blz. 416.
34. Zie over Ds. P. Zandt (1880-1961), W. Fieret, "Levensschets", in P. Zandt, *Hoort des Heeren woord*, blz. 15-60.
35. *De snoeren in liefelijke plaatsen gevallen*, blz. 18-19; *Bedroefden*, blz. 417-418.
36. *De snoeren in liefelijke plaatsen gevallen*, blz. 19; *Bedroefden*, blz. 418.
37. Th. de Waal, "Rondkijker", *Daniël*, 24 september 1948; *Bedroefden*, blz. 396.
38. "Ds. G.H. Kersten is begraven", *De Kleine Gids*, 15 september 1948; *Bedroefden*, blz. 392.
39. *De snoeren in liefelijke plaatsen gevallen*, blz. 20; *Bedroefden*, blz. 419.
40. Zie over ds. H. Ligtenberg (1887-1965) A. Bel, *Leven en werk van ds. H. Ligtenberg*.
41. Wilhelmus à Brakel (1635-1711) was predikant te Rotterdam van 1683 tot zijn overlijden.
42. Ds. H. Ligtenberg heeft ongetwijfeld gedacht aan de titel van de lijkpredikatie, die Abraham Hellenbroek toen heeft gehouden: *Algemeene Rouklagte in de straten van Rotterdam*...

43. Zie over hem H. Rijkssen, "Ds. L. Rijkssen 1902-1969", in C. Bregman en I.A. Kole (red.) *De gedachtenis van de rechtvaardige totzegen*, blz. 3-10.
44. *De snoeren in liefelijke plaatsen gevallen*, blz. 24, 26; *Bedroefden*, blz. 422, 424. Ds. Rijkssen publiceerde een door hem bewerkt sterfgezag, dat geschreven werd bij het overlijden van A. Hellenbroek in 1731, onder de titel "Ds. G.H. Kersten", *De Saambinder*, 16 september 1948.
45. Voor een levensschets van ds. A. van Stuyvenberg (1894-1954) zie men het Ten geleide, dat opgenomen is in A. van Stuyvenberg, *Sions Koning, Sions onderdanen*, blz. 6-7.
46. De studenten van de Theologische School waren ten tijde van ds. Kersten verplicht om in Rotterdam te wonen. Zo woonde student Van Stuyvenberg van 1932 tot 1936 aan de Plantageweg. Pastorie en Theologische School waren beide vanaf oktober 1934 gevestigd in een groot pand aan de Westersingel nr. 64. Als de studenten les kregen, bevonden zij zich dus ook onder het dak van mevrouw Kersten. Mededeling van ds. Th. van Stuyvenberg aan de schrijver d.d. 9 oktober 1993.
47. *De snoeren in liefelijke plaatsen gevallen*, blz. 28; *Bedroefden*, blz. 425-426.
48. Voor bijzonderheden over A.J. Kersten (1894-1969) zie men *Van Goedertierenheid en Trouw*, blz. 47.
49. *De snoeren in liefelijke plaatsen gevallen*, blz. 431, 429.
50. A.J. Kersten, in *De snoeren in liefelijke plaatsen gevallen*, blz. 31; *Bedroefden*, blz. 429.
51. "Rondkijker", 'Rondkijk', *Daniël*, 24 september 1948; *Bedroefden*.
- 51^b. "Enkele dichtregelen ter gedachtenis aan het leven en sterven van wijlen Ds. G.H. Kersten", *De Saambinder*, 2 september 1954. De dichteres is mevrouw S. Dorrestein-Pieper te Ederveen, geboren in 1921, die toen te Waarde woonde. Zij schreef wel meer gedichten, maar gaf daar weinig of geen bekendheid aan. Toen mevr. N.A.G. Kirpestein-Klein, de echtgenote van het hoofd van de school te Waarde, dit gedicht had gelezen, gaf de dichteres op haar aandringen toestemming om het zonder naam te publiceren.
52. Tijdens de Renaissance werd het schrijven van dergelijke poëzie als een zelfstandig genre beoefend. In de zeventiende eeuw sprak men van lijkgedichten en sterfgezingen.
53. A. Hellenbroek, *Algemeene Rouklage*, blz. [48-59].
54. Bij de familie Weststrate was het logeeraadres voor de predikanten. Ds. Kersten liep er nog aleens binnen als hij op "De Puthoek" verbleef. De moeder van de dichteres, mevrouw C. Pieper-van Koeveringe was een tante van mevrouw K.J. Weststrate-Pieper. Mededeling van M.J. Goud d.d. 17 november 1993.
55. *De snoeren in liefelijke plaatsen gevallen*, blz. 31; *Bedroefden*, blz. 429.
56. Naar het oorspronkelijk manuscript, dat mij welwillend ter beschikking werd gesteld op 19 november 1993. De interpunctie is iets aangepast. Het origineel heeft geen titel, maar vermeldt alleen de overlijdensdatum.
57. Men lette op het tekenende gebruik van de i-klank in de eerste regel van het eerste vers. De alliteraties in de eerste en tweede strofe zijn treffend: een moegestreden strijder... in reine vreugd zijn vrijgekochte ziel. De laatste strofe is door het gebruik van de stijlfiguur van de herhaling ook een sterk vers.
58. Beide fronten worden onder meer afgebakend in zijn afscheidsprek te Yerseke, *De gelovige verwachting*, blz. 475.
59. Veel plaatsen in zijn werk, die dit ondersteunen, kwamen reeds ter sprake. Ik wijs nog op *De gelovige verwachting*, blz. 263.
60. Ook dit element kreeg reeds eerder aandacht in dit boek. Volledigheidshalve wijs ik nog op *De gelovige verwachting*, blz. 11, 113, 475 en *Het handschrift uitgewist*, blz. 61, 113 en 138.
61. *De roem in zwakheden*, blz. 16, *Bedroefden*, blz. 264.
62. "Verslag van de onthulling van een gedenksteen op het graf van Ds. G.H. Kersten (...) op 6 augustus 1949". In *Bedroefden*, blz. 450, 451.
63. M. Golverdingen, "Ds. Gerrit Hendrik Kersten (1882-1948). Leidsman van de stillen in den lande", blz. 19.
64. *De roem in zwakheden*, blz. 4; *Bedroefden*, blz. 254.
65. *De gelovige verwachting*, blz. 315.
66. Dit aspect van het optreden van ds. Kersten heeft mij dikwijls getroffen bij het onderzoek van kerkelijke archieven en in gesprekken met mensen, die ds. Kersten van nabij gekend hebben.
Toen er na de oorlog moeilijkheden ontstonden rond ds. R. Kok heeft hij dat ook een keer uitgesproken: "Ik heb ook dikwijls wat verkeerd gezegd, te eenvoudig belicht, verkeerd geschreven, maar ik wist ook te erkennen en terug te nemen. Ook ik heb ongelukkige uitdrukkingen (...) en dergelijke feiten kleven mij nog aan." *Verslag van de vergadering der Classis Barneveld gehouden d.d. 1 juni 1948 te Barneveld*, blz. 10. (Collectie Theologische School). Dit stuk staat bekend als "Het alternatieve verslag".
67. *De gelovige verwachting*, blz. 199. Zie ook *De levende tempel Gods*, blz. 149: "Alleen maar: hoe moeten wij met zulk een ziel handelen? Paulus zegt: Bouwt geen hout, hooi of stoppelen en stro; bouwt ze op het ene fundament. Zeg niet: dat betekent alles niets; maar zeg wel, dat dat niet de grondslag kan zijn." In een andere predikatie lezen we: "O, dat toch in de prediking van Gods Woord en ook in de bespreking van Gods kinderen onder elkander wij de zielen tot Jezus leiden", *Het handschrift uitgewist*, blz. 186.
- 67^a. *De gelovige verwachting*, blz. 199.
68. *De prediking van Christus*, blz. 27, 28.

DE ONBEKENDE
KERSTEN

J. Mastenbroek

www.kok.nl

Speciale uitgave gemaakt ter gelegenheid van het Oude Paden-symposium 2008

© Uitgeverij De Groot Goudriaan

© foto omslag: J. Mastenbroek

Vormgeving binnenwerk en omslag: Grafisch bedrijf Bredewold, Wezep

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, scans of enige andere manier, zonder schriftelijke toestemming van de uitgever.

Ten geleide

Jarenlang lag in een van mijn boekenkasten, dwars op een rij stichtelijke lectuur, een boek met een intrigerende titel. *De onbekende Voetius*, zo heette het. Die titel riep destijds vragen op. Immers, Gisbertus Voetius (1589-1676), de eerste rector van de Utrechtse Academie, was toch zeer bekend? Overbekend zelfs?

Het boek wilde minder bekende tot onbekende feiten over de grote theoloog weergeven. Want al denken we veel over iemand te weten, al zijn de belangrijkste gebeurtenissen uit iemands leven reeds hier en daar beschreven, toch blijven er altijd kanten onbelicht. Steeds opnieuw worden nieuwe gegevens en feiten ontdekt, van het historiestof ontdaan of bijgesteld. Dat laatste kan dus ook.

Toen een ambtsdrager informeerde over wie mijn lezing op de Oude Padenmiddag van 27 september 2008 zou gaan, was het antwoord de titel die hierboven staat: *De onbekende Kersten*. Niet oneerbiedig bedoeld; het woord dominee is bewust weggelaten omdat we de hoofdpersoon niet uitsluitend op het predikantspad willen volgen. De reactie van de vraagstellende ambtsdrager gaf te denken: "De onbekende Kersten – ja. En het lijkt helaas er veel op dat hij steeds onbekender wordt."

Dat realiserend, herinner ik me een gesprek met een ouderling. Verbaasd reageerde ik, toen ik in het telefoongesprek met hem meteen na het horen van zijn naam, als blijk van herkenning zijn woonplaats noemde en hij vertelde dat dit verleden tijd was. Aan zijn jarenlange ouderlingschap was een einde gekomen, hij was verhuisd. Het 'waarom' van die verhuizing was verdrietig: de aanleiding was het feit dat de gemeente het niet langer meer accepteerde dat hij regelmatig in de leediensten voorging en dan een preek van ds. G.H. Kersten las. Hem werd ook door zijn medebroeders te kennen gegeven dat hij wat eigentijds, wat frisser moest kiezen. Kóren was voldoende, 't hoefde toch geen overjârig koren te zijn? En al zeker niet van een predikant die al zowat zestig jaar geleden was overleden... Zijn

sommige gemeenten die onder zijn bezielende leiding mochten ontstaan, langzaam maar zeker aan het ont-kersten-en? ~~verloren~~

Ook dit is een van de overwegingen geweest om episoden uit het leven en werk van ds. Kersten weer eens te belichten: op 6 september 2008 was het zestig jaar geleden dat deze kampvechter voor de zuivere waarheid overleed. Op 6 september 1948 zijn voor deze dienaar des Goddelijken Woords de snoeren in liefelijke plaatsen gevallen en is hem een schone erfenis geworden.

We hopen met deze beknopte brochure de belangstelling voor ds. G.H. Kersten en zijn werk opnieuw te hebben gewekt. Of – en dat zou mooi zijn – te hebben verlevendigd. De brochure is een iets uitgebreidere versie van de lezing op de Oude Padenmiddag, die vanwege de beschikbare tijd niet geheel identiek kon zijn aan de tekst in dit uitgaafje. De uitgever heeft het nuttig gevonden om ook enkele artikelen die eerder over deze begaafde prediker in *Oude Paden* zijn gepubliceerd, eveneens een plaats in deze brochure te geven. Onze lezers krijgen deze verhalen nu dus weer onder ogen. 'Hetzelfde aan u te schrijven is mij niet verdrietig'. Moge het tot nut van onze lezers zijn.

Gouda, 6 september 2008

J. Mastenbroek

DE ONBEKENDE KERSTEN

Hij was een onvermoeid strijder voor de oude beproefde waarheid op alle terreinen des levens.

Deze woorden staan met witte letters op de zwarte, marmeren zerk die op de algemene begraafplaats Grooswijk te Rotterdam het stof dekt van ds. Gerrit Hendrik Kersten. Mogen we hem, en dat allerm minst platvloers bedoeld, een oude vechtjas noemen? Een geharnaste strateeg? Een strijder met open vizier? Wat heeft hij gestreden, inderdaad. Vaak was het een ongelijke strijd. Hij deinsde er niet voor terug, wetende dat hij niet vocht voor zijn eigen zaak, maar dat hij de strijd aanbond in de Naam des Heeren. En toch - 'De strijd is bang', zo sprak en schreef hij menigmaal.

We staan bij het leven van onze voorman stil. Niet in chronologische volgorde. We nemen grote stappen door zijn leven, zoemen hier en daar in op een aantal minder bekende en soms onbekende feiten. Bekende voorvallen willen we daarbij echter niet geheel onvermeld laten.

Wij rusten niet

Ds. Kersten streed op alle terreinen van het leven. Van de vroege ochtend tot de late avond. Tegen Rome vooral. Niet zonder reden werd hij een antipapist, een papenhater genoemd. Nee, niet de mens op zich werd door hem bestreden, maar de mens in zijn geloof aan de antichrist. Aan de leer van goede werken, aan het erkennen van de paus als stedehouder van Christus, aan het vagevuur, aan de voorspraak van Maria en aan nog veel meer dwalin-

Spotprent, getekend door Louis Raemaekers

Boezemsingelkerk Rotterdam met links de pastorie en Theologische School

gen en dogma's die de kerken van de Reformatie in de loop der tijden van zich hadden afgeschud. 'Wij hebben z-z-zoo'n groot zwart roomsch s-s-spook gezien!' was het bijschrift bij een spotprent die ik mij kan herinneren, waarop hij, samen met ds. C.A. Lingbeek van de Hervormd Gereformeerde Staatspartij huilend was uitgetekend, terwijl moeder Colijn een olielamp in haar hand houdt. Onbewust heeft de cartoonist hiermee de spijker op de kop geslagen en Kersten geen onrecht aangedaan: dat roomse spook waarde inderdaad in het duister rond. Steeds wees ds. Kersten op de door het martelarenbloed roodgekleurde grond van ons land. "Het is eens op den 'Katholiekendag' in den Haag gezegd, door Rome zelf, dat óf de Protestanten er onder moeten, óf Rome zelf. Welnu het zij ons gezegd en ons besluit zij genomen; wij rusten niet vóór Rome is ten ondergebracht en het grote Babylon is gevallen. Daartoe zij onze hulpe in den Naam des Heeren, Die hemel en aarde gemaakt heeft." (Ds. Kersten in *De Saambinder*, 14 juni 1934).

Ik blijf Uw arme school verzorgen

Hij was een kampvechter voor de oude waarheid, die het opnam tegen de algemene verzoeningsleer van de neo-gereformeerden. Die de leer van de veronderstelde wedergeboorte van Abraham Kuyper met een beroep op Gods Woord afwees en bestreed. Die de verkeerde toepassing van de verbondsleer hekelde en de tweeverbondenleer van harte propageerde. Die in eigen kerkverband, zo hecht gesmeed in juni 1907 – 'niet saamgeregen, maar saamgegroeid!' – tegenstanders trachtte

om te vormen tot voorstanders. Dat is hem gelukt. Daarbij kan worden gedacht aan zijn streven voor een eigen Theologische School. Ds. Jozias Fraanje was een overtuigd tegenstander van de oprichting daarvan. Hij zag zo'n school als de efod die Gideon en het volk ten val bracht en waarschuwde openlijk van de kansel tegen dit streven. Onomwonden. Moeten we de kant van de Vrije Universiteit op? Moeten we Kampen achterna? Géén Theologische School! Ds. Kersten wist zijn koers om te buigen en van hem een verklaard voorstander van het profetenschooltje aan de Boezemsingel te maken. Fraanje boog. Werd later zelfs voorzitter van de Commissie van Toezicht, de voorloper van het huidige Curatorium...

De Theologische School was een van de geesteskinderen van ds. Kersten. Toen de plannen daarvoor enigszins vorm kregen, werd het kerkvolk door ds. W. den Hengst via een artikel in *De Saambinder* daarvan op de hoogte gesteld. Na deze introductie was de pen voor ds. Kersten. Met oproepen in niet minder dan 64 achtereenvolgende nummers van dit kerkelijk orgaan, dat toen eenmaal per twee weken verscheen, heeft hij de benodigde gelden, meubilair, overige inventaris en boeken bij elkaar weten te brengen. In totaal dus in zo'n twee en een half jaar. Toen was het ideaal grotendeels bereikt. Dankzij de onvermoeibare inzet van de predikant, die in elke aflevering nauwkeurig verantwoordde wat hij ontvangen had, variërend van fl. 1,28 aan opgespaarde halve centen van de kinderen der Christelijke School te Rotterdam tot een spons, een zeemlap, een werkdoekje en een dweil (*De Saambinder*, 28 juli 1927). Met dankbaarheid vermeldde hij de giften, gaven en collecten, die inclusief toegezegde leningen gemiddeld per maand zo'n vijfhonderd gulden bedroegen, in het licht van de heersende tijdsomstandigheden – de malaisetijd, ook wel crisisjaren genoemd – bepaald niet weinig. Met enige wrevel schreef hij ook zijn teleurstelling van zich af, als er weinig te verantwoorden was. Ook toen de school er al was en hij aandacht vroeg voor het zo noodzakelijke onderhoud. 'Ik heb ditmaal niet veel te schrijven, al denk ik te meer. Mijn gedachten gaan over de vrienden, die ik in de gemeenten heb, en die wel wat kunnen geven, doch zich stil houden. Waarom? Denkt gij niet aan de zorgen, die het onderhoud der school geeft? Laat gij het dragen ervan aan anderen over? Gij zijt in dezen niet te prijzen.' (*De Saambinder*, 25 oktober 1934). Wat kon hij scherp zijn als ergens de collecte tegenviel! 'Kleeding, sigaren, cigarettten, chocolade, reken eens! Zeg nu niet: "Jij gunt een arm mensch niks, want dat is onwaar. Doch ik heb nu een parallel getrokken, en toen ben ik tot het besluit gekomen dat een preek getaxeerd wordt gemiddeld op drie centen; een sigaar kost acht centen. De waarde van een preek staat bij velen verre beneden een sigaar! (...) Vraagt het u af wie de hoogste plaats in uw ziel inneemt, het vlees of de dienst des Heeren.' (*De Saambinder*, 11 november 1926).

Soms was hij enthousiast over een collecteopbrengst. 'Tot onze blijdschap vermél-

Dr. A. Kuyper

den wij niet alleen gehou-
den collecten te Oude-
mirdum en Nijkerk, maar
ook een gift van V.W.
uit Middelburg van hon-
derd gulden. Er zijn nog
vrienden, die wat missen
kunnen'. (*De Saambinder*,
23 augustus 1934), en 'Ik
werd meermalen verrast
als mijne verwachtingen
gering waren' (*De Saam-
binder*, 13 september
1934). Wat was hij
verheugd toen op 13
januari 1927 de Theo-
logische School officieel
werd geopend, een ruim
gebouw met een biblio-
theek van circa duizend
boeken. De eerste vier
boeken werden geschon-
ken door Lena en Frans
de Kok uit Nieuwdorp.
Kort daarna werd via ds.
R. Kok 35 gulden uit
Aagtekerke ontvangen,
bestemd voor de biblio-

theek. Dat geld kwam goed van pas; ds. Kersten had zojuist een 'goede partij'
gekocht voor vier tientjes. Die had hij voorgeschoten, uit eigen zak.

De bijdragen voor het schoolmeubilair waren soms weinig. Het gebeurde eens dat
voor dit doel maar één gulden werd ontvangen van een weduwe uit Leiden, en uit
Rock Valley één dollar. 'Gaan nu de handen slap hangen? Slechts fl. 3,45 werd mij
toegezonden; en dat terwijl er zooveel noodig is. Kunnen wij dan eenvoudig meu-
bilair missen? Het doen zonder boekenkasten? Zonder tafels? Zonder stoelen?'
Toch kwam het geld er, zodat meubelmaker C.H. Kleinbloesem van de
Boergoenschenvliet 107 te Rotterdam op 12 januari 1927 zijn rekening met een
gerust hart kon indienen. Een boekenkast, acht fauteuils, zes stoelen en vijf tafels,
alles bij elkaar voor fl. 1.105,80. En woninginrichter Muilwijk van de

Goudscherijweg 10-12 ontving eveneens zijn geld voor de stoffering, fl. 1.086,57. En dat alles, menselijkerwijs gesproken, door de onvermoeibare inzet van ds. Kersten. De tegenstand die hij jarenlang moest meemaken, ebde spoedig weg. Hij legde de verantwoordelijkheid voor het onderhoud van de school bij de gemeenten: 'Ik blijf uw arme school verzorgen', schreef hij (*De Saambinder*, 10 januari 1935). Uw arme school, schreef hij met nadruk. Niet de school van Kersten, maar gemeenschappelijk eigendom.

Klokkenist

Werden alle activiteiten die ds. Kersten ontplooidde stuk voor stuk door hem bedacht? Dr. Abraham Kuyper werd de klokkenist der kleine luiden genoemd. Ook wel Abraham de Geweldige. Ds. Kersten was ook zo'n klokkenist voor nóg kleinere luiden, leek wat op Kuyper en kopieerde op kleiner formaat het een en ander:

Kuyper had zijn ARP – Kersten zijn SGP, Kuyper zijn Standaard – Kersten zijn Banier, Kuyper zijn Vrije Universiteit – Kersten zijn Theologische School, Kuyper zijn Heraut – Kersten zijn Saambinder, Kuyper zijn Gereformeerde Kerken – Kersten zijn Gereformeerde Gemeenten.

Beiden hadden iets demagogisch, beiden waren politicus, beiden waren auteur van een catechismusverklaring, van prekenbundels en van een dogmatiek, hoewel Kuyper slechts de grondstoffen daarvoor aanleverde. Beiden waardeerden de kerkgeschiedenis en... de oudvaders. Wat dat laatste betreft: Kersten praktisch zonder voorbehoud, Kuyper wat meer gereserveerd. Deze overeenkomsten zorgden voor enige argwaan in Kerstens achterban. Die hij met steekhoudende argumenten wist op te heffen.

Geen toegang tot de preekstoel

Kersten had te strijden tegen eigen gelederen. Niet alleen rond de Theologische School en voor een geordend kerkelijk leven, maar evenzeer met betrekking tot zijn politieke aspiraties. Een predikant hoort niet in de volksvertegenwoordiging, was de opinie van velen. Toen ds. Kersten de door hem op 24 april 1918 te Middelburg opgerichte Staatkundig Gereformeerde Partij daadwerkelijk ging vertegenwoordigen in de Tweede Kamer der Staten-Generaal, mocht hij niet meer in Rijssen preken. De gezaghebbende ouderling Arend Baan, directeur van een steenfabriek en nota bene zelf wethouder voor dezelfde politieke partij en loco-burgemeester, verbood hem de toegang tot de preekstoel. En in Meliskerke, waar men dierbare herinneringen koesterde aan de tijd dat Kersten daar oefenaar was, werden ambtsdragers die SGP stemden, onder censuur gezet en weigerde ds. Fraanje om die reden het Heilig Avondmaal te bedienen. Meliskerke, de plaats die

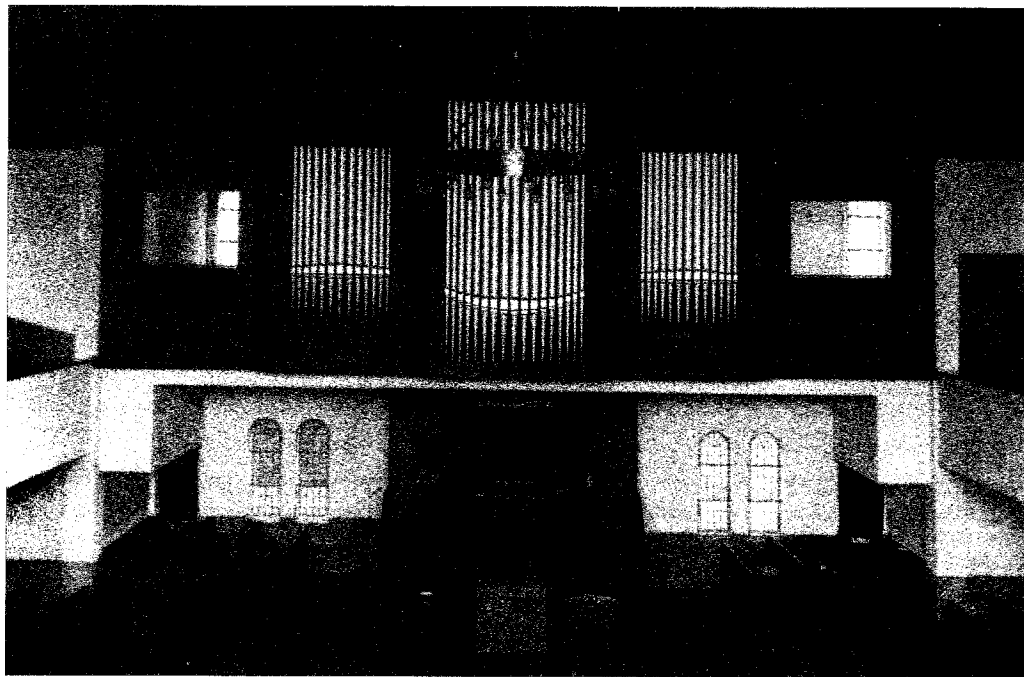
schreef hij: 'In de vorige Saambinder werd meegedeeld dat Ds. G. van Reenen niet meer in dit blad schrijven zou. Een gerezen misverstand is intusschen opgelost en dus zal B. (art) en K. (ees) weder als voorheen verschijnen.' De dreiging dat ds. Van Reenen met behulp van en op verzoek van zijn talloze vrienden met een eigen blad zou uitkomen, deed ds. Kersten als hoofdredacteur het ergste vrezen... Dát moest voorkomen worden!

'Eenige diepe indrukken'

We komen als het over strijd gaat nog een stapje dicht bij het kerkelijk huis: de strijd die hij voerde met ds. R. Kok, de beminnelijke predikant van de Gereformeerde Gemeente te Veenendaal. Beminnelijk — autochtone Veenendalers en ook vele anderen willen nog steeds geen kwaad woord horen ten aanzien van de persoon van ds. Kok. Zijn buitengewone inzet voor het gemeentelijke wel en wee staat nog steeds in hoog aanzien, in en buiten Veenendaal. Met name is zijn betekenis voor velen tijdens de oorlogsjaren het dankbaar memoreren waard. Maar dáárover liep de strijd ook niet, hoewel de meningen in enkele opzichten botsten. Het ging ds. Kersten niet over wat ds. Kok in de oorlog heeft betekend, maar over wat hij schreef en sprak en preekte. De kwestie Kok heeft ds. Kersten bedroefd en verontrust. In een brief van 19 juni 1944 aan ds. Fraanje vraagt hij zijn medewerking voor het afnemen van de examens, "in het belang van de gemeenten en van Aangeenbrug en Rijkse in het bijzonder, die hun studiën hebben volbracht, terwijl vele gemeenten uitzien naar dezen tijd, om een beroep uit te brengen." Verder schreef hij, doelend op de opvattingen van ds. Kok: 'Ik heb met eenige diepe indrukken van de dierbare Borgstelling van Christus niet anders kunnen vasthouden dan dat Hij alleen voor Zijn uitverkorenen alle weldaden heeft verdiend en ze ook aan hen alleen toepast. Verwerving en toepassing kunnen van elkander niet gescheiden worden. Ik kan niet anders leeren. En het is mij onmogelijk om de verworpenen uit de zoenverdiensten van Christus te laten leven. Zij worden roovers genoemd van het goed der rechtvaardigen. Hoe kan iemand zeggen: "Ik dank bij de geboorte van een kind, dat dit is om Jezus' wil", gelijk ik vernomen heb, dat gezegd is. Laat men mij dan maar als een ketter afzetten, doch ik kan met zulke dankzeggingen mij niet vereenigen. En ik ben ervan overtuigd, dat gij evenmin iets tekort doet of zoudt willen doen aan het bloed van Christus. Geen druppel is voor de verworpenen vergoten; geen dronk koud waters is hun door Christus verworven, dan hadden zij er recht op en dat hebben zij niet. Het zou het bloed van Christus onrein achten zijn, zoo wij het maar enigszins tot de verworpenen gingen rekenen; noch rechtstreeks, noch zijdelings is er iets voor hen bij. En als wij het daarover nu geheel eens zijn, wat ik volkomen vertrouw, zouden wij de kerk dan in zulke moeilijkheden brengen, als

nu dreigt? Stap nu over uw bezwaren persoonlijk heen en laat ons donderdag saamkomen. Toen ik mij vast voorgenomen had verleden jaar niet op de vergadering (van het curatorium, JM) te komen, hebt gij mij opgebeld en ik ben gegaan. Laat ditmaal mijn vriendelijk verzoek u bewegen de orde te houden. Gij kunt het den studenten vragen, dat zij niet anders geleerd hebben dan dat Christus alleen voor de uitverkorenen alle weldaden verworven heeft en dat zij zich vast wenschen te houden aan de uitspraak der Synode. Hebt gij bezwaar Aangeenbrug en Rijkse beroepbaar te verklaren? Verlaat den wachttorens niet, br. Fraanje! Ik heb u, toen u ernstig ziek was, gevraagd: "denk aan de gemeenten!" en ik herhaal het, die op uw harte bindend. Ik ben zwak. Vannacht was ik weder zeer droevig gesteld naar het lichaam; mijn hope is, dat uw hart geneigd zal worden, om de zaken af te werken; en als het moet, verkorten wij de examens." De verhouding tussen de predikanten Fraanje en Kersten bleef goed. In een andere brief van 1 augustus 1944 schreef ds. Kersten vanuit Leusden aan zijn ambtsbroeder in Barneveld: "In de eerste plaats moet ik vriendelijk bedanken voor de heerlijke kaas; wij hebben de helft medegenomen naar Rotterdam en er maar dadelijk van geproefd". En in een ps-je: "Als ik benzine had, kwam ik nog eens praten; maar op heden kan het niet". We willen de controversiële kwestie met ds. Kok verder maar laten rusten; het gaat in deze context immers niet over ds. Kok, maar over ds. Kersten.

Interieur Boezemsingelkerk ten tijde van ds. Kersten

Scherp

Over zijn eigen leven deed hij af en toe enkele mededelingen. Toen hij zich de tijd herinnerde dat hij onder ds. C. Pieneman in Den Haag kerkte, schreef hij: 'Hij kon zo scherp preken. Hoe scherper hij alles afsneed, hoe liever ik het had, want ik zeide: Alles moet eraan. En op een nacht — dat plaatsje zal ik nooit vergeten — sneed de Heere mij van mijn eigen leven af en mocht ik in Christus een verzoend God ontmoeten. Toen ben ik op mijn knieën voor mijn bed gezonken en 's morgens lag ik daar nog. O, mensen, wat is er in God een zaligheid om als een verloren zondaar met God verzoend te worden!'

X te Y

Dominee Kersten — we doen maar hier en daar een greep uit het vele — was niet mals in woord en geschrift. Wie kennis neemt van de oude jaargangen van *De Saambinder*, verbaast zich over zijn wijze van argumenteren. Helder, betogend, beslist, scherp. Vraagstellers konden in de vragenrubriek er stevig van langs krijgen. "Op uw vraag kan ik zonder meer niet antwoorden. Ik heb om waarde-loozen strijd te mijden, niet op alle zouteloze praatjes geantwoord. Dat is mijn gewoonte niet." (*De Saambinder*, 24 maart 1932). Soms... als de vraagsteller zich verschool achter de initialen X. te Y. waren deze initialen in werkelijk anders en moesten ze luiden: G.H.K. te R. Dan stelde de predikant zélf een vraag, als hij van mening was dat die het algemeen kerkelijk nut bevorderen kon.

Dauwtrappen en dagboeken

Nu is het niet onze bedoeling om in deze brochure de loftrompet over ds. Kersten te steken, hoewel hij heel veel lof verdiend heeft. Hij was mens en bleef mens en als iemand zich daarvan bewust was, dan was hij dat wel. Ook hem was niets menselijks vreemd. We volgen hem ook niet in alles. Hij was nogal eens ergens op tegen, waarover wij nu de schouders ophalen. Enkele voorbeelden? Hij was tegen... dauwtrappen. Zijn motivatie? Dat gebruik was door en door rooms en had met de vroegmis te maken. Hij was tegen... de invoering van de zomertijd. Tegen... het lezen van preken van ds. Philpot in de leesdiensten. Tegen... dagboeken: 'k Heb met dagboeken toch nooit veel opgehad, dus lees ik liever een preek van Comrie' (*De Saambinder*, 27 maart 1924). Tegen... jongelingsverenigingen die niet onder ambtelijk toezicht stonden. Tegen vaccinatie, tegen verzekeringen, tegen het vrouwenkiesrecht. Tegen de zondagstrein. Tegen vergeestelijken, zoals kruisdominee Cornelis van den Oever in zijn uitgegeven preken deed, en William Huntington over wie hij in een recensie van diens boek *Het verlies en het herstel van het Beeld Gods in den mensch* het volgende schreef: 'Niet altijd zijn zijne verklaringen even Schriftuurlijk. Zoo b.v. betwijfel ik of het aangaat de vijf zalen

van Bethesda te vergeestelijken. Doch ter zaken. In Huntingtons werkjes ligt een rijke uitstalling der genade in een arm zondaar verheerlijkt; en dat maakt die werkjes bekoorlijk.' Hij was ook tegen... bekeringsgeschiedenissen. Tot op zekere hoogte, althans. Er waren gunstige uitzonderingen. We moeten ook éerlijk zijn in deze bloemlezing en niet uitsluitend op het positieve inzoomen, alsof er geen schaduwkanten aan hem kleefden. Die gaan we niet uitvergroten, maar ook niet verdoezelen. Dat zou de eerlijkheid schaden. Regelmatig keurde hij in recensies het lezen van bekeringsgeschiedenissen af. 'U kunt beter de werken van Justus Vermeer lezen', schreef hij. Ja, die waren hem dierbaar, vanaf het moment dat hij ze van zijn ouders op zijn twaalfde verjaardag kreeg. Die boeken las hij, ook als het tegen middernacht of zelfs nog later was. Maar het lezen van bekeringsgeschiedenissen? Nee. Totdat... N.V. Drukkerij De Banier uit de Dunantstraat 34-40 te Rotterdam, met als directeur Sam Kersten, de oudste zoon van de predikant, het bekeringsverhaal van Plonia Hoogenboezem-Biemonnd uit Waddinxveen uitgaf. Dat boek kreeg een ongebruikelijke en hartelijke aanbeveling.

Mooie praatjes

Ds. Kersten recenseerde talloze boeken. Verscheidene uitgevers wisten het adres aan de Boezemsingel te vinden. Was het degelijke kost, dan kwam er een hartelijke aanbeveling. Was het met een Kuyperiaanse geest doortrokken, dan niet. "Als wij een boek aanbevelen, wil dat niet zeggen, dat wij alles onderschrijven wat erin staat." (*De Saambinder*, 14 januari 1932). Hij raadde een secretaris van een jongelingsvereniging af om de bijbelverklaring van Patrick, Polus en Wels en die van J. van Nuys Klinkenberg aan te schaffen en adviseerde Matthew Henry als de beste verklaring. Wat een aanbeveling moest worden, werd een afkeuring. En soms ongezouten: "Ik begrijp niet dat één drukker zulk werk durft afleveren. En dan kost dit werkje van 22 bladzijden niet minder dan 45 cent. Geen kleinigheid! Zulk werk kan ik niet aanbevelen. Slecht en duur." (*De Saambinder*, 28 januari 1932, betreffende de bekeringsgeschiedenis van Johannes Hartog in Spakenburg, voor wie ds. Kersten hoge achting had). Ds. Kersten wond nergens doekjes om, hij was in woord en geschrift recht op de man af. Ging er iemand over de schreef, dan waarschuwde hij voor de gevolgen. Zo verging het J. Otten, de directeur van de plaatselijke spaarbank in Sliedrecht. De bankdirecteur ging er met het spaargeld van de inleggers vandoor. En dat terwijl hij als gemeenteraadslid aller achting en vertrouwen genoot. Ds. Kersten vatte toen het plan op om een eigen bank voor de Gereformeerde gezindte op te richten. Dat bleef een on vervulde wens. Het plan werd nooit gerealiseerd. Eveneens waarschuwde ds. Kersten 'tegen de praktijken van een zoon van een ouderling van een onzer Gemeenten. Hij beweert dominé te zullen worden; spreekt van de Theol. School; van de docenten en studenten,

enz. en zoekt gelden los te maken. Van een plaats berichtte men mij dat hij was vertrokken zonder zijn logies te voldoen. Laat het nu eens voorgoed gezegd zijn, dat men geen gelden leent aan onbekenden, ook niet al verkoopen zij nog zulke mooie praatjes. Bij herhaling vlogen verschillende personen er in door reisgeld te verstrekken; voorschotten te verleen; enz. Het is niet mogelijk telkens te waarschuwen. Ieder zij op zijn hoede; want het blijkt wel, dat sommigen voor niets staan.' (*De Saambinder*, 14 juli 1927).

Groeten

Dominee Gerrit Hendrik Kersten – wat hééft hij gepreekt, geschreven, gestreden, gewaarschuwd. Wat hééft hij ook gedoceerd. Voor er sprake was van een schoolgebouw waarin hij de studenten kon onderwijzen in de theologie, gebeurde dat in de pastorie van de beide docenten, ds. W. den Hengst en ds. Kersten. Eerst in zijn pastorie aan de Grintweg 26 (boven de voordeur vermeldde een gevelsteen in kapitale letters het woord 'pastorie') te Yerseke, later – om ongestoord les te kunnen geven en gevrijwaard te zijn van allerlei onverwachte bezoekers die inbreuk maakten op de lessen – in de woning van diaken Cornelis Hartoog in de Kerkhoekstraat. Toen de bezoekers dat adres óók spoedig hadden gevonden en

Pastorie Yerseke

daar aanklopten met allerlei voorwendsels zoals: "Ik kom u de groeten brengen van die en die", of, nog een beter alternatief: "dominee Kersten, ik heb hier een paar oude boeken die u misschien wel kunt gebruiken bij het lesgeven", werd naar een onderkomen wat verder weg gezocht. Dat was het boerderijtje van ouderling Willem Meijaard in de buurtschap Zoute onder Yerseke. Daar was het redelijk rustig voor de docent. Het was in die tijd immers iets geweldigs als je op een verjaardag kon vertellen dat je dominee Kersten had gesproken... je kreeg meteen alle belangstelling!

Openluchtcollege

Kersten kon improviseren. Als lid van de volksvertegenwoordiging moest hij veelvuldig in de parlamentsgebouwen in Den Haag vergaderen. Dan gebeurde het wel dat hij met de beide studenten M. Heikoop en W.C. Lamain een bepaalde tijd afsprak waarop ze hem konden aantreffen in een park in Den Haag. Ze kregen dan bij mooi weer een openluchtcollege op een bankje. Ziet u het voor u? Ds. Kersten tussen zijn twee studenten in, het lesmateriaal op de knieën. Drie zwarte hoeden op een rijtje... Daarnaast gaf de docent ook praktijklessen: het is bekend dat hij, als er in de Boezemsingelkerk door studenten een proefpreek werd gehouden, onder het spreken van de nerveuze student opstond, de kerk verliet en de deur hard achter zich dicht liet vallen. Om vervolgens met enig kabaal weer binnen te komen. Dit om de studenten er vast op voor te bereiden dat ze dit soort verstoringen kunnen meemaken als ze in de gemeenten voorgaan. Ook drukte hij hen op het hart om een gewone kerkdienst niet langer dan anderhalf uur aan te houden. De meeste studenten waren bevreesd dat ze geen uur achtereen zouden kunnen spreken. De praktijk wees anders uit, zodat ds. Kersten zijn leerlingen adviseerde: "Je hoeft niet om uitbreidende, maar om inperkende genade te vragen."

Overbezet

Zijn leven was over- en overbezet. Soms schoot het ambtelijke werk er wat bij in. Toen op 4 november 1931 het huwelijk van Jacob Cornelissen en Jannetje Cornelia van Poortvliet in de Boezemsingelkerk moest worden bevestigd, was de pastor loci niet beschikbaar. Hij had die dag drie Dankdagdiensten in Yerseke. Vergeefs benaderde men andere predikanten. Geen nood; het huwelijks is geen sacrament en de kerkenraad wees ouderling K. van Essen aan, die het huwelijk bevestigde.

En het was nacht

In de politiek maakte ds. Kersten naam. Hij wist zich kennelijk geroepen tot getuigen in 's lands vergaderzalen. Het is slechts twee kamerleden te beurt gevallen dat

's LANDS STUURMAN

STEMT H. COLIJN Nº 1 VAN LIJST 27

een nacht naar hen genoemd werd: we kennen 'de nacht van Kersten' en een 'nacht van dr. W.K.N. (Norbert) Schmelzer' in 1966. Tegelijk met ds. Kersten deed in 1922 een boerenzoon uit Haarlemmermeer zijn intrede in de Tweede Kamer: Hendrik Colijn, die al eerder twee jaar minister van Oorlog was geweest. Colijn, oudkapitein van het Koninklijk Nederlandsch Indisch Leger en zoon van een Gereformeerde ouderling, werd in augustus 1923 minister van financiën. Bij deze gelegenheid werd hem door ds. Kersten een bijzonder welkom toegeschreven in *De Banier* van 16 augustus 1923: 'Ons land kan met blijdschap erop zien, dat de Heere Colijns hart

bewerkte om de "ontredderde zaak" over te nemen en zich beschikbaar te stellen voor het moeilijk, ondankbaar ministerie van Financiën. Schenke de Heere den nieuwen minister voortdurend besef van eigen krachteloosheid voor de gewichtige taak die hem wacht; zij Jacobs God zijn hulpe en gebruike de Heere hem voor ons diep gezonken land.'

In de lijn van de Christelijk-Historische Unie verzette hij zich meteen na zijn intrede als kamerlid tegen het gezantschap bij 'de Heilige Stoel'. In een van zijn eerste redes in het parlement, op 14 december 1922, liet hij geen twijfel bestaan over zijn diepe afkeer van wat genoemd werd 'het gezantschap bij de paus'. We gaan hier niet diep op in, de feiten zijn bekend. Op 11 november 1925 diende ds. Kersten een amendement in bij de behandeling van de begroting van Buiten-

landse Zaken. 't Was 's nachts half één. De meeste kamerleden waren naar huis en ook de publieke tribune was leeg. Na dit amendement beklom monseigneur W.H. Nolens van de Rooms-Katholieke Staatspartij het spreekgestoelte. Dreigend deelde hij mee dat het aannemen van dit amendement zou leiden tot een kabinetscrisis, omdat de roomse ministers Bongaerts, Koolen, Lambooi en Welter zouden opstappen. Even na één uur in de middag van de elfde november vond de stemming plaats. Met 52 stemmen voor en 42 tegen werd het amendement aangenomen. De 'nacht van Kersten' was een feit en daarmee was het kabinet gevallen.

Geen zee te hoog

Er werd een schimpdicht op deze gebeurtenis gemaakt. De ons onbekende dichter verwoordde zijn aversie tegen ds. Kersten op grove wijze:

Kersten op het oorlogspad

Op den elfden van November,
Op den wapenstilstandsdag,
Hesen ze daar in het Haagje
'n Zwart gekruiste oorlogsvlag.
Kersten, wien geen zee te hoog gaat,
Politiek zo groen als gras,
Voor wie zelfs de allerfijnste
Nimmer fijn genoeg en was,
Kersten, die de katholieken
Haat met dodelijke haat,
Vond in rood' en liberale stemmen
Makkers in 't vereende kwaad.
"Geen gezantschap duld ik langer
Bij den pauselijken Stoel!
Ook in Rome dient te heersen
't Zuiver Calvinistgevoel!"
Kersten heeft als superchristen
Weer een reuzenzet gedaan
En hij heeft een steen gesmeten
Door een ruit van 't Vaticaan.
Maar een ieder die het hoorde
Heeft, nadenkende, gezeid:
"Dit is Neêrland op zijn smalste,
Groot in onverdraagzaamheid!"

Het zij zo; niet alles in dit schotschrift is bezijden de waarheid. Inderdaad was voor ds. Kersten geen zee te hoog, omdat hij wist dat er Eén is Die de winden en de golven gehoorzaam zijn en Die de zee en het droge geformeerd heeft.

In het duister preken

Ds. Kersten was in de Tweede Kamer niet geliefd. Op de bankjes in het kamergebouw stonden asbakjes en glaasjes water. Zijn tegenstanders deden eens as in zijn glas. Als hij soms tijdens het spreken hees werd, kon hij niet drinken en zou hij zijn betoog wel stoppen, zo hoopte men. In zijn standpunt met betrekking tot de zondagsheiliging stond hij hoegenaamd alleen. Men wist wat er stond te gebeuren als ds. Kersten zijn zin zou krijgen: geen trainen op zondag, alle cafés en winkels dicht, auto's en fietsen niet repareren op Gods dag. Voor apotheken werd een uitzondering gemaakt. Dr. L. de Jong vermeldt de vraag: wat te doen als een kerk-ganger onderweg naar de kerk een lekke band zou krijgen? "Dan gaat hij verder maar lopen", was het antwoord van ds. Kersten. De volgende vraag die De Jong weergeeft was wat er zou moeten gebeuren als op zondag het licht in de kerk zou uitvallen. "Dan maar in het duister preken". Op een vraag of het geoorloofd is om op zondag met de auto naar de kerk te gaan, kwam het antwoord in *De Saambinder*: "Ik zelf loop des Zondags met geheel mijn gezin naar de kerk. Meermalen predikte ik 2 maal in de omgeving en liep dan ruim 2 uren om 's avonds nog weder in Rotterdam voor te gaan. Maar ik doe dat niet, omdat ik zelf bezwaar heb te rijden, gelijk vele leeraren doen. Onze vaders zeiden nadrukkelijk, dat tot de heiliging van den rustdag behoort het ter kerke gaan, ook met gerei als men niet lopen kan." (*De Saambinder*, 10 oktober 1935).

Een roede Gods

We laten de oorlogsjaren grotendeels rusten. Daarover is veel gepubliceerd en lang niet altijd ten gunste van ds. Kersten. Vaak gaat men voorbij aan zijn afwijzen van het lidmaatschap van de NSB. Toen op 30 januari 1936 de Noordelijke Particuliere Synode te Rotterdam-Zuid bijeenkwam, werd een vraag van de classis Rotterdam aan de orde gesteld: 'of menschen die uitgesproken lid zijn van de N.S.B. toegelaten kunnen worden tot het afleggen van belijdenis in de Geref. Gemeenten. De Synode, hoewel veroordeelend het beginsel der N.S.B., acht het echter noodig ter voorlichting van de gemeenten, een commissie te benoemen, die over deze zaak een volgend jaar zal rapporteeren. Zij zal bestaan uit de leeraren Ds. G.H. Kersten, Ds. J. Fraanje, Ds. R. Kok, Ds. A. de Blois en Ds. W.C. Lamain.'

Het lidmaatschap van de NSB was in strijd met het vijfde gebod van de decaloog, zo constateerde de kerkenraad van de Boezemsingelgemeente. Onder presidium

van ds. Kersten wordt in de kerkenraadsvergadering van 30 november 1945 besloten een lid schuldbelijdenis te laten doen. De man is lange tijd 'sympathiserend lid der N.S.B. geweest', zo werd genotuleerd.

Hoewel navraag bij de enige nog in leven zijnde dochter van ds. Kersten en bij enkele hoogbejaarden die tijdens de oorlogsjaren aan de Boezemsingel kerkten niet resulteerde in een heldere bevestiging, bereikte mij onlangs het bericht dat er tijdens een razzia een aantal joden door ds. Kersten werd verborgen in de ruimte onder de royale preekstoel van de Boezemsingelkerk. Dit is nauwelijks bekend geworden; men sprak immers niet over zulke geheimen toen de vijand in stad en land er niet voor terugdeinsde om represaillemaatregelen te treffen en onschuldigen op verschrikkelijke wijze om te brengen. Ook ds. Kok heeft op deze wijze mensen verborgen.

Ds. Kersten zag de Duitse tiran als een roede in Gods hand, waarmee Hij ons land en volk tuchtigde vanwege het verzaken van Zijn wetten. Dat betekende niet dat hij de bezetter slaafs gehoorzaamde. Integendeel: in een brief van 17 februari 1941 deed ds. Kersten verslag van zijn weigering om te collecteren voor de zogenaamde Winterhulp. Hij moest zich verantwoorden bij de Sicherheits-Polizei. "Ik heb vrijmoedig gesproken dat ik Nederlander ben en men van ons niet eischen kan den vlag uit te steken over de bezetting. Maar dat ik het in het belang van het volk acht, zich te onderwerpen om erger te voorkomen en omdat wij buiten staat zijn ons te verdedigen en oorlog te voeren. Oranje zit ons in het bloed van de dagen onzer landsgeboorte af". Dat ons land inderdaad zich niet kon verdedigen vanwege gebrekkig oorlogstuig en onvoldoende opgeleide soldaten werd tegenover schrijver dezes op 20 januari 2005 bevestigd door jonkheer J.J.G. Beelaerts van Blokland, brigadegeneraal der cavalerie. 'Om erger te voorkomen', aldus ds. Kersten, die acht maanden eerder de verwoesting van grote delen van Rotterdam door het bombardement moest aanzien, waarbij ongeveer 880 mensen omkwamen, ruim 78.000 burgers dakloos werden en 24.978 woningen in vlammen opgingen.

In augustus 1945 was ds. Kersten woordvoerder-secretaris van een commissie, waarin naast hem ook de predikanten A. van Stuijvenberg en A. Verhagen zitting hadden.

Deze commissie schreef alle kerkenraden van de Gereformeerde Gemeenten aan om gelden, huisraad en kleding in te zamelen, want 'door de schrikbarende verwoestingen, die de Duitschers hebben aangericht, zijn bij vernieuwing zeer velen van huis en goed totaal beroofd'. Ook de familie Kersten ontkwam niet aan de hebzucht van de Duitse roofvogels. Zij stalen een groot Perzisch tapijt. Daarbij had de bezetter ook de auto van de predikant 'gevorderd', eufemistisch uitgedrukt.

*Westersingel Rotterdam,
pastorie en Theologische
School*

Bijbelse kunst

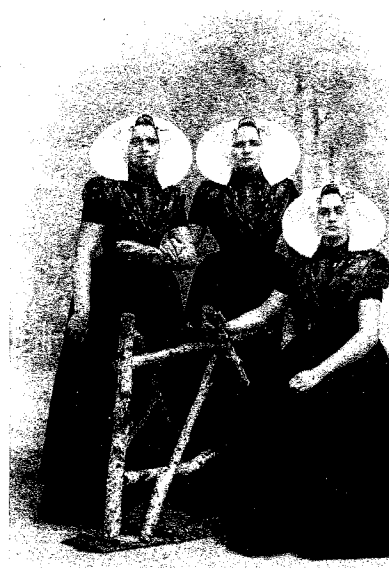
Ds. Kersten was kunstliefhebber. In Rotterdam was een kunstkenner, die hem adviseerde met betrekking tot aankoop van oude schilderijen. Die met een bijbelse voorstelling hadden zijn bijzondere interesse: Jozua en Kaleb met de druiventros, Petrus in de gevangenis en Juda met Thamar, geschilderd door Adriaen van Nieulant. Deze oude meesters zijn niet geroofd door de kunstminnende bezetters.

De pastorie aan de Westersingel 64 – een villa met een zeer bijzondere allure en grandeur – had ook te lijden onder de verniel- en roofzucht van de Duitsers. In dit pand was na de verhuizing van de Boezemsingel tevens de Theologische School gevestigd. Tijdens de Generale Synode van 29 juni 1944 verzuchtte ds. Kersten: 'Wel trof ons een zware slag, doordat het gebouw aan de Westersingel 30 April 1942 gevorderd werd door de Duitse Weermacht en dit binnen 24 uren moest verlaten zijn, terwijl het, hoewel thans ledig staand, nog steeds niet wordt vrijgegeven (...). Te vreezen is dat het mooie gebouw aan de Westersingel zeer veel geleden heeft, terwijl bericht is ingekomen van ontvreemding van een der kostbare kleeden...'. 'Het mooie gebouw'... daar was geen woord van overdreven. Gelegen aan de toenmalige Goudkust van de stad, voorheen eigendom van de schatrijke tabaksgrossier G.L.M. van Es die in dit pand regelma-

Puthoek, Waarde

tig prins Hendrik ontving. Het interieur laat zich nauwelijks beschrijven; er was een groene en een rode salon en een hal met daarin een fontein met een water spuitende, bronzen slang. In deze royale hal werd op 7 september 1948 ook het lichaam van ds. Kersten opgebaard om de vele gemeenteleden en vrienden gelegenheid te geven afscheid van de geliefde overledene te nemen. Twee ongehuwde zusters van mw. Kersten, Adriana 'tante Jaantje' en Stoffelina hadden samen een kamer waar ze de winters doorbrachten, terwijl ze in de zomer op de familieboerderij Puthóék (met de klemtoon op de tweede lettergreep!) in Waarde woonden, waar ds. Kersten graag verbleef en waar hij ook is overleden.

Drie zusters van mw. Kersten-

Wisse: Janna, Adriana en Stoffelina

Goudvondst

Ds. Kersten was een bemiddeld man. Zijn vader, eerst wachtmeester der cavalerie, later middenstander, was niet armlastig. De rijkdom zat echter in de schoonfamilie Wisse. Schoonvader Samuël Wisse was eigenaar van een kapitale boerderij met veel grond te Kapelle. Toen hij deze boerderij wilde uitbreiden of vernieuwen, trof hij bij het uitgraven in de grond een pot met gouden munten uit de Spaanse tijd aan. Deze goudvondst stelde hem in staat om voor al zijn zoons een boerderij te kopen.

In politiek opzicht dachten Wisse en zijn schoonzoon Kersten niet eensluidend: Wisse was een ARP-man. Zijn zoon, ook een Samuël Wisse, was voor deze partij lid van de Provinciale Staten in Zeeland. Dat gaf overigens in de familiale betrekkingen geen verwijdering. Men respecteerde elkaars standpunten. Het feit dat ds. Kersten zoon Jan als tweede voornaam Wisse gaf, zegt wel iets over de verhouding met zijn schoonvader.

Hoewel ds. Kersten royaal bedeed was met aardse goederen, was hij vrijgevig. Enkele malen stelde hij zelf voor om zijn honorarium als predikant te Rotterdam te verlagen. Tijdens de oorlogsjaren schonk hij aan een vereniging van onderduikers in Rotterdam-Zuid, die bestond uit leden van de Gereformeerde Gemeente, enige tijd wekelijks vijftig gulden.

Ds. Kersten kon relativeren. Hij was bijzonder verheugd vanwege de groei van de gemeenten in de Maasstad. In Rotterdam-West werd een kerkgebouw betrokken, in Zuid en Centrum moest de bestaande kerk fors worden uitgebreid. Maar hij besefte dat het om het Woord des Heeren ging en niet over steen en hout. Toen

*Samuel Wisse, vader van mw. Kersten
(schoonvader ds. Kersten)*

*Maria Wisse-Blok, moeder van mw. Kersten-
Wisse (schoonmoeder ds. Kersten)*

Ds. Kersten als reserve-veldprediker

hij op 24 januari 1930 een toespraak hield ter gelegenheid van de ingebruikname van het kerkgebouw in Krabbendijke, zei hij: "Want beter zou het zijn in een schaphok om het Woord Gods, dan in een kerk van goud, waar de leer der Waarheid wordt verloochend. (...) Gods Woord veracht de wijsheid der wereld als dwaasheid voor God. Met één pennestreek vaagt dat Woord weg de groote koppen der wereld. Wat zijn Schopenhauer en Hartmann en Goethe en zooven meer voor wie de wereld zich in het stof werpt? Zij zijn vergaan en hun werken met hen. Maar het Woord Gods, dat hun werken voor leugen en bedrog verklaart, bestaat in der eeuwigheid."

Straatnaamgeving

We gaan voorbij aan de zuiveringscommissie, die het de predikant belette om terug te keren in de landelijke politiek en die op alle fronten ónzuiver

handelde. Nota bene op grond van een anonieme beschuldiging uit eigen gelederen, een schoolhoofd in Den Haag. Ds. Kersten lichtte in een brochure zijn standpunt toe, maar daarmee werd niet voorkomen dat de smet op zijn blazoen bleef en er zelfs na meer dan zestig jaar nog enkele vlekken bijkomen. Ondanks dat hij met

ingang van maandag 11 september 1939 als reserveveldprediker onder de wapenen was gekomen, ondanks het feit dat er na de bezettingsjaren in voor zover ons bekend drie burgerlijke gemeenten in ons land een straatnaam naar hem is genoemd, bleef zijn naam bezoedeld (Zwijndrecht: Ds. Kerstenplein, Gorinchem: ds. G.H. Kerstenlaan en Tholen: Ds. G.H. Kerstenstraat).

Dr. L. de Jong schreef het volgende: 'Vier NSB-ers werden uit de Tijdelijke Tweede Kamer geweerd en nog één ander lid, G.H. Kersten, die tijdens de bezetting herhaaldelijk de rechtmatigheid van het verzet had bestreden (uitspraak van de commissie, vice-president van de Raad van State jhr. F. Beelaerts van Blokland en de voorzitters in 1940 van de Eerste en Tweede Kamer, en voorzitters van de Grote Adviescommissie der Illegaliteit en van de Nationale Advies Commissie)'. Dat ds. Kersten volgens De Jong via de radio moest vernemen dat hij als kamerlid geschrapt was en niet via een officieel schrijven, is een zeer laakbare omissie geweest. Veelzeggend is de opmerking van De Jong dat de gronden van het onderzoek 'aan de magere kant' waren.

En dr. H.C. Touw vermeldt dat ds. Kersten vanaf 1943 enige hulp aan onderduikers verschaftte.

Onder de bank

Toen in 1944 in Rotterdam de grote razzia werd gehouden, kwamen de Duitsers ook in de woning waar het gezin Kersten huisde. Dat was in het statige pand Oudedijk 7, bij zijn dochter Janny en haar man, huisarts J.C. Hage. Voor men het goed en wel besepte, kwamen de Duitsers huiszoeking doen. Zoon Sam kroop onder de bank, waar de Duitsers hem niet zagen vanwege de tot de vloer aflopen-

de stoffen bekleding. Hij werd niet ontdekt. Toen de ongenode gasten naar de bovenverdieping waren gegaan, kwam ds. Kersten de kamer binnen en zei: "Sam, gauw naar de kelder, daar zijn ze al geweest!" Na enige tijd kwamen de Duitsers weer de kamer binnen. "Jullie zijn nog wat vergeten" zei de predikant, terwijl hij de stof van de bank optilde. "En hier is hij ook niet!" Dit om de aandacht van hen af te leiden.

Gebedsverhoring

We doen nog een enkele greep uit zijn pastorale leven. Een van zijn gemeenteleden, de vrouw van onderwijzer P.C. Loch uit Rotterdam, was zeer ernstig ziek. Regelmatig werd voorbede voor haar gevraagd. Op een zondag lijkt haar sterven zeer nabij. Ds. Kersten wordt gevraagd haar tussen de kerkdiensten te bezoeken. Dat komt hem ongelegen, maar hij gaat. Op weg naar het ziekenhuis

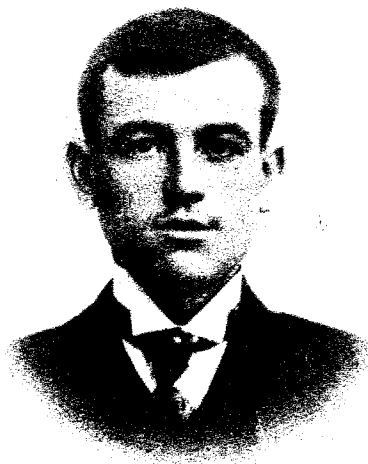
wordt hij bepaald bij Jakobus 5:14 a: 'Is iemand krank onder u? Dat hij tot zich roepe de ouderlingen der gemeente, en dat zij over hem bidden'. De Heere geeft hem aan het ziekbed twee zaken: hij krijgt gebedsopening en daarbij ook het geloof dat zij zal herstellen. Daarna gaat hij naar de kerk en zal in de middagdienst naar gewoonte een zondagsafdeling van de catechismus behandelen. Als hij, zoals hij dat gewend was op de derde tree van de kanseltrap zijn persoonlijk gebed doet, wordt hij krachtig bepaald bij Markus 1:31: 'En terstond verliet haar de koorts'. Dat is voor hem een aanwijzing dat hij niet uit de catechismus moet preken, maar over deze woorden. Totaal onvoorbereid. Dat voorval maakt diepe indruk op de gemeente. Als meester Loch 's avonds zijn vrouw bezoekt, is de koorts praktisch verdwenen. Zij is volledig hersteld en heeft de leeftijd van 90 jaar mogen bereiken.

Bij de bediening van het Heilig Avondmaal in Rotterdam-Boezemsingel waren er vijf tafels. Veelal werd de tekst genomen uit het Evangelie naar Johannes, en wel bijzonder uit de hoofdstukken 14 tot en met 17. Deze hoofdstukken waren voor de predikant van bijzondere betekenis.

Ds. Kersten heeft in zijn ambtelijke leven tweemaal een begrafenis geleid van door moordenaarshanden omgekomen personen. Dat waren Johannes Marinus

Pand Oudedijk 7, Rotterdam

Johannes Marinus Biersteker

Gretha Melaard

Biersteker te Yerseke en Gretha Melaard te Rotterdam. Deze gruwelijke misdrijven brachten hem des te heftiger in stelling tegen de overheid, die door het niet herinvoeren van de bijbels geboden doodstraf het zwaard tevergeefs droeg.

Wordt Jezus daar verkondigd?

Kerkisme kon hem niet verweten worden. Zeker in SGP-verband wist hij geestverwanten uit verscheidene kerkgenootschappen aan zich te verbinden. En hoewel hij op onderwijsgebied een warm pleitbezorger was voor eigen scholen, nam hij ook daarin een genuanceerd standpunt in. Nadat een vrouw uit Delft, Catharina Lalleman-Ijzerman tot bekering was gekomen, deed ze haar kinderen op een hervormde school in Pijnacker. Daar werd echter een lichte leer geleerd, waarvan deze moeder geen rust had. Ze nam het Hofpleintreintje naar Rotterdam en legde deze kwestie aan ds. Kersten voor: "Kan ik nu mijn kinderen daar op school laten, of kan ik hen beter naar de Gereformeerde Gemeenteschool in Rotterdam sturen?" Ds. Kersten ontving haar vriendelijk, vroeg eerst hoe haar man ertegenover stond en zei toen: "Ik heb een vraag aan je: wordt Jezus op die school verkondigd?" "Ja, dat nog wel", was het antwoord. "Dan zou ik mijn kinderen daar maar laten. Het is niet verantwoord om zulke heel jonge kinderen naar de grote stad te laten gaan."

Aanrijding

Een ander voorbeeld van zijn pastoraal optreden gebeurde in Yerseke. Piet Weststrate, een sigarenwinkelier uit de Dorpsstraat in Krabbendijke, was minder

valide. Hij fietste eens op een avond door Yerseke zonder licht. 't Was aardedonker. Plotseling reed hij tegen een man op, die hij niet had opgemerkt. Beiden kwamen ten val. Piet misbruikte daarbij Gods Naam. De aangereden man herkende de fietser en vermaande hem: "Piet, Piet!" Weststrate herkende hem ook: ds. Kersten. "Oh, doom'níe, ik wist nie dat jie dat was."

Toen Weststrate aan anderen vertelde wat er gebeurd was, zei men dat hij tegenover ds. Kersten zijn excuses moest gaan maken. Met lood in zijn schoenen ging Weststrate naar de Grintweg in Yerseke. Ds. Kersten zei: "Piet, dat je me aanreed en dat we vielen is nog tot daar aan toe, maar de woorden die je gebruikt hebt!" Piet kreeg een lesje.

Parate kennis

Ds. Kersten beschikte over zeer parate kennis. In 1943 gaf hij catechisatie aan oudere catechisanten in Zoetermeer. Toen werd hem de vraag gesteld wanneer de ziel in een mens komt. Hij gaf als antwoord dat de Lutheranen daarover anders denken dan de Calvinisten. De volgelingen van Luther stellen dat dit korte tijd na de bevruchting plaatsvindt; Calvin houdt het erop dat dit gebeurt bij de bevruchting, bij de samensmelting. Ds. Kersten gaf ruimte voor vraagstelling en discussie. Dat was in die tijd zeker niet gebruikelijk.

Studeren

Steeds weer wees de predikant op de noodzaak van studie. Hij bond de strijd aan tegen de in sommige delen van ons land heersende opvatting 'Geleerdheid is verkeerdheid'. Zodra hij merkte dat zijn studenten probeerden om zich er gemakkelijk vanaf te maken, trad hij bestraffend op. Ook als ze de Theologische School al hadden verlaten. Dat besef wist hij ook over te brengen op kerkenraadsleden. In Rilland stond van 1937 tot 1945 ds. B. van Neerbos. Als naar gewoonte werd de predikant zondags lopend opgehaald door een of meer ouderlingen. Tijdens de korte wandeling naar de kerk informeerde de predikant welke catechismuszondag aan de beurt van behandelen was... Ouderling Hubrecht de Leeuw bestrafte hem over zijn geringe studiezín en stelde ds. Kersten ten voorbeeld. De reactie van ds. Van Neerbos luidde: "Nu, wat zou dat? Als ds. Kersten zestig jaar wordt door hard te werken en ik tachtig jaar door het kalm aan te doen, dan hebben wij beiden evenveel werk verzet in de wijngaard!"

Foto

Ds. Kersten was in wereldse kringen niet geacht, onder de roomsen gehaat, werd door velen gevreesd maar was bij Gods volk geliefd. Ook in de maatschappelijke breedte van de leden van zijn kerkverband. En daarbuiten, bij hen die Sion niet

gram waren, ongeacht of ze nu tot de Nederlandse Hervormde Kerk behoorden, tot de behoudende delen van de Christelijke Gereformeerde Kerken, tot de Oud Gereformeerde Gemeenten of tot vrije groepen. Tot de laatste categorie voelde de predikant zich het minst aangetrokken – hij stond een kerkelijk leven voor. Met thuislezers kon hij niet door één deur.

Hij werd door veel gemeenteleden op handen gedragen. Ds. Kersten schreef een Dogmatiek, maar was zelf bij velen een dogma. "Dominee Kersten zei...", klonk vaak in onze ouderlijke woning, en dan volgde wát hij zei. Het eind van alle tegenspraak. Kerstens woord was in ons gezin wet. Mijn ouders bewoonden samen met mijn grootouders een royale woning in de Rotterdamse wijk Kralingen. De kamer van mijn grootouders van moeders kant grensde aan de kamer van mijn ouders. Op de schoorsteen van beide kamers stond in een fraai lijstje dezelfde foto: van ds. Kersten, een wat donker kijkende man, geportretteerd door L. V. Oudgaarden van de Bergweg in de Maasstad. Wie de deur van de consistoriekamer van de Boezemsingelkerk opent, ziet aan de muur slechts één portret, terwijl de gemeente twaalf predikanten heeft gehad vanaf de instituering in 1844. Dat ene portret – hoe kan het anders – is van ds. Kersten. Bij veel gemeenteleden stond zijn foto op een kast, op het dressoir of hing aan de wand. Een ongetrouwde dochter van een geliefde ouderling van de Boezemsingelkerk werd aan het eind van haar leven volslagen dement. Zij had veel geestelijk onderwijs door de prediking van ds. Kersten mogen ontvangen. Deze godvrezende vrouw kende op het laatst van haar leven geen mens meer. Wie haar ook bezocht, ze gaf geen blijk van herkenning meer. Maar in haar kamertje in het verzorgingshuis hing een grote foto. Bijna dagelijks wreef zij met haar zakdoek over het lijstje en zei dan zacht in zichzelf: "Dominee Kersten, dominee Kersten". Verafgoding? Bewieroking? Nee. Het was een hartelijke verbondenheid, die over dood en graf reikte. Toen op 9 september 1948 ds. Kersten werd begraven, zei zijn broer A.J. Kersten in het dankwoord namens de familie dat twee grafdelvers die op deze begraafplaats werkzaam waren, "als om strijd hebben begeerd zijn graf te graven". En ook dat was een liefdeblijk.

Standbeeld

Na zijn heengaan gingen er stemmen op om op het voorterrein van de Boezemsingelkerk een standbeeld voor de predikant op te richten. Toen de kerkenraad dat particuliere initiatief blokkeerde, probeerde men het op bescheidener schaal om zijn nagedachtenis tastbaar te houden. Het alternatief voor het inderhaast opgerichte, uit zes 'prominente' leden bestaande comité stelde na de kerkenraadsweigering voor om dan maar een borstbeeld of gedenkplaat in de hal van de kerk te realiseren. Ook die gedachte werd verworpen. Het reeds

voor dit doel bijeengebrachte geld werd toen besteed aan een grafmonument. Daarvoor kregen de initiatiefnemers het groene licht. Op 6 augustus 1949, precies elf maanden na het overlijden van de predikant, was er opnieuw een grote schare belangstellenden rond zijn laatste rustplaats te vinden. Uiteraard niet zoveel als bij zijn teraardebestelling, toen er naar schatting vijfduizend mensen aanwezig waren. Men was met de familie bijeengekomen voor de officiële overdracht van het grafmonument. Vijf sprekers voerden daarbij het woord: ouderling G. Noordzij, ds. H. Ligtenberg als consulent, ds. A. de Blois namens

het Curatorium van de Theologische School, ds. P. Zandt namens de SGP en A.J. Kersten, broer van de overledene. Daarmee werd het comité ontbonden. Een van de leden van het comité, H. Vermaas, was op nieuwjaarsdag 1949 na het lezen van Psalm 90 plotseling overleden. In september 1948 werd hij op weg naar de kerk door een hartaanval getroffen. Toch heeft hij zich ondanks de zwakte van zijn lichaam, nog ingezet voor dit initiatief.

Geschenken

We komen nog even terug op de portretten van ds. Kersten. Kort en bondig: de predikant was niet bang voor het vogeltje van de fotograaf. Toen hij twaalf en een half jaar aan de Boezemsingelgemeente verbonden was, deelde hij geschenken uit. Belijdende leden kregen een fraaie

huisbijbel in een zeer stevige band, waarover in een ander artikel in deze brochure nadere gegevens zijn opgenomen. De oudere catechisanten kregen een boek van Jan Jacob Brahé, *De vijf Walcherse artikelen*, evenals de Bijbel voorzien van een inlegvel, door hem en scriba G. Noordzij persoonlijk ondertekend. De jongere catechisanten ontvingen de eerder genoemde levensbeschrijving van Plonia Hoogenboezem, met het inlegvel. De jongste catechisantjes, van zes tot twaalf jaar, kregen een gedrukt portret van hun predikant, gestoken in een groene kartonnen omslag en voorzien van een opdracht, die eveneens door predikant en scriba was voorzien van een handtekening. De beide boeken waren van de persen gerold van een aan de Insulindestraat gevestigde drukkerij...

Ook de Kerkorde stond bij ds. Kersten hoog aangeschreven. Hij schreef eens: "Het doet mij goed dat in de gemeenten steeds meer de begeerte ontstaat om te leven naar de DKO. Men kan nu eenmaal niet een kerk besturen met de bevinding van Jan, Piet en Klaas!"

Een grote plaats

Op 17 januari 1950 wordt er te Kampen een bijzondere classisvergadering gehouden. Daarin vindt het examen plaats van kandidaat J.W. Kersten, die een beroep naar Genemuiden heeft aangenomen. Wanneer wij de naam Kersten horen, denken wij aan de vader van hem, die staat geëxamineerd te worden, die met veel volharding en moeite de organisatie van onze gemeenten tot stand bracht.

C.A. Wisse (echtgenote ds. G.H. Kersten) op jonge en latere leeftijd

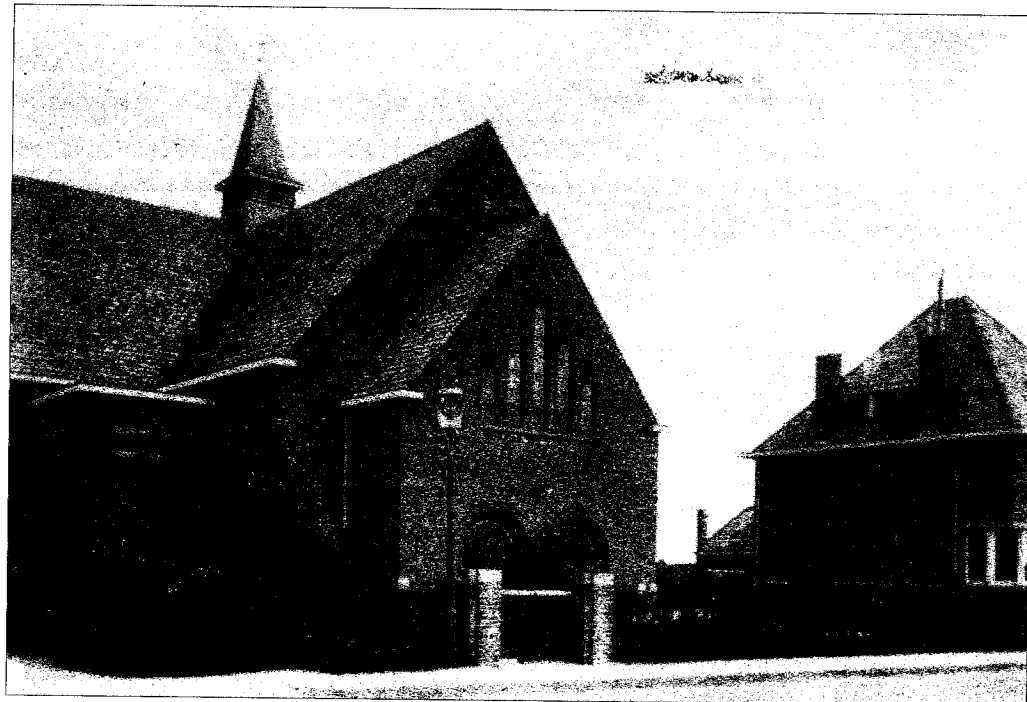
Er mogen wel eens verschillen geweest zijn, maar hetgeen hij presteerde gaf hem een grote plaats in onze gemeenten. Zijn leiding wordt in de tegenwoordige troebelen gemist. De Heere mocht de zoon een nog meerdere mate van genade en gaven geven', aldus sprak de inleidende voorzitter ds. A. Verhagen.

De echtgenote van ds. Kersten senior, mevrouw C.A. Kersten-Wisse, overleefde haar man. Op 4 maart 1957 kwam haar levenseinde. Zij had zich tijdens haar leven nooit wat durven toe-eigenen op geestelijk gebied, maar kort voor haar heengaan werd ze vervrijmoedigd en mocht ze het woord 'U dan, die gelooft, is Hij dierbaar' toegepast krijgen aan haar ziel en in vrede heengaan.

Eén aspect uit het leven van ds. Kersten is onvermeld gebleven. Dat betreft de geestelijke zegen, die op zijn prediking en arbeid mocht volgen. Daarvan zijn vele bewijzen te geven. De eeuwigheid zal deze vruchten eenmaal heerlijk openbaren.

Ds. Kersten tekent de trouwakte t.g.v. het huwelijk van J. Wisse Kersten (zittend geheel rechts) Mw. Kersten-Wisse zit rechts achter haar man.

Mevr.

Groete verwachting
dat nog eens op de
werkdag en hoop
er is dat de d. d. d.
naar Rheden te komen.
Medew. ontvang ik uw
brieven te varen, son-
der dat ik u niet belien
kan, toen ik in Rheden
was. Met uw goedvinden
zal Groete u te varen
waggen van de varen.

Hoogachtend
D. G. H. Kersten

€7

Mevr. A. J. P. P. P. P.

Staten Singel 11 5^e

Rotterdam

GOD ZORGDE VOOR ALLES!

'Wie niet studeert, is niet bekeerd!' Een veelgehoorde uitspraak. Natuurlijk is deze uitspraak niet absoluut. Het kan ook 'een voet te hoog zitten', zo horen we nogal eens. Boeken zijn ook maar 'dodemanshersenen'. Toch waren onze oudvaders doorkneed in de geschriften van oude theologen en hun eigen tijdgenoten.

Catalogi van boekenverkopingen uit vroeger eeuw vormen het bewijs hoe omvangrijk de collecties van de predikers konden zijn. Toen een bekend emeritus hoogleraar meende dat het moment aangebroken was om een deel van zijn bibliotheek van de hand te doen, schakelde hij een bekende boekverkoper in. En enkele maanden later opnieuw. En nog eens. Toen de veilinghouder voor de zoveelste maal kwam, vroeg hij hoeveel er nog resteerde in professors bibliotheek. Het antwoord was veelzeggend: 'We zijn slechts aan het randjesknippen!'

Met vallen en opstaan

Ds. G.H. Kersten was voorstander van opleiding. Onder zijn leiding kwam de Theologische School in Rotterdam tot stand. Roeping tot het predikambt stond bij hem bovenaan. Maar toerusting was eveneens belangrijk. Hij schreef er eens het volgende over:

't Is mijn vaste overtuiging dat God *middellijk* werkt, ook in de bekwaammaking van degenen die in het Evangelie zullen arbeiden. De roeping tot den dienst is van God. Ik beklaag elk, die den droeven moed neemt den kansel te beklimmen, zonder te weten, dat God hem heeft geroepen. En anderzijds is het zulk een onuitsprekelijke weldaad, van de roeping eenig zeker bewustzijn te mogen hebben. Mag ik er eens iets van zeggen uit m'n eigen leven? Ik was zeer jong, toen God mij in het hart greep, onder de prediking van een Zijner knechten van wien ik geloof, dat hij juicht voor den troon. Een jaar later, ik was toen elf jaar nadat de weg van zaligheid in Christus mij was geopend, werd mij uit Jesaja 40:1 krachtig op het hart gebonden de prediking van het Woord. Ach, dat scheen mij onmogelijk. O, ik heb wat doormaakt; ik kón daartoe nooit komen. Gods volk troosten... tegen welk volk ik zóó hoog opzag, neen dat kon niet! Die 't doorleefde weet dat wel. 't Ging met vallen en opstaan, waardoor niet weinig het bewustzijn der Goddelijke roeping werd gesterkt.' (...)

'Al driemaal van
gelezen!'

'God riep mij in mijn kindsche dagen, om Zijn Woord te verkondigen. En nu die vrucht er van, dat de Heere mij dit bewustzijn schonk. Eén voorbeeld uit vele. 'k Moest met Paschen eens te Charlois preeken. Driemaal had ik te Rotterdam gesproken en vele hoorders vandaar volgden naar Charlois. Dat wist ik wel. 'k Had dan ook voor Charlois een heel andere stof bewaard: die van de Emmaüsgangers. Er was gebeden in de consistoriekamer; 'k gaf den voorlezer op wat hij lezen zou, en een der ouderlingen vroeg toen: 'Wilt u over de Emmaüsgangers preeken? We hebben er driemaal van gelezen!' Daar stond ik zonder tekst; zonder iets ook maar voor de trappen van den preekstoel. En toen, o vrienden! Dat pleiten voor God;

nooit zal ik 't vergeten, dat kunnen zeggen: 'Heere, ik ben Uw knecht; Gij hebt mij geroepen; toon het nu dat Gij het geven zult in de ure als ik het noodig heb'. Ik durfde het op God te wagen. En Hij beschaamde niet.

Hij gaf mij een tekst, waarover ik nog nooit had gesproken, een verdeeling, woorden ter verklaring, versjes om te zingen. Hij zorgde voor alles.

De kerkeraad te Charlois moge zich 't nog herinneren, hoe de Heere in ons midden was. Ik weet wat sterkte ligt in het bewustzijn: Gods knecht te wezen. Och, laat ons anders nooit den kansel beklimmen; 't zal te zwaar zijn.'

Tot zover deze passage. Ds. Kersten mocht Gods hulp ervaren, toen hij het op Hem durfde wagen. Hier hielp geen preekschets, geen overdachte waarheid, maar hier gaf de Heere Zelf uitkomst, in de ure toen Zijn knecht het nodig had.

DE BIJBEL VAN DS. KERSTEN

'De leden uit Rotterdam-West, en dat waren er heel wat, stroomden bij de Veemarkt de tram in. Allemaal een pak onder de arm. Ze kwamen van de Boezemsingel, waar ze in de consistoriekamer van de kerk van de Gereformeerde Gemeente een Bijbel in ontvangst hadden genomen. Ja, 't is al lang geleden, maar ik zie ze nog in gedachten in de tram zitten met het zware Boek op de knieën.'

Mevrouw C. Both-Slingerland is de 95 al gepasseerd. Haar geheugen is nog bijzonder helder. 'Af en toe vergeet ik wel eens iets en ik kan soms niet op een naam komen, maar dat heb je nu eenmaal als je zo oud mag worden.' Haar gedachten gaan terug naar wat geschiedenis is geworden. Ze werd in 1912 in Berkenwoude geboren in een gezin met dertien kinderen. 'Twee broers zijn nog in leven, de een is 90 en woont in Canada, waar hij vele jaren als ouderling heeft gediend, en de ander is 92.' Zij bracht haar jeugd door op de boerderij van haar ouders. Die hadden een groot bedrijf. 'Toen ik ging trouwen had vader 46 koeien; dat was heel wat in die tijd. En natuurlijk bezat hij ook veel land. Ik heb tot mijn trouwdag op de boerderij geholpen. Daar was altijd volop werk: melken, kaasmaken, noem maar op. Alles nog met de hand natuurlijk. In 1937 trouwde ik met Leendert Willem Both, een boerenzoon die ook in Berkenwoude woonde. Hij had getekend voor een opleiding bij de politie. Ds. B. van Neerbos heeft ons huwelijk in Berkenwoude kerkelijk bevestigd. We konden een huis huren in de Mathenesserstraat in Rotterdam-West, een benedenwoning. Voor zes gulden in de week, contant betalen. Zo ging dat toen nog. Ik weet nog dat mijn moeder zei toen ik vertelde dat we in Rotterdam gingen wonen: 'Kind, je gaat de wereld uit!' Ook vroeg ze de eerste tijd regelmatig of we al kennissen uit de kerk hadden gekregen. Hoe dat vragen ging? Per briefkaart. We zagen elkaar niet zo vaak. En telefoon hadden we natuurlijk niet. Als er iets bijzonders was, ging ik ergens opbellen naar mijn zus, die met haar man een kruidenierswinkel in Berkenwoude had. Daar was een telefoon. Maar we kregen al spoedig kennissen uit de gemeente. Later ging ik op de vrouwenvereniging, waarvan ik nog presidente ben geweest. In totaal hebben we 62 jaar in Rotterdam-West en Schiedam gewoond.'

De kerk in 'West'

In die tijd werd er gekerkt in Rotterdam-West in een lokaal aan het Rauwenhoffplein 23. Daarboven waren enkele woningen.

De eerste dienst in dat gebouw werd op 21 december 1926 gehouden. Al spoedig daarna was er ruimtegebrek. Over ouderling P. van Dijk is bekend dat het soms zo

vol was dat hij, als hij voren liep om de preek te lezen, hij eens een paar knopen van zijn jas kwijtraakte omdat hij zich door de mensen die op een plaats stonden te wachten, heen moest dringen. De gemeente bleef tot 2 januari 1947 – na eerdere pogingen om de gemeente te verzelfstandigen – een afdeling van de grote Boezemsingelgemeente. Op die datum werden 568 leden en doopleden uit de moedergemeente naar de nieuwe gemeente in West overgeschreven. In 1956 werd een kerk betrokken aan de Willem van Zuylensstraat, met bijna 900 zitplaatsen. Deze gemeente, die in 1953 nog 827 leden en doopleden telde, werd op dankdagavond 28 oktober 1998 weer samengevoegd met Rotterdam-Centrum (Boezemsingel). Toen was door vergrijzing en ontvolking de gemeente gedecimeerd: er waren nog 48 leden en zeven doopleden. In deze laatste dienst ging ds. P. Mulder voor. De gemeente kerkte toen al bijna tien jaar in een vergaderzaaltje van de kerk, vanaf eind 1988 of begin 1989 tot aan de samenvoeging. Van dat zaaltje werd noodgedwongen vroeger dan de bedoeling was gebruik gemaakt, vanwege het uitvallen van de centrale verwarming in de kerk zelf. Het interieur van het kerkgebouw was toen men nog in het zaaltje kerkte, al ontmanteld: de banken en het orgel waren eruit. Alleen de kansel stond er nog, voor een geheel lege ruimte... Treffende bijzonderheid is, dat tijdens de laatste dienst in het zaaltje de elektriciteit uitviel, zodat ds. Mulder de dienst met behulp van een kaars moest voltooien.

Vanaf de instituering dienden in totaal drie predikanten, 14 ouderlingen en 17 diakenen de gemeente. Er werden 187 huwelijken bevestigd en 543 maal werd er de Heilige Doop bediend.

Aandenken

In de kerkenraadsvergadering van 9 september 1938 herinnert de predikant van de Boezemsingelgemeente, ds. G.H. Kersten, de broeders aan het feit dat hij op 13 november twaalf en een half jaar aan de Rotterdamse gemeente verbonden mag zijn. Daarbij is zijn eerste periode, die van 1906 tot 1912, niet meegerekend. De predikant heeft, 'ziende ook op het stoffelijke, overvloedige reden om des Heeren goedertierenheid te erkennen'. Er mocht veel tot stand komen in die jaren: de kerk werd uitgebreid, er kwam een nieuwe pastorie, er werd een Theologische School geopend, de kerk werd vergroot en er werd een Tehuis voor Wezen en Ouden van Dagen gerealiseerd. Met dat alles was veel geld gemoeid, maar alle kosten zijn inmiddels betaald en er is zelfs sprake van een voordelig saldo. Hoe vinden de broeders het om als aandenken aan dit koperen jubileum aan de gemeente een geschenk aan te bieden? Ds. Kersten heeft daarover zijn gedachten al laten gaan. Een Bijbel voor de belijdende leden, een boek Aanmerkingen over de Vijf Walcherse Artikelen door ds. J.J. Brahé voor de oudere catechisanten en

Mevr. C. Both-Slingerland

voor de jonge catechisatiebezoekers een portret van hun dominee in een omslag. En al die zaken worden dan voorzien van een inlegvel, ondertekend door de predikant en scriba G. Noordzij.

Voortvarend

Niemand van de broeders heeft bezwaar. De voortvarende predikant haalt een doos tevoorschijn. Daarin zitten enkele bijbeluitgaven. Unaniem valt de keus op een grote Bijbel, in zwart leer gebonden, groot formaat letter, goudtitel op de rug en voorzien van stempels op de platten. De titelbladzijde is zoals velen dat graag zien, als een herin-

nering aan sommige oude schrijvers: rood en zwart. De prijs? Die valt bij een forse afname reuze mee: twee gulden vijfnegentig. Die Bijbel wordt het dus. Enkele avonden lang zetten ds. Kersten en ouderling Noordzij hun handtekeningen op de inlegvellen.

Als het 14 november is, houdt de predikant een gedachtenispreek. De dagen daarna is er voor de leden en de catechisanten gelegenheid om de Bijbel, het boek en de foto in de consistoriekamer af te halen. De Bijbels en de boeken waren keurig verpakt, de namen op de verpakking geschreven. Ds. Kersten was daarbij niet tegenwoordig; dat was een taak voor de diakenen en wellicht hebben ook enkele leden van het jubileumcomité daaraan een steentje bijgedragen. De jubileumcommissie bestond uit ds. Kersten, de ouderlingen Chr. Klop en G. Noordzij en diaken A. van Bochove. Het inlegvel bij het geschenk voor de jongste catechisanten begint met 'Lieve Kinderen'. Daaruit spreekt de grote plaats die de jongste catechisantjes in het hart van de dominee mogen innemen. Alle belijdende leden krijgen deze Bijbel; voor de echtparen is er één exemplaar. Goede

Het echtpaar Slingerland-De Jong

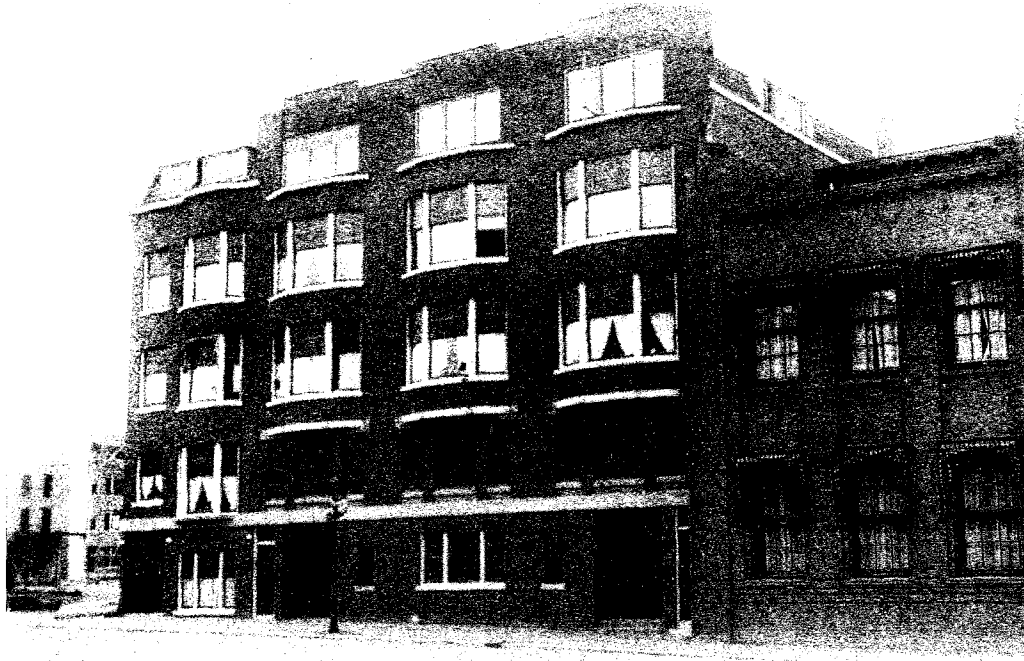
bijkomstigheid is dat meteen de ledenadministratie gecontroleerd wordt. Geen overbodige actie, want tijdens de eerstvolgende kerkenraadsvergadering komt ene juffrouw A. Schreuders haar beklag doen – er was voor haar géén Bijbel, en dat terwijl ze al negen jaar een trouw gemeentelid is.

Als voor haar bewering voldoende bewijs op tafel komt, verlaat ze de vergadering... mét een Bijbel.

Wandeling

Zoals veel andere gemeenteleden loopt ook het echtpaar Both met de Bijbel naar de tramhalte. Het is een stevige afstand tussen de Boezemsingel en het westen van de stad. Toch maken enkele gezinnen op zondag deze wandeling, als ze de prediking van ds. Kersten willen horen. Voor een groep westerlingen en Schiedammers is de wandeling geen bezwaar. Ook het dan nog jonge echtpaar Both loopt deze afstand, met de gezinnen van Burggraaf en Konijnendijk en anderen. Ze zijn immers lid van Rotterdam-Centrum, ook al wonen ze in West of in Schiedam. Zondags is de Boezemsingelkerk zó vol, dat dan alle uitschuifjes bezet zijn: harde, ongerieflijke planken die je onder de zijkanten van de

banken kunt uittrekken. Als ruggensteun is er dan nog een balk die eveneens uittrekbaar is. Beslist niet comfortabel, maar men heeft het er graag voor over. Kinderen zitten op de preekstoeltrap of zelfs op de grond in de kuip van de kansel. Met enige weemoed vertelt mevrouw Both dat zij met haar man en nog enkele gezinnen bij de sluiting van de kerk in 1998 weer terugging naar de moederkerk aan de Boezemsingel. Toen was 'West' geschiedenis geworden.

Het kerkgebouw aan het Rauwenhoffplein

Psalm 45

Het gesprek met mevrouw Both, die in 2002 weduwe is geworden toen haar man op 92-jarige leeftijd overleed, gaat ongemerkt over op een ander onderwerp. 'Ik denk aan mijn moeder, Jannigje de Jong. Zij was een vrouw met genade en een bekende onder Gods volk. Ze overleed in Gouda op 27 november 1946, toen ze 73 jaar was. Jarenlang hebben de predikanten die op zondag in de vacante gemeente van Berkenwoude voorgingen, bij mijn ouders gelogeerd. Toen moeder stierf, was er juist een classis- of particuliere synodevergadering. Dominee Kersten was daardoor niet in de gelegenheid om haar begrafenis te leiden. Student M. Heerschap was die zondag terwijl zij boven aarde stond, juist in

Berkenwoude. 'Begraaf jij haar maar,' zei ds. Kersten tegen hem. Moeder had kort voor haar heengaan gezegd dat Psalm 45 op haar graf gezongen moest worden: 'Straks leidt men haar in statie uit haar woning'. Dat is ook gebeurd. Aangrijpend! Maar het kón ook. Deze begrafenis heeft op toen nog student Heerschap zo'n diepe indruk gemaakt, dat hij toen hij later in Canada predikant was, daarover in een preek het een en ander vertelde. Twee van m'n broers kerkten toen onder hem.'

Kwaliteit

Both en zijn vrouw hadden in 1938 natuurlijk al een Bijbel – ze hebben vele jaren uit hun huwelijksbijbel gelezen. Het jubileumgeschenk van ds. Kersten was wat dat betreft geen noodzaak. Mevrouw Both vertelt: 'Onze trouwbijbel is wel driemaal ingebonden. Door het dagelijkse gebruik heeft de band veel geleden. De laatste tijd heb ik wat moeite met m'n ogen. Toen waren de letters van de trouwbijbel voor mij aan de kleine kant. Nu lees ik dagelijks uit de Bijbel van ds. Kersten. Die letter is een slag groter en dus beter leesbaar voor me. Het is wel een heel zwaar Boek, vergeleken bij de trouwbijbel. Ik leg de Bijbel dan op de tafel. Hij is van een heel goede kwaliteit. Ik zal hem wel niet meer verslijten.'

Ds. G. H. Kersten

Aan de jongste Catechisanten
der Gereformeerde Gemeente
te Rotterdam (Boezemsingel)

Lieve Kinderen,

De Heere heeft groote dingen bij ons gedaan,
dies zijn wij verblijd. Onze leeraar

Ds. G. H. Kersten

mocht 12 $\frac{1}{2}$ jaar in de gemeente arbeiden en ook U Gods
Woord brengen. Vele gemeenten zijn zonder leeraar. Hoe
groot is dan het voorrecht, dat ons is geschonken, nu wij
zoo langen tijd elken Zondag het gepredikte Woord mochten
hooren. En de Heere heeft Zijn Woord niet ongezegend gelaten.

De Kerkeraad heeft U bij deze gelegenheid het
portret van onzen leeraar willen geven, en hij hoopt dat gij
dikwijls aan hem denken moogt, in het bijzonder aan het
onderwijs, dat U gegeven wordt. Bezoekt trouw kerk en
catechisatie; luistert met aandacht en vraagt veel, of de Heere
U bekeeren wil. Niet één van U is te jong om te sterven;
niet één ook te jong om bekeerd te worden. Hoe gelukkig
zoudt gij zijn, zoo gij den Heere vroeg mocht leeren kennen.

Nu, dat wenscht de Kerkeraad U van harte toe,
opdat de Naam des Heeren in U verheerlijkt worde.

De Kerkeraad der Gereformeerde Gemeente
te Rotterdam (Boezemsingel)

Ds. G. H. Kersten.

Praeses

G. Koning

Scriba

Rotterdam, 13 November 1938

Aan de Catechisanten der
Gereformeerde Gemeente
te Rotterdam (Boezemsingel)

wordt dit boek ten geschenke gegeven ter gelegenheid van
het feit, dat hun leeraar

Ds. G. H. Kersten

weder 12 $\frac{1}{2}$ jaar de gemeente dienen mocht, nadat hij van
22 April 1906 tot 28 October 1912 aan de gemeente
verbonden was. In die 12 $\frac{1}{2}$ jaar werden ook alle schulden
der gemeente afgelost.

De Kerkeraad besloot de catechisanten in de
blijdschap te doen deelen, die allen vervullen moet vanwege
de rijke zegeningen, die de Heere in deze jaren heeft
geschonken, meest door Zijn Woord niet ledig tot Hem te
doen wederkeeren.

Daartoe biedt de Kerkeraad den catechisanten
het boek van Brahé aan: *Aanmerkingen over de Vijf Walchersche
Artikelen*, dat door Ds. Kersten van een voorrede werd
voorzien, toen het opnieuw ter perse werd gelegd.

De Kerkeraad doet dit met de bede, dat de
lust tot onderzoek van de zuivere onvervalschte leer, die
vooral in onze dagen schrikkelijk wordt miskend, steeds meer
aangroeie; dat de Heere de jeugd der gemeente bij Zijn
Woord beware en voor den afval behoede, en bovenal dat
de dienst des leeraars velen catechisanten ter zaligheid
dienen moge, tot heerlijkheid van den Naam des Heeren.

De Kerkeraad der Gereformeerde Gemeente
te Rotterdam (Boezemsingel)

Ds. G. H. Kersten. Praeses

G. Vondra. Scriba

Rotterdam, 13 November 1938

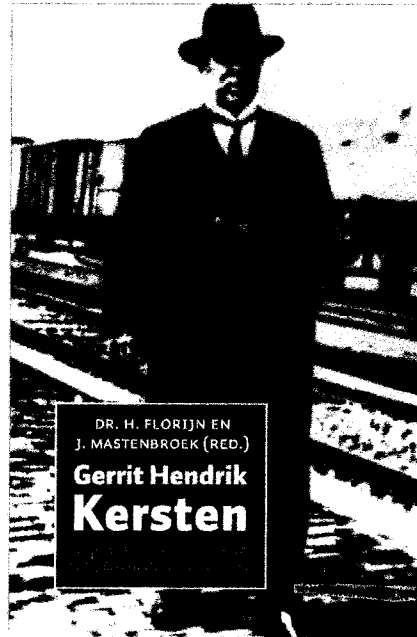
DS. GERRIT HENDRIK KERSTEN

DR. H. FLORIJN EN
J. MASTENBROEK (RED.)

Gerrit Hendrik Kersten

*Grenswachter en gids van de
Gereformeerde Gemeenten*

Gerrit Hendrik Kersten (1882-1948) was een toonaangevend predikant in de Gereformeerde Gemeenten, het kerkverband dat vooral door zijn toedoen ontstond in 1907. Hij heeft het theologisch klimaat van deze gemeenten diepgaand beïnvloed. Ook daarbuiten maakte hij naam. Als medeoprichter en vertegenwoordiger van de SGP had hij jarenlang zitting in de Tweede Kamer.

Ds. Kersten overleed 60 jaar geleden, op 6 september 1948. Ter gelegenheid daarvan verschijnt een geheel herziene uitgave van dit boek. Het geeft een beeld van de veelzijdigheid van deze invloedrijke predikant. Aan de artikelen over o.a. Kersten als prediker, als politicus, als kerkhistoricus en als docent is een artikel toegevoegd over Kerstens dogmatische bronnen en een interview met ds. Mallan, de laatste nog in leven zijnde leerling van ds. Kersten.

Ca. **€ 24,90** ca. 288 blz.

Verschijnt oktober 2008